Yaşar Kemal

YANAN ORMANLARDA ELLİ GÜN

Bu Diyar Baştanbaşa 2

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

YANAN ORMANLARDA ELLİ GÜN
Bu Diyar Baştanbaşa 2

Yaşar Kemal Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli. Van Gölü'ne yakın Ernis (bugün Ünseli) köyünden olan ailesinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Rus işgali yüzünden uzun bir göç süreci sonunda yerleştiği Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı Hemite köyünde 1926'da doğdu. Doğum yılı bazı biyografilerde 1923 olarak geçer.

Ortaokulu son sınıf öğrencisiyken terk ettikten sonra ırgat kâtipliği, ırgatbaşılık, öğretmen vekilliği, kütüphane memurluğu, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yaptı. 1940'lı yılların başlarında Pertev Naili Boratav, Abidin Dino ve Arif Dino gibi sol eğilimli sanatçı ve yazarlarla ilişki kurdu; 17 yaşındayken siyasi nedenlerle ilk tutukluluk deneyimini yaşadı. 1943'te bir folklor derlemesi olan ilk kitabı *Ağıtlar*'ı yayımladı. Askerliğini yaptıktan sonra 1946'da gittiği İstanbul'da Fransızlara ait Havagazı Şirketi'nde gaz kontrol memuru olarak çalıştı. 1948'de Kadirli'ye döndü, bir süre yine çeltik tarlalarında kontrolörlük, daha sonra arzuhalcilik yaptı. 1950'de Komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklandı, Kozan cezaevinde yattı. 1951'de salıverildikten sonra İstanbul'a gitti, 1951-63 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde Yaşar Kemal imzası ile fıkra ve röportaj yazarı olarak çalıştı. Bu arada 1952'de ilk öykü kitabı *Sarı Sıcak*'ı, 1955'te ise bugüne dek kırktan fazla dile çevrilen romanı *İnce Memed*'i yayımladı. 1962'de girdiği Türkiye İşçi Partisi'nde genel yönetim kurulu üyeliği, merkez yürütme kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Yazıları ve siyasi etkinlikleri dolayısıyla birçok kez kovuşturmaya uğradı. 1967'de haftalık siyasi dergi *Ant*'ın kurucuları arasında yer aldı. 1973'te Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı ve 1974-75 arasında ilk genel başkanlığını üstlendi. 1988'de kurulan PEN Yazarlar Derneği'nin de ilk başkanı oldu. 1995'te *Der Spiegel*'deki bir yazısı nedeniyle İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandı, aklandı. Aynı yıl bu kez *Index on Censorship*'teki yazısı nedeniyle 1 yıl 8 ay hapis cezasına mahkûm edildiyse de cezası ertelendi.

Şaşırtıcı imgelemi, insan ruhunun derinliklerini kavrayışı, anlatımının şiirselliğiyle yalnızca Türk romanının değil dünya edebiyatının da önde gelen isimlerinden biri olan Yaşar Kemal'in yapıtları kırkı aşkın dile çevrilmiştir. Yaşar Kemal, Türkiye'de aldığı çok sayıda ödülün yanı sıra yurtdışında aralarında Uluslararası Cino del Duca ödülü, Légion d'Honneur nişanı Commandeur payesi, Fransız Kültür Bakanlığı Commandeur des Arts et des Lettres nişanı, Premi Internacional Catalunya, Fransa Cumhuriyeti tarafından Légion d'Honneur Grand Officier rütbesi, Alman Kitapçılar Birliği Frankfurt Kitap Fuarı Barış Ödülü'nün de bulunduğu yirmiyi aşkın ödül, ikisi yurtdışında beşi Türkiye'de olmak üzere, yedi fahri doktorluk payesi aldı. En son, 9 Kasım 2013'te Norveç Edebiyat ve İfade Özgürlüğü Akademisi'nin (Bjørnson Akademi) Norveç'in ünlü milli şairi Bjørnstjerne Bjørnson adına verdiği "Bjørnson Ödülü"nü aldı. 28 Şubat 2015 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetti.

YAŞAR KEMAL

YANAN ORMANLARDA ELLİ GÜN

Bu Diyar Baştanbaşa 2

Röportaj

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 1970
Edebiyat - 550

Yanan Ormanlarda Elli Gün - Bu Diyar Baştanbaşa 2/ Yaşar Kemal

Kitap editörleri: Kaan Özkan - Tamer Erdoğan
Düzelti: Hatice Taşdelen

Kapak tasarımı: Yeşim Balaban

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B
Güneşli - Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 693 00 08
Sertifika No: 36150

1. baskı: 1955, Türkiye Ormancılar Cemiyeti
1955-2003, Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Cem Yayınevi,
Toros Yayınları, Adam Yayınları
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ocak 2004
11. baskı: İstanbul, Şubat 2020
ISBN 978-975-08-0712-X
Takım ISBN 978-975-08-0696-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2014
Sertifika No: 44719
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm • 9
Mağara İnsanları • 49
Mağaralarda Demokrasi Dersi • 74
Köylü Ressam Balaban • 86
Dost Elif Naci Ressam Elif Naci • 90
Sahaflar Çarşısı • 94
Füreyanın Çini Cenneti • 98
Yanan Ormanlarda Elli Gün • 101
Kutsal Balıklar ve Ceylanlar Şehri Urfa • 174
Kanını Vererek Gazi Unvanını Alan Antep • 201
İnsanı Selçuk Devrine Götüren Şehir: Kayseri • 211
Orta Anadoluda En Sağlıklı İnsanların Şehri: Yozgat • 219

Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm

Diyarbakırda Bir Rufai Tekkesinde Olup Bitenler

Buna ister talih deyin, ister tesadüf: Hadiseler daha Haydarpaşada trende başladı. Ondan sonra da çorap söküğü gibi arkası geldi.

Trene, hareketinden iki buçuk saat önce bindim. Anadoluya giden trenlerde çok seyahat etmiş olanlar, geç gelmenin ayakta kalmak demek olacağını iyi bilirler. Ben, trene bindiğimde, içeride beş kişi ya var ya yoktu. Koca tren beş dakika içinde doluverdi. Nakışlı heybeler, bavullar, meşin, bez kaplı, kılıfları nakışlı Anadolu bavulları... Benim bulunduğum kompartımana da beş kişi düştü. İkisi daha tüysüz delikanlılardı. Sonradan, bunların İstanbula gezmeye gelmiş Van köylülerinden iki kardeş olduklarını öğrendim. Küçüğü lise talebesiydi.

Öteki üç kişiden biri Mardinli idi. Değirmi kara sakallı, çiçekbozuğu yüzlü, daima ayetler, hadisler, dualar mırıldanan biriydi. Bunları hiç kesmiyordu. Öteki ikisi de Kayseriliydi. Onlar da ikide bir bir şeyler mırıldanıyorlardı ya, beriki gibi değillerdi.

İçimde bir his bana öyle hükmettiriyordu ki, bu kavruk, kara yüzlü Mardinlide çok iş vardı. Bu önsezi sebepsiz miydi? Değil. Bu adamları gözlerinden tanırım. Ben değil, her Anadolulu tanır. Bunların tespihleri, yenleri kıvrılmış kara ceketleri, ayaklarındaki lastik ayakkabıları, kederli, ihtiraslı gözleri, bilhassa ihtiraslı, insanın can evine işleyen gözleri başkalarında kolay kolay bulunmaz.

Tren hareket etmeden biraz önce biribirimize nereye kadar gideceğimizi sorduk, söyledik. Adlarımızı bağışladık. Mardinlinin adı Müslimdi. Müslim Akateş...

Ankaraya kadar hiç kimse ile konuşmadım. Kitap okudum ve uyudum. Bu arada aptes alıp namaz da kıldım. Müslimin sert bakışları namazdan sonra bana karşı sevgi ile dolmaya başladı. Yumuşak, okşar gibi bakışlar. Ben durup durup bir "Ya Allah! Ya Pir!" çekiyordum.

Müslimle dini bahisler üzerine uzun bir konuşmaya tutulduk. Belki beş saat süren bir tartışmadan sonra, büyük şehirlerde dinsizliğin alıp yürüdüğünde karar kıldık. Bu konuşmadan sonra biribirimize daha fazla yakınlaşmıştık. Beni Mardindeki köyüne davet etti. Şimdilik kabul edemeyeceğimi, Vandaki akrabalarımı görmeye gittiğimi, gelirken köyüne uğrayıp kendini ziyaret edeceğimi söyledim. Çok memnun oldu. Söylemeden geçmeyeyim. Ben, kendimi ona dini kitaplar basan bir matbaacı olarak tanıttım. Kazancımın nasıl olduğunu sordu.

946'dan sonra düzeldiğini, ondan önce aç biilaç süründüğümüzü söyledim. Gözleri doldu. "Allah o günleri bir daha getirmez inşallah!" dedi.

Elhasıl Müslim Akateş Efendiyle Diyarbakıra kadar derttaş, sırdaş, kardeş olduk. Benim hangi tarikata mensup olduğumu sordu. Daha hiçbir tarikata girmediğimi özür dileyerek anlattım. Sebeplerini de anlattım. Hiçbir şey söylemedi.

Bir sabah Diyarbakır istasyonuna indik. İnsanı delip geçen bir sıcak vardı. Diyarbakırın taşları yanıyordu. Bana bir fırına düşmüşüm gibi geldi. Müslim Efendi bütün samimiyeti, bütün sıcaklığıyla elimden tutmuştu. Bir zaman el ele, ellerimizde bavullarımız, istasyonun önünde öyle durduk. Sonra bir araba çağırdı. Bir otelin önünde indik. Akşam gelip beni alacağını, saat yedide otelde bulunmamı söyledi. Saat sekize kadar bekledim, ne gelen oldu, ne giden. Sekizi on geçiyordu ki, bir delikanlı gelip Müslim Efendinin beni beklediğini söyledi. Bana bir nevi hayranlıkla bakıyordu.

Delikanlı önüme düştü. Dar sokakları geçe geçe tam do-

kuzda büyük avlu duvarlarıyla çevrili, kale gibi bir eve geldik. Gökte pırıl pırıl bir ay vardı. Ay ışığı taş duvarların üstüne dökülüyordu. Çaldıktan az sonra açılan kapıda Müslim Efendi, beni "yeni kardeşimiz" diye karşıladı. Arkasında birkaç kişi daha vardı. Onlar el pençe divan durmuşlardı. Geniş bir avluya girdik. Ortada bir havuz vardı. Havuzun etrafında sıralandık. Hiç konuşmadık. Neden sıralandık anlayamadım.

Avlunun zeminine, tam arkamıza düşen yere halılar sermişlerdi. Bir kapıdan on kadar adam çıktı. İçlerinde yirmi beş yaşlarında görünen bir delikanlı nazarları kendine çekiyordu. En önde yürüyen o idi. Müslim Efendi beni elimden tutup bu delikanlıya doğru götürdü:

"Şeyhim işte benim İstanbulda arkadaş olduğum kitapçı arkadaş. Çok temiz, çok samimi arkadaşlardandır. Senden ricam arkadaşı da hidayete erdir," dedi.

Şeyh, iki eliyle göğsünü okşayarak mırıldandı:

"Ya Allah! Ya Pir!"

Sonra Müslime Kürtçe sordu:

"Sen bu adamı yakından tanıyor musun? Layık mı?"

Müslim:

"Kendim kadar tanıyorum. Çok iyi, çok samimidir," dedi ve bana da gülerek baktı. Yüzü, ay ışığında kararmış gümüş donukluğundaydı.

Bu arada kapı açıldı, birkaç kişi daha avluya dahil oldular.

Havuzun başını bırakıp, arkadaki kilimlerin, halıların üstüne oturduk.

Son gelenlerin içinde uzun saçlı, sakallı bir adam vardı. Onu tanıttılar: Derviş Nuri.

Derviş Nuri, on beş yıl pir tekkesinde hizmet ettikten sonra bu payeyi alabilmiş.

Kahveler geldi. Kahvelerle birlikte balkonda elektrik yaktılar. Böylece biribirimizin yüzünü görebildik.

Kahvemi bitirdikten sonra Müslim kolumu dürttü. Beraber kalktık.

Müslim:

"Git, aptes al!" dedi. "Tarikata giriyorsun. Allah sana yardım etti."

Gittim, aptes aldım. Müslim beni tekrar yanına çağırdı. Kulağıma mırıldanmaya başladı:

"Bak evlat, şeyh ne söylerse evet diyeceksin. Var git şeyhin elini öp. Sağ dizini yere koyup, eli üç defa öpüp başına götüreceksin."

Aynını yaptım.

Sonra şeyhin önüne diz çöktüm. Ve o başladı söylenmeye:

"Şimdiye kadar yaptığın bütün kötülüklere, zulme, hayvana ve insana... Yaptığın zinaya, okuduğun kitaplara, hak yediklerine ve riyakarlıklarına ve cümle pisliklere, bilir bilmez işlediğin cümle fenalıklara tövbe mi? Tövbe ediyor musun?"

"Evet!"

Sonra:

"Ya Allah!" dedi, başladı uzun bir dua okumaya. Dua yarım saat sürdü. Bitince yüzüme üfledi. Sonra başımı okşadı. Bu merasimden sonra biri kalkıp beni şeyhin önünden kaldırdı, öteki uca götürüp bıraktı. Müslim de yanıma geldi. Sevinç içindeydi:

"Sen artık Rufai oldun," dedi.

Bundan sonra hep bir ağızdan yanık bir ilahiye başladılar. İlahi Yunusundu. Müthiş dokunaklı sesleri vardı. Bir yarım saat kadar da ilahi sürdü. Bu arada ilahi söylenirken hepsi titriyor, sallanıyordu ya, Derviş Nuri öylesine titriyordu ki, uçuyor sanırdınız. Başkaları durdu, yalnız bir tanesi Kürtçe bir ilahiyi boyuna söylemeye, söyledikçe coşmaya başladı.

Bu arada Derviş Nuri "Allah Allah, Sultan, Sultan" diye bağırarak daha şiddetli titremeye başladı. En sonunda ağzından köpükler saçıldığını gördüm. Bir baktım, yanında beş tane kadar şiş peyda oldu. Birini aldı, "Ya Allah, Ya Pir," dedi, bir avurdundan öbür avurduna geçirdi. Ürperdim, boyuna titriyordu. Dikkatle şişi soktuğu yere baktım. Ne kan akıyor, ne bir şey.

Bir zaman sonra şişi çıkarıp yanına hafifçe koydu. Gözleri tabii her zaman kapalıydı. Yerden daha uzun bir şiş aldı. Öyle bir sarsılarak dizlerinin üstüne kalktı ki, korktum. Dizlerinin üstünde yürümeye başladı. Durdu, gerindi ve elindeki şişi bu

sefer karnına sapladı. Ucu arkasından çıktı. Gene aynı gerginlikle ağzından köpükler saçarak dizleri üzerinde yürümeye, yürüyüp titremeye başladı. Kürtçe ilahi bütün sıcaklığıyla devam ediyordu. Derviş Nurinin titremesi son haddini bulmuş, ağzından köpükler de etrafa saçılmaya başlamıştı. Derviş dizleri üstünde çırpına titreye ilahi söyleyiciye doğru süründü ve önünde uzun zaman titredi. Birden ilahi kesildi. Şeyh de yerinden kalktı, geldi, Dervişin elindeki şişi çekti. Yerini tükürükledi ve Dervişi yere yatırdı. Derviş Nuri ölü gibi hareketsiz kaldı.

Müslim bana eğilerek fısıldadı:

"Haydi biz kalkalım artık."

Kalktık. Müslim sevinç içindeydi.

"Sen artık Rufai oldun," dedi. "Erenlerin himmeti seninle olsun. Çalışırsan sen de şişleri öyle karnına sokar çekersin. Derviş Nuri ateşin içine girer oturur, gene yanmaz. Çalış, bu dünya hiçtir."

Dışarı çıkarken gayri ihtiyari hala Derviş Nurinin bıraktığı yerde duran şişlere baktım. Bunlardan birinin bağırsaklarım arasında durduğu vehmiyle içimi derin bir ürperti kapladı. Bana olduklarından iki üç misli uzun göründüler.

Diyarbakırda Eski Harflerle Tedrisat Yapan Mektepler

Sabahleyin çok erken uyandım. Güneş, eskimiş Diyarbakır surlarının üstüne ateş parçaları döküyordu.

Diyarbakıra niçin geldiğimi buradaki eski arkadaşlarıma haber vereyim mi, vermeyeyim mi? Belki bir yardımları olur. Karar verdim, birkaç gün kimseye haber vermeden kendi kendime çalışayım, dedim. Bakalım devran ne gösterecek?

Adetimdir, ne zaman Diyarbakıra gitsem, ilk işim Mardinkapıya uğramak olur. Mardinkapı, başlı başına bir Diyarbakır. Diyarbakırdan daha da çok bir Doğu Anadolu demektir. Mardinkapıda Doğunun türlü gelenekleri, türkücüleri, kavalcıları, hacıları, hocaları, yolcuları, köylüleri, toprak beyleri, tarlasından atılmış köylüler, hülasa kimi ararsanız bulunur.

Mardinkapıya vardığımda saat yediydi. Deli bir dilenci kız

türküler söyleyerek dolanıyordu. Benzin istasyonunda birkaç cip benzin alıyordu. Benzin istasyonunun orada bir bakkal dükkanı vardı. Kocaman Diyarbakır karpuzları satıyordu. Dükkanın arkasına bir sürü köylü uzanmış, taşıt bekliyordu. Kim bilir nerelere gideceklerdi. Bu köylülerin arasında çok yaşlılar da vardı. Bu yaşlı adamların hemen hiçbirisinin kafasında şapka göremezsiniz. Başlarına sarı renkli bir bez parçasını sarık gibi sarıp çarşı pazar dolaşırlar. Aldıran, necisin, bu başındaki nedir, diyen yoktur. Orada idare makamları Şapka Kanununu unutup artık bunlara alışmışlardır. Tuhaf gelmiyor bu haller onlara.

Diyarbakır sokaklarında, bu kırk iki derece sıcakta bile, umacı gibi giyinmiş kara çarşaflı, peçeli kadınlar dolaşıyordu. 1951'de Diyarbakıra geldiğimde kara peçeli, kara çarşaflı umacılar bu kadar çok değildi. Şimdi o kadar bol ki... Koca Diyarbakırda çarşafsız ve peçesiz birkaç kadına rastladım. Eskiden durum tam bunun aksiydi.

Mardinkapının biraz ilerisinde Diyarbakırın Belediye Parkı vardır. Güzel bir parktır. Parkın bir kilometre ötesinde Diyarbakırın mezarlığı uzanır. Mezarlık bekçisi hoş bir adamdır. Eskiden bilirim. Parka girip bir kanepeye oturdum. Bu sırada birkaç çarşaflı kadın geldi, üst yanımdaki kanepeye yerleştiler. Kürtçe konuşuyorlardı. Hepsi de Silvana gideceklerini söylüyorlardı. Konuşmalarından anladığıma göre Suriyeden Şeyhleri Silvana gelmiş, bunlar da Şeyhin geldiğini duyar duymaz bağlamışlar bohçayı, düşmüşler yola. Kadınlar müthiş sabırsızdılar. Bekledikleri şoföre beddua üstüne beddua ediyorlardı.

İçlerinden en güzeli:

"Keşki Şeyhimize çocukları da götürebilseydik," dedi.

Biraz daha yaşlıcası:

"Ben Ahmedimi istedim hocasından ama izin çıkmadı," dedi.

Başka biri:

"Hükümet mektebinden olsa izin alırdık ama... Bu hanım hocalar yok mu, hiç izin verirler mi bu hanım hocalar?"

En yaşlıları:

"Vermesin anam, vermesinler... Vermesinler de varsınlar

çocuklar dinlerini diyanetlerini öğrenip gavur olmasınlar," dedi.

Bu izin vermeyen hanım hocalar kimlerdi? Hükümet mekteplerinde bulunmadıklarına göre acaba Diyarbakırda İstanbulda olduğu gibi hususi teşebbüsün açtığı mektepler mi vardı?

Bir kamyon geldi, kadınlar kalktılar. Ben de oradan ayrıldım.

İkindiüzeri yine döndüm Mardinkapıya. Niçin döndüm? İkindiüstü Mardinkapıda ne olur biter bilirim de onun için döndüm. Yanılmamışım. Daha doğrusu gün öldürmemişim.

On beş, yirmi kadar çocuk, ellerinde Kuranıkerimler, yüksek sesle ha babam okuyorlar. Çocuklar, yolculara musallat. Eteklerine yapışıp ölülerin ruhuna Kuran okumak için yalvarıyorlar. Çocuklar yolcudan yolcuya koşuyorlar. Okutanlar para veriyorlar. Okuyan çocuklar sevinç içinde. Demokrasi devrimizde müstakbel cer hocalarının yetiştirilmesi böylece teminat altına alınmış bulunuyor. Bunlar on yıl sonra kim bilir neler yaparlar. Köyleri kasıp kavururlar. Ellerinde Kuranları, bellerinde divitleri... Köy köy yaz babam yaz... Ne yazacakları malum, muska!

İkindiden sonra çocuklardan bir grup ayrıldı. Ayrılan grup mezarlığa doğru gitti. Ben de arkalarına düştüm. Çocukların yaşları on birle on beş arası. Mezarlığa geldik. Çocuklar kaplarından Kuranlarını çıkarıp okumaya başladılar. Gözlerini kapatıp başlarını sallaya sallaya çevirmeye başladılar sayfaları. Yürekler paralayıcı sesler. İnce, mahzun, bir vızıltı halinde uzayıp giden çocuk sesleri. Ben de bir taşın üstüne oturdum. Taş kızgın demir gibi hâlâ yanıyordu.

Sonra nereden peyda oldularsa oldular. Birkaç çarşaflı kadın, birkaç erkek göründü mezarlığın içinde. Çocuklar okumalarını bırakıp onların etrafını aldılar. Kadınlar çocukları paylaşıp mezarların başına götürdüler. Herkes kendi mezarına tabii. Şimdi ayrı ayrı mezarlardan incecik çocuk sesleri geliyordu. Ağlamaklı sesler...

Karanlık yavaş yavaş çökmeye başlarken sesler de durdu. Çocuklardan birini yanıma çağırıp bir mezarın başına oturdum:

"Oku şu mezarın başında, sana para veririm," dedim.

Açtı kitabını, başladı okumaya.

Çocuğun sağ yanağında kocaman bir yara izi vardı. Boyuna bir makina hızıyla kitabın yapraklarını çeviriyordu.

En sonunda dayanamadım:

"Yeter bu kadar, kalk gidelim," dedim.

Daha ne kadarcık okudum der gibi, yüzüme hayretle baktı.

"Yeter, yeter," dedim.

Eline bir iki buçukluk verince daha çok şaşırdı:

"Hepsi bana mı?" dedi.

"Tabii," dedim, "hak ettin."

Çok sevindi.

"Ben," dedi, "bunun yanına bir elli kuruş daha bulurum amca, ayağıma bir lastik ayakkabı alırım."

Çıkarıp bir elli kuruş daha verdim. Daha çok şaştı.

"Sen hangi mahalledensin?"

"Ben mi? Ben Alipaşa Mahallesindenim."

"Sen hiç mektebe gittin mi, yani okula?"

"Gitmedim. Yoook iki ay gittim, sonra annem beni Naciye hocaya gönderdi. Orada da Kuranı hatmettim... Ben büyük bir hoca olacağım.

"Bana bak," dedim, "Şu Naciye hocanın evini bana gösterir misin?"

"Ne yapacaksın?" dedi.

"Hiç," dedim, "bir küçük kardeşim var da, ben de onu senin gibi hoca edeceğim."

"Bak amca, Naciye hoca bize tembih etti, evi bildiğimizi hiç kimseye bildirmeyeceğiz."

"Sen beni oraya götür, evi bana göster, geri dön. Para veririm."

"Peki amca..."

Dar, karanlık sokaklardan geçiyoruz. Çocuk konuşuyordu:

"Ben büyük bir hoca olacağım. Din uğruna çalışacağım. Anam diyor ki, dinimiz sahipsiz kalmış. Anam beni Silvana medreseye gönderecek. Orada büyük hocalar varmış."

"Bak yavrum," diyorum, "sen öteki okullara gidip adam olsan ya..."

Çocuk cevap vermiyor, afallıyor. Belki okula gitmesini ilk söyleyen adamım ona. Şaşırmasın da ne yapsın.

Eski bir kapıda gelip durduk:

"İşte burası Naciye hocanın evi," dedi ve yürüdü. Arkasından yetişip elli kuruş daha verdim.

Sabahleyin Naciye hocanın evine giden sokağı tuttum. Göğüslerinde nakışlı bez çantalar içinde Kuranıkerimler asılı irili ufaklı çocuklar sökün etmeye başladılar. Yirmi kadar çocuk saydım. Bilmem artık Naciye hocanın kaç talebesi var.

Çocuklardan öğrendiğime göre Naciye hoca yalnız Kuranı hatmettirip bırakıyormuş. Eski harfleri ise bazı kabiliyetli talebelerine, yani Silvan medreselerine layık olanlara öğretiyormuş.

İlkokullarla Eski Yazı Mekteplerinin Savaşı

Mustafa doğma büyüme Diyarbakırlıdır ve eski bir arkadaşımdır. Diyarbakırı avucunun içi gibi bilir. Kocaman, dünya kadar eski görünen surları delik delik, beden beden, hangi delikte akrep, hangisinde yılan çıyan bulunur, onun malumudur. Eğer Diyarbakırı Mustafa da bilmezse, teklif edeceğim işi o da yapamazsa, hiç kimse yapamaz. Eli boş dönerim Diyarbakırdan. Gidip Mustafayı buldum ve hali keyfiyet böyle dedim. Mustafa inanmış çocuktur, yiğit çocuktur. Mustafa Kemal der, Atatürkün inkılapları der de başka bir şey demez. Mustafaya Rufailere nasıl karıştığımı, tarikata nasıl girdiğimi, şiş sokan adamı anlattım. Güldü:

"Yahu," dedi, "ne kendini gizler saklarsın, burada her şey, ayinler, dualar her şey apaçık. Seni istediğin ayine, hem de gazeteci olduğunu söyleyerek götüreyim. Hiç kimsenin korkusu yok. Her şey apaşikar."

"Mustafa," dedim, "Diyarbakıra gelirken en büyük güvencim sendin. Çetin bir işe girişmiş bulunuyorum. Din istismarları ve eski yazı okutan mektepler için röportajlar yapacağım."

Mustafanın çocuk ve inanmış gözleri parladı:

"Aldı yürüdü," dedi, "aldı yürüdü ve apaşikar. Hiç kimse-

nin aldırdığı yok. Yirminci asırdan ortaçağa doğru gidiş, gittikçe hızlanıyor. Evet, korkunç bir geriye gidiş var. Sana Diyarbakırda en azından yirmi tane eski harflerle okuma ve yazma öğreten mektep göstereyim. Git hocalarıyla konuş, git çocuklarla konuş. Bunlar ilkokul çağındaki sabilerdir. Sabahtan akşama kadar kafalarına hurafe doldurup bilmedikleri dilden ezberle körletiliyorlar. İlkokulla mahalle mektepleri arasında büyük bir savaş başlamıştır. Sana mahalle mekteplerini tek tek göstereyim."

Kızgın bir güneş vardı. İkimiz de terden ıpıslaktık. Eğri büğrü, kirli bir sokağa saptık. Basık bir evin önünde durduk. Saat sekiz suları.

Mustafa:

"Burada bir saat kadar bekleyelim. Bak," dedi. "Hanım hocaya kaç talebe geliyor gör."

Çocuklar sökün etti. Kız çocukları, erkek çocukları... Ben kırk beş dakika içinde mektebe giren on altı çocuk saydım. Yedisi oğlandı. Sekizle on yaş arasındaydılar.

Mustafa:

"Gördün mü?" dedi.

"Gördüm," dedim.

Yürüdük.

Yine dar sokaklardan geçiyoruz. Yine kapılar. Mustafa evler gösteriyor. Gösterdiği evlerin mektepler olduklarını söylüyor.

"Mustafa," dedim, "böyle gez gez de ne olacak, anladık. Mektep çok. Beni götür de bir hocayla konuştur."

Mustafa:

"Oraya gidiyoruz," dedi. "Anlamıştım zaten isteyeceğini."

Şehrin dışına doğru tek bir eve geldik.

Mustafa:

"Ali hocanın mektebi burasıdır. En çok talebesi bunun vardır. Benim arkadaşlardan birisinin çocuğu burada okur. Onu sormak bahanesiyle içeri gireceğiz. Konuşursun," dedi.

Kapıyı çaldı. Küçücük bir çocuk açtı kapıyı. İçeri girdik. İçeride yirmi kadar çocuk diz çöküp oturmuşlar, ha bire ellerindeki kitapların yapraklarını çeviriyorlardı. Hoca, gür kara sa-

kallı biri idi. Bizi muhabbetle ve iltifatlarla karşıladı. Çocukların ötesine oturttu. Çocuklar bize korka korka bakmaya başladılar. Ne tuhaf hepsi de bir ölü sessizliği içindeydiler. Aklıma ilkokullarımız geldi. Orada çocuklar ne kadar canlı, ne kadar cıvıl cıvıldılar. İnsanın yürekleri sızlıyor burada. Çocukların üzerlerinde bir karasinek bulutu, inip inip kalkıyordu. Çocuklar sineğe boğulmuşlar, pislik içindeydiler.

Hocayla yan yana oturuyoruz. Nereli olduğumu soruyor. Muşlu olduğumu söylüyorum. Memnun oluyor.

"Muşta da din mektepleri var mı?" diye soruyor.

"Her mahallede dört beş tane var," diyorum.

Memnun memnun gülümsüyor.

"Muş" diyor, "dini mazbut bir yerdir, Muşu bilirim. Her yerde medreseler kapandı da Norşinin medresesi hiçbir zaman kapanmadı. Şarkta ne kadar hoca, molla varsa hep Norşin medresesinin talebesidir. Allah himmetlerini eksik etmesin."

"Hocam," diyorum, "Allah kabul eylesin, din için çok çalışıyorsunuz. Bari karşılığını alıyor musunuz?"

"Yok, yok evladım," diyor, "ne gezer, o eskidendi. Kuranı hatmeden bir çocuğun babası yüzlerle lira verirdi. Ben Osman Beyin çocuğunu mezun ettiğimde, Osman Bey tam on altın, sarı altın verdi idi. Şimdi nerede!"

"Vah vah," diyor, acır gibi yapıyorum.

Bunun üstüne hoca coşuyor:

"Ben kelleyi koltuğa almış bir adamım. Ben en sıkı devirlerde, Mustafa Kemal devrinde bile (Mustafaya dönüyor) Mustafa Efendi çok iyi bilir, evet biz Mustafa Kemal devrinde bile talebe okutmuşuz. Din yoluna, Allah yoluna... Şimdi çok şükür biraz aydınlığa çıktık. Bir de şu dinsiz öğretmenler olmasa. Hükümet bir şey demiyor, ille de şu dinsizler. İhbar ediyorlar. Dinini diyanetini öğrenmesin çocuklar. Allah belalarını versin."

"Hocam," diyorum, "sizin mezun ettiğiniz talebeler hoca olabilirler mi? Yoksa..."

"İçlerinden akıllıları çıkıyor, onlara eski yazı da öğretiyorum ve Silvandaki medreseye götürüyorum. Benim çok talebem var ki şimdi hocadırlar. Bizler olmasaydık şimdiye kadar din çoktan ortadan kalkmıştı. Şimdiki hocaları hep biz yetiştirdik."

Hocanın yüzü bir zafer sevinci içindeydi.

Mustafaya baktım, hırsından titriyordu. Müthiş kızmıştı. Baktım, kötü bir iş yapacak. Tuttum kolundan kaldırdım. Hocaya:

"Var ol hocam," dedim, "sizin gibiler olmasa halimiz perişandı zaten..."

Hoca telaşlandı:

"Bir kahve içip de öyle gideydiniz. Mustafa Efendi oğlum, sen hiç bize uğramazdın, bir işin mi düştü?"

Ben Mustafayı sürükledim.

Mustafa titreyerek:

"Bizim Halilin kızını soracaktım, burada mı diye?" dedi.

Dışarıda yine korkunç bir güneş vardı. Mustafanın yüzü kararmıştı.

Bana döndü:

"Yahu," dedi, "nasıl dilin varıyor da bu mikroba var ol hocam, iyi yapıyorsun, diyebiliyorsun. Bunların yaptıkları düpedüz cinayet, istatistik çıkarsınlar, kırk altıdan bu yana, doğuda okula giden çocukların sayısı mutlak yarıya inmiştir. Hem de bir sürü yeni okul yapıldığı halde. Nasıl dilin dönüyor yahu!"

Mustafayı teskin ettim. Neden sonra koluma girdi:

"Bu gördüklerini korkmadan olduğu gibi yazabilecek misin?" dedi.

"Onun için geldim buralara. Bunu en büyük memleket hizmetlerinden biri sayıyorum. Ne görürsem yazacağım. Emin ol."

Mustafa:

"Korkuyorlar bunlardan," dedi. "Partiler korkuyor. Aydınlar korkuyor. Kimse bunlara ses çıkaramıyor."

Yürüye yürüye beni Diyarbakırın büyük camisinin önüne getirdi. Orada oturakları kendirden örülmüş küçücük iskemlecikleri olan bir kahve vardır. Ve kahve caminin kapısına kadar uzanır.

Mustafa, biz oturduktan sonra, caminin büyük kapısını gösterdi:

Caminin büyük kapısının iki yanında sağlı sollu iki kitapçı ve esansçı, sergilerini açmışlar bekliyorlardı.

"Dikkat et," dedi, "ne kadar çocuk gelip kitap alacak. Burada akşama kadar bekleyelim göreceksin."

İskemlelerimizi tam kitapçının burnunun dibine çektik. Ne yaparsa, ne alışveriş ederse hepsini görüyor, duyuyoruz.

Biraz sonra gerçekten, çocuklar gelmeye başladı:

"Amca baya biy eyifbe vey!"

Tertemiz giyinmiş bir kız çocuğuydu bu. Boynunda üstüne muhabbet kuşları işlenmiş bir torba vardı. Elifbesini alıp oynaya oynaya gitti.

Akşama kadar bekledik. Elifbeleri çocuklar aldılar. Sakallı, şapka yerine başlarına bez sarmış sofular aldılar. Çarşaflı kadınlar aldılar. Aldılar oğlu aldılar. İki kitapçıdan ikimiz otuz beş, kırk kadar kitap satıldığını saydık.

Bu arada kitapçıyla da ahbap olduk.

"Nasıl elifbe satışı, iyi mi?" diye sordum.

"Bu yıllar çok iyi. Günde otuz kırk, elli altmış kadar satılıyor," dedi.

Mustafa buna bir içerledi ki...

Deli gibi söylenmeye başladı:

"Günde," diyordu, "elli altmış tüp zehir."

Köyde En Büyük Düşman: Genç Öğretmen

Tozlu yollara düştüm. Bir sıcak, bir sıcak var ki, dille tarifi kabil değil. Alev gibi bir rüzgar insanı yakıp kavuruyor. Toz sütunları bu belalı, bu ağır rüzgarda dönüp duruyor. Ayaklarımın içine bile tozlar giriyor. Böyle olacağını bilsem, tövbeler olsun, bu yola yaya çıkmazdım. Oluk oluk ter akıtıyorum. Çatlayacağım. Karşımdan insanlar geliyor. Bu sıcakta kapkara çarşaflara bürünmüş kadınlar, sarıklı erkekler... Buların çoğu traktörlere takılı römorklara binmişler.

Dilim damağım kurudu. Dudaklarım çatladı. İkide bir yalıyorum. Daha bizim öğretmenin köyüne epey var. Varsam varsam öğleye ancak varırım. Oturup yorgunluk alayım dedim. Yere oturulmuyor ki... cayır cayır yakıyor.

Buradaki yaşlı adamların her birinin bir kucak sakalları

var. Kirli, uzun, tel tel sakallar... İşte öyle uzun sakallı biriyle yol arkadaşı olduk. Köyünü söyledi, arkadaşım öğretmenin köyü. Öğretmeni sordum, evde olduğunu öğrendim. Memnuniyetime diyecek yok. Köylü ile yan yana yürüyoruz.

Şunu da peşinen söylemeden geçmeyeyim: Öğretmen arkadaşımın adını ve hangi köyde öğretmenlik ettiğini yazmayacağım. Başına bir iş getirirler. Bunu iyi biliyorum. Bir öğretmenin köylerde bugün ne şartlar içinde didindiğini de biliyorum. Arkadaşım da zaten adını yazmamamı söyledi.

Sıcaktan erimiş gibiydim. Yanımdaki kirli sakallının üstelik de ayakları yalın. At gibi hızlı gidiyor. Arkasından zor yetişiyorum. O da benim kadar tere batmış ya, aldırmıyor. Yahut aldırıyor da öyle gözüküyor.

Konuşuyoruz:

"Sofi, ne iş görüyorsun? Geçimin nasıl?"

Doğuda yaşlı sakallılara "Sofi" diyorlar. Ben de onun için ona öyle hitap ettim. Bizim sofi Türkçe de bilmiyor tabii.

"Yarıcılık, ağanın yarıcılığını ediyorum. Biri benim ikisi ağanın."

"Çocuğun var mı? Okuyor mu çocukların? Eski yazı okuyorlar mı?"

Eski yazı lafı ağzımdan çıkar çıkmaz sofi bir parladı ki bayağı korktum.

"O yezit, o gavur, o Fransız gavuru, o Ermeni piçi, o ne idiği belirsiz çingene tohumu, o senin sorduğun namussuz öğretmen, dinsiz öğretmen, göz açtırıyor mu bizlere. Hocalar elinden usanmışlar. Çocuklarımızı zorla o gavur mektebine sokuyor. O mektebi bitirdikten sonra da vakti geçiyor çocukların, büyüyorlar. Bizim o tarafın öteki köylerinde gavur mektebi yok, onlar rahat, onların her çocuğu bir alim gibi Kuranı gürül gürül okuyor. Her biri bir hoca."

Sözü değiştirdim:

"Sofi sen hangi tarikata mensupsun? Şeyhin kim?" dedim.

"Ya Hak!" dedi, "Ya Abdülkadir Geylani... Bizim şeyh çok büyüktür. Ya şeyh... Bizim şeyhin bir eli gökte, bir eli cennettedir."

"Yahu," dedim, "sofi, diyorlar ki, senin şeyh rakı içip, kız oynatıyormuş İstanbulda. Doğru mu acaba?"

Boş atıp dolu tutmuştum. Başını olanca sertliğiyle salladı. Gözleri döndü:

"Herkes söylüyor, zındıklar şeyhe iftira ediyorlar. O içtiği rakı değildir. Gözleri güneşe kapalı olanlar onu göremiyorlar. Şeyh rakı kadehine elini dokundurur dokundurmaz o rakı kevser suyu olur. O kadın cennetten gelmiş huridir. Yoksa şeyh kadına bakar mı?"

"Sofi," dedim, "demek o öğretmen öyle zındık?"

Sofi:

"Sorma," dedi, "zındık, kafir."

"Ben," dedim, "onun o kadar zındık olduğunu bilmiyordum. Benim çok iyi arkadaşımdır. Ama böyle zındık, din düşmanı olunca ben onu arkadaşlıktan sildim. Ben ona misafir olmayacağım. Kafirin ekmeği yenmez. Ben bu gece senin misafirinim sofi."

Sofi sevindi:

"Efendim," dedi, "ağa bey, haramdır, onların ekmeği yenmez. Şeyh, öyle fetva çıkardı. Biz onun gavur mektebinin yanından da geçmeyiz. Dinsizlik bulaşır. Sen benim misafirim ol. Başım üstünde, gözüm üstünde yerin var. Gel bana misafir ol. Köylü sana o dinsizin marifetlerini anlatsın. Ne öğretiyor benim çocuklara biliyor musun? Vay zındık vay! Diyormuş ki çocuklara, yağmuru Allah yağdırmaz, yağmur, suların üstüne güneş vurur, bundan sular buhar olur, buhar olunca havaya çıkar, havaya çıkınca soğuk rüzgarlara çarpar, soğuk rüzgarlara çarpınca tekrar su olup yere dökülürmüş... Vay yezit vay! Yani demek ister ki, yağmuru bile Allah yağdırmaz. Allahın yağmura bile gücü yetmez. Vay yezit vay! Bunu da ispat etmek için mektebin bahçesine bir ateş yakmış, bir tencereyi suyla doldurmuş, suyu kaynatmış, sudan buharlar çıkmaya başlayınca üstüne bir kapak tutmuş, buhar ona gelince damla olup yere dökülmüş. Vay yezit vay! Daha onun ne marifetleri var, köye gidelim de köylü sana hepsini anlatsın."

Sofinin, anlattığına göre, yeryüzünde bir tek dikili ağacı bile yok. Babası, ağanın babasının kölesi imiş, şimdi de kendisi ağanın yarıcısı... Sofi dünyadan vazgeçmiş görünüyor:

"Ne gördük ki şu dünyadan," diyor, "zaten dünya nedir

ki," diyor. "Dünya bir anlıktır, gözünü kapatırsın biter. Başka, ebedi bir dünya var orada, her şey, cümle saadetler orada. Oradaki yerini iyi yapmak için çalışacaksın. Gerisi boş. Ben on yıldan beri Kabeye gitmek, haccetmek için para topluyorum. İnşallah gelecek yıl!"

Tam öğleüstü. Sıcak dikine, kurşun gibi iniyor. Sofi nefes nefese. Anladım ki sofinin de hali benden iyi değil.

Uzaktan, güneşten rengi solmuş toprak yığını damlarıyla köy göründü. Köyün üstünde bir toz bulutu dönüp duruyor.

Köye indik. Birkaç tavuk, bir iki köpek, kerpiç duvarların dibine yatmışlar uyuyorlardı. Başkaca, köy ıssızdı. Ortasından geçip ucuna doğru yürüdük. Bel vermiş, avlu duvarları yıkılmış bir evin önünde durduk. Evden dışarıya, biri on beş, öteki on iki yaşında iki oğlan çocuğu çıktı. İçeri girdik. Sofinin karısı yüzünü gözünü örtmüştü. Uzun etekleri yerlere sürünüyordu. Yırtık bir döşek atılmıştı yere. Üstüne oturduktan sonra sofi yanına yönüne gözlerini belerterek şöyle bir bakındı. Çocuklar diz çöküp, ellerini kavuşturmuşlardı.

Hışımla çocuklara döndü:

"Yezitlere bak hele. Yezitler!.. Müslüman evi Kuransız olur mu? Açın Kuranlarınızı okuyun."

Çocuklar ezile büzüle kalktılar.

Biraz sonra iki ağızdan bir vızıltıdır başladı. Yanık, bezgin bir vızıltı.

Kadın yemek pişirmeye koştu. Sofraya bulgur pilavı ile kapkara bir arpa ekmeği geldi.

Biz sofra başında iken, köylüler gelmeye başladılar. Bana korka korka bakıyorlardı. Sofi beni onlara anlattı. Yabancı olmadığımı, din yoluna çalışan bir fedai olduğumu, bu sıcakta yollara sırf din uğruna düştüğümü söyledi. O öğretmen zındığını köyden attıracağını anlattı. Nazarlar bana muhabbetle bakmaya başladılar.

Bir köylü:

"Muallim ne demiş biliyor musun? Irmaklar göğe çekilir, sonra kar olarak dökülür, demiş. Muallim kızları da mektebe gönderin diyor, bu hangi şeriatta var?"

Bizim sofi köylüye susmasını işaret etti:

"Ben," dedi, "hepsini efendiye anlattım."

Sofi boyuna beni tarife çalışıyordu, ısrarının sebebini çaktım. Demek istiyordu ki, bakın benim misafirim ne mühim adamdır. Ben böylesi adamlarla konuşurum işte.

Diyordu ki:

"İşte bu efendiler ki, o Kuran kitaplarını basar. Bu efendidir ki memlekete dağıtıp dine hizmet eder. Allah bunların yokluğunu vermesin. Bunlar birer evliya, birer din fedaisidir. Şimdi bu köylerin hepsini gezecek, ne kadar çocuk Kuran okuyor, o da ona göre Kuran bastırıp dağıtacak. Köyleri tek tek gezecek."

Yolda gelirken bunları ben anlatmıştım ona ama, o, benim anlattıklarımı belki on misli mübalağa ile naklediyordu.

İnce, zayıf, Yusuf adındaki köylü heyecanla bağırdı:

"Efendi, istediğin kadar elifbe, istediğin kadar Kuran çıkar, çok şükür hocalarımız çocuklarımızı okutuyor. İstediğin kadar çıkart. Gider."

Karatahtasında Eski Harflerle Yazılı Mektep

Gece... Ay ışığı var. Evin önüne, tozların üstüne eski bir çul parçası sermişler. Ben, çulun üstündeki ufacık bir minderde oturuyorum. Öteki köylüler tozların üstünde, etrafımda çepeçevre olmuşlar. Bir çare düşünüyoruz. Şu dinsiz imansız öğretmeni bu köyden attırmak için bir çare... Türlü iftiralar uydurduk. Sonradan bu iftiraların hepsinden vazgeçtik. Düpedüz şikayete karar verdik. Diyecektik ki, bu öğretmen köyümüze geldi geleli çocuklarımıza bir harf bile öğretmedi. Müfettiş geldiğinde çocukları imtihan etsin. Bir tanesi bile bir şeycik bilmez. Laf aramızda, bu çocuklar okula kayıtlı oldukları halde gönderilmemişlerdi ki, bir şeyler bilsinler.

Her neyse... Ben öğretmenle nasıl temas sağlayacağım derken, öğretmen köye geldiğimi duymuş, biz yatmadan önce bulunduğum eve geldi. Biraz önce öğretmen aleyhinde atıp tutanlar, ona küfredenler, can düşmanları ayağa kalkıp hürmetle selamladılar. Ben de, onlar gibi yaptım ama, öğretmene biraz so-

ğuk, biraz yabancı davrandım. Öğretmen zeki adam, hemen durumu çaktı. Ve bana bir köy ismi fısıldadı. Köyü bilirdim. Anladım ki, yarın sabah o, doğru o köye gidecek. Ben de oraya gitmeliydim. Orada buluşacaktık.

Şimdi size öğretmeni biraz anlatayım. Bu anlattıklarımdan, öğretmeni keşfedip, ona bir zarar verebileceklerini sanmam. Verebileceklerini bilsem bunları da yazmam. Ama, bu özellikleri de yazmasam olmaz.

Arkadaşım otuz yaşında asker oluyor. Bir tek kelime Türkçe bilmiyor asker olduğunda. Ekmeği, suyu bile işaretle istiyor. Her şeyi ilk aylarda işaretle yapıyor. Fakat birkaç ay sonra, Türkçeyi bal gibi öğrenip, başlıyor okuma yazma öğrenmeye. Askerden terhis olduğu zaman bizimki mektup bile yazacak hale gelmiş bulunuyor. Köyüne geldiğinde ilk işi köyüne bir okul açtırmak için mücadele etmek oluyor. Mücadelesinde muvaffak olamıyor. Tam bu sıralarda Köy Enstitüsü açılıyor. Fırsat bu fırsat... Öğretmen Enstitüye müracaat edip, eğitmen kursuna alınıyor. Kursu pekiyi derece ile bitirerek bu köye eğitmen tayin ediliyor.

Ve başlıyor asıl mücadele bundan sonra işte... İlk yıl okulda iki üç öğrenci. Kısmet bu kadarmış diyor öğretmen, çalışıyor. İkinci yıl birkaç öğrenci daha... Direnmeler devam etmekte ama... Fakat ilk günlerde yağmur buhardan olur falan yok. Gayet temkinli, gayet soğukkanlı... Ancak gene rahat durmuyorlar hocalar, şeyhler...

Bir odaya, kötü, pis pis kokan bir yatak serdiler. Uyuyabilirsen uyu. Dertli başım, belalı başım.

Sabahleyin yanık bir Kuran sesiyle uyandım. Baba, oğullar diz çökmüşler ha bire dua ediyorlardı. Yemek bile yemeden allahaısmarladığı çektim. Öğretmen arkadaşıma yetişmeliydim. Aradığımın hepsini bana bol bol o gösterebilirdi.

Buluşacağımız köye gün doğarken girdim. Bu köyde şeyhler, hocalar, hacılar bulunmaz. Bu köyün böyle şeylerle ilişiği olamaz. Onun için bana ve arkadaşıma burada hiçbir zarar gelmez.

Kahve daha yeni açılmıştı. Kahveci beni görür görmez tanıdı.

“Hoş gelip sefalar getirmişsin muharrir bey. Sizin buraya gelmeniz milletin hayrınadır. Eee, bu sefer de neler gene?”

“Gene öbür yılki gibi,” dedim.

Başladı:

“Derebeyler,” dedi, “derebeyler traktör alıp köylüleri topraktan sürdüler. Toprak aslanın ağzında. Köylüler saman çöpü gibi kumdular bu ovada. Köylünün hali duman. Yazın beyim... Bu toprak meselesini yazın. Cennete girersiniz, bu köylülerin halini yazarsanız...”

“Yahu Sülmen,” dedim, “şeyhler ne diyor halkın bu sefaletine, bu durumuna, bu topraktan atılışına?”

Sülmen:

“Şeyhler mi? Şeyhler Allah yaptı diyor, toprak derebeylerin hakkıdır, diyor. Şeyhler, daha bu soyulmuş, bu ölmüş bitmiş halktan vergilerini topluyorlar. Yol parasını veremeyecek kadar fakir köylü bile şeyhe hissesini veriyor. Çoluğunun çocuğunun rızkını bile şeyhe veriyor. Bey, senin anlayacağın, halk, aç kaldıkça şeyhe yaklaşıyor. Biraz daha çoğalsın ovada traktör, şeyhlerin tabaaları da çoğalacak. Traktör ne kadar çoksa, o kadar sefalet, sefalet ne kadar çoksa, o kadar şeyh ve müridi. Köylü, bu işlerin, son yıllarda şeyhini ihmal ettiğinden dolayı başına geldiğine inanıyor.”

Çayımı bitirdikten sonra bir de baktım öğretmen karşımda. Kan ter içinde kalmış.

“Hoş geldin. Bugünlerde iyi yetiştin,” dedi, “ne dertler, ne belalar var. Sorma.”

“Otur bir nefes al. Konuşuruz sonra. Bir de ne için geldiğimi öğrenirsen daha çok sevineceksin,” dedim.

Dinlendikten, biraz hoşbeş ettikten sonra dışarı çıktık. İşi anlattım.

“Tam sırası,” dedi, “gezici vaizler, mollalar şimdi cerre çıkmışlardır. Soyuyorlar fakiri fukarayı. Din okullarına gelince, o yıllardan beri bir çıbanbaşı gibi kanamaktadır. Demokrasiden sonra iyice azıttılar. Apaşikar tedrisat yapıyorlar. Bizler ders okutmaya korkuyoruz. Onlar bizi müthiş bir baskı altında tutuyorlar. Bana ettiklerini, yıllardan beri ellerinden neler çektiğimi bir anlatsam, roman olur. Sekiz yıldan beri okulun kapısını hiç-

bir sakallı açmadı. Sebebi de şu, hoca demiş ki, o okulda suretler var, insan suretleri... Onları gören, onların beş yüz metre yanından geçen kafirdir ve katli vaciptir. Bundan sonra kimse okulun yanından geçmeye cesaret edebilir mi? Eskiden bunu dinlemeyen birkaç kişi vardı. Şimdi onlar da sindiler. Tek başımıza kaldık ortada. Hükümet korkusu olmasa hiçbir baba, çocuğunu okula göndermez. Ceza, tehdit, hocaların elinden birkaç çocuk kurtarabiliyoruz."

"Bana eski yazı okutan köy mekteplerini gösterebilir misin?"

"Aradığın o olsun. Bu bölgede ondan bol hiçbir şey yok. Denizde kum, burada mektep. İçlerinde çok basitleri olduğu gibi, bir medrese kadar tedrisatlısı da var. Her köyde iki tane, üç tane..."

Beni bunlardan birine götürmesini istedim. Öğleden sonra yola düştük. İkimiz de yayayız. Yolda öğretmen, sevinçli tonla boyuna mırıldanıyordu:

"Yalnız değiliz. Demek yalnız değiliz."

Bana dönüyor, dünyanın en güzel gülüşü ile gülerek:

"Yaşar Kemal Bey, demek yalnız değiliz ha... Yalnız değiliz ha..."

Terli yüzü ovanın safi ışık, safi ateş güneşinde yalp yalp ediyor, sevince gark oluyordu.

Köye girdik. Doğru camiye gittik. Cami bir toprak damdı. İçerisi tertemiz süpürülmüştü. Burada on kadar çocuk hocanın önüne diz çökmüşlerdi.

Girdik yanına oturduk. Öğretmeni tanıyordu. Şakalaştılar.

Mahmut hoca:

"Sizinki tavşan kaçtı, tazı ardından seğirtti, köpek havhav dedi. Bizimki ise, Allah yolu, Allah yolu..."

Gülüştük.

Ben dedim ki:

"Hocam, ne kadar az talebeniz var? Acıdım vallahi. Başka köylerdeki hocaların en az altmış, yetmiş talebesi var. Bu ne böyle, bu köyde çocuk bu kadar az mı?"

Hoca hafiften güldü:

"Bu kadar az talebeyi ancak bunlar okuturlar. Talebesizlik-

ten kapatacaklar neredeyse. Bakma şimdiye, şimdi yazdır. Çocuklar işte, göçtedirler. Kışın bizimki de bulur yüzü."

"Var olun hocam, Allah himmetinizi bol eylesin. Hizmet ediyorsunuz dinimize."

Hoca kızgınlıkla öğretmene döndü:

"Baksana efendiye, ne güzel laf ediyor. Sizler hep bizim aleyhimizde, hep bizim peşimizde... Herkes sizin gibi olsa Müslümanlık kalmazdı zaten ortada. Böyle efendiler, dini, imanı üstün aslanlar..."

Uzun bir nutuk çekti. Beni göklere çıkarıp, öğretmeni yerin dibine batırdı.

Camiden ayrılırken, gözüm bir karatahtaya ilişti. Üstünde tebeşirle yazılmış bir sürü eski harf vardı.

Bütün Anadoluya Köy Hocası Veren Medreseler

Şu mahalle ve eski yazı öğreten köy mekteplerini şimdilik geçelim. Bunlardan her köşede, bucakta bol bol var. Doğuyu, daha doğrusu bütün Anadoluyu şöyle bir dolaşayım, bunlardan binlercesini ismiyle, cismiyle tespit edebilirim. Bunların yalnız doğuya has marifetler olduğunu söylersem hata etmiş olurum. Kayseride, Konyada, Malatyada, Antepte, Adanada bunlardan bir sürü gördüm. Açık açık tedrisat yapıyorlardı.

Doğuda beterin beteri var. İrtica kaynakları var. İcazetli hocalar yetiştiren medreseler var. Mustafayla öğretmen arkadaşım bana bunların tam bir listesini verdiler. Muhtelif merkezlerde bunlardan birer, ikişer tane bulunuyor. Bunlar üstüne bilgi topladım.

En büyüğü Norşin medresesidir. Çok eskiden, Osmanlılar devrinden beri faaliyettedir. Hiçbir devirde, hatta Atatürk devrinde bile faaliyetini tatil etmemiştir. Şimdi yüz elli kadar talebesi vardır. Başında da Şeyh Masum bulunmaktadır. Norşin, Muş ilimize bağlı bir şeyhler köyüdür. Sonra Diyarbakırın Lice ilçesine bağlı Hizan medresesi... Bu medrese de çok eskiden beri faaliyettedir. Yine, Lice ilçesine bağlı Hane köyü medresesi... Silvan medresesi ve sonuncusu Licede Molla Halilin medresesi...

Mustafa bana dedi ki:

"Bir yolunu bulup Liceye git. Licede Molla Halil ile konuş. Dünyanın en enteresan adamıdır. Sonra Hane köyüne, sonra da Hizana git."

"Nasıl," diye sordum. "Ne şekilde gidip konuşabilirim Molla Halille? Bu kıyafetle benden şüphe etmez mi?"

Mustafa:

"Bir yolunu bul. Kılık değiştir. Ne yaparsan yap. Ah bugünlerde benim işim olmasaydı da seninle gelseydim. Gir Molla Halilin medresesine. Gir Hizan medresesine, gör alemde neler oluyormuş."

Şimdi ne yapmalı? Liceye nasıl gitmeli? Molla Halilin medresesine nasıl girmeli? Kafama koydum bir kere, bunu başaracağım. Zor bir iş de değil. Ama insan yalnız ve garip olunca iş değişiyor.

Bir çare ararken, Diyarbakırın sevilmiş simalarından bir dostum vardır. Derdimi ona açtım.

"Zor iş ama, bir çaresini bulmalı. Bunlar sağlam bir ağacı kemiren kurt gibidirler. Gövdeden çıkarılıp güneşe serilmeleri gerektir. Yardım edebilirim. Size yarın bu işleri yapabilecek bir Liceli arkadaş bulur gönderirim," dedi.

Dostumun bana gönderdiği Liceli arkadaş anasının gözü, yaman bir adam. Hemen anlaşıp dost oluverdik. Planımızı kurduk. Önce kılık meselesi... Ben bir esansçı kılığına girecektim.

Gittim bitpazarından kendime kara bir şalvar, bir kasket, eski, yırtık pırtık bir gömlek, bir lastik ayakkabı aldım. Sakalı bıyığı daha İstanbulda iken bırakmıştım.

Giyindim, kuşandım. Bir de baktım ki, belimde bir kuşağım eksik. Onu da tamamladım. Sonra, o cami kapısındaki esansçıya gidip, bir esans sandığı, türlü esanslar, cilt cilt Kuranlar aldım. En kıymetli, Hafız Osman Kuranları, Mısır baskısı Kuranlar... Elifbeler, cüzler, yasinler... Gülyağları, menekşe, kekik, çoban, şıpır yağları... Pahalı, ucuz yağlar... Her çeşidi var. Artık her şeyim tamam. Ver elini Lice kasabası! Ver elini Molla Halil Efendi... Çok ününü duyduğum Molla Halil Efendi. Acaba dedikleri doğru çıkacak mı? Doğru çıkarsa, bu benim için görülmemiş bir şey olacak.

Liceli arkadaşımla kararlaştırdık ki, ben sabah erkenden Mardinkapıda esans satarak, Liceye gidecek posta arabasını bekleyeceğim. Onunla posta arabasında tanışmış olacağız.

Sabahleyin erkenden Mardinkapıda posta arabasını bekleyerek esans satıyorum:

"Esanslar... Gülyağları... Menekşe... Şıpır... Çoban yağları... Halis yağlar. Biz bu yağlara zeytinyağı katmadık... Halis yağlar..."

İnsanlar toprağa oturmuşlar. Sakallı, başlarında sarık sarılı ihtiyarlar, çarşaflı kadınlar, genç erkekler, uzun bıyıklı orta yaşlılar, boyunlarında Kuran asılı çocuklar... Kamyon, araba bekliyorlar. Arkasına römork takılmış traktör bekliyorlar. Ben boyuna bağırıyor, esanslarımı övüyordum. Başlayıp sonuna kadar bir bir esanslarımın adını sayıyorum. Ne alan var, ne satan... Bu esansçılık böyleyse bütün esansçıların aç kaldığının resmidir.

Bağırmaktan vazgeçtim. Ben esansçılık yapamayacağım. Taş çatlasa yapamayacağım. Gittim, duvarın dibine, serin toprağın üstüne rahatça uzandım. Kendi kendime kızıyorum. Neden satılmaz benim esanslarım?

Baktım ki Liceli arkadaşla başka bir arkadaş meydanda aranıp duruyorlar. Kalkıp onlara doğru gittim.

"Esanslar... Gül, menekşe, kekik, fulya..."

Liceli beni görünce hayret içinde donakaldı. Şaşırdı:

Yanıma yaklaşıp yüksek sesle:

"Kaça gramı?" diye sordu.

Sonra yavaşça:

"Posta şimdi gelecek. Ben bir arkadaşım için yer ayırttım. Güya arkadaş gelmedi. Yeri sana kalacak," diye fısıldadı.

Hemencecik ayrıldık.

Biraz sonra Liceli arkadaş posta arabasıyla gözüktü. Bindim arabaya. İlk esansımı arabada bir delikanlıya satarken de bizim Liceli arkadaşla tanışmış olduk. Liceliye de bir iki gram esans sattım.

Bir delice sıcak... yakıp kavuruyor. Diyarbakırın tozlu ovasına düştük. Şoför Halidin arabası homurdanıyor. Şoför Halit çok hoş bir adam. Çok da zeki. Bana şüpheli şüpheli bakıyor. Daha doğrusu bana öyle geliyor. Acaba rolümü iyi yapamıyor muyum?

Aynı minval üzere, sıcaktan kavrularak, otuz kırk kilometre kadar gidip, öğleye doğru bir pınar başında mola verdik. Pınarın buz gibi suyu var. Bir adam pınarın başına bir kahve açıp bir de radyo almış.

Oturduk, yemek yedik.

Kahveciyle konuşuyoruz. Kahveci işlerin kesat gittiğinden dert yanıyor. Sebebini sorduk.

"Söylesem inanmazsınız," dedi.

"Söyle," dedik.

Bağıra bağıra:

"Bu lanetler bırakmıyorlar ki," dedi, "bırakmıyorlar ki çalışıp kazanalım. Bu radyoyu aldığımdan beri işlerim bozuldu. Ne gelen var, ne giden! Radyoyu satacağım. Alan var mı içinizde? Radyoyu çalmayı bıraktım. Bir kere olan oldu. Para etmiyor."

Liceli:

"Radyoyu niçin satıyorsun? Radyonun müşteri gelmesine faydası olur. Şehirlerde radyosuz kahveye kimseler gitmez," dedi.

"Ben de onun için aldımdı zaten. Zararı olacağını ne bilirdim! Radyo yüzünden bu kadar masraf ettiğim kahveyi kapatmak zorunda kalacağım. Çoluk çocuğumun rızkını hep bu kahveye yatırmışım. Ne yapayım, Allah gözlerini kör etsin."

Birkaç kişi birden:

"Anlat bakalım, radyonun sana ne zararı dokundu?" diye sordular.

Kahveci:

"Allah belalarını veresice şeyhler, hocalar var ya, köylülere demişler ki, o kahveye gidip, o pınarın suyundan içmek külliyen haramdır. Kafir olursunuz. Çünkü o pınarın suyuna radyo sesi sinmiştir. Radyo şeytanı lainin icadıdır. Radyo sesinin sindiği toprağa basmak bile kafirliktir. Radyo neredeyse cehennem oradadır. Ya işte, beni böyle geçimimden etti radyo. Bu laf çıktığından beridir ki, kara sakallılardan hiçbiri kahveye uğrayıp bir tas su içmediler. Sıcaktan yanmış bir halde, başlarını bile bu tarafa çevirmeden geçip gidiyorlar."

Kahvecinin Allah yardımcısı olsun. Bir iki haftalık dolaşma-

larımdan sonra anladım ki, herhangi bir şeyhin ortaya bir laf atması, kahveciyi iflas ettirebilir. Burada herkes bir şeyhin müridi-dir. Şeyhin dediği dediktir. Şeyhler bu zavallı insanların vicdanlarını, mallarını, canlarını ellerine almışlardır. Herkesin başında, şapka yerine sarı bir bez, sarık... Ellerinde birer tespih...

Kahveci ağlamaklıydı. Hepimiz dertlenmiştik. Ovanın sıcağından yukarılara tırmanıyoruz. Uzatmayayım, ikindiden biraz önce Liceye vardık. Bir kahveye tezgahımı kurdum.

"Esanslar... Kekik yağları, menekşeler... Bugün var, yarın yok..."

Molla Halil Medresesinde Başıma Gelenler

İki saat içinde tam otuz yedi liralık esans sattım Licede. Mübarek bir satılıyor ki, sormayın.

Lice dedikleri yer, bir hoş, bir garip yer. Çetin kayalıklı bir dağın yamacına kurmuşlar. Her evde bir kartal yuvası hali var. Evlerin duvarlarını toprakla örmüşler. Bir çarşısı var aman Allah. Yıkık, eğri büğrü dükkanlar.

Licedeki bir iki saatlik misafirlik beni bir hoş etti. Yalnızlık, karanlık içime bir çöktü ki, tarifsiz. İnsan bu kasabanın havasına kendisini bırakırsa cümle dünyadan umudunu, ilgisini hemencecik kesiyor. Kendimi korkunç bir yalnızlık içinde buldum. Bir de sevincim var. Becerikliliğime seviniyorum. Esanslarım satılıyor. Gönlümden koptu, o aşkla esanslara bakan bir delikanlıya bedava bir şişe esans verdim.

Liceli arkadaşım gitti de bir türlü görünmedi. Beni Molla Halilin medresesine sokma çarelerini arıyor. Ya burada başıma bir iş gelirse? İçimde şüphe kurdu. Şu esansçı kılığına girdiğime bin pişman oldum. Buraya geldikten sonra anladım ama iş işten geçti.

İçimden Liceli arkadaşa lanetler okuyorum. Nerede kaldı acaba? Beni Molla Halilin yanına sokamayacak mı? Eli boş mu döneceğim? Bugün eğer bu işi başaramazsam burada mekan kurar otururum. Mutlak girerim medresesine Molla Halilin. Kurtuluş yok.

Liceli arkadaşım, ikindiyi geçmişti ki, kan ter içinde geldi. Bana dedi ki:

"Ben seninle Molla Halile gelemeyeceğim. Fakat bir akrabamı senin yanına katarım. O seni Molla Halil medresesine götürür."

Yanıma kattığı akrabası genç bir adam. İnce, uzun, kavruk yüzlü biri. Beraber, yakan sıcağın altında düştük yola. Molla Halilin evi ve medresesi Liceden aşağıda, ovada... Taşlardan ateş fışkırıyor sanki. Düzlüğe doğru iniyoruz. On beş dakika indikten sonra arkadaşım:

"İşte Molla Halilin evi," dedi.

Ağaçlar içinde uzun, toprak bir dam. Arkaya bir kapısı açılıyor. Ön kapı büyük ve balkonumsu. Önde bahçeler... Eve doğru ilerliyoruz. Birtakım ağaçların altında bembeyaz elbiseler giyinmiş, beyaz sarıklı, kara sakallı biri buzağılarla uğraşıyor. Bu bembeyaz kimseye doğru yaklaştım. Esans sandığımdan bir de Mısır baskısı Kuran çıkardım. Hoca beni görünce durdu. Koşa koşa yaklaşıp elini öptüm. Kuranıkerimi de hediye ettim. Almadan reddetti. Üstelik de bir:

"Ya Hak," diye bağırdı. Bağırtısından dağlar, taşlar yankılandı. Boyuna:

"Ya Hak, ya Hak," diye bağırıyordu.

Dedim ki:

"Sizin ününüzü, şanınızı duydum. Çok talebe okutuyormuşsunuz. Dinimize büyük iyilik ediyormuşsunuz. Size misafir geldim."

Bu sefer tek kelime söylemeden elini uzattı. Parmağı ile geldiğimiz yolu gösteriyordu.

Ayak direyecek oldum. Molla Halil:

"Benim çok Kuranlarım var. Onu Kuranı olmayanlara götür. Ya Hak!" dedi.

Çaresiz döndük. Adam bizi düpedüz kovmuştu. Yanımdaki arkadaş anlatmaya başladı:

"Bu Molla Halil gibi adam var mı? Bu bir evliyadır. Kimseden para almaz. Her yıl elli altmış kadar talebe okutur. Tam on yıldan beri mektebi açıktır. Talebeleri yatılıdır. Köylerden gelirler. Yataklarını, yiyeceklerini de birlikte getirirler. Bir de

bunlara köylüler ve kasabalılar yemek yardımı yaparlar. Mesela her gün on ev yemek pişirip hayırlarına medreseye götürürler. Başka yardımlar da yaparlar. Molla Halil gibi var mı hiç? Kimseden bir kuruş bile kabul etmez. Ona Muştan, Bitlisten bile talebe gelir. Hükümet onunla çok uğraştı ama baş edemedi. Hükümet ona bir şey yapamaz. Hiçbir zaman sarığını başından çıkarmamıştır. Evvelsi gün jandarma kumandanı ile kavga ettiler. O böyle adamdır işte. Çarşının içinde sarıkla geziyordu. Bunu jandarma kumandanı gördü. O boyuna 'Ya Hak, ya Hak!' diye bağırıyordu. Sonra jandarma kumandanı onu bıraktı."

"Peki," dedim, "ne yer? Nasıl geçinir Molla Halil?"

"Kimse bilmez. Ona Allah gönderir geçimini."

"Peki, talebeleri bu eve sığar mı?"

"Kasabalılar, gece evlerinde yatırırlar. Köylüler, orada kalırlar." Sonra gene Molla Halili övmeye başladı. Anlata anlata bitiremiyordu onun maharetlerini.

"Onun öyle yaşlı göründüğüne bakma. Demir gibidir o. Geçen yıl on sekiz yaşında bir kızla evlendi."

İşte buna şaştım kaldım. Adam, altmışından fazla gösteriyordu.

Az daha unutuyordum. Molla Halilin bir acayipliği daha var: Saçları belik şeklinde örülmüştü. Örülmüş saçları uzun uzun omzuna doğru sarkıyordu. Köylü kadınlarının örülmüş saçları gibi.

Molla Halilin talebelerini okutma şeklini göremeden döndüm. Bu yüreğime dert oldu. Bir çaresini bulacağım.

O gün Diyarbakıra gittim. İşi Mustafaya anlattım. Mustafa bu işe çok içerledi.

"Onlar ne şeytandır, onlar. Derhal çakmıştır. Sen gel benimle. Ben sana onun talebelerini göstereyim. Yarın Liceye gidiyoruz. Kılık kıyafetin lüzumu yok. Asıl elbiselerini giy gidelim."

Bir cip tuttum. Daha gün doğmadan Diyarbakırdan Liceye doğru yola düştük... Mustafa tabii Licenin de kurdu.

Liceye varınca, Mustafa ovada cipi durdurdu:

"Burada akşama kadar bekle," dedi.

Aşağıdan, kasabaya uğramadan, heyecan içinde birer hırsız gibi, gözlerden sakınarak, ağaçların içine girdik. Sık ağaçların içinden Molla Halilin medresesine doğru ilerliyoruz. Bir baktım, karşımda Molla Halil medresesi.

Mustafa:

"Yere yatalım, ağaçların arkasına saklanalım," dedi.

Saklandık. Molla Halilin kapısı apaşikar, gözüküyordu. Balkonumsu avluda çocuklar. Yirmi kadar saydım. Sallana sallana Kuran okuyorlar. Molla Halil de arada bir:

"Ya Hak!" diye bağırıyor.

Mustafa:

"Yürü eve doğru!" dedi.

Korktum. Mustafa:

"Korkma be!" dedi, "bunlardan."

Kalkar kalkmaz bizi Molla Halil gördü.

"Ya Hak! Ya Hak!" diye bağırdı.

Biz dinlemeyerek, ona doğru yürüdük. Çocuklar ayağa kalktılar. Mustafa gayet ciddi:

"Selamünaleyküm ya mübarek," dedi, geçtik.

Çocukların önünde, duvara dayalı, üzerinde tebeşirle eski harfler yazılmış bir karatahta vardı.

Oradan jandarma komutanını gidip buldum. Meseleyi, medreseyi anlattım:

"Maalesef doğru," dedi. "Burada irtica almış yürümüştür. Bu adama sarık sarma diye birkaç kere ihtar ettim. Geçen gün de yakaladım. Bir daha sararsa mahkemeye vereceğim. Bunlar hiç. Bunlar küçük meseleler. Saidi Nursinin bile burada müritleri var. Geçen gün bir tanesini yakaladık. Evinden Saidi Nursinin mektupları ve fotoğrafları çıktı. Bir sürü de kitap..."

Jandarma komutanı bana bir sürü mektupla Saidi Nursinin fotoğraflarını gösterdi. Mahkemeye vereceklermiş adamı.

O gece sabaha karşı Diyarbakıra döndüm. Gördüklerim beni serseme çevirmişti. Yirminci yüzyılın Türkiyesinde bunlar gerçek miydi?

Kapalı Gibi Gösterilip Herkese Açık Olan Türbeler

Ne derseniz deyiniz, talihim yaver gidiyor bu seyahatimde... Diyarbakırdayken Kulpa gitmek hiç aklımda yoktu. Diyarbakırlı bir arkadaş, o gün ciple Kulp kazasına gideceğini söyledi.

"Gitmek istersen, beraber gidelim," dedi. "Hem Kulpu, hem de Diyarbakırla Kulp arasına yapılan yolu görürsün."

Razı oldum. Giderken cipimize temiz, hatta şık giyinmiş diyebileceğim elli yaşlarında bir adam da bindi. Arkadaş:

"Şeyh Kemaleddin," diye tanıttı bu kimseyi bana.

Şeyh Kemaleddin çok hoşsohbet, çok olgun bir zat.

İlk sözleri şunlar oldu:

"Bak bey, bizlere şeyhlik yapıyor, diyorlar. Biz ne şeyhliği yapıyoruz görürsünüz. Ben hiçbir şeye karışmıyorum. Benim şeyhliğim yalnız babamın şeyhliğinden ibaret. Babam şeyh olduğu için bana şeyh diyorlar. O kadar."

Sarp yollardan, uçurumlardan geçerek, ikindiüstüydü ki, Kulp kazasına vardık. Kulp kazasında halkla konuştum. Mahalle mekteplerini araştırdım. Yok. Kulpun çok olgun, ileri bir müftüsü var. Tamamen böyle şeylerin aleyhinde. Şeyhliğin, müritliğin aleyhinde.

"Şeyhlik," diyor, "kulla Allah arasına menfaat mukabili bazı kimselerin girmesidir."

Buralardan topladığım malumata dayanarak Doğu Anadoluda, şimdiki şeyhlik nedir, ne alemdedir, anlatmaya çalışayım:

Şeyhlik de derebeylik, seyitlik gibi babadan oğula geçer, yani silsile takip eder. Doğuda öyle eli öpülen şeyhler vardır ki, elifi görse mertek zannederler. Bunların da müritleri vardır.

Doğuda en büyük üç tarikat vardır: Kadiri, Nakşibendi, Rufai... Bu sonuncusunun müritleri gayet azalmıştır. Yani yok denecek kadar. Diğer ikisi ise her köye, her eve kadar girmiştir.

Büyük şeyhlerin oturdukları yerde, cetlerinin türbeleri bulunur. Eskiden türbelerin bulunduğu yerlerdeki tekkeler kapatılmıştır. Şimdi de kapalı gibi durur ama, açıktır. Müritleri her an ziyaret edebilirler tekkeleri. Halk bu tekkelere bağışta bulunur. Halk dediğim, o şeyhlerin müritleridir. Her yıl tekkelerin

büyük ziyaret günleri vardır. O günlerde cümle müritler orada toplanıp ayinler yaparlar. Halk hala şeyhlere değil, tekkeler adına bağışta bulunur.

Kulpta akşam yemeğini yedikten sonra, bir arkadaş bana gelerek:

"Temmuzun yirmi dokuzunda Anduk dağının tepesinde yüzlerce kişi tarafından büyük ayin yapılacak. Her yıl da yapılır. Şeyh Kemaleddin iyi adamdır. Böyle şeyhliğe falan da aldırmaz. Ona rica et, seni dağa götürsün. O yanında varken hiçbir şeyden korkma. Sana kimse bir şey söyleyemez. Gazeteci olduğunu da açıktan açığa söyle," dedi.

Bu, benim için bulunmaz bir fırsattı. Deli gibi sevindim. Böyle bir ayinde çocukluğumda bulunmuştum. Şimdi de böyle toplu ayinlerin yapıldığını, nerede, hangi tarihlerde yapıldığını biliyordum ama, yazamazdım. Görmeden nasıl inandırırsın okuyucuları. Ama Şeyh Kemaleddin ne diyecekti bu işe! Gidip o akşam Şeyh Kemaleddini buldum.

"Kemaleddin Bey," dedim. "Anduk dağını ben de ziyaret etmek istiyorum. Beraber gidelim mi?"

Şeyh Kemaleddin:

"Memnuniyetle," dedi, "gel de gör. Bize hep şeyhlik yapıyor, diyorlar. Ben şeyhlik yapıyor muyum, yapmıyor muyum gör. Sana at da bulurum yarın. Beraber gideriz. Yollar o kadar sarp ki, iki gün kayalara tırmanmak zorunda kalacaksın. Dayanabilir misin? Dayanabilirsen gel! Sizlerin böyle bir geriliği görmesini isterim. Ben burada şeyhliğimden tek şey için istifade etmeye çalışıyorum: O da halka, çocuklarını okula göndermeleri için telkindir. Diyorum ki: Sizin bu yaptığınız geriliktir. Sizin bu yaptığınız cahilliktir. Çocuklarınızı okula, okul ta cehennemin dibinde olsa bile gönderin. Şimdi benim yüzümden şu gördüğün dağlardan birkaç kişinin çocuğu lise tahsili yapıyor. Bu geriliğin önüne ne sen ben, ne kanun ne korku, hiçbir güç geçemez. Tek güç okuldadır. İlle okul. Şu üç bin metrelik dağın tepesine halk nasıl istekle, ne zorluklara dayanarak, çoluk çocuk, kadın erkek nasıl akıyorlar görün. Çok memnun oldum. Sizi memnuniyetle götürürüm."

Her şeyh böyle olsa, can kurban şeyhlere.

Şeyh Kemaleddini iyi tanıyan arkadaşı buldum:

"Yahu," dedim, "Şeyh Kemaleddin beni memnuniyetle götürecek oldu Anduk dağına. Hem de bir ileri laflar ediyor ki ağzım açık kaldı vallahi. Ne dersin bu işe? Bütün şeyhler böyle ise, ben buradan bir şeyhler methiyesiyle döneceğim."

Arkadaş:

"Seni götürecek ya, karışma gerisine. Benim sana Şeyh Kemaleddini anlatmam para etmez. Kendi gözünle gör, ayinde bulunur, her şeyi anlarsın. Daha çok şeyh gelecektir. Gözünü dört aç. Yanında Şeyh Kemaleddin varken kimse kılına dokunamaz," dedi.

Nedense bir garip heyecan içindeyim. O geceyi yarı uykulu, yarı uyanık geçirdim. Üç bin metrelik dağın tepesindeki ayini düşündüm. Hey Allahım, dünyada neler oluyormuş. Nelerden de haberimiz yokmuş.

Arkadaş, bana bu hususta demişti ki:

"Gene talihin varmış ya, asıl ayin bu değil. Asıl büyük ayin Maaz türbesinde olur. Oraya beş altı bin kişi toplanır. Kadın erkek, bir hafta ibadet ederler. Orada kız kaçırma... Orada Rufailerin kendilerini şişlemeleri... Orada binlerce kişinin bir arada zikretmeleri... Neler neler olur... Anlatmakla bitmez... Burada bu büyük ayinlerin adı, Panayırdır. Maaz panayırı, Veysel Karani panayırı... Maaz panayırı her yıl dört martta açılır."

"Gerçekten talihsizim," dedim, "onlardan birinde bulunmak isterdim."

"Bu da fena değildir. Bunda da bin beş yüzden fazla kimse bulunur. İki gün sürer."

İkinci gün ikindi vakti yola çıktık. Kulptan ben at bulamadım. Şeyh Kemaleddin ve arkadaşı atlı, ben yaya idim. Gün batarken bir köye gelip, şeyhin akrabalarından birine misafir olduk. Bizim Şeyh Kemaleddinin de ilk şeyhlik alametleri burada belirdi. Köyde duyan, gören herkes şeyhin önünde diz çöküp, elini üç kere öperek başına koyuyordu.

Bir Şeyhin Diğer Şeyhler Hakkında İfşaatı

Gene yollara yaya düştüm. Duvar gibi yokuşlar. Arkadaşlar atlı. Bu duvar gibi yokuşlarda bile attan inmiyorlar. Ben kayalara tutunarak yürüyorum. Bir de sıcak var ki... Hep sıcaktan bahsediyorum ya, ne yapayım, hep sıcak var.

Şinas köyüne geldik. Burada da şeyhin akrabaları var. Bu köyde muazzam bir derebeyi köşkü harabesi gördüm. Dolmabahçe Sarayı gibi bir şey... Üç katlı olan köşkün ikinci katında büyük ve mermer bir havuz varmış eskiden. Şimdi bu yıkılmış köşkün zemin katında derebeyin torunları oturuyor.

Burada da Şeyh Kemaleddinin eli öpülüyor. Yol boyunca da kim şeyhi görse koşarak geliyor, elini öpüyor. Ve şeyh bu işlere gülümsüyor. Adeta alay ediyor gibi bir hali var. Bana bakarak:

"Bunların elinden kurtuluş yok!" diyor.

Bana Şinasta şeyh bir katır buldu. Artık buralarda şeyhin hükmü geçiyor. Bir katır değil, isterse bir sürü bulabilir. Şeyhle İstanbuldan, İstanbulun meyhanelerinden, kadınlarından konuştuk. Şeyh, Beyoğlunun kurdu. Her şeyini biliyor. Zamanında yapmadığı kalmamış:

"İşte benim gibi şeyhler böyledir," diyor. "Biz bugünün adamıyız. Halkın bize tutkusunu iyiliğe kullanırız. Burada öyle şeyhler var ki kötüye de kullanıyorlar. Mesela Şeyh Heybet var. On beş, yirmi köy kadar tutan müridi var. Her yıl her ev ona yüz lira göndermek zorundadır. Bak, şeyhlik nedir biliyor musun? Şeyhlik başlı başına büyük bir teşkilat meselesidir. Büyük zeka ister. Bütün şeyhlik teşkilatı şu şekilde kurulur: l- Türbe başındaki büyük şeyh, 2- Ondan küçük, her bölgede bir tane, onun halifesi. Bu halifeler daha çok kasabalarda otururlar. Halifelerin de bir kadem küçüğü, çavuşlar. Çavuşlar köylere yayılmışlardır. Bunlar hem şeyhin propagandacıları, hem para toplayıcılarıdır. Mesela Şeyh Heybetin halifeleri burada paraları toplar, ona götürürler. Parayı postaya vermek günahtır. Onu şeyhe bir halifenin götürmesi de şarttır. İşte onların şeyhliği böyle, benimkini de görüyorsun. Bu şeyhlerden ne hurafeler, ne yalanlar çıkmaz, akıl hayal almaz. Bunları tespit etmek dünya-

nın en güzel şeyi olurdu. Mesela şeyhin bastığı toprağı kaynatıp içmek, sıtmaya iyi gelir. Bir de daha korkunç, daha pis olan başka bir şey vardır: Çocuğu olmayan kadınlara şeyhin idrarını içirirler. Şeyhin idrarını içen kadınların çocuğu olacağına inanmışlardır. Bu da merasime tabidir. Şeyhin idrarı dualarla alınır. Bir hafta yıldızların altında, şişe içinde asılı kaldıktan sonra dua ile içilir ve o gece kadın kocasıyla yatar. Bu şekilde doğmuş çocuklara şeyhin adının konması gelenek icabıdır. Ya, işte onların şeyhliği böyle. Benimkini de görüyorsun."

Şeyh Kemaleddine şaşıyorum. Ne tuhaf adam, anlamadım gitti.

O gece Goma köyünde yattık. Goma köyüne Kulp kaymakamı ile jandarma komutanı da gelmişti. Şeyh başka bir evde, kaymakam, jandarma komutanıyla ben de muhtarın evinde kaldık. Bütün köy halkı, bizim Şeyh Kemaleddine adeta secde ediyorlar.

Bu üçüncü gündür ki yoldayız. Artık sarp dağlar iyice başladı. Şimdi başka, daha kuvvetli bir katırdayız. Bu katır, şeyhi Anduk dağına götürmek için karşılamaya gelen, belki de dünyanın en iyi yüzlü insanı olan, yirmi beş yaşlarında bir delikanlının katırıdır. Delikanlı yaya yürüyor. Sonradan öğrendim ki bu delikanlı, bizim Şeyh Kemaleddinin bu yanlardaki halifesidir.

Sarp dağlarda, dağlara doğru giden, ayakları yalın, kocaman, al yeşil başlıkları olan kadınlara, başlarına sarık sarılmış çocuklara –bunlara hep molla diyorlar–, gene yırtık şalvarlı, tüylü keçi derisinden, kolları kısa cepkenler giymiş köylülere rastlıyoruz. Şeyhin ellerini öpüyorlar. Bazı dindarlar, hararetle şeyhin elini bir tutuyorlar, bir daha da bırakmıyorlar. Öp babam öp.

Müthiş bir sarp dağ geçiyoruz. Ben katırdan indim. Ötekiler hala binekteler. Yol karanlık ve bin metre yükseklikte bir uçurumun başından geçiyor. Yol dediğim de bir keçiyolu. Genişliği iki karış ya var, ya yok. Katırı bıraktım, kayalara tutuna tutuna, emekleye emekleye yürüyorum. Gözlerim kararıyor. İnsanın ayağı bir kayarsa, parça parça olması işten bile değil. Kan ter içindeyim. Yorgunluktan nefes alamıyorum. Dünya kapkaranlık bence şimdi.

Şeyh ısrar ediyor:

"Kardeşim," diyor, "bin katıra, yoksa uçurumdan aşağı yuvarlanırsın. Sen kayada yürümeye alışık değilsin. Bu gidişle sen bir haftada Anduk dağını bulamazsın. Bin katıra. Katır, bu kayaların katırıdır. Hem yorulmazsın, hem de uçuruma yuvarlanma tehlikesi azalır."

Katıra bir türlü canımı emanet edemiyorum. Katıra binip, korkunç bir duvar gibi dikine inen uçuruma bakınca başım dönüyor. Sırat köprüsü de böyle olsa gerek. Ne gelir elden! Ben de uçuruma, aşağı bakmadan katırın başını bırakıyorum. Katır nasıl bilirse öyle gidiyor. Canım katırın himmetine bağlı.

Kayalardan kurtulup küçücük bir düzlüğe geldik. Orada bir hadise oldu. Bu düzlüğe Arkin pınarı düzlüğü diyorlar. Anduk dağına giden bir köylü topluluğu ile karşılaştık. Bunlar bütün hararetleriyle şeyhin eline sarıldılar. İçlerinden bir tanesi, şeyhe sokulup eline bir miktar para sıkıştırdı. Şeyh, bakmadan usulca parayı cebine indirdi. Bu adam, müthiş bir ağlama, müthiş bir yalvarmayla şeyhin ellerine sarıldı:

"Sen bizi bıraktın, sen bizim büyük şeyhimizin oğlusun. Aman bizi bırakma. Aman bize himmet eyle. Sen yoksun, biz şeyhsiz kaldık. Aman şeyhim, gel tekkenin başına... Şeyhim, şeyhim, tekkenin başına gelmek senin borcundur. Gel de bize doğru yol göster. Gelmezsen seni Allah affetmez. Baban seni affetmez. Gel tekkene... Tekkeni aç otur."

Oradaki bütün köylüler de aynı şekilde şeyhe yalvarmaya başladılar. Şeyh hiç cevap vermedi. Yalnız:

"Anduk tepesinde buluşalım," dedi.

"Geliyoruz," dediler.

Ayrılırken yine her biri şeyhin elini üçer kere öpüp başlarına koydular...

Bunlar koca sakallı, başları sarıklı kimselerdi. Her birinde bir kucak sakal vardı. Kocaman sakallarına giydikleri keçi postlarının kılları karışıyor, onları başka dünyadan gelmiş korkunç devler haline getiriyordu.

Gene sarp uçurumlara düştü yolum. Katıra dayanamadım. Açıkçası ne olursa olsun canımı güvenemedim. Yayayım. Birkaç kere yuvarlanmak tehlikesi atlattım. Bir de yepyeni ayakka-

bımı kayalar yiyip parçalamasınlar mı? Ayakkabısız da kaldım. Yalınayak ne yapmalı? Ayakkabıyı sicimle ayaklarıma iyice sardım. Neyin çaresi bulunmaz ki...

Bir yaylakta bir eve misafir olduk. Şeyhin babasının müritlerinden bir adamın evi. O gün bizim şerefimize tam iki tane koyun kesti. Sabah erkenden uyanıyoruz. Saat dörtte yollara değil, uçurumlara düşüyoruz.

Son konağımız, bizi Goma köyünde karşılamaya gelen delikanlı Halifenin evidir. Bugün temmuzun yirmi yedisi, yarın yirmi sekiz. Ziyaret yarın başlayacak ve iki gün sürecek.

Hiçbir yer değil de beni Kargabayırı denen yer öldürdü. Dümdüz duvara tırmanılır mı? İster istemez tırmanacaksın. Ölüm yanı başında. Buna cesaret de denmez. Düpedüz ahmaklık. Her neyse, oldu bir kere. Benimkisi neyse yine vazife gibi bir şey, ya şu ayakları yalın, keçi derisi elbiseli insanlar alayına ne oluyor? Anduk dağına sefer var. Akın akın... Çoğu haftalarca yürümüştür. Ya bunların derdi ne?

Kargabayırını da güç bela çıktık. Ama artık bende hal kalmadı. Anduk dağının dik doruğu gözümün önüne dikildi. Gözüm kesmiyor artık doğrusu.

Delikanlı Halifenin evinde iyi bir yemek yedik. Yaşasın Şeyh Kemaleddin. Burada her derdin ilacı Şeyh Kemaleddin. O olmasa halim yaman.

Yolda şeyh, büyük bir ceviz ağacı görüp mim koymuş. Yemeği yedikten sonra o ceviz ağacının sahibini sordu. Bir genç:

"Benim," dedi.

Şeyh:

"Ev yaptırıyorum, o cevizi bana ver, tahta yaptıracağım."

"Şeyhim, sana canım feda ama, ağacımı verememem."

"Neden?"

"Gel, tekkene otur. Ben ağacı kesip, tahta yaptırayım. Elimle tekkeye getireyim."

Bunun üstüne orada uzun bir tartışma başladı. Tekkesiz şeyh, şeyh midir, değil midir? Neticede mademki para veriliyor, ağaç da verilebilir kararına vardılar.

Yarın sabah Anduk tepesi... Şimdiden tepede adamlar gözüküyor. Demek bizden evvel tepeye varanlar var.

Anduk Dağında Binlerce Kişinin İştirak Ettiği Ayin

Rüzgarları bir hoş esiyor bu dağların. Rüzgarları çiçek kokuyor. Dağların kokusu başka. Baş döndürüyor.

Bu ayda dağlar cümle çiçeklerini açmış. Bu dağlar meşelik dağlar. Başka ağaç yok. Yemyeşil, güçlü, dağ gibi, toprak gibi sağlam meşeler.

Yumuşak yüzlü kılavuz bizi gün doğmadan çok önce uyandırdı. Anduk dağının tepesi uzaklarda. Büyük bir kafile halinde düştük yollara. Kafilemizde elli kadar yetmişi geçmiş ihtiyar var. İhtiyarların sakalları göğüslerinden aşağıya kadar iniyor. Başlarında sarıklar, ama sarıkları beyaz değil, sarı renkli bezler. Bir ihtiyarlar sarıklı, bir de yirmisinden aşağı çocuklar. Orta yaşlıların çoğu yine şapkalı. Bu çocukları sordum, mollalar, dediler.

Dağı tırmandıkça, yolda dağa çıkmaya çalışanlara rastlıyoruz. Bize de yetişenler var. Kafile büyüdükçe büyüdü. Dağın doruğuna kadar üç yüz kişi olduk. Her rastlayan kafile efradı bize katılmadan, koşa koşa gelerek şeyhin elini üç kere şapırtılarla öpüyor.

Doruğa doğru ortalık ağarmaya başlıyor. Bir bakıyorum, doruğun yüzü karınca misali insanla dolu. Ha bire tırmanmaya uğraşıyorlar. Beni sorarsanız, son gayretlerimi harcıyorum artık. Bunca günün yorgunluğu iliklerime işlemiş. İki üç adım atıyor, üçüncüsünde dinleniyorum. Ve doruk gözümde gittikçe uzaklaşıyor.

Güç bela doruğun düzüne ulaşabildik. Bizim kafilenin başında Şeyh Kemaleddin, onun arkasında da iki şeyh daha var. Düzlüğün ötesinden bizi karşılamaya bir büyük insan kafilesi boşandı. Beş yüz kişilik bir kalabalık. Kalabalık şeyhin etrafını aldı. El öpen öpene... Şeyhin bir eli boyuna kalbinin üstünde. Kalbinin üstünü sıvazlayıp duruyor.

Bir zaman el öptükten sonra karşılayıcı kafile bize katılıp geri döndü. Hep birlikte türbenin bulunduğu yere doğru yürüdük. Bizim kafiledekilerin bir kısmı türbenin taşlarını öptüler. Bir kısmı ise öpmedi. Sonra cümle kalabalık türbenin etrafına halka olup, el kavuşturup divan durdu. Böylece uzun birer dua okudular. Sonra da kalabalık dağıldı.

Türbe, bir harman yeri genişliğinde, harçsız, düzgün olmayan taşlardan örülmüş bir metre yüksekliğinde bir ağıl. Sanduka iki insan boyunda, gene düzgün olmayan taşlarla örülmüş ve ortasına toprak doldurulmuş.

Yukarıda, türbeye iki yüz metre ötede de gene harman yığını gibi örülmüş bir taş yığını vardır. Bu da iki harman büyüklüğündedir. Yani yüz metrekarelik bir yerdir. Bunun da adına Mescit diyorlar. İçinde mihrap gibi bir de yer var.

Baktım ki, türbenin aşağısında bir yerde türküler söyleniyor, oyunlar oynanıyor, en güzel doğu türkülerini söyleyerek halay çekiyorlar. Oraya gittim. Delikanlılar coşmuşlardı. Hepsi bayramlık elbiselerini giyinmişlerdi. Allı yeşilli elbiseler. Ter içinde, gür sesleri dağı dolduruyordu.

Bir zaman onları seyrettikten sonra yukarılara çıkayım bakalım neler oluyor, dedim. Vardım ki, mescidin içini adamlar doldurmuş. Adamlar mescidin içinde diz dize, iç içe... Başta iki üç tane derviş... Dervişlerin yanına şeyhler dizilmişler, tabii başta bizim Şeyh Kemaleddin... Beni görünce yanına çağırdı:

"Yahu nerelerdesin? Millet ayine başlıyor. Ben seni arattırdım, bulamadılar. Az daha başlangıcı kaçırıyordun."

Derviş Ali, altmış yaşında, dinç, değirmi sakallı, güçlü kuvvetli bir adam. Tam kırk yıllık dervişmiş...

Burada tefe "albene" diyorlar. Derviş Ali usulca albenesini eline aldı. Başladı Kürtçe ilahi söylemeye. Söylüyor, söyledikçe coşuyordu. Dağ gibi gür bir sesi vardı. Derviş Ali meşeler kadar sağlam, meşeler kadar köklü. Toprağa bütün heybetiyle oturmuş, önünde diz çöküp, boyun bükmüş bir kalabalık. Derviş çaldı, çaldı. Belki yarım saat kadar çaldı. Ondan sonra seste korkunç bir gürlük, albenede müthiş bir gürültü...

Kalabalık bir uçtan bir uca dalgalandı. Kalabalıktan birkaç kişi hafif hafif titremeye başladı. Yanık ilahi durmuyor, ağlıyor, bitiyor, ölüyor, ölürken diriliyor...

Şimdi bütün kalabalık artık Derviş Aliye tabi. Kalabalıktan usul usul "Allah Allah" sesleri geliyor. Kalabalık, rüzgar değmiş ekin gibi sallanıp dalgalanıyor.

Titreyenler çoğaldı. Bir an, bütün kalabalık tir tir titriyor. Gözlerini yummuşlar, sallanıyorlar. Sakallılar, on yaşla on beş

yaş arası mollalar titriyorlar. En çok titreyenler, mollalar... Ses acılaşıyor, albene deliriyor, zikredenler dizleri üzerinde yürümeye başlıyor... Bağırmalar, kendini kaldırıp kaldırıp yere atanlar... Mescidin içinden bir toz bulutu kalkıyor... Dizler üzerinde, titreye titreye Derviş Aliye doğru bir yürüyüş... Pervaneler ışığa nasıl üşüşür... Öyle üşüşüyorlar Derviş Aliye... Biribirini ezen, biribirinin üzerinden öteye atlayanlar.

Zangırdamalar büyüdü. Toprak bile sarsılıyor... Bir iki de bayılan oldu. Koskoca kalabalığın içinde titremeyen bir ben, bir bizim Şeyh Kemaleddin, bir de on yaşlarında bir çocuk... Çocuk gözlerini kocaman kocaman açmış, kendilerini yerden yere vuran arkadaşlarına bakıyor. Bazan gülümsüyor, sonra yüzü kaskatı bir hal alıp hayretten donakalıyor.

Titreyenlerde bence artık hal kalmadı. Derviş Aliye akın büyüdü. Bir tanesi gelip kendisini Derviş Aliye vurdu. İnsanlar toz içinde, ter içinde... Gerilmiş, titreyen vücutlar... Çırpınan, gözleri yumuk, dönen, haykıran... Birden zikredenlerden bir ihtiyar, kendini kaldırdı kaldırdı yere vurdu. Boyuna da "Allah, Allah" diye bağırıyordu. Gerildi, ağzından köpük saçarak, yere cansız düştü. Yerde kıvrılakaldı.

Zikredenlerden çoğunun ağzı köpüklenmişti.

Albene son olarak her bir yanı zelzeleye uğramış gibi titretti. Ses, zelzele çığlığı gibi titreyip durdu. İki derviş kalkıp hala kesilmiş, can çekişen canlılar halinde titreşenleri duayla yere yatırmaya başladılar. Şimdi meydan cansız, yan yatmış insanlardan ibaretti. Deminki titreyenlerde can eseri gözükmüyordu.

Derviş Ali, Şeyh Kemaleddin, ben, hayretle bakan çocuk oradan ayrıldık.

Yarım saat sonra tekrar Mescide vardığımda orada beş altı baygının ancak kaldığını gördüm...

Türbenin yanına geldim ki ne göreyim, yataklar içinde birçok hastalar. Hastalar, yataklar içinde, buraya ölmeden nasıl çıkmışlar, hayret. Şifalar olsun.

Kadınlar türbenin arka tarafındaki kayaları mekan tutmuşlar. Kadınlar, en cici, en güzel, gelinlik elbiselerini giyip sürmeler çekmişler gözlerine. Bir başlıkları var, ipekli meşheri, renk meşheri... Başlarında bir dükkan kadar bol, renk renk ipekli...

Bir delikanlı:

"Bunların her başlığı en az yetmiş beş liradır," dedi.

Derviş Ali, öğleden sonra, türbenin yanında çalmaya başladı. Yine büyük bir kalabalık titriyordu. Bu sefer kadınlar da kendi kısımlarında titremeye başlamışlardı. Kadınlar, sütbeyaz başörtüleri başlarından aşağı bütün vücutlarına sarmışlardı. Bembeyaz cisimler titriyordu.

Bu da bittikten sonra türbenin başında tekrar büyük bir dua başladı. Başı agelli, baştan ayağa kadar beyaz bir fistan giyinmiş şeyh duaları gür sesiyle okuyordu.

Aşağıda halay bütün coşkunluğuyla devam ediyordu.

Dualar, oyunlar, ayinler arasında akşam oldu. Akşam olunca gökte kara kara bulutlar toplanmasın mı? Vay benim belalı başım. Beni de bir üşümek aldı. Dişlerim bütün şiddetiyle biribirine çarpıyordu.

Zikredenler arasında uçar gibi titreyen, sakalı göbeğinde, değirmen taşı gibi kirli bir sarığı olan Molla Ömer adında bir ihtiyar vardı. O boyuna söyleniyordu:

"Korkmayın, diyorum size, korkmayın. Yağmur yağmayacak."

Gözlerini yumup dalıyor, sonra uykudan uyanırmışçasına, gözlerini korkunç korkunç açıyor:

"Gidin işinize, yağmur yağmayacak," diye tekrarlıyordu.

Halk, Molla Ömerin kerametine inanmış: "Yağmayacak dediyse yağmayacaktır!"

Derken efendim yağmur bütün kuvvetiyle veriştirmesin mi? Nerede Molla Ömer? Molla Ömer ortalarda yok.

Yağmur sağanak halinde geldi geçti.

Ben titremeye dayanamadım, bir yorgan bulup altına girdim. Bu arada şeyhler yeni mürit yazıyorlar, onlara tövbe ettiriyorlar.

Isındıktan sonra kalktım. Herhangi birini tuttum:

"Sen," dedim, "şeyhe kaç lira verdin?"

Ve ekledim:

"Verin şeyhinize. Şeyhler iyidir."

"Ben," dedi, "on yedi lira verdim. Bu yıl elimde fazla yok."

Önüme gelene soruyorum. Herkes az çok şeyhe bir miktar

para vermiş. En çok veren yüz yirmi, en az olan on lira. Allah bin bereket versin.

Benim anladığım, bu dağ ayinlerini eski şeyhler sırf para toplamak, mürit kaydetmek için düşünmüşler. Bunu nereden anladım? Anlatayım: Bir zaman buranın en büyük şeyhini sürgüne göndermişler, dağdaki toplantılar da kesilmiş. Şeyhin çocukları sürgünden döndükten sonradır ki, ayinler tekrar başlamış.

Sabaha kadar uyuyamadım. Kılıç gibi keskin bir rüzgar esiyordu.

Çok erkenden yola düştük. Ayrılırken halk türbenin taşlarını öpüyordu.

Yolda kılavuzum Memed:

"Bey," diyordu, "burası da bir şey mi? Maaz türbesinde bir kalabalık olur, iğne atsan yere düşmez. Dualar dağı taşı inletir. Rufailer gelirler oraya. Bir zikre düşerler, dünyayı görmezler. Geçen yıl bir Rufai zikre düştü. Şişi soktu karnına, tepeden uçuruma doğru kendini yuvarladı."

Yine Allahın belası bir yolculuk başladı. Bu sefer ayakkabım tamamen düştü. Ayaklarıma çarçaput sardım.

Yüce, sivri bir tepeye geldikçe Memed:

"Bak bey, burada evliya İsmail yatar. Burada Sultan Muhammed yatar, bunda da Veli yatar," diyor...

Oralarda toplanış tarihlerini de söylüyorlardı. Mübareklerin de mezarı hep yücelerde, sivrilerde... Halkın yıllardan beri buralara çıkmak için çektiğini düşündüm. Kara kara düşüncelere daldım. Evet, ne diyordum, dağ havası güzeldir... Burcu burcu kokar. Ama keskin kokar.

Ağustos 1953

Mağara İnsanları

Bir gün, Vanın Sor köyüne gidiyordum. Sor, kırmızı demektir. Sor köyü Esrük dağının kayalıkları dibindedir. Dağın dizi düzlüktür. Bu düzlüğe, küçücük bir ova da desek olur. Ovadaki taşlar insan boyudur. Yani şaha kalkmış binlerce taş... Taş ormanı.

Gittim gittim, ne köy var, ne bir şey. Epey arandıktan sonradır ki, gözüme gübre yığınları ilişti. Bu uçsuz bucaksız kayalıkta gübre yığını pek mühim bir alamettir. Yeşillik nasıl suya işaretse gübre yığını da köye delalet eder. Vara vara vardım ki gübreliğe, her birinin arkasında kuyu gibi toprağa açılan kapılarıyla köyün evleri var. Kuyudan saç baş darmadağınık, tarih kitaplarındaki mağara insanları resimlerinin tıpkısı insanlar çıkıyorlardı. Hayretten donakalmıştım bu durum karşısında. Yirminci yüzyılın ortasında taş devri... içimden, kendi kendime "Bu Sor köyü olsa olsa doğuda bir iki tanedir. Böylesi de her yerde bulunur," demiştim. Ama sonraları Erzurumdan Ağrısına, Bitlisinden Siirtine, Muşuna kadar bütün doğuyu gördüm. Oradakilerin çoğu da aşağı yukarı Sor köyü gibiydi. Bu köylerden birkaç tanesini olduğu gibi yazdım. "Böyle şeyler de olur mu?" diyenlerin haddi hesabı yoktu. İnanmıyorlardı. Bu yazımı işte onlara ithaf ediyorum.

Son doğu seferimde şu Anduk dağı ayininden sonra ancak üç günde ovaya inebildim. Ve üç gece köylerde kaldım. Şiltelerin içine pamuk yerine ot, yaprak basmışlardı. Şilteler sabun yüzü görmemişti. Bütün bu köylülerin hepsi darı yahut arpa

ekmeği yiyorlardı. Arpa ekmeği yiyenler hali vakti yerinde olanlardı. Fakirlerin cümlesi cindarıya mum olmuştu. İçlerinde buğday ekmeği hiç yememiş çok kimse vardır. Köy deyince sakın bunları toplu bir ev kümesi sanmayın! Her tepenin üstünde bir ev... Bir köyün hududu kilometrelerce tutuyor. Kışın kimsenin kimseden haberi olmuyor. Köydeki kadınların cümlesinin ayağı yalın. Neden erkekler değil de kadınlar hep yalın? Anlayamadım bunu.

Kılavuzum Memedle Goma köyündeyiz. Goma köyü gübrelik bir diyar. Bütün sefaleti, kiri pasıyla dağın yamacına yapışıp kalmış. Her köylünün avuç içi kadar tarlası var. Goma köylülerine:

"Yahu bu haliniz ne? Hiç olmazsa yıkanın. Biraz düzene girin. Şu yolunuzu köycek birleşip yapın. Sizin köyünüz kadar sefil köy doğuda da az bulunur," diye takılacak oldum.

Dediler ki:

"Bizimkisi gene ne nimet. Şu karşıki kayalık dağı görüyor musun? O dağın altında doksan tane mağara vardır. Büyük büyük mağaralar. İşte o mağaralarda bir köy yaşar. Yaaa... bizimkisi nur, nimet."

Güney tarafından düz, kaypak kayalıklardan meydana gelmiş bir dağ gözüküyor. Toprak rengi. Kayalardan mor bir güneş buğusu fışkırıyor.

Allah bilir ya, inanmadım.

"Yahu etmeyin eylemeyin, bu devirde artık mağarada insan yaşar mı? Artık böyle işler tarih kitaplarında kaldı. Bana oyun oynamayın. Hem siz o mağaraları gördünüz mü?" dedim.

İlkönce benim kılavuz Memed atıldı:

"Benim karım mağaralardandır. Kayınbabam mağarada oturur hala," dedi.

Köylüler de her gün mağara köyüne gittiklerini, orada, mağaraların içinde misafir olarak yattıklarını yeminle söylediler.

İnanmayıp da ne yapayım. Ama yorgundum. Ayakta duracak halim yoktu. Ayaklarım parça parça idi. Şu Anduk dağı bana edeceğini etmişti. Ama gene de ölüm değil ya, gidip görecektim.

Merak bu ya, boyuna sual üstüne sual soruyordum:

"Bu mağaraları zamanında, oda oda, elle yapmışlar öyle mi?"

"Yok. Elle falan değil. Kocaman mağaraları Allah yapmıştır. Mağaralar öyle kocaman ki, ta dağın dibine kadar uzayıp gidiyor. Kocaman kovuklar... Köylüler atlarını, eşeklerini, eşyalarını, otlarını, odunlarını, samanlarını, keçilerini dolduruyorlar da gene bir tarafları boş kalıyor. Bu köyün insanlarının her şeyleri mağaraların içinde. Suları bile."

Benim kılavuz Memed:

"Bey," dedi. "Yarın Kulpa gitmeyelim. Mağaralarda kalırız. Mademki bu kadar merak ediyorsun, görürsün."

"Gidelim," dedim.

Gene uyku tutmadı beni. Yatak yatak değil ki. Yanıma bıçak sokmuşlar gibi. Her yanım öyle ağrıyor işte. Her mafsalım sızlıyor.

Saat üç buçukta uyandım. Burada güneş dörtte doğuyor zaten. Ağzımın içi zehir gibi. Birkaç gündür yemek de yiyemiyorum. Cindarı ekmeğinden ağzımın içi yara oldu.

Memed atı çekti. Binecek halim bile yok. Zor güç bindik. Ama biliyorum, biraz sonra sarp kayalıklar başlayacak, uçurumlarda ben gene inmek, yürümek zorunda kalacağım. Bir yolun ıssızlığını, vahşetini anlatmak için kuş uçmaz, kervan geçmez, derler. İşte onun gibi, hiçbir şey geçmemiş gibime geliyor bu keçiyollarından.

Tepede Allahın belası bir güneş, kayaların sıcağı... Tabii ben gene yayayım. Yavaş yavaş mağaraların hudutlarının içine giriyoruz.

"Benim beyim," diyor, "bak şu kayaların başına, orada da ziyaret var. Oraya da on beş mayısta çıkılır."

Sözünü bitirdikten sonra da bıyık altından gülümsüyor. Gülümsemesin de ne yapsın? Yolda bana o kadar çok türbe gösterdi ki dağların sivrilerinde.

"Memed," diyorum, "hepsi neyse ne ya, buraya nereden çıkılır? Buna aklım ermedi."

"Benim beyim," diyor, "bir küçücük yolu vardır, oradan çıkarlar. Onlar sizlere benzemezler ki, taş adamlarıdır onlar."

Bu taş adamları lafına da bir mim koyup geçmek gerek.

Derken efendim, mağaralar göründü. Açlıktan karnım karnıma geçmiş.

"Burada inelim," dedi.

"Neden?" dedim.

"Bey," dedi, "şimdi mağaralarda pek az insan vardır. Hepsi yazlığa çıkmışlardır. Bu yazlıktaki çardak, benim akrabamındır. Sen zaten açlıktan öldün."

Dört beş tane kavak hafif rüzgarda sallanıp durur. Çardaklar onların altında. Çardakların sağ yanındaki bir düzlükte de inceden bir yeşillik. Memed, orada bir pınar olduğunu söyledi.

Çardaklara girerken bizi kocaman korkunç köpekler karşıladı. Sonra evciğin birinden sakalı göbeğinden aşağıda bir ihtiyar çıktı. Onun arkasından çocuklar çıkıp, gene içeri kaçıştılar. Bu çocuklar anadan doğma çıplaktılar.

Gazete Bilmeyen Hoca

İhtiyarın yüzü, sakalı terden sırılsıklamdı. Sakalı apaktı. Göğsünün ağarmış uzun kılları, açık göğsünden dışarı fırlamıştı. Önümüze düşüp bizi dallardan yapılmış kulübesine götürdü. Kulübede genç bir kadın ve çocuklar vardı. Çocuklar bize bir tuhaf korkuyla bakıyorlardı.

Memede eğilip:

"Bana bak Memed, benim Kürtçe bildiğimi söylemeyeceksin. Güya sen bana tercümanlık yapacaksın. Anladın ya! Benim hakkımda ne söylerlerse söylesinler, ağzını açmayacaksın. Yoksa seninle arayı bozarız," dedim.

Memed:

"Sen nasıl istersen öyle olsun," dedi. "Bizim gibilerin işi sizlerin vazifelerini kolaylaştırmak. Ben, ne derlerse desinler, isterse sana sövsünler, hiç aldırmam. Ben biliyorum senin bunu niçin istediğini. Anladım ya! Böylesi daha iyi."

İhtiyar çul gibi kalın, el dokuması, yıllanmış, yırtık pırtık bir şalvar giymişti. Ayakkabısı ise, otomobil tekerleklerinin iç lastikleri var ya, ondandı. İç lastikten birer parça kesip sicimler-

le ayaklarına sarmıştı. Lastik ayakkabılarının ikisinin de altı delinmişti. Altı kocaman yarıklarla doluydu. Tırnakları görünüyordu ve tırnakları uzamış, yarılmıştı. Elleri, aksine, küçücük ve hiç çalışmamış insanların elleriydi. El tırnakları da uzamıştı. Tırnakların dipleri kapkaraydı. İhtiyarın gözleri kartal gözleri gibi yuvalarında fıldır fıldır dönüyordu. Yüzünde güneş kızartısına benzer bir kızartı vardı. Buna rağmen bir yumuşaklık, bir dostluk edası okunuyordu. Bana, daha ne olduğumu, ne aradığımı, nerden gelip nereye gittiğimi sormadan bir dostça bakıyordu ki, sanki kırk yıllık ahbaptık.

Kulübeye telaşlı telaşlı birkaç kere girip çıktıktan sonradır ki yanıma gelip oturdu.

Kürtçe:

"Hoş geldin, sefalar getirdin. Sevgili misafirimin başım üstünde yeri var. Kusura bakma. Seni iyi ağırlayamayacağım. Çünkü yazlıktayım. Mağarada olsaydık, sana kuzu bile keserdim," dedi.

Gözlerinin içi sevinçten gülüyordu. Hem söylüyor, hem de dostça, kardeşçe boyuna gülümsüyordu.

Memed, ihtiyarın sözlerini olduğu gibi bana tercüme etti.

İhtiyar anladı ki Kürtçe bilmiyorum. Memede sual üstüne sual sormaya başladı:

"Kimdir bu adam?"

Memed:

"Gazetecidir bu."

İhtiyar:

"Ne yapar yani bu? Bize bir hayrı dokunacak mı?"

Memed:

"Gazete yazar. Cümle alemin derdini yazar. Buralara kadar bizlere iyilik etmek için gelmiş."

İhtiyar:

"Yani hükümete istida mı yazar?"

Memed kızdı:

"Ah be Zübeyr Hoca, bir de hoca olacaksın, sen hiç gazete görmedin mi? Duymadın mı? Bir de hoca olacaksın! Sen nasıl okudun ya?"

Zübeyr Hoca:

"Bize gazete okutmadılar. Bize Kuran okuttular. Başka bilmem. Sen bana bu adam ne iyilik yapacakmış, onu anlat bakalım. Ben ne bilirim gazeteyi!"

Memed:

"Tarlasızlara tarla verilmesi için, sizlerin o pis mağaralardan çıkarılmanız için, açların halini, fakirlerin halini yazar..."

Zübeyr Hocanın neşesi kaçtı. Gözlerine apaşikar bir umutsuzluk çöktü. Başını dertli dertli salladı:

"Bunları," dedi, "herkes yazdı. Biz hükümete istida yazdık. Kaymakam da yazdı. İğneci de yazdı. İğneci mağaralara girmiyordu. Biliyorsun ya, mağaraların kapısına oturup hüngür hüngür ağlayan iğneci. O da yazdı hükümete, hiçbir şey çıkmadı. Ben de bir şey sanıyordum bunu."

Memed kıpkırmızı kesildi, kızgın kızgın:

"Şeyh Kemaleddinin adamıdır. Bunda iş olmasa Şeyh Kemaleddin o kadar hürmet eder miydi?"

Zübeyr Hoca:

"Bunun da yazacağı, iğnecinin yaptığı gibi bir istida değil mi? O zaman ne etti hükümet? Hiç."

Memed:

"Bu gazeteci," dedi. "Hükümet bunu tarlasızları tespit et, mağarada yaşayanları tespit et, diye vazifelendirmiş. Tespit edip hükümete bildirecek. İşte gazete budur. Hükümet de sizi mağaralardan çıkaracak."

Zübeyr Hoca ayak diredi:

"Bu adamda iş yok. Baksana şunun kıyafetine? Benden ne farkı var? Böyle hükümet adamı olur mu hiç?"

Memed:

"İş olmasın bu adamda. Mağaralarınızı sırtlayıp götürecek değil ya. Kötülüğü dokunamaz. Belki de iyiliği dokunur."

Memedin kızgınlığı yüzünden okunuyordu. Gözleri kızarmıştı. Sebebi de beni bir türlü Zübeyr Hocaya anlatamamasıydı.

Zübeyr Hoca da dikleşti:

"Ben her türlü hükümet adamı duydum da, gazeteci adında bir memur duymadım. Nedir bu? Neymiş bu? Şeyh Kemaleddin söylemedi mi?"

Memed:

"Bilmem, şeyh, bu gazete yazar, dedi, millet için iyidir, dedi, ta İstanbuldan zahmet edip gelmiş, dedi. Doğrusunu istersen gazete nedir ben de görmemişim ama, duymuşum. Şeyh yalan söyler mi?"

Zübeyr Hoca:

"Bak Memedo, sen bilmediğin işe karışma, sen de bilmiyorsun gazeteci nedir. Sor kendisine anlatsın. Anlayalım bakalım neymiş bu iş?"

Şimdi ben başladım gazete nedir anlatmaya. Fakat bu adama gazeteciyi nasıl anlatırım? Ben söylüyorum, Memed tercüme ediyor. Anlatamıyorum herhalde. Anlata söyleye dilimde tükürük kalmadı. Hoca anlamıyor.

Memede boyuna soruyor:

"Peki bundan bizim ne istifademiz olacak?"

Ben tekrar başlıyorum onun bundan istifadesini anlatmaya. Zübeyr Hocanın bir türlü kafası bir şey almadı. Yüzüne tekrar eski gülümsemesi geldi ve gazeteciyi anlatmaktan vazgeçerek:

"Bizden geçti artık. Dünya bu, neler yok dünyada? Daha neler çıkacak. İnşallah hayrımıza olur," dedi.

Bu sırada, on tane çırılçıplak çocuğu elinden tutmuş göğsü bağrı açık, şalvarı paramparça, sakalları diken diken uzamış, otuz beş yaşlarında gösteren bir adam karşıma dikildi. Dimdik durdu:

"Ben," dedi, "memur efendi, ben, on çıplak çocuğun babası, ömründe iç gömleği giymemiş, iki karanlık mağaranın sahibi, bir avuç bile toprağı olmayan, ağanın yarıcısı, dört yüz liranın borçlusu, hasta Abdülhalim..."

Put gibi hazır ol vaziyetinde karşımda durup kaldı. Çocuklar da hazır ol vaziyetinde duruyorlardı. Zayıf, ağzı yüzü kirden belirsiz olmuş çocukların üstüne sinekler konuyor, çocuklar bu sebepten vaziyetlerini azıcık bozuyorlardı.

Kalkıp Abdülhalimi kolundan tutup da yanıma oturttum.

Abdülhalime:

"Sen Türkçeyi nereden öğrendin? Ne güzel konuşuyorsun," dedim.

"Ben," dedi, "askerlik yaptım Dörtyolda, orada öğrendim Türkçeyi. Okuryazarlık da öğrettiler ama unuttum. Ölmezsem bu çıplakların hepsini mektebe göndereceğim."

Sonra, bana iyice yaklaştı:

"Bunlar gazete nedir bilmezler. Ben bilirim. Sizler hükümetin gözbebeğisiniz. Her şeyi yaptırırsınız. İsterseniz bizi bu mağaralardan çıkarttırırsınız. Ben sana her yeri göstereceğim. Her mağarayı gezdireceğim. Senede soğuktan, satlıcandan kaç kişi ölür sana adresini vereceğim. Hele bir yarın olsun."

Bu arada güler yüzlü hoca bize bulgur pilavı yaptırmış. Sofraya getirdiler. Bulgur pilavını ağaçtan oyulmuş, koskocaman bir kaba doldurmuşlar. Bu iyi. Ya ekmek! Ekmek gene darı... Darı ekmeğinden korkar oldum. Görünce ürperiyorum. Çarnaçar, ekmeksiz pilavı kaşıklamalı. Öyle yaptım.

Abdülhalim:

"Hele bir sabah olsun, seni bizim saraylara, mağaralara götürürüm, görürsün yeryüzünde ne işler, ne çeşit inanılmaz şeyler varmış... Hele bir..."

Dedim ki:

"Abdülhalim, bu gece ben, sende misafir kalacağım."

Güldü:

"Bey," dedi, "istediğin bulgur pilavı olsun. Çal kaşığı. Ekmeksiz de olduktan sonra. Yalnız yatak yok. Sana otlardan döşek yaparım. Üstüne atacak bir şeyimiz de yok ama, bir şeyler buluruz. Hüsameddin Ağadan bir çarşaf alırız. Kusura kalma."

Artık mağara insanlarının içine giriyorum. Bu gece Abdülhalimde misafirim. Bu misafirlik, bir gün de olsa yeter, değil mi ki Abdülhalim benim Kürtçe bildiğimi bilmiyor, her sırrı, cümle yaşayışı gayrı bana aynadır.

Doktor Kelimesini Hiç Duymamışlar

Akşamla beraber bir de yalnızlık çöktü ki... Bir tarafta gittikçe morlaşan mağaraların korkunç, göklere ser çekmiş kayaları... Ayağımızın dibinden doğuya, dağlara doğru başlayan taşlık bir ova... Ova da denmez ya buna, bir taş tarlası desek

daha iyi deriz belki de... Rüzgar bir fırın ağzından çıkıyor gibi sıcak...

Bu sırada oturduğumuz yere öteki mağara sakinleri de geldiler. Cılız, kupkuru, yırtık elbiseli insanlar, başlarında yırtık mendillerden sarıklar... Mendiller kir içinde... Kadınlarsa uzun fistanlar giymişler. Fistanlar öyle uzun ki yeri süpürüyor. Başlarında alacalı bulacalı örtüler... Bu mağara sakinleri kadınlar, şehirlerde gördüğümüz kadınlar gibi umacı kılığına girmemişler. Ne erkekten kaçıyorlar, ne bir şey. Yüzlerini de örtmüyorlar. Öyle bizim bildiğimiz kadınlar gibi serbestler... Erkeklerle oturup konuşuyorlar da...

Başımda yirmi kadar köylü vardı. Yirmisi de söylüyorlar, söylüyorlardı. Topraksızlıktan, mağaraların isinden, sefaletlerinden dert yanıp döküyorlardı.

Abdülhalim bir ara:

"Efendi," dedi, "akşam oldu. Buyursana bizim haneye. Gel gör ki bizim hane ne alemdir. Yarın da seni bizim mağaraya götüreceğim. Gel gör ki bizim mağara ne haldedir."

Abdülhalimin kulübesi bizim oturduğumuz yerin biraz üstündeydi. Biz kulübeye doğru yürürken Abdülhalim karısına Kürtçe bağırıyor, öteki mağara sakinleri de gülüyorlardı.

Abdülhalim:

"Karı karı, sana bir misafir getiriyorum. İyi ağırlayacaksın. Yağsız bulguru dayayacaksın taş sahanda. Çok hoşuna gider. Ot minderde bu gece yatsın da görsün gününü... Pireleri de koynuna verelim. Bir rahat eder ki... Aziz misafirimiz ta İstanbuldan gelmiş... Görsün kendisini mağaralılar nasıl ağırlar... Yarın ona mağarada bir de ziyafet çekeceğim. Misafirimiz, Memed söyledi, türkü meraklısı imiş. Sivrisinekler bu gece ona bir türkü söylerler ki, anasından doğduğuna pişman olur. Bir daha yedi ceddine tövbe eder, bir daha mağaralara ayak basmaz..." diyordu.

Gülüşmeler, alaylar içinde eve geldik.

Kadın:

"Halim, Halim," dedi, "ya anlarsa bu dediklerini, kalbi kırılır misafirin."

Halim:

"Kürtçe ne bilsin o. Bir kelime bile bilmez. Herif Adanalı."

Bunun üstüne kadın kızdı.

"Halim, sende akıl var mı? Bu adamı alır getirirsin. Evde ekmek bile yok. Nerede yatıracaksın? Hem bu adamın ne olduğunu sen ne biliyorsun?"

Halim:

"Heç kızma, o benim misafirimdir. Bir iyi adamdır. Gazetecidir o. O bana misafir olmayı istedi. Çocukların halini de gördü. Evde ekmek, yemek, yatak olmadığını da söyledim. İlle de dedi, ben Abdülhalimin evinde yatarım. Gelsin de görsün."

Kadın:

"Bu neymiş, tahsildar mıymış yoksa?"

Abdülhalim gururla:

"Yok, gazetecidir. Ferman söyler hükümete. Bizim derdimizi, halimizi görecek, sonra gidecek hükümet babamıza ferman verecek, diyecek ki, bir Abdülhalim vardır mağara köyünde, hali çok kötüydü. On çocuğu vardı çıplak çıplak. Yiyecek darı ekmeği bile yok. O bizim için çalışıyor, nasıl misafir almam onu evime... Başım üstünde yeri var," dedi.

Hala ayaktaydık. Kadın getirip yere bir yırtık çul atıp, kirli bir yastık koydu. Halimle oturduk.

Halim mahcup mahcup:

"Kusura kalma beyim, yok. Yokluğun gözü çıksın. Benim de halim bu işte. Görüyorsun halimi. Yaz fermanını hükümete... Çok acı yaz ki bizi mağaralardan çıkarsınlar. Eskiden bu mağaralarda doksan ev oturuyordu. Şimdi yirmi beş ev kaldı. Hep öldüler. Bir kısmı da başka köylere taşındılar. Bizim gibi sefiller kaldı mağarada. Burada çok hazine tarlaları var. Hep ağaların elinde hazine tarlaları, onları bizlere bir verseler bu lanet mağaralardan çıkarız. Bu mağaralara Allah düşmanımı bile düşürmesin. En sonunda insanı bir hastalığa müptela ediyor. İhtiyarlayan çok azdır ya onlar da bir türlü hastalığa müptela oluyorlar. Mağarada çıkan hastalıklar hiçbir köyde çıkmaz. Buranın hastalığı bambaşkadır. Üç günde katılaşıverirler."

"Halim, bu mağaralara hiç doktor gelmedi mi? Hiç doktor nedir bilir misiniz siz?"

Halim:

"Beyim," dedi, "ben askere gitmeden önce, ne doktor, ne ilaç, hiç böyle şeyler duymamıştım. Bu köyde benden başka hiç kimse doktor nedir görmemiştir, duymamıştır. Zaten eskiden kasabada bile yoktu. Bizde her hastalığa şeyh bakar. Geçen yıl bizim Abdonun babası hasta oldu. Allah bilir ya satlıcandı hastalığı. Ben dedim, bunu götürelim doktora, kimse dinlemedi. Bana kötü kötü baktılar. Sonra üç gün içinde öldü gitti Abdonun babası... İyi adamdı Abdonun babası. Vallahi istersen teker teker bu mağara köyüne sor, doktor nedir diye. Kimse bilmez. Şaşırıp kalırlar."

Bu sefer kadın lafa karıştı:

"Böyle uzun uzun ne konuşuyorsunuz bu adamla? Söyle ki bu adama, hükümet bize çadır versin. Ev veremez hükümet. Çadır göndersin."

Halim:

"Ben ona hepsini söyledim. Hepsini yazdı defterine. İstanbula ferman yapacak. Sen karışma."

Kadın, isten kapkara olmuş bir toprak tencereyi dışarıda ateşe vurmuş, ha bire kaynatıyor. Çıplak çocuklar da ateşin etrafına sıralanmış, aç gözlerle, tencereye yanacak kadar sokulmuşlar seyrediyorlardı.

Kadın:

"Halim," dedi, "misafirimize mahcup olmadık. Bugün pilavı yağlayacağım. Ha sen de birkaç gün sonra götür yağı kasabaya. Bin yılın bir başı evimize bir misafir geldi, ona da yağsız pilav mı yedirelim? Ne olur bugün de yağ koymayalım küpe... Madem misafir bizi demiş gelmiş. Misafir Tanrı misafiridir. Üstelik de bizim için ferman yapacak."

Halimin yüzünde bir sevinç, bir ışıltı ki deme gitsin.

"Yaşa be karı, şu mağara köyünde senin üstüne yok bir tane. Beni misafirime karşı mahcup etmedin. Yaşa be karı. Bunu unutmayacağım hiç."

Halime bu sevinci içinde sordum:

"Halim, kışın mağaralar soğuk olmaz mı? Ateş yakar mısınız? Dumanı nereden çıkar?"

Halim:

"Bey," dedi, "asıl işte bunu yaz fermanına. Kışın soğuk,

mağaranın her tarafından sızar. İnce ince sızar. Mağaranın ortası birazcık kurudur. Benim mağaranın içinde pınar vardır. Biz su için dışarı çıkmayız. İçerdedir bizim su. İse gelince, hiç dışarı çıkmaz. Mağaranın içinde dolanır durur. Yarın görürsün. Ben anlatmayayım. Yarın görür, gördüğün gibi fermanını yazarsın."

Sofrayı getirip önümüze serdi kadın. Bulgur pilavını da getirdi. Çocukların önüne de büyük bir toprak kapta pilav koydu. Çocuklar başına üşüştüler. Belki ömürlerinde ilk defa bir yağlı pilav yiyorlardı. Hem kaşık sallıyorlar, hem de bana dönüp dönüp hayretle bakıyorlardı.

Ben gene ekmeksiz dayandım pilava. Yemeği yedikten sonra benim yatak hemen serildi.

Halim:

"Bey, yorgunsun," dedi, "sen hemen yat."

Yatak, yırtık bir yüzü olan ot bir döşekti. Üstüne yatınca burnuma kurumuş ot kokusu geldi. Yorgunluktan ölüyordum. Üstüme örtecek bir bez olsa, bahtiyar olurdum ama... Halime söyledim. Gidip Şeyh Hüsameddinin evinden getirdi.

Yatağa girdim. Kadın kendi kendine söyleniyordu:

"Vay fıkara," diyordu, "bu ot yatakta uyuyamaz bu gece... Ne işi var buralarda... Hükümet işi, akıl ermez ki... Vay fıkara, uyuyamaz bu gece... Kim bilir evinde ne biçim yataklarda yatıyordu."

Ama ben başımı yatağa (yastığa değil) koyar koymaz uyudum.

Yorgunluk...

Mağaralar İçinde Kurulan Köy

Gene gün doğmadan uyandık. Kadının ne zaman uyandığı belli değildi. Gözümü açtığımda başucumda boynu bükük öylecene durduğunu gördüm. Kirli, yırtık elbisesi üstünden dökülecek gibiydi. Çocuklar da çırılçıplak etrafımı almışlardı. Çocuklar, ana, ben, Abdülhalim hepimiz hayret içindeydik. Onlar bana hayretle, ben onlara hayretle bakıyordum. Kadın, biz uyanıp giyinince, ocağın üstünde kaynayan isli tencereyi indirdi.

Toprak bir tabağa çorbayı doldurup önümüze sürdü. Sonra tencereyi olduğu gibi bekleşen çocukların önüne sürdü. Çocukların ellerinde sapları uzun, kararmış iki tane kaşık vardı. Kaşıklarla, nöbetleşe, şapır şupur çorbayı içmeye başladılar. Ben de önümdeki kepçe gibi kaşığı alıp yanaştım.

Abdülhalim bana bakıp bakıp gülüyordu. Ben de ona bakıp güldüm. Ama bu gülüşten hiçbir şey anlamıyordum. Abdülhalim niçin gülüyordu acaba?

Bu ara:

"Bey," dedi, "söz aramızda, bana şu gazetecilik nedir anlatsana, orada ses çıkarmadım. Ama buna bir türlü aklım ermiyor. Sen söylüyorsun söylüyorsun, ben anlamıyorum."

Ne yapmalıydım? Gazetenin ne olduğunu dilimin döndüğü kadar Abdülhalime anlattım. Olmadı. En sonunda:

"Abdülhalim," dedim, "sana İstanbula gidince size dair yazı yazdığım gazeteleri gönderirim. Kasabada okutturur, o zaman hem gazete görür, hem de gazetenin ne olduğunu anlarsın."

Halim bir sevindi ki...

"Beyim," dedi, "gazete fermanına yaz ki, mağaralarda doğma büyüme Halim, otuz beş yaşındadır, anasından doğduğundan beri sırtına gömlek giymemiştir. Don giymemiştir. Yaz fermanına okusun şehirliler."

Dedim ki:

"Halim kardaş, baban da mı mağarada doğmuş büyümüş?"

"Babamın babası, sülalemin sülalesi, hep mağarada doğmuş, mağarada ölmüşler. Benim anam ev nedir görmemişti. Köy evlerini bile görmemişti. O zaman kimse askere de gitmezdi. Onun için kimse dünyayı görmezdi. Ben askerden döndükten sonra anama gördüğüm evleri anlattım. Apartımanlarını anlattım İskenderunun... Şehirleri anlattım, ağzı açık kaldı. Bana diyordu ki: Yavrum Halim! Ne yap yap, o evleri bana göster. Derdi günü bir ev görmekti. Kasabaya götüreyim de göstereyim derken, o yıl öldü. Fıkara anacığımın içinde kaldı ev hasreti. Keşki görseydi. Bir ev görmeden öldü."

Sonra Halim lafını birdenbire kesiverdi. O hızla ayağa kalktı:

"Kalk," dedi, "kalk bey, sıcakta, bu kayaların sıcağında yürüyemeyiz mağaralara kadar. Bir gün doğarsa görürüz günümüzü. Bir yere vurur adamı, bir daha yerinden kalkamazsın."

O önde, ben arkada, koşarcasına yürümeye başladık. Buralara atla gidilemeyeceği için kılavuz Memedi yattığı evde bırakmıştım. Mağaralara gittiğimizi duyunca, o da arkamızdan herhalde gelirdi.

Korkunç, mor, kaypak taşlı, yekpare kayadan kocaman bir dağ. Dağın üç tepesi var. Bu tepelerin üstü düzlük. Birinde bir kale döküntüsü var: Kefro kalesi... Son devirlere kadar bu kalede derebeyler hüküm yürütürlermiş. Kalenin mağaralarında oturanların bir kısmı bu kalede oturan beylerin torunları. Şimdi bunlara da bey diyorlar. Bey, ama, ne bey!..

Daha dağa gelmeden, gün doğmasın mı... Gün kıpkırmızı bir alev tekeri halinde, öylesine donuk bir ateş ki gözü bile kamaştırmıyor. Birdenbire bir alevdir sardı her yanımızı. Biraz yürüyünce kan ter içinde kaldık. Halim zaten gömleksiz. Belki yüz yamalıklı ceketini de çıkardı. Etinde kara kara lekeler ve kir... Kir tende donup kalmış. İkinci bir deri gibi.

Canım burnumdan çıkarak:

"Oturalım," dedim.

Oturduk.

Arkadan gün vurup üstümüzdeki sivri kayanın gölgesini upuzun önümüze, kayalara seriyordu. İnceden de bir yel esmeye başladı. Kayaların arkasında birkaç kopkoyu, yeşil, bodur ağaç gözüküyordu.

Biz oturur oturmaz bir baktık ki, Şeyh Hüsameddin de yanımızda. Şeyh Hüsameddinle dün tanışmıştık. Hoşsohbet bir adam, iyi de Türkçe biliyor.

"Sen nereye Şeyh Hüsameddin?" dedim.

"Beyim," dedi, "ben de sana mağaramı gezdireceğim. Ben bir yıllık mağara adamıyım. Geçen kış benim Düderiya köyündeki evim yıkıldı. Kaldık çoluk çocuk meydanda. Ev yok, bark yok. Aldım yatağı yorganı mağaralara... Ver elini mağaralar. Kötü kişinin kapısından iyidir. Girdim bir mağaranın içine. Karı, çocuklar korkarlar. Biz mağarada nasıl otururuz, diye sızlanırlar. Benim mağara, mağaraların en iyisidir. Öteki mağaralar-

dan çok yüksektedir. Dağın doruğuna doğru, kartal yuvalarının içindedir. Bir merdiven yaptım, oradan iner çıkarız. Çocuklar ilkin bir ay uyuyamadılar. Sonra gül gibi alıştılar. Mağarayı süslemeye başladılar. O süsleri göstereceğim sana... Benim mağara ötekilerin mağarasına da benzemez. Kapısı vardır. Bir de ufak penceresi vardır. Neyse, görürsün..."

Bu Şeyh Hüsameddin, Düderiya köyündeki büyük şeyhin akrabası olduğu için şeyhle beraber Batı Anadoluya sürülmüş. Sürgünlükten kurtulunca da doğru köye gelmiş. Geldiğine bin pişman. Batıyı anlata anlata bitiremiyor. Mağaradakilere treni anlatmış, gülmüşler. Arabayı anlatmış, gülmüşler. Hele otomobili anlatınca onu deli yerine koymuşlar.

Diyor ki:

"Mağara köyünde bana acayip bir sihirbaz, bir kaçık, tuhaf adam gibi bakıyorlar..."

Şeyh Hüsameddin bunu böyle söylüyor, sonra da ağız dolusu gülüyor.

Halim gene komutayı ele aldı:

"Haydi kalkın! Şimdi sıcağın en belalısı başlar. Bir adım atamazsınız."

Ben:

"Biraz daha bekleyelim Halim," dedim. "Bu kayaları nasıl çıkarım yoksa?"

Dizlerimde bir kırıklık, ayaklarımda bir acı, öldürüyor. İçimden ağlamak, oturup şu mağaraların kayalarına, hüngür hüngür ağlamak geçiyor.

Halim:

"Bugün de benim mağarada misafirsin, ama korkmayacaksın. Yatacaksın mağarada," dedi.

"Korkmam," dedim. Tekrar davrandık.

Sarı sıcağın altında yürüdük babam yürüdük. Kayalar ayaklarımı dağladı. Yere basamıyordum.

Her neyse, yarı baygın bir halde, büyük bir uçurumun başına gelebildik. Aşağısı dağların ortasında büyük bir kuyu gibi. Dört bir yan yekpare korkunç kayalarla çevrili... Kayadan kayaya bir ateş yalımı... Orta yerde, derinde, beş altı tane yalnız kavak ağacı...

Halim:

"Benim mağara aşağımızdadır, inelim," dedi.

Ama nasıl inelim? Bir keçiyolu bulduk. Halim keçi gibi sekmeye başladı. Ben ne yapayım ya? Ben de tutuna sürüne inmeye başladım. Pantolonumun dizleri yırtıldı. Dizlerim sıyrıldı. Neyse, kazasız belasız denirse buna, kazasız belasız indik.

Gözlerime inanamadım. Kafamda tasarladığım, köylülerin anlattıkları mağara hiç buna benzemiyordu.

Hayvanlar ve İnsanlar Bir Arada

Kocaman, karanlık ağzıyla mağara, bu yakıcı sıcakta sanki derinden soluyor. Kayalar bir buğulu ter içinde ıslak ıslak kalkıp iniyor. Bu hareket halindeki mağara, bana masalların devi gibi geldi. Mağaranın karanlığı derinden ürperdi. Ben de ürperdim.

Bir uçtan bir uca adımladım. Mağaranın ağzının uzunluğu kırk adım geldi. Sekiz metre de yüksekliği var. Derinliğine uzayıp gidiyor. Aynen tünel gibi. Ağız tarafına biraz toprak yığılmış. Bu toprağın üstünde orta yaşlı bir dut ağacı. Dut ağacı sarıya çalan bir yeşillikte. Ağzın tam orta yeri diklemesine yüksek. Kenarlara doğru ağız yerle bir oluyor. Deniz kıyılarının mağaraları var ya, yani insana bu mağaraları mutlak deniz oymuştur gibi gelir. İşte bu mağaranın da ağzı, tıpatıp o deniz mağaralarına benziyor. Zamanında belki buraları da denizdi, kim bilir. Her yerde bir deniz döküntüsü, deniz kokusu var. İnsana öyle geliyor ki biraz önce burada bir deniz varmış, biz gelmeden az önce de başını alıp çekmiş gitmiş.

Mağaranın kapısının tam ağzına yakın yerde, yani dut ağacının bir metre arkasında, ağzın iki boyu yüksekliğinde, otuz kırk metrelik bir çevreye oturmuş taşlar var. Taşlar aşağı, düzlüğe doğru iniyorlar. Aşağıda taşlardan sonra küçük bir meyil, meyilden geçince bir düzlük, düzlüğün ortasında yan yana yedi sekiz tane kavak ağacı, ondan sonra da gene yekpare, göklere ser çekmiş kayalık, kayalığın düzlüğünde Kefro Kalesi, Kefro Kalesi batıya düşüyor. Güneyde de kayalık. Güneydeki kaya-

lıkta on iki tane mağara var. Doğudaki kaya, kayaların en korkuncu, en kocamanı... Altında on kadar mağara, mağaraların üstünde de, gene bu mağaralar kadar yüzlerce kartal yuvası. Yani küçücük bir düzlüğü sarp, korkunç kayalar çevirmiş. Ortası dev bir kuyu... Derin kuyu. Ama susuz.

Dalmışım. Donup kalmışım. Halim:

"İçeri girelim bey, sıcakta kavrulduk," dedi.

Gerçekten de yanmışız. Elimi üstüme sürsem yanıyor.

İçeri girerken yüzüme nemli bir serinlik çarptı. Güneşten içeri girince gözlerim uzun zaman karanlığa alışamadı. Bir taşın üstüne oturup, karanlığın geçmesini bekledim. Birkaç dakika sonra ortalık aydınlandı. Abdülhalim mağaranın sağ taraf ağzıyla içinin bir kısmını harcı çamurdan bir duvarla kapatmış.

Halime:

"Bu ne?" diye sordum.

Halim uykudan uyanırcasına:

"Bu," dedi, "hayvanların yeridir. Askerden evvel, hayvanlarla bir arada yatardık. Askerden sonra ben bu duvarı ördüm. Öteki mağaralarda hayvan duvarı da yoktur."

Öteki köşede de gene öyle bir duvar var. Ama bu duvarın mağaranın tavan kısmına gelen yerleri bir metre kadar aşağıda ve içinde saman yığınları görünüyor. Halime bunun ne olduğunu sormadım.

Kalkıp içeri doğru yürüdük. Mağara yüz metre kadar içerilere uzanıyor. Sol tarafta, dipte isten kapkara kesilmiş ocak taşlarıyla bir ocak... Gene dipte sağda incecik bir damardan suyu sızan bir pınar. Pınarın suyu kirli, yeşil bir yosun bağlamış. Pınarın dibinde tuz beyazlığı gibi bir beyazlık var. Pınarı görünce içerim bir yandı ki... Ama bu su içilir mi? Hastalık dediğinin tümü bu sudur işte...

Şeyh Hüsameddin yanımdaydı:

"Şeyh," dedim, "buralarda içecek su bulunur mu?"

"İşte pınar," dedi, "bundan iyi su olur mu?"

Sonra suyun başına yatıp uzun uzun içti.

Ben gene sordum:

"Başka yerde su yok mu?"

"Var bir çeşme, ama, çok uzakta. Ona ikindiüstü gideceğiz. Bizim mağaraya giderken."

Bu su içilmez. Ben susuzluktan ölsem de içemem bu suyu. Göz göre göre bir mikrop deposunu karnıma aktaramam.

Şeyh Hüsameddinden sonra da Abdülhalim pınarın başına uzanıp uzun uzun, kana kana içti. Bana da:

"Gel bey, sen de iç," dedi. "Şifalıdır!"

"Ne şifalı be Halim, tüm zehir o be," dedim.

Halim kıllı göğsüne vurdu.

"Bu kara can alışmıştır. Çocuklar da alışmıştır. Bize para etmez zehir."

Mağaranın nemi gittikçe adamın derisine, içine işliyor.

Halim:

"Burada, benim bu mağarada bir saat kadar, istersen öğleye kadar bekleyelim. Yakında çalışan köylüler öğleyin su içmek için hep buraya gelirler. Onları da görürsün. Onları görüp fermana geçirirsen dünyada bu görülmedik bir şey olur. Onları olduğu gibi fermanına geçirirsen kimseyi inandıramazsın böyle adamlar olduğuna... Şimdi birazdan buraya bir sürü yarı çıplak, güneşten kapkara kesilmiş kıllı adamlar gelir. Yalnız olsaydın korkar kaçardın. Kadınlar bir deri bir kemiktirler. Benim Dörtyolda gördüğüm kadınlara hiç benzemezler."

"Bekleyelim," dedim.

Elbisem gayrı ıslak ıslak. Bir hoş oldum. Kafamdan türlü düşünceler, türlü hayaller geçiyor. Yüz binlerce yıldan beri insanlara yuva olmuş mağaralar... Nice hayat, nice macera, aşk, sefalet, kıskançlık, dostluk, düşmanlık gelip geçmiş... Nice kadın burada doğurmuş, nicesi burada gerdeğe girmiştir. İnsan macerasının en büyük şahitleri mağaralar. Hala da devrimizde bir kısım insanların inanılmaz sefaletlerine, değişmez yaşayışlarına yataklık ediyor. Abdülhalimin babası, babasının babası, daha ötesi, en eski dedesi, ilk okla ilk hayvanı avlayan, dağdan ilk hayvanı tutup mağarasına sokan ve kendisine arkadaş eden... Sonra kabileler, çoğalmalar, azalmalar... Süsler, elbiseler... Sağlam cesur olanlar, mağarasını başkasına kaptırmamak için savaşanlar. Mağara için, ekmek için kan dökmek... Sonra bir ateş etrafında, belki bir kavalcı ile beraber,

cümle mağara halkıyla birlikte uzun, gecelerce süren bir mağara destanı...

Mağaranın tavanı... Mağaranın tavanında o kadar is var ki, tarif kabul etmez. Bana yüzlerce yıldan beri birikmiş gibi geldi. Kapkara, ıslak ıslak parlayan isler salkım salkım sarkıyor.

İslere gözümü dikip uzun uzun baktığımı gören Abdülhalim:

"Bey," dedi, "onlar donmuştur orada."

Donmaz olsun!

Kafama bir düşünce takıldı: Belki bu mağaralarda ilk insanların yaptıkları resimler vardır. Aramaya başladım. Mağara duvarları islerin altında. Belki islerin altından da belli olur. Bir, bir buçuk saat Halimin mağarasının duvarlarında arandım durdum. Yok.

Halim hep soruyordu:

"Ne arıyorsun? Ne arıyorsun?"

"Bir şey değil," diyordum.

En sonunda:

"Ne arıyordum biliyor musun Halim?"

"Ne?"

"Hani tasvirler var ya, hayvan, insan tasvirleri, onlardan var mı diye arıyordum. Senin hiç görmüşlüğün var mıdır?"

"Yok."

"Hiç mi yok?"

"Belki varmış ama, ben kendimi bildim bileli mağaralar böyle is altındaydı."

Derken efendim, köylüler, sıcaktan dilleri dışarda derler ya, işte tamamen öyle soluk soluğa gelip, pınarın başına yattılar. Kavrulmuş, kurumuş yüzleri, kara, kocaman, gözlerinin akı da bir tuhaf kara, yalınayakları taşa benzer bir nasıra sarılmış, el parmakları uzun uzundu. Bunlar bu mağaraya sanki yüzyılların ötesinden geliyordular.

Bana korkmuş gözlerle baktılar. Bir zaman biribirleriyle bakıştılar.

İçlerinden biri Halime sordu:

"Bu da ne?"

Halim:

"Bu gazete yazar. Mağaranın fermanını çıkarmaya gelmiş... Bizim için gelmiş..."

Yaşlı biri:

"Tahsildar olmasın?"

Halim kızdı:

"Eşek misiniz be, hiçbir şeye aklınız ermez sizin de. Ferman çıkaracak adam. Mağaraların fermanını. Verecek hükümet ağaya. Hükümet ağa alacak fermanı, diyecek, bu vatandaşlar sefil perişan, yardım edeyim ona. Anladınız mı?"

Hepsinin gözünde bir hayret, büyük bir korku, çekingenlik, bir kabuğuna çekilme vardı. Bundan sonra hiçbirinden çıt çıkmadı.

Halimin mağarasının içindeki eşyayı da anlatmadan geçmeyeyim: Bir toprak tencere. Bir boyunduruk. İki keçi derisi. Bir teneke kandil. Çoğunda kandil de yok. Halim görgülü bilgili adam tabii...

En Güzel Mağara Peri Padişahının

Yorgun mağara insanları, mağaranın taş tabanına serildiler. Uyur gibi yapanlar, inceden inceye beni tetkik ediyorlar. Dedim ya, içerim yanıyor ki, yanı başımdaki su da delirtiyor beni. Şu taşa serilmiş on beş yirmi kişinin hepsi de içti. Onlara bir şey olmuyor da bana mı olacak? Olursa olsun. Onlar gibi mağara pınarının taşına ağız aşağı yattım. Su kirli, pis, etrafında kuş pislikleri, hayvan pislikleri var. Bir de su damla damla biriktiğinden, kim bilir daha neler? Gözümü yumup, ağzımı dayadım.

Şeyh Hüsameddin:

"Hiç korkma, su ne kadar pis olursa olsun bir şey yapmaz. Allaha tevekkel ol!"

"Olayım şeyhim," dedim. "Başka çare var mı?"

Şeyh:

"Dinlenmedin mi? Haydi benim mağaraya da gidelim. Mutlak gör. Benim mağaram iki katlıdır. Üstündeki mağara iki kapılıdır. Büyük kapılar... Şehir kapıları gibi..."

Abdülhalim:

"Mutlak görmelisin. Zengin mağarası, saray gibidir. Benim mağaraya hiç benzemez," dedi.

Abdülhalimin dediği olsun. Gene bu sıcakta düşelim yollara.

Gökte yağmurunu toplamış gibi duran ak bulut. Terlemiş kayalar. Kocaman kertenkeleler mor kayaların üstünde oradan oraya kaçışıyorlar. Kayaların sıcağı daha beter. Kayalar yanıyor.

Düzlüğe indik. Sonra bir bayır tırmandık. Bayırda badem ağaçları. Bu bayır, kalenin bayırı. Bu badem ağaçları nereden acaba? Şeyh Hüsameddine sordum.

"Bu kalede bundan elli yıl önceye kadar Mervani Beyleri otururdu. Kalenin düzlüğünde yedi sekiz tane kayaya oyulmuş sarnıç vardır. Bu bademler onlardan kalmıştır. Zübeyr Hoca var ya, o, bu beylerin torunlarındandır. Padişahtan fermanı vardır. Şimdi onun mağarasına gidince, sana bir çarşaf kadar kocaman fermanı gösterir."

Birden gözüme çarptı, aklımı başıma getirdi. Şeyh Hüsameddin, nerede büyük bir kaya görse başında durup bir şeyler mırıldanıp, eliyle yüzünü sıvazladıktan sonra yürüyor. Abdülhalim de onu taklit ediyor. Ama o kadar çok duruyorlar ki... Canım sıkıldı da sordum:

"Allah aşkına şeyhim, bu durup durup mırıldandığınız nedir?"

Şeyh kızgın baktı. Yahut bakmadı da, bana öyle geldi.

"Bunlar hep ziyarettir. Bunların her birinde bir iyi kimse yatar."

Ne kadar da çok ziyaret! Bütün iyi kimseler herhalde mağara köyüne gelip ölmüşler.

Bayırı aştık. Dimdik, göğe kavak gibi uzanmış bir kayanın dibine geldik.

Şeyh Hüsameddin:

"İşte burada evliyanın en büyüğü yatar."

Sonra başladı bitmez tükenmez duasına. Şaştım kaldım. Ortada ne mezar var, ne mezara benzer bir şey. Kayanın üstü ise sipsivri...

Sırasıyla dokuz on mağara bir araya dizilmişler. Birkaçının

ağzı örülüp, küçücük bir kapı ile, el kadar bir pencere takılmış. Ötekiler ise kapısız. Hepsi kapı yapsaymış iyi olmaz mıymış acaba? Bunu Şeyh Hüsameddine sordum. Şeyh Hüsameddin, kapının zararlı olduğunu söyledi.

"Çünkü," dedi, "içeride yaktığın ateşin dumanı kolaylıkla kapıdan çıkmaz. Halbuki kapısız olursa... Bir taraftan rüzgar girip dumanı alır götürür."

Ağzının yüksekliği bir metreyi geçmeyen (buraya insan ancak bükülerek girebilir), genişliği otuz adım kadar olan ve ağzını boydan boya büyük bir kaya parçası kapatmış bulunan mağaranın içine girdik. İçeride birkaç keçi yatmış, uyukluyordu. Bizim geldiğimizi duyunca, sıçrayıp kaçtılar. Bunun dibinden de damla damla düşen bir su sesi geliyordu. Şeyhe dedim ki:

"Peki bunun sahibi kim? Nerede?"

Şeyh:

"Abdülkadir Zümrüttür bunun sahibinin adı. Yaylaya gitmiştir. Mağaraların en zengin adamıdır. Çok keçisi vardır. O yakında mağaranın önüne bir dam yaptırıp, mağaradan çıkacak."

Şimdi teker teker mağaraları geziyorum. Sulu mağaralar. Sular yazın kurur. Ondan dolayı mağara sakinleri yazın darmadağın olurlar. Yüreklerinde mağaralarının hasreti.

"Peki şu kayanın yüzündeki mağaraya nereden çıkılır?" Abdülhalim Yıldız, bir yol gösterdi ama ben görmedim. Bence buraya imkanı yok çıkılmaz. Halim Yıldıza bu düşüncemi açtım. Bunun üstüne o ağır ağır, hantal yürüyen Halim Yıldız fırladı. Bir baktım, mağaranın ağzında. Nereden, nasıl çıktı? Şaştım doğrusu.

Kayanın dibine kuyu gibi inen mağara kimin? Abdülbakinin mağarasıdır. Şu yıkılacakmış gibi duran kayanın altındaki? Necmeddin Aydınındır. Onun yanındaki Memed Eminin. Kapısında bahçesi olan mağara da Musa Polatın. Ahmedin, Memedin, Akonun, Hasanın, Hüseyinin, Zübeyrin, dul karı Hayriyenin, yani insanoğlunun türlü biçimde fakat hepsi de aynı kaderi yaşayan mağaraları...

Bu mağaranın kapısı bir takızafer gibi yüksek, geniş, aydınlık. Derinlemesine gidiyor içeri, uçsuz bucaksız... Denizden

gelircesine nemli bir rüzgar çarpıyor insanın yüzüne içerde. Bir de hali var ki mağaranın, insan ayağı değmemiş sanki buraya.

Abdülhalim Yıldız:

"Bu mağara," dedi, "cin padişahının mağarasıdır. Burada cinlerin düğünleri olur, ziyafetleri olur. Burada cinlerin en büyük padişahı oturur. Eskilerin hepsi görmüştür cin düğünlerini. Padişahın başında yıldız gibi parlayan büyük bir elmas varmış. Bunu mağara köyünde görmeyen kalmamıştır eskiden. Şimdi de gören var ya... Öldü, Allah rahmet eylesin, Abdo çocuğun babası cinlerin düğününde bulunmuş, anlata anlata bitiremezdi."

"Çok merak ettim Halim, nasıl anlatırdı Abdonun babası? Hele söyle."

"Abdonun babası bana dedi ki: Bir gün bizim keçiler kaybolmuştu. Ben de aramaya çıkmıştım. Gece yarısına kadar aradım keçileri, aradım bulamadım. Keçileri kurtlar yemiştir, dedim, döndüm geriye. Dönerken mağaranın önünden geçiyordum. Karanlık öyle çöktü ki, göz gözü görmüyordu. Bir baktım kulağıma çalgı sesi geldi mağaradan. Binlerce saz, zurna, davul... Kaval... Belki beş yüz kavalı bir arada çalıyorlar. İçeri doğru döndüm. İçerden bir ışık... Güneşi buraya alıp getirmişler sanki... Ben şaşırmışım. Demeye kalmadı, iki kuvvetli, kısa boylu, allı yeşilli elbiseler giymiş cin alıp beni padişahlarının yanına götürdü. Padişah kocaman bir tahta oturmuş, ışıklar her bir tarafından fışkırıyordu. Padişah bana kimsin diye sordu. Söyledim. Keçilerimi kaybettiğimi de söyledim. Hemen iki cine emretti. Keçilerimi bulup getirsinler diye. Yarım saat içinde keçilerimi mağaranın kapısına getirdiler. Padişah bana bu düğünü gördüğümü kimseye söylemememi tembih etti. Ben de söz verdim. Düğünü söylersem, başıma çok işler geleceğini söyledi. Binlerce bir metre boyunda ışıklı elbiseler giyinmiş kızlar oynuyorlardı padişahın önünde. Binlerce çiçek doldurmuşlar mağaranın içine... Kokuları dünyayı alıyordu. İpek halılar sermişlerdi baştan ayağa. Bir tarafta bir altın ibrik, altın ibrikten durmadan bir su akıyordu. Kızlar dönüyorlardı. Kızların kanatları da vardı. Süslü kanatlar... Sonra altın tepsilerde kızarmış kuzular getirdiler. Kuzuları herkes yemeye başladı. Bu sırada, içeri göz-

lerinden alev fışkıran uzun, kara kanatlı bir kartal yumularak, fısıltıyla girdi. Ben kendimden geçtim. Sonra bir ayıldım ki, karanlık içindeyim. Oradan kaçtım. Sabahleyin geldim ki, mağara eski mağara... Ne ipek halılar, ne altın ibrik... Ne cin padişahı... Abdonun babası böyle anlatırdı."

Konuşma sırasında biz üçümüz cin padişahının mağarasına girmiş oturmuştuk. Başımı kaldırıp tavana baktım. Tavanda is yok.

"Bu yüzden mi oturmazlar bu mağarada?"

"Bu yüzden tabii. Yoksa bu, mağara değil, bir saray. Otursunlar da göreyim onları. Cin padişahı bir çarpar onları... Ağızları bir tarafa gider, başları bir tarafa... Yaaa... Cin padişahıdır bu! Onun evi alınır mı?"

Halim yeni bir hikayeye başladı:

"Dağ gibi delikanlıydı Mısdo. Ah beyim, bir görseydin onu. Mısdo bir gece gene bu mağarada bir cin düğününde bulunmuş, cin padişahının kızını görüp aşık olmuş. Ondan sonra Mısdo kimseyle konuşmadı. Mısdo lal oldu. Mısdo gece gündüz mağaranın yanında dört döner. Kız kendisini bir kayalıkların tepesinde gösterir, bir de aşağıda. Tepede göründüğü zaman, Mısdo ona kavuşmak için koşa koşa kayanın tepesine çıkar, sevgilisini kucaklayacağı zaman bir de bakarmış sevgilisi mağaranın ağzında, aşağılarda kendisine el ederek gülüp durur. Bu sefer Mısdo koşa koşa aşağıya. Mısdo aşağıda tutacağı zaman kız tepede... Böyle senelerce sürdü. Bir gün Mısdonun ölüsünü kayanın dibinde parça parça olmuş buldular. En yüksek kayadan kendisini atıvermiş... Mısdo dağ gibiydi..."

Şeyh Hüsameddin:

"Vakit geçti bey, bizim mağara daha uzakta. Sonra yetişemeyiz."

Sarı sıcak daha çatır çatır ediyor. Hüsameddinin mağarası uzaktan göründü. Ta kartal yuvalarının yanında. Oraya nasıl çıkılır?

Ben dayattım:

"Oraya çıkamam."

Hüsameddin:

“Buraya kadar geldin. Çıkacaksın. Çıkıp benim sarayı da göreceksin.”

Anduk dağına çıkış gibi bir şey... En sonunda tabii vardık.

Gerçekten Şeyh Hüsameddinin mağarası iki kat. Üstündeki mağaranın iki büyük kapısı da açık. Yani kocaman dağ gibi kaya ortadan delinmiş. Delikten iki lokomotif yan yana geçebilir.

Şeyh Hüsameddinin mağarası gibi bir mağara benim de olsa herkese gösteririm. Güzelce bir kapısı var. İki pencere yapmış Şeyh Hüsameddin, camlı. İçeri girdik. İçeride masa bile var. Yer tertemiz. Çok yüksekte olduğu için rutubet de az. Azıcık karanlık olmasa... Şeyh Hüsameddin, bir ateş yakıp, hemen oracıkta bize birer kahve yaptı. Eline sağlık.

Tam yan üstümüzde birkaç kartal yuvası. Kartallar ak bulutun altında durmadan dönüp duruyorlar.

Mağaralarda Demokrasi Dersi

Mağaranın önüne de bir bahçe yapmış Şeyh Hüsameddin. Bahçenin etrafını bir güzel çitle çevirmiş. İçine de kabak ekmiş. Dünya görmüşlük başka. Şeyh Hüsameddinle birlikte mağaralara bir ucundan da medeniyet usuldan giriyor.

Şeyh Hüsameddinin mağarasından ikindiden az önceydi ki ayrıldık. Yürüdüğümüz yol, kılıç gibi keskin bir kayanın sırtı. Hala güneş buğu buğu çıkıyor.

Tam kalenin yanındayız. On metre üstümüzde kale dökün-tüsü.

Şeyh Hüsameddin:

"Bey," dedi. "Gidelim de şu kaleyi görelim. Herifler ne sağlam yapmışlar. Taşları oyup sarnıç etmişler. Yukarıda beş tane kocaman kocaman sarnıç var. Kale yıkıntısı tuğladan yapılmıştır. Daha bin sene öyle durur yıkılmaz."

"Peki Şeyh Hüsameddin," dedim, "derebeylik zamanında da mağaralarda insanlar oturuyorlar mıymış dersin? Bir duymuşluğun var mı bu hususta?"

"Çok duydum. Burada, bu kalede derebeylerin oturduğunu bilen vardır. Mesela Zübeyr Hoca bilir. Son zamanlarını çok iyi bilir. Gençliğini kalede geçirmiştir Zübeyr Hoca. Zübeyr Hocanın elinde bir fermanı vardır. Alimallah büyüklüğü yarım dönüm gelir. Padişahların dedelerine verdiği derebeylik fermanıdır. Şimdi mağarasına gidersek fermanı çıkarıp sana gösterir. O zamanlarda da mağaralarda insanlar oturuyorlarmış. Bunlar

derebeyinin askerleri imişler. Şimdi de derebeyinin torunları oturuyor mağarada."

Uçurumlar indik, kayalar çıktık. Sıcak, tepemize kurşun gibi işledi. Bunun çoğu da Şeyh Hüsameddinin yüzünden. İki adımda bir, bir kayanın, bir badem ağacının başında durup, on on beş dakika dualar okuyor. Yandık, öldük. Şeyh Hüsameddin dinlemiyor ki...

Bir uçuruma geldik ki deme gitsin. Uçurumun dibi görünmüyor dersem inanın. Uçurumun başına gelip dikildik kaldık. Şeyh Hüsameddine baktım. O da bana baktı.

Sonra:

"Ne duruyoruz, inelim," dedi.

Şaşırdım:

"İnelim ama, nereden?"

Dikine inen, cilalanmış gibi düz bir kayayı gösterdi. Bana nereden inilir derken, Şeyh Hüsameddin kayanın yüzünden aşağıya yürümeye başladı. Aman Şeyh Hüsameddin! Şeyh Hüsameddin keçi gibi.

Hüsameddin bana dönüp:

"De gel, ne duruyorsun?" dedi.

"Yahu biz canımızı yerde mi bulduk. Buradan inilir mi? Adamın bir ayağı kayarsa bin parça olur. Etme eyleme. Başka yol yok mu?"

O, ha bire:

"Korkma canım," diyordu, "korkacak ne var? Bu yoldan mağaralıların eşekleri iner. Gel bak, burada merdiven var."

Uçurumun ucuna yürüyüp baktım. Kayayı avuç içi kadar oymuşlar. Demek merdiven buymuş. Çaresiz, ayakkabılarımı soyup kayalara tutuna tutuna inmeye başadım. Her on dakikada ancak iki metre iniyorum. Bu benim için bir ölüm kalım savaşı oldu. Neyse, yarı baygın aşağı inebildim. Bir daha mı uçurumdan inmek! Tövbeler tövbesi. Anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.

Aşağı indik ki, ne görelim, say sayabildiğin kadar, on mağara, on beş mağara... Burası bir mağara şehri... Ötekilere bakarak bu tarafın mağaraları şehir. Ama hepsi de çok sarpta. Mağaraların tam üstünde, ama çok yükseğinde mağaralar kadar bü-

yük kartal yuvaları... Kartallar havada dönüp duruyorlar. Bir kartal değil, bin kartal değil...

Gene bir susamışım ki, iflahım kesilmiş. Su nerde ola? Bir çukurda yan yana dört dut var. Yapraklarında taze bir yeşillik. Bakınca içim açıldı. Arkadaşım:

"Çeşme oradadır işte," dedi.

Çeşmeye vardık. Olmaz olsun böyle çeşme. Kokudan yanından geçilmiyor. Yıllanmış su gibi bir şey bu su. Dibi kapkara. Yanı yönü keçi pisliği. Gözümü yumup kana kana içmekten başka çare yok. Arkadaşımdan sonra ben de öyle yaptım. Su epeyce serin. Mikropsa mikrop! Nolacak yani. Hala ölmediğime göre bunda bir iş olsa gerek. Tavsiye ederim.

Halim arkamızda kalmıştı. O da yetişti. Üçümüz dut ağacının gölgesinde dinlenirken benim önder Memed de geldi.

Memed:

"Gördün mü bey," diyor, "gördün mü olanı biteni. Mağara payitahtını gördün mü? İşte şu büyük mağara kayınbabamındır. Kayınbabam beylerdendir. Zenginidir mağaraların. Bu yıl mağarasının önüne bir dam yaptırdı."

Abdülhalim gülerek:

"Memed demek istiyor ki, kayınbabam dam yaptırdı, yani kayınbabam medeniyet sahibidir demek istiyor. Damı yaptırdı ama, gene de mağarada yatar. Bey, bu Memedin kayınbabasının bir sakalı vardır, ta dizinde. Makas yüzü görmemiştir. Bak sana tarif edeyim: Üç koyunu kırk, çıkan yünleri bir araya getir, işte Memedin kayınbabasının sakalı."

Memede:

"Ne diyorsun bu işe?" dedim.

"Doğru söylüyor. Dediğinden de fazla," dedi.

Halim:

"Haydi kalkın artık. Zengin mağaralarını da gezelim."

Düştük yola. Şimdi gene kayalık bir yokuşu tırmanıyoruz. Yukarıda sekiz mağara ve kartalların yuvası. Yukarıda mağaraların önüne oturmuş yüzlerce kocaman taş. Taştan orman... Yarı yola geldik ki, yokuşun başında mağaraların cümle sakinleri durmuşlar, bizim gelişimizi seyrediyorlar.

Halim:

"Bunların hepsi şimdi yazlıkta ama, senin geldiğini duymuşlar da görmeye gelmişler. Görecekler sen nasıl ferman çıkarıyorsun."

Yokuşun başına da ulaştık. Gözler kocaman kocaman açılmış. Hepsinde bir parça umut ışığı parlıyor. Benden ne bekliyorlar acaba? Beni büyük bir devlet memuru falan mı sanıyorlar? Yüzlerine bakıp, onlara bu kadar umut verdiğimden utandım. Ben ne yapabilecektim onlara! Olsa olsa yazacaktım. Okuyanlar "Vah! vah!" deyip geçeceklerdi.

Taş ormanından geçip mağaralara gidiyoruz. Taşlar benim üç boyumda var. Taşların araları yol yol. Biz önde, mağaralılar arkada.

Gerçekten buradaki mağaralar medeni. Zengin mağaraları olduğu daha dışlarından belli. Önlerini ta tavanlara kadar örmüşler. Her birinde ikişer pencere var. Mağaralar yan yana sıralanıyorlar.

Bir mağara da iki kat... Bu Zübeyr Hocanın mağarası. Zübeyr Hoca mağarayı kazıklarla bir metre kadar yükseltmiş, kazıkların üstünü döşeyip, çamurla sıvamış. Mağara da, bu yüzden, saray gibi olmuş.

"Hoca," dedim, "mağara değil bu be! Bir saray bu!"

Hoca dertli dertli başını salladı:

"Gel de o sarayı sen benden sor. Kışın ne kadar yağmur yağarsa mağaranın içindedir. Ağzından içeriye akar durur."

Hoca bir testi de su getirmiş. Şu Zübeyr Hocanın hakkı ödenilemez yani. Suyu doya doya, sırasıyla içtik. Bu sırada, karşıma çok ihtiyar bir kadın dikildi. Gözleri bozlu, üstü başı hak getire, saçları yapağı gibi, bir deri bir kemik... Elleri titriyor.

Kürtçe sayıp dökmeye başladı. Memed bana tercüme ediyor. Kadın yarım saat kadar durmadan konuştu. Konuşmasından, iki torununun da öldüğünü, torunların babasının, anasının da çok önce öldüklerini, baykuş gibi aç susuz mağarada tek başına kaldığını, derdini hükümet paşaya söylememi istiyordu. Söylemek benden!

Kadını Zübeyr Hoca uzaklaştırdı. Sonra içeri girdi, içerden, elinde çok büyük bir kıl torbayla çıktı. Torbayı açtı. Kocaman bir kağıt tomarı...

"Bu işte padişahın dedeme verdiği son fermandır."

Fermanı mağaraların önüne yaydık. Fermandaki tuğra yaldızla yazılmıştı.

"Padişahlar bize otuz sene evveline kadar maaş verirdi. Bu fermanı göstersek, şimdi maaşımızı alamaz mıyız acaba? İstanbula kadar bir gitsem mi?" dedi Hoca.

Gerektiği şekilde söyledim. Artık devrin değiştiğini, padişahların gittiğini söyledim... Demokrasiyi de söyledim!..

Uçak, Radyo, Otomobil, Tren Bilmeyen İnsanlar

Selim beni elimden tutup, kayalara doğru çekti. Kayaların arkasından birdenbire karşıma bir gözlük, yeni yapılmış bir dam çıktı. Selim, Kürtçe bilmediğimi duyduğu için bana el kolla bir şeyler anlatmaya çalışıyor. Fakat ne söylemek istiyor bir türlü anlayamıyorum. En sonunda onunla Kürtçe konuşmaya karar verdim.

"Kardeşim Selim, ben Kürtçe bilirim. Derdini Kürtçe anlat bana."

Selim hayretler içinde kaldı. Bir şeyler söyleyecek oldu, kekeledi. Sonra korktu.

"Aldırma Selim, onlara Kürtçe bilmediğimi mahsus söyledim. Benden bir şey saklamasınlar diye öyle yaptım. Sen de benim Kürtçe bildiğimi kimseye söyleme. Ayıp olur. Hakkımda öyle şeyler söylediler ki, utanırlar."

Selimin yüzü ışıdı:

"Demek sen Kürtçe biliyorsun. Hiç kimse Kürtçe bildiğini bilmiyor. Her şeyi yanında açık açık konuşuyorlar."

Selime sordum:

"Bu damı sen mi yaptırdın?"

Selim:

"Ben yaptırdım. Mağara dar geldi bize. Hayvanlarla bir arada yatıyorduk mağarada. Ben Silvana gittim. Orda evler gördüm. Geldim buraya, yaptırdım bu damı."

Selimin yaşı on sekiz... Zayıf, bacakları çöp gibi ince, incecik yüzü kavrulmuş... Kara, kederli, kocaman gözleri var.

Onunla mağarasının içine oturduk, dertleşiyoruz... Mağaranın içi Toroslardaki bir Türkmen evinin içine benziyor. Nakışlı yün çuvallar... Kürt kilimleri... Mağaranın orta yerinde çamurdan yapılmış boru şeklinde bir ambar... Sonra köşede bir ocaklık... Ocaklıktan dışarıya bir baca uzatılmış... Bacaya rağmen tavanda gene salkım salkım işler. Yani Selimin mağarası öteki mağaralara hiç benzemiyor. Doğudaki yeraltı köy evleri gibi bir şey. Belki de onlardan daha iyi. Yalnız kapı kapanınca bir damla ışık girmiyor.

Bir anda Selimle kaynaşıverdik. Benden hiçbir şeyini esirgemeden açık açık anlatıyor. Önce babasını anlattı. Babası aşağıdaki mağarada oturuyormuş. Bir gece sabaha karşı ölüvermiş. Anası da ölünce, Selim mağarada tek başına kalmış. Bundan sonra el kapılarında büyümüş. Çobanlık etmiş. Bundan iki yıl önce de Emine Teyzesi ona kızını vermiş. Karısı on altı yaşında imiş Selimin, Selim karısını seviyor. Ancak anladığıma göre karı onu sevmiyor. Karı sarışın. Mağarada da en makbul kadın sarışın olandır. Halbuki Selimcik sevilmeyecek insan mı? Bir ince yüzü var ki, hiç demezsin bu çocuk mağarada doğmuş büyümüş...

"Selim!"

"Buyur ağam."

"Tarlan var mı Selim?"

"Yok."

"Ne yiyorsunuz ya Selim?"

"Darı satın alıyoruz."

"Selim!"

"Buyur ağam."

"Kaç koyunun var Selim?"

"On."

"Kaç keçin var Selim?"

"Elli."

"Kaç tane ineğin var?"

"On beş."

"Bunların hepsinden ne kadar yağ elde edersiniz Selim?"

Selim bana batman hesabı söyledi. Ben, kiloya çevirdim onu. Yılda yüz seksen kilo kadar yağ elde ediyor.

"Zenginsin be Selim. Bu ev, bu kadar kalmasın. Büyük bir dam yaptır."

Selim:

"Çok şükür zenginiz ağam. Emine Teyzem bıraksa bir büyük dam yaptırıp bu pis mağaradan kurtulacağım."

Selim aslan çocuk. Selim iyi çocuk. Dünyadaki çok şeyi de merak etmiş. Mesela denizin rengini sormuş. Kendisine yeşil olduğunu söylemişler. Sonra denizde vapur diye ev büyüklüğünde, yani yaptırdığı dam büyüklüğünde, bir vasıtanın yüzdüğünü de söylemişler.

"Selim! Bu paraları nerede saklarsın?"

"Emo teyzem saklar onları. Yerini kimse bilmez."

Emo Teyze. Selimin içgüveysi girdiği kaynanası. Yaman bir kadın. Mesela mağaradaki kadınların hiçbiri para bilmezken Emo para saklıyor, gidip şehirden alışveriş ediyor. Güvendiklerine borç para da veriyor. Üstelik de faizsiz. Bütün bu keçiler, inekler de Emonun tabii...

Şimdi not defterimi açıp mağarada Selimle yaptığım konuşmayı aynen yazıya geçiriyorum. Selimin düşünceleri, bu mağara sakinlerinin düşüncelerini ortalama temsil edebilir:

"Selim!"

"Buyur ağam."

"Kardeşim Selim, sen radyo gördün mü?"

"Haaa!"

"Radyo, radyo!"

"Haaa!"

"Bir kutu vardır. Dünyanın bir ucundan söylerler, buradan dinlersin. Hiç duymadın mı?"

"Yok vallahi..."

"Selim!"

"Buyur ağam."

"Selim, tren gördün mü?"

"Hani askerleri bindirip götürürler. Onu mu?"

"Evet onu Selim."

"Görmemişim ağam."

"Selim!"

"Buyur ağam."

"Otomobil gördün mü Selim?"

"Görmedim ama, duydum. Bizim Kulp kazasına gelirmiş bazı. Askere gidenler de söylediler."

"Uçak?"

"Duymuşum. Havada uçarmış."

"Traktör?"

"Hani çift sürer o mu?"

"O."

"Silvana ırgatlığa gittiğimde gördüm. Ateş yürütür onu."

"Apartıman nedir Selim?"

"Haa!"

"Apartıman."

"Ha!"

"Ap-ar-tı-man."

"Ha!"

"Buzdolabı?"

"Ha!"

"Elektrik?"

"Ha!"

"Baklava!"

"Paklava? Duymuştum ama, görmemişim."

"Selim bir sual daha sana. Tramvay gördün mü tramvay?"

"Duymamışım bile."

"Gaz ocağı, elektrik ütüsü, çamaşır makinası, ha çamaşır makinası gördün mü?"

"Yok."

"Atom bombası? Atom bombası nedir duydun mu? Hidrojen bombası... Uçankale duydun mu Selim? Nedir bunlar?"

"Ha!"

"Atom," diyorum, "atom bombası?"

"Ha!"

Selime bunlardan başka daha bir sürü sualler sordum. Selim ne sordumsa hayret etti. Canım sıkıldı bu işe doğrusu. Kendi kendime dedim ki, bu sualleri cümle mağara sakinlerine sorayım. Gittim. Hocanın evinde hepsi toplanmışlardı. Suallerimi onlara da bıkmadan, usanmadan teker teker sordum. Hiçbiri bir şey bilmiyor. Gene Selim bunların en kültürlüsü.

Hiç olmazsa Silvanda traktör görmüş. Paraları saymasını biliyor.

"Selim!"

"Buyur ağam."

"Tarikatta mısın sen de Selim? Şeyhin kim?"

"Evet, tarikattayım. Şeyhim de Şeyh Kemaleddin. Ama o hayırsız çıktı. Müritlerini bıraktı."

"Yılda kaç lira verirsin şeyhe Selim?"

"Yirmi lira."

"Az değil mi Selim?"

"Az ama biz de fakiriz."

Şimdi Selim beni sıkıştırıyor. Sorduklarımın hepsini benden öğrenmeye çalışıyor. Ben de elimden geldiği kadar ona anlattım. Ben anlatırken Selim hayretler içinde kalıyor, renkten renge giriyordu.

Mağara İnsanlarının Köyünde Gece

Kızgın, terlemiş kayaların gölgeleri doğuya doğru epey uzadı. Batıdaki bulutların da kenarları sırmalandı. Gün battı batacak. Kefro Kalesinin ötesinde, mağaraların kayalıklarının üstünde bir gün daha bitecek. Biraz sonra, hayvanlarıyla birlikte, bu yüzyılların ötesinden gelmiş insanlar, aynı yalnızlık, aynı tabiat savaşı içinde, aynı yorgunlukla kovuklarına çekilecekler.

Yukarıda, gökyüzünde yüzlerce kartal dönüp duruyor. Kartalların kocaman gölgeleri kayalara seriliyor.

Bir yığın insan arasındayım. Belki kurnaz, belki biraz hilekar, tabiattan, ulu ağaçlardan, gök gürlemesinden, vahşi kayalardan korkan, seven, ağlayan, acı çeken, ağız dolusu gülen, bir ağaç nasıl büyüyorsa, bir kurt nasıl büyüyorsa öyle büyüyen, yırtıcı bir hayvan gibi kavga eden, yokluktan, naçarlıktan kıvranan bir yığın insan arasındayım.

Bir kayanın tepesinde, kaya yarığından bir ağaç çıkmış. Bu ağaç bu korkunç kayalıkta toprağı nereden bulmuş. Suyu, alacağı cümle gıdayı nereden buluyor? Dalları ince, yeşil... Gökyüzünde ak bulutlar, yeryüzünde kavurucu güneşin kayalara vu-

runca iki kat artan kızgınlığı... Bulutlar bir damla su vermez. Bütün yaz, süs için oraya koymuşlar gibi, ak ak dolanır durur. Peki bu ince ağacın macerası? En vahşi kayanın sivrisinde, ne bir avuç toprak, ne bir damla su. Yaprakları en güzel yeşille yeşil. Bütün yeşilliğine, bütün güzelliğine rağmen kayada biten ağacın bir garipliği, bir ölümlü hali var.

Kayada ağaç, mağarada insan... Ne güzel yan yana gelmişler.

Gece oldu. Vahşi kayalıkların üstüne karanlık usuldan usuldan çöküyor. Kartallar yuvalarına döndü. Hala karanlıkta birkaç kartal dönüp duruyor. Biz aşağıdayız, tepemizde, çok yükseklerde kartalların yuvaları. Alacakaranlıkta kartallar tünemişler, daha doğrusu büzülmüşler, arada bir kıpır kıpır ediyorlar. Bu yuvadaki kartala, o gökyüzündeki kartal demezsin. Öyle mahzun, öyle halim selim.

Selim, dizimin dibinde. Selimle iyicene dostuz artık. Ben ona dünyayı, insanları anlattım. İnsanların neler yaptıklarını, dostlukları, düşmanlıkları anlattım. Selim, sevinç içinde... Yeni bir dünyaya doğmuş gibi Selim.

O da açıldı. Bana kartalları anlatıyor. Diyor ki:

"Dünyada; dünyada bir tek ilaç vardır, o da kartal yağıdır. Hele yele bir iyi gelir. Her derde dermandır. Yağından başka ilikleri, ölmüş adama can verir. Ama yakalaması zordur. Biz yakalarız ama... Gece bir adamın beline ip bağlarız. Kayanın tepesinden indiririz aşağı. Elindeki bıçakla çöker kartalın üstüne. Tüfekle de vururuz tabii."

Bir türkü, çok ünlü bir türkü geldi aklıma. Bu yanların türkülerinden olacak:

Nukrağı dersen de Ofonun dağı,
Derde derman derler kartalın yağı

Kayaların sivrisinden yıldızlar iri iri görünüyor. Issızlık da alabildiğine çöktü. Yanımdaki mağaralılardan çoğu yerlerine çekildiler. Benim yanımda Memed, Abdülhalim, Selim kaldı. Ha unutuyordum, Abdo da var yanımızda.

Kayaların kızgınlığı hala alev alev...

Memed:

"Beyim, gel bu gece burada yatmayalım. Sabaha kadar cayır cayır yanarız," dedi.

Benim de bu mağaralardan gözüm korktu.

"Ne yapalım ya Memed?"

"Emonun evine gidelim. Şimdi yazlıktadır Emo. Yirmi dakika aşağıda suyun yanındadır. Suyun yanı buraya bakarak serin."

Olur mu olur. Gidelim mi gidelim. Zaten Selim arkadaş da istiyor.

"Selim!"

"Buyur ağam."

"Emo Teyzenin yazlığına gidelim."

"İyi olur ağam. Gidelim oraya... Abdo da bize kaval çalar."

Abdülhalim :

"Memed sana hiç türkü söylemedi mi bey? Memed sana türkü söylesin."

"Söyledi Abdülhalim. Çok söyledi."

"Zeynonun türküsünü de söyledi mi?"

"Yok."

"Neden söylemedin Memed?"

"Söylerim bey."

Gecenin karanlığında yola düştük. Abdoyla Selim eşeklerinde. Abdoyu sorarsanız, daha on dört yaşında. Üstüne kaval çalan yok mağara köyünde. Geçen yıl babası ölüvermiş iki gün içinde, Abdo öksüz kalmış...

Kayalıkları dolanıyoruz babam dolanıyoruz. Ay da çıktı. Ay, kayalıkları daha vahşileştiriyor. Büyük bir kayanın dibinden geçerken Abdülhalim durdu:

"Bey, sen bu mağaranın hikayesini duymuş musun?"

"Duymadım."

"Söyleyim mi?"

"Söyle tabii. Daha ne duruyorsun?"

"Eskiden bu mağarada altı kişilik bir aile otururmuş. Bir gün tepeden bir kaya parçası kopup gelmiş, mağaranın ağzı iyice kapanmış. İçerdekiler orada kalmışlar. Günlerce bağırmışlar, çağırmışlar. Seslerini duyan gelmiş. Kaya o kadar büyük bir

kayadır ki, mağaralılar uğraşmışlar, taşı kırıp içerdekileri çıkaramamışlar. Onlar orada kalıp ölmüşler. Bunu da yaz fermanına. Bir gün Halimin de mağarasının önünü bir kaya parçası kapatabilir. On çıplak çocukla Halim mağarada ölür kalır. Yaz fermanına bunu."

"Bunu da yazalım Halim. Oldu olacak, bunu da yazalım."

Ay ışığında incecik bir su parlıyor. Yani, bir pırıltı şeridi uzayıp gidiyor. Memed de Zeynonun türküsüne başladı. Zeyno mağaradandır. Sevgilisi askere gidiyor, Osmanlı devrinde. Zeyno sevgilisi askere gitmesin diye elinden geleni yapıyor, fakat sevgilisini askere alıyorlar. Zeyno da onun üstüne iki gün iki gece sürecek bir destan çıkarıyor. Destan dilden dile geziyor. Hele bir yeri var destanın, adamın yüreğini parçalıyor. Diyor ki: "Sevgilim, kayadan kayaya fışkıran ışıklı susun sen. Sevgilim yüreğimdir. Ondan sonra ben ölürüm. Mezarımı sevgilime gösterin."

Sevgili yedi yıl askerde kalıyor. Bu arada Zeyno hasrete dayanamayıp ölüyor. Son nefeste bir top saç çıkarıp kokluyor. Ondan sonra da "Bu saçları," diyor, "sevgilim gelince verin." Ve can veriyor.

Emonun kulübesine gelene kadar Memed bu türküyü söyledi. Söylediği, türkünün onda biri bile değildi.

Emo bizi iyi karşıladı. Bir de tavuk kesti. Emonun yazlığında döşek bile vardı. O gece ilk defa bir döşekte yattım. Öteki, evde oturan köylülerin evlerinde döşek yoktu da, mağaralı Emonun evinde döşek vardı. Ne iyi!

Sabahleyin gün doğmadan uyandık. Emo yayık yapıyordu. Bize bir çay yaptı. Kahvaltıdan sonra yola düştük.

Korkunç vahşi kayalıklarıyla mağara köyü geride kaldı. Bu bir hayal miydi, düş müydü? Şimdi öyle geliyor bana, yüzyılların ötesinde kaldı.

25.8.1953-2.9.1953

Köylü Ressam Balaban

Bursanın Seç köyünden İbrahim Balabanın resim sergisi geçenlerde Fransız Konsoloshanesi salonunda açıldı. Sergi günlerce dolup taştı. Sergiyi her türlü insan gezdi. Hamalı, köylüsü, tüccarı, ressamı, şairi, zengini, fakiri, talebesi, her türlü insan. Bu kadar kalabalık hiçbir resim sergisine nasip olmamıştır. Resimlerde insan yüzleri var: Dertli, solgun, bitkin, dünyasından vazgeçmiş... Bu yüzleri bir tablonun içine yerleştirmiş Balaban. İnsan bu yüzlere teker teker bakınca içine bir karamsarlıktır çöküyor. Ama resimden şöyle azıcık uzaklaşıp, topuna birden bakınca iş değişiyor. Bir umut ışığıdır sarıveriyor insanın içini. Yuyor, temizliyor cümle karanlığı. İşte bu, Balabanın kuvvetidir. Balaban söylemek istediğini kestirmeden söylemesini biliyor. Bu kestirmeden söylemeyi, bu ustalıkla söylemeyi Balaban nereden öğrenmiştir? Asıl iş burada işte. Nakış var, oya var, kilim var, çorap var. Yüz yıldır Anadolu halkı renkle haşır neşir olmuş. Balaban da söyledi, dedi ki: "Ben bugünlerde öğrendim bunu. Büyük batı ressamlarının tablolarına bakınca öğrendim. Bizim köydeki kadınlar, batılı büyük ustalar nasıl renk değerlendiriyorlarsa, onlar da öyle renk değerlendiriyorlar."

Bir de türküler var. Bir olayı anlatmada türküler kadar kestirmeden giden hiçbir söz, sanat yoktur desek yeridir. İşte Balaban bunlardan da alacağını almış. Ben, Balabanın her tablosunu bir türküye benzetiyorum. Şöyle ki: "Her türkü bir hikayedir. Bir olaydan çıkmıştır. Olaydan çıkmayan hiçbir

türkü yoktur. Olayı anlatınca da hayatı en kestirmeden anlatıyor türküler. İşte Bursanın Seç köyünden Balabanın her tablosunun bir hikayesi var. Ve hayatından bir parça her tablosu... Rengi ile, ışığı ile, bir parça... Bir doğum tablosu var, doğum tablosunda bütün sancısı, belası, yokluğu ile köy doğumunu görüyoruz. Öğrendim ki Balabanın karısı çocuk doğururken ölmüş. Bir de gelin tablosu var, o da İbrahimin evlenmesi... İbrahim öyle söyledi, sonra hasat tablosu var. Bir sarı sıcak çökmüş dünyaya, adamlar bir terliyorlar. Kadınlar, çocuklar, köpek, çekirge, devedikenleri... Devedikeni batacakmış gibi. Aslında, hasat yaparken, devedikeni batar da. Hem de ne batar! Bunu Balaban bilir. Daha doğrusu bilen bilir! Bu "Hasat" tablosunda olan şey, yani çalışan insanı vermek, bütün sanatlarımızda, resmimizde, şiirimizde, hikayelerimizde, romanımızda yalnız Balabanın bu tablosuyla mümkün olabilmiştir. Anadolunun nakışı, renk ustalığı ile Anadolu insanı, Anadolu hasadı, Anadolu sıcağı, teri, otu böceği, suyu söylenmiştir.

Balabanın sergisini bir daha gezdikten sonra, Balabanla karşı karşıya oturduk. Güya ben, Balabana soracağım, o da söyleyecek. Kararımız bu. Biribirimize bakıştık kaldık. Ne o bir şey söyleyebildi, ne ben sorabildim. Sonra ben, çocukluğuma dalmışım. Köyde, bütün çocuklar, kumun üstüne resimler çizdik. Şimdi hatırlamıyorum. Bu bir oyundu sanıyorum. Balabanın ressamlığı buradan gelmiş olmasın!

Birden, bir:

"Merhaba," duydum.

Ben de:

"Merhaba," dedim ve kendime geldim.

"Sergi açılalı iki gün oldu," dedi.

"Boşver buna da, eskiden anlat bana, çocukluğundan," dedim.

"Resim yapmaya nasıl başladım, onu mu? Herkesin ilk sorduğu bu zaten."

"Sen anlat."

"Ben ilk olarak anamı nakış yaparken gördüm. Nakış beni bir sardı ki deme gitsin. Her gün akşamlara dek anamın

karşısında oturur, onu seyrederdim. Çocuklarla oyunu, her şeyi bırakmıştım. İşim gücüm nakış seyretmekti, anamın gergefinin üstüne elimi sürmekten çok tat duyardım. Anam bana gergefi yırtarım diye kızardı. Ama ben gene bildiğimi işlerdim. Her gün de anama yalvarırdım bana işleme versin diye. Bir gün elime iş verdi anam. Öyle iyi işledim ki, bu işe anam da şaştı kaldı. Gergefe yeni yeni nakışlar bulup koymuştum. Sonra ben yedi yaşına değince babam beni mektebe gönderdi. Öğretmen, tarlada otlayan bir eşek yapmamızı söyledi bir gün. Sınıf hiç yapamamıştı. Benimkini görünce öğretmen, "Hah, böyle işte," diye bağırdı ve yaptığım resmi sınıfa gösterdi. Ondan sonra benim için varsa da resim, yoksa da resim. Üç yıllık okulu bitirince her çocuk gibi tarlada çalışmaya başladım. Ama elimde de bir defter, nereye gittimse, ne gördümse, kurdu, kuşu, bulutu, ağacı, atı, eşeği, saban süren adamı, yunak yuyan kadını, ne gördümse hepsini defterime geçirdim. On dokuz yaşımda hapishaneye düştüm. Yalnızlıktan, boşluktan canım sıkıldı. Bütün günümü resme verdim içerde. Resme ait kitaplar okudum. Yağlıboyaya çalıştım birkaç yıl da. Sonra mahpusların tablolarını yaparak para kazanmaya başladım. Tam on yıl mahpushanede durmadan resimle uğraştım. Askerden de yeni geldim... Bu benim ilk sergimdir. Tek sevincim, gördüğüm ilgidir. Bir günde on beşten fazla tablom satıldı."

"Bu sergiden sonra Balaban?"

"Bu sergiden sonra yeni, büyük resimlere çalışacağım. Bu sergide köy hayatını, benim hayatımı, anamın hayatını verdim. Bundan sonra şehirlerin, kalabalıkların, pazaryerlerinin resmini yapacağım. Köyde de çalışmak imkanı bulabiliyorum."

"Balaban! Köyde bu resimlere ne diyorlar? Günah falan?"

"İlk günlerde anam, köylü, herkes yadırgıyordu. Şimdi hepsi alıştılar? Ta uzak köylerden tablolarımı görmeye geliyorlar. Ben de her tablomu yapıp bitirdikten sonra köy kahvesine bir hafta asıyorum. Onların fikirlerini alıyorum. Böylelikle bu gördüğünüz sergi bizim köyde açılmış oldu ilkönce.

Bir de şu gelin işlemesi var ya, onu, anam, ben, gelinimiz yaptık. Eskiden anam yanına sokulmazdı resimlerin, gelin tablosunda bana çok büyük yardımı dokundu. O olmasaydı bu resimler için senelerce uğraşırdım. Şimdi herkes bu resimlere dost."

"Allahaısmarladık."

"Güle güle..."

Ellerin dert görmesin, Bursanın Seç köyünden İbrahim Balaban!

8.11.1953

Dost Elif Naci Ressam Elif Naci

Kambersiz düğün olmaz, derler. Cumhuriyet gazetesi de Elif Naci olmazsa olmaz gibime gelir. Bazı insan vardır, birden gidince onun gittiğini hiç kimse fark etmez, yokluğunu kimse duymaz. Bazı kimse de vardır, bir yerde olmayınca, yani bir yerden azıcık uzaklaşınca yokluğu insanın yüreğine bıçak gibi saplanır. O adam olmayınca insan orada rahat edemez. Elif Naci bunlardandır.

Ben ne zaman gazeteye gelsem elimde olmayarak Elif Naciyi ararım. Eğer yoksa, yokluğunu derhal duyarım. İçimde bir eksiklik, bir boşluk olur. Görünce de sevinirim.

Gözlüklerinin altındaki gözleri saf mıdır, kurnaz mıdır, inatçı mıdır, hilekar mıdır, ne bileyim ben, ne türlüdür, belli olmaz. İyice araştır, belli olmaz. Çok neşeli görünür Elif Naci. Gözlerinin içi her zaman güler gibidir. Bence gülmez. Bence dertli, kederli, gamlı bir adamdır Elif Naci. Gözlerinde daha çok bir arama telaşı, rahatsızlığı vardır. Bir çocuk telaşı.

Herkes rahat sanır. Öyle de görünür. Gazetede bir telaş içinde, ama hiç belli etmeden odadan odaya gider gelir, şakalaşır.

Onu birkaç kere İslam Eserleri Müzesinde gördüm. Orada çok rahattı. Dış görünüşündeki rahatlık içine de sinmişti. Yerini bulmuştu.

Sonra da onda, en sağlam, en iyi, sıcak bir taraf vardır: Dostluğu... Nedendir bilinmez, insan Elif Naci tipindeki bir insana hiç düşünmeden dostluk duyar. Onda, adamı bir dostluk,

bir dost sıcaklığı, yakınlığı havası sarıverir. Yakından tanıyınca da bu hava eksilmez, büyür, çoğalır, gerçekleşir. İlk hükümler aldatabilir. İlk hükümlerde şüphe vardır. Elif Nacinin havası ilkin birdenbire çarpıverir. Şüphe müphe bırakmaz. Az önce de dediğim gibi bu hava gittikçe daha büyür, gerçekleşir, daha çok sarar insanı...

Ressam tarafına gelince, ben orasına karışmam. Belki de anlamam. Şunu bilirim ki, o daima arayan, çırpınan, sanatına bağlı bir adamdır. Bir hali vardır, "Hişt! Bana bakın be, ben dünyaya resim yapmak için gelmişim, sırf bunun için gelmişim," der gibidir.

Resim sergisinin açılacağını duydum. Gazetenin arşiv odasında, yani işinin başında buldum. Konuştuk.

"Üstat," dedim, "hayatınızı söyler misiniz?"

"Geliboluda doğdum," dedi. "Sekiz yaşıma kadar Edirnede kaldım. Sonra İstanbula geldim. Bir daha da İstanbuldan dışarı adımımı atmadım. O gün bugündür İstanbulda yaşar dururum."

"İstanbulu çok mu seversiniz?"

"Herkes İstanbulu denizi için sever. Ben denizi hiç sevmem."

"Allah Allah!"

"O kadar sevilecek şeyi çok ki İstanbulun, vallahi deniz solda sıfır kalıyor."

"Mesela nesi?"

"Kübik apartmanları değil elbette."

"Ya nesi?"

"Bir gök vardır masmavi. Başka türlü bir gök bu. Minarelerin karaltısı düşer üstüne. Kurşun kubbeler ormanı... Daha doğrusu, İstanbul kurşun kubbeler şehridir. Kubbeler, çeşmeler, mescitler, türbeler..."

"Ya Süleymaniye?"

"Süleymaniye yeter de artar bile..."

Ben söylemiyorum, öyle duydum. Kızar diye de korkarım. Çabuk parlar. Her neyse, soracağım:

"Diyorlar ki, fildişi kuleniz varmış sizin. Oraya çekilmişsiniz."

Gülerek: "Bir bakıma doğrudur," dedi. "Sizin o fildişi kule dediğiniz o kadar güzel ve insanı teshir edici bir cennet ki, girenler, bir daha oradan çıkmak istemezler."

"Neden çıkmak istemezler?" diye sordum. "Bu sizin kulenizin cennetliği de nereden geliyor?"

Fildişi kule hakkında üstadın cevabı şu oldu:

"Her şeyimi feda ederim ama, fildişi kuleme dokunmayın."

Fildişi kule üstüne bir soru daha sordum:

"Bu fildişi kule ne demektir sizce, efendim?"

"Ressam, cemiyetin faydası için resim yapmaz. Ben içtimaiyatçı değilim. Ressamım. Resimlerimde ne musahabat-ı ahlakıyye dersi vermek isterim, ne de yurt bilgisi hocalığı etmek... Beşeri ıstıraplarımızı anlatmak için mutlaka ağlayan öksüz, bir hasta kadın, bir yangın, bir zelzele, bir felaket sahnesi mi resmetmek lazım?"

"Kuleden açıldı da... Siz ressam Balaban için bir yazı yazmış, onu övmüşsünüz. Halbuki benim bildiğime göre Balaban, fildişi kuleyi yıkmış bir kimsedir. Açık havadadır. Bu sizce bir aykırılık değil mi?"

"Ben o yazıda Balabandan bahsettim. Burada da kendim için konuşuyorum."

"Bundan bir şey anlamadım."

"Ben demiyorum ki, her ressam benim gibi düşünsün, benim gibi resim yapsın. Benim gibi düşünmeyeni sevmek... iyiyse övmek günah mı?"

"Haşa..."

"İyi öyleyse. Daha ne istiyorsunuz?"

Elif Nacinin son zamanlarda yeni bir resim tarzını denediğini söylüyorlardı. Bu yolda hayli iyi eserler verdiğini de işittim. Bunu kendisine sorayım, dedim.

Aldı Elif Naci, dedi ki:

"Sanatta aynı kanaat, aynı kalıplar içinde bir akideye bağlı olarak kalmak bence softalıktır. Ben bir sanat softası değilim. Benliğimizde ve tarihimizde mazisi olan resim sanatının batı resmiyle bağdaşmasını özlemiş, bu uğurda yıllarca çalışmış bir mücadeleciyim. Tarihteki o Türk resim sanatı ki, yazılarla, tez-

hiplerle, halılarla kendini göstermiş, önünde batıyı dize getirmiştir... İşte ben, bu dünkü resim sanatının cevherlerini eşeleyerek bir şeyler yapmak istiyorum. Belki başaramayacağım. Bu mümkündür. Fakat benden sonraki bir nesle mensup bir aslan yavrusu bu zafere er geç ulaşacaktır. Ben, şimdilik hiçbir şey olmasam bile eski Türk sanatının yumurtaları üzerine oturmuş bir kuluçkayım."

Şakadan sordum:

"Üstat, bundan ne çıkar?"

"Ne mi çıkar? Belki ileride altın yumurtaları yumurtlayacak emsalsiz civcivler... Belki de alemi kırmızı ibiklerine güldürecek ispenç horozları."

Dileğim odur ki, Elif Nacinin yumurtaları cılk çıkmasın.

4.1.1954

Sahaflar Çarşısı

Bugün, günlerden salı... Usuldan usuldan bir kar serpeliyor. Sulusepken. Bir soğuk var ki, deme gitsin... İki genç kız, on yedişer yaşlarında gösteriyorlar, büzülerek, biribirlerine sokularak çarşıya girdiler. Başkaca çarşı ıpıssız. İn cin top oynuyor. Başka günler yırtık pırtık kitaplar kaldırımdan taşardı. Kar altında kalacak değil ya, kitapları, dükkanı olanlar içeri, olmayanlar da saçak altlarına, evlerine çekmişler... Bir kitapçı dükkanının vitrinine uzun uzun bakan kızlar hiçbir dükkana girmeden, gene aynı titreme telaşı içinde çarşıdan çıkıp gittiler ve ben bekledim. Vakit ikindiüstüdür. Daha çok akşama yakın... Hiç mi hiç kimse bir dükkandan başını uzatıp bir şey sormadı. Soğuktan desek... Belki ama, tek tük de olsa birkaç müşterinin çıkması gerek.

Neyse efendim, ben de o kadar dışarıda kalıp, dükkanlara giren çıkan var mı diye gözetleyemedim. Üşüdüm yani. Bir kitapçıya girdim. Bu kitapçı daha çok yeni kitap alıp satıyor. Eskilerle pek ilişiği yok. Eskiden, yani Sahaflar yanmadan önce, dükkan kirası olarak beş lira veriyormuş. Şimdi yüz bir lira veriyor. Diyor ki, "Bu sebepten, çok ziyan ediyoruz. Okul kitapları da satamaz olduk. Çünkü sahafların kitap alıcısı yarı fiyatına, dörtte bir fiyatına eski kitap almaya alışmıştır. Dükkan fiyatları arttığından dolayı biz de kitap fiyatlarını biraz artırmak zorunda kaldık. Ondan dolayı alıcı azaldı. Son yıllarda, yani 950'den sonra dini kitaplara fazla miktarda talep arttı. Bu da olmasaydı halimiz dumandı. Bana gelince, ben sahaf değilim. Yani eski

manada. Şimdi, eski kitaplar alıp satan, onları değerlendirebilen üç sahaf kalmıştır: Raif Yelkenci, İsmail Hoca, bir de Muzaffer Ozak."

Ondan sonra, Sahaflar Derneği Başkanı Ekrem Karadenize gittim. O da dert yandı. "Sahaflar eski halini, havasını kaybetti bu kübik kitaplarla. Eskiden bir şark, bir eski havası vardı her şeyi ile. Buradaki dükkanlar da çok pahalıdır. Eskiden otuz kadar dükkan vardı. Şimdi Belediye bunun yerine yirmi iki dükkan yaptırdı. Sekiz kişi açıkta kaldı. Bunlar da kaldırımlarda iş görüyorlar," dedi.

Kitapçılar Başkanından sonra da en meşhur kitapçı Muzaffer Ozaka gittim. Dükkanı eski kitaplarla tıklım tıklım. Kitaplar sararıp kararmış. Dükkanın bir tarafında da en güzel yazılarla yazılı levhalar asılı.

Muzaffer Ozaka sordum:

"Bir şey merak ediyorum. Bir kitabın takdirini nasıl yaparsınız?"

Muzaffer Ozak:

"Bu daha çok bir ihtisas işidir. Önce kitabın değeri... Sonra eskiliği, daha sonra da hattatın meşhur bir hattat olup olmadığı, yani yaşadığı zamanda. Bir de kitabın nüsha-i nadirattan olup olmadığı..."

"Bu nüsha-i nadirat ne demektir?" dedim.

"Mesela, bir kitap yalnız, zamanında üç nüsha yazılmıştır. Bu kitabın bir nüshası dünyanın falan yerindeki kütüphanededir. Birisi de falan yerde. Birisi de bizim elimize geçmiş. İşte bu çok kıymetlidir. Eğer bunun baskısı yapılmamışsa daha çok artar. Mesela geçende Amerikada, Hayyam zamanında yazılmış, Hayyamın rubailerini toplayan elyazması bir kitap on bin dolara satıldı. Bu kitap, işte bizden, yani Türkiyeden gitmiştir."

"Sizde şimdi böyle kıymetli kitaplar var mı?"

Muzaffer Ozak:

"Tabii var," dedi.

"Mesela?" dedim.

"Mesela, bende, Kazasker Mustafa İzzetin yazdığı Kuran vardır. Mustafa İzzet, devrinin en meşhur hattatıdır. Sultan Abdülmecidin imamıdır. Bu kitabı Topkapı Müzesi için devlet

benden yedi bin liraya aldı. Bundan başka Mevlana zamanında yazılmış Mesnevi de var bende. Bunlar da pahalıdır."

Sonra işi sohbete döktük. Devrimizin hattatlarından Osman Bey de geldi bu arada dükkana. Muzaffer Beyin arkadaşı imiş. Bu Osman Bey, pirinç taneleri üstüne ayet yazan Osman Beydir. Bu yüzden de ünü vardır. O da karıştı sohbetimize. İslam yazısının her şeklini iyice tetkik etmiş, söylediklerine göre bu hususta derin bilgisi varmış.

"Türkler kadar güzel yazı yazmış hiçbir millet yoktur yeryüzünde," dedi. "Bütün İslam aleminde en güzel hatlar Türklerindir. Ne Araplar, ne de Acemler Türklere erişebilmişlerdir, bu işte."

Muzaffer Bey, eski kitapları, ölen kitapseverlerin kitaplıklarını alarak tedarik ettiğini de ilave etti. Bu kitaplıkların içinde ölen adamın hususiyetlerine ait gayet enteresan notlar da çıkarmış.

"Mesela," diyor Muzaffer Bey, "mesela Bebek sırtlarında ölmüş bir adamın bir miktar kitabını aldım. İçinden yirmiden fazla defter çıktı. Defterler büyüktü ve çok ince yazılarla yazılmıştı. Bu yirmi defterin yirmisinde de aşk şiirleri vardı.

Bu aşık adam sevgilisine bütün bir ömür durmadan şiirler yazmış. On binden fazla şiir."

"Bu defterleri ne yaptınız?" dedim.

"Sattık," dedi. "Her bir defteri birisi aldı."

"Yazık," dedim.

Bir ömür durmadan sevgilisine şiirler yazan bu adamın şiirlerinden, hiç olmazsa birini okumak isterdim.

Muzaffer Beyin anlattığına göre, kitaplar arasında hatıra defterleri, akla hayale gelmez yazılar da çıkarmış. Para da çıkarmış. Eyüpten alınan bir kitaplığın kitapları arasından altın çıkmış. Bu kitapları taşımakta olan Çingene hamallar altın yüzünden kavga etmişler, biri diğerini öldürmüş...

Sahaflar Çarşısında artık eski canlılık, eski hayat kalmamış. Eskiden yüzlerce kitap tiryakisi Sahafları doldurur, gelen kitapları durdurmazlarmış dükkanlarda. Alıp götürürlermiş.

Şimdi üç tane tiryaki kalmış. Onlar da her sabah gelir, dük-

kan dükkan dolaşırlar, adeta boynu bükük giderlermiş. Bulurlarsa bir kitap alırlarmış.

Muzaffer Ozaktan ayrıldığımda karanlık kavuşuyordu.

Havada küf kokusu vardı. Usuldan usuldan kar yağıyordu Fatih devrinden beri gelen köhnemiş Sahaflar Çarşısının üstüne. Cümle sahaflar dükkanlarını örtmüşler, ışıklarını söndürmüşlerdi.

Sahaflar Çarşısı ölü gibiydi.

5.1.1954

Füreyanın Çini Cenneti

Var olan, kişiliği olandır.

İzniğin çinileri, Bursanın Yeşil Camisi, İstanbulun Eyüpsultanı, Sultanahmedi, Süleymaniyesi, Edirnenin Selimiyesi, Yahyalının kilimi, Sıvasın çorabı, Antebin oyası, Kastamonunun çam bardağı, Yunusu, Pir Sultan Abdalı, Dadalı, Karacaoğlanı, Saidi, Orhanı var olandır.

Dünya üstünde yepyeni, terütaze, alışılmamış, hayran eden bambaşka dünyalar. Sanatçı budur işte. Yeşil, kırmızı, al, billur alı, sarı, en güzel kanarya sarısı. Pare pare dökülen ılık bir gün ışığı. Deryanın tuzlu mevsimi. Çimen yeşili. Yeşilin pırıl pırılı, en tazesi. Cam gibi. Sarı toz. Gökte sarı tozların dönmesi. Ak bulut. Dünyada insanoğlu, kocaman açılmış gözlerle bakmada.

Olgunlaşma Enstitüsünün odası karanlık geldi bana. Karanlık değildir belki de. Ama ben öyle gördüm. Olgunlaşmada başka sergiler de görmüştüm, o zaman karanlık gelmemişti. Füreya Kılıç, sergisini meydanlarda, büyük aydınlık meydanlarda, şehrin kalabalığını alacak bir açıklıkta göstermeliydi. Öylesi yakışık alırdı.

İnsan çinileri görünce şaşırıyor. Çarpılıyor. İzniğinkilere, Yeşil Camidekilere benzemiyor. Hiçbirine benzemiyor. Azıcık kilimi andırıyor. Kilime de benzemiyor. Başka bir havası var. Alışılmamış. Başka bir tadı var. Kendine has bir dünyası var. Bir belalı dünya. Kişilik dedikleri.

Çiniden geliyor. Eski çiniden. Başka yere yol alıyor. İşte

böyle kişilik. Yani eskileri taklit etseydi, yani maviyi daha güzel mavi, kırmızıyı daha kırmızı, sarıyı daha güzel bir sarı yapsaydı, eskiden daha güzel olsaydı, belki daha güzel olurdu. Ama hapı yutmuştu. Öteki çinilerin kişiliği içinde erimiş olurdu. Asıl olan Füreya Kılıcınkilerdir.

"Yaşayacaksın. Nefes almak gibi, su içmek gibi, gülmek, konuşmak, görmek gibi bir şey olacak. Böylesine hayatına karışacak sanat. Sanatçının hayatına karıştığı gibi, halkın hayatına da karışacak. Bizimkiler iyi yapmışlar. Sanatı yaşayışlarına karıştırmışlar. Halkınsa sanat zaten yaşayışından çıkmış. Şu çoraba nakışların en güzeli vurulmuş, giymek içindir. O kadar. Güzelliği hayattadır. Şu kilim sedire serilmek içindir. Nakışlı sofralar vardır, üstünde yemek yerler Anadoluda. Camiler çinilerle bezenmiştir. Selçuktan bu yana durur. Çini tabaklar, küçük küçük çini eşyalar doldurmuştur ortalığı bir zaman.

"İstiyorum ki yaptığım çini tabakta en fakir ev yemek yesin. Benim çinilerim herkesin olsun. Yaptığım masa her evde bulunsun. Yaptığımız masalar yahut da. Bir ocak yapmalıyım çiniden. Güzel bir merdiven başı. Kahve fincanlarım olsun bütün kahvelerde. Zengin fakir, iyi kötü bütün evlerde. Genç ihtiyar bütün ellerde. Sanatı müzelerde hapsetmek yok. O sanat ölü sanattır. Çağımıza yakışmaz. Eski Yunanlılar, sanatı hayatlarına karıştırmışlar. O üniformalı müzelerde gördüğümüz Yunan çanağı şarap içmek içindi. Güzelim testi su koymak, güzelim tas su içmek içindi. Heykeller meydanları doldurmuştu.

"Ortada hoş bir olay var, çağımıza yakışan. Çağımızın sanatçıları hayata karıştırmak istiyorlar sanatlarını. Mutlu bir gidiş var. Sanatlarını halk yığınlarına ulaştırmak istiyorlar. Picasso başta. Bir arkadaş geçenlerde İsviçreden geldi. Orada bir ressam Klee var. İsviçrede dokunan bütün kumaşlarda bu yıl Kleenin motifleri varmış.

"Mimarlığa sokmak ne iyi çiniyi. Mimarlık deyince büyük büyük anıtlar gelmesin akla. Küçük işler olsa yeter. Bir köşeciğe bir pano.

"İstanbulda fabrikaya gitmiştim. Kumaş yapıyor. 'Motiflerini kim yapıyor?' diye sordum. 'Ressamlarımız var' dediler. 'Bunları onlar mı yapar?' dedim. 'Avrupadan gelenleri kopya

ederler,' dediler. Bizim motiflerimizi koymaya cesaret edemiyorlar. Yazık oluyor. Tutunur halbuki."

Nasıl başladığı, ne zaman başladığı meraka değer. Onu sormak istedim.

"Ne zaman?"

"On yedi yaşıma kadar müzikle uğraştım. Virtüöz olacaktım."

"Sonra?"

"Sonra İsviçrede sanatoryumda başladım bu işe."

Nasıl oldu, nasıl olmadı bilmem, sözü değiştirdik. Ben mi sordum, yanımızda bulunan bir arkadaş mı açtı, her neyse:

"Bir kırmızılı çini var ya, hani sağda, işte o..."

Onun macerasını anlatmaya koyuldu:

"Ateşim kırk. Yataktayım. Halsizim demek de fazlası. Pencere günbatıya bakar. Akşam olmuş, gün batıyor. Derken kırmızılık camlara vurdu. Yukarıdan aşağıya bir kırmızılıktır akıyor. Bu hali mümkünü yok kaçıramazdım. Kalktım. Başladım çalışmaya, işte o kırmızılı öyle meydana geldi. Tabiat karşısında durumum hep böyledir. Tabiattan hep böyle faydalanırım."

Ne desem, ne etsem söyleyemem. Gidip görmeli. Füreya Kılıç kendisine göre bir cennet kurmuş. "Dünyanın ucunda bir gül açılmış."

23.5.1954

Yanan Ormanlarda Elli Gün

Ormancılar ve Orman Yangınları

Akşam ile ikindinin arası... Dağların tepeleri ışıklı ama, koyaklar gitgide kararıyor. Koyu gölgeler basmış. Karanlık çöktü çökecek. Gündoğusundan, çayın büyük bir hışıltıyla indiği koyaktan (vadi) poyrazımsı bir yel esiyor. Bir hoş bir yel. Bazı duruyor. İyicene duruyor. Bir zaman sonra fırtınalar koparır gibi hızlanıyor. Uzun çam ağaçlarında, serviye benzeyen ardıçlarda uğultular. Uğultular gittikçe, karanlık bastıkça artıyor.

Orman İşletme Müdürü gençten bir adam. Zayıf, ince yüzlü, durmadan sigara içiyor. Sinirli. Yalnız bir tepenin üstündeki Bucak evinin önüne oturmuşuz. Ötede birkaç bakım memuru kederli, yorgun dolaşıyorlar. Herkes tetikte. Bekliyoruz. Tecrübeyle sabittir. Bu yel böyle eser de... Böyle boşu boşuna estirmezler. "Az sonra ya telefon gelecek yangın kulesinden, ya da bir yerlerden ateşin patladığını göreceğiz. Şimdiye kadar böyle esen bir yelin boşa salındığı görülmemiştir."

Gün battı. Karanlık kavuştu. Derken bir telefon, bir telefon daha.

"İki yerden bastılar ateşi ama, bekleyelim. Çok uzaklarda. Az sonra birkaç yerden gene ateş verirler," dedi demedi, alt sağımızda uzanan yassı dağın yamaçlarından beşer onar kilometre aralıkla ateşler parladı.

Müdür:

"Gördünüz ya işte, önceki yangın burayı söndüremeyelim diyedir. Yürüyün söndürmeye."

Ben:

"Peki, öteki yangınlar ne olacak?"

Müdür:

"Onları da Allaha havale ettik. Onu da o söndürsün."

Sesinde bir ölüm kederi vardı. Bu seste binlerce ağıdı bir arada duydum.

Sonra gene içi götürmedi, Orman Bölge Şefine:

"Bari sen de oraya git. Köylülere yalvar yakar. Ayaklarının altını öp. Götür yangına."

Sonra, bir "Ooof, of." çekti. "Bütün yazımız böyle geçti işte. Ne uyku, ne dünek!"

Cipe atladık. Yangın arabaları köylere, adam getirmeye gittiler. Cipte ben, bir köylü, iki bakım memuru, bir de on beşinde bir çocuk var. Bucaktan. Yangına meraklı. Bütün yaz yangıncıların yanından ayrılmamış. Onlar nerede, o da orda. O yangın senin, bu yangın benim.

Yollardan mı geçiyoruz, kayalardan, hendeklerden mi atlıyoruz belli değil. İşletme Müdürü makinayı delicesine sürüyor. Ne yol belli, ne iz. Yassı dağdaki yangın gittikçe büyüyor. Daha şimdiden bir ateş harmanı oldu. Harmanın solundaki ateş, on bir on iki kilometre gelip, bir şerit gibi doruğa doğru uzanıyor. Yılan gibi kıvrıla kıvrıla, incecik, yukarı doğru kayıyor. Kendini kaybetmiş İşletme Müdürü:

"İşte," diyor, "ben böylesi uzun yangından korkarım. Bu lanetlemelerden ödüm kopar. Bir türlü söndüremezsin. Bin kişi bile olsan söndüremezsin. Ormanın içinde kıvrıla kıvrıla akar gider. Dolanır durur. Harman gibi yananın etrafını iyice açtın mı tamam. Zor atlar. Söner kalır olduğu yerde. Ama benim bu rüzgarda hiç umudum yok. Söndüremeyeceğiz. Koca dağ yanacak. Hey be anasını. İşte böyle. İşte böyle böyle memleket yanıyor. Bir memleket yanıyor biz seyirci kalıyoruz."

Makinayı dağın yamacına sürdük. Oralarda bir yerlerde bırakıp tırmıkları aldık. Tırmıklar demirdendir. Topraktaki dökülmüş kuru yaprakları alırlar. Kuru yapraklar alınınca ateş atlayamaz.

Yangın üç türlüdür. Dip yangını, gövde yangını, baş yangını. En çok vuku bulan yangın dip yangınıdır. Bu yangında yere dökülmüş kuru yapraklar yanar gider. Baş, yani yapraklar yanmaz. Bu, ağacı seyrek ormanlara has bir yangındır. Baş yangını ise ağaçları sık, genç ormanların yangınıdır. Bir de orman sık olur, dip yaprakları da bol olursa gövdeyle birlikte bütün orman yanar. Bu enderdir.

Benim gördüklerimde yangınları hiçbir zaman bölümlere ayıramadım. Dağı taşı ateş almış, yanıyordu babam yanıyordu. Ben bu kadarlığını gördüm.

Harman gibi yanan yere tırmanıyoruz. Karanlıkta çalılar, dallar bizi köpek gibi dalıyorlar. Dal çarpmadık, diken batmadık yerimiz kalmadı gibi. Her bir yanım sızım sızım sızlıyor.

Ben de yangını yakın yerde belledimdi. Çık çık bitmiyor. Oluk oluk ter akıtıyorum. En geride kaldım. İşletme Müdürü geyik gibi fırladı gitti. Tırmığı omzunda. Ben de gayret ediyorum. Şu şehirlerde dura dura ne de kalpazan olmuşuz. Eskiden olsa, böyle gayret isteyen iş için uçardım yani. İçim içimi yiyor. Göz göre göre koskoca orman yanıyor. Buna iç dayanır mı? Dayansın dayanmasın yanıyor.

Harman, harmanlıktan çıktı. Ateş gittikçe büyüyor. Yana doğru bir atılış atılıyor ki, doludizgin. Ortalık gündüz gibi oldu. Ateşe yaklaştım ama, müdürü de yitirdim.

Bir çığrıltı, bir patırtı, bir cazırtı geliyor ki ormandan, olmaya gelsin. Bir cehennem gibi yanıyor ortalık. Arada bir, bazı da üst üste top patlar gibi bir şeyler patlıyor. Yanan ormanın çığlığına, uğultusuna korkunç, sağır edercesine uzun bir dev ıslığı karışıyor. Yalımlar göklere doğru süzülüyor. Göklerde dolanıyorlar. Ateş devi ormanın üstüne yatmış, dünyayı yutarcasına nefes alıyor. Bir deli nefesi. Yaklaşmanın mümkünü yok.

Müdür nerelerde kaldı acep? Yangın pikabı köylüleri getirdi. Birkaç köylü.

Bakım memuru:

"Gelmiyorlar bey. Gelmiyorlar. Kaçıyorlar. Hangi eve gittikse kapalı bulduk. Sekiz kadar köylüyü elini öpe öpe getirdim. Gelmiyorlar."

Bu sırada, ateşin etrafında tırmığıyla dört dönen müdürü

gördüm. Kırmızı ışıkta yüzü kapkara kesilmişti. Ha bire tırmık çekiyor, yaprakları öteye öteye kuruyordu. Sonra bakım memurlarından birini çağırdı. Elindekini ona verdi. Yanıma geldi. Sallanıyordu. Kesik kesik de soluk alıyordu. Bana bir şeyler söyleyecek oldu. Söyleyemedi. Elleri yanlarına halsizce düştü. Tabiatın haşmeti, felaketi karşısında insan güçsüzlüğünü, bitkinliğini iyice gördüm. Ta yüreğimde yangın gibi duydum. Ateşe tapanlara hak verdim. Onlar da böyle yangınlar görmüşlerdir. Ondan sonradır ki... Başka türlüsü olamaz. Başka ateşler değildir. Eğer bu deli yangın ateşse...

Öteki ateş uzadı gitti. Yetişilmez. Biri ta dorukta. Vay anasını! Ne de çabuk! Müdürün dediği kadar varmış.

Aşağıda, suyun aktığı koyak, koyu, zifiri, taş gibi ağır bir karanlık. Yangın karanlığı. O kadar gürültü, uğultu, çığlık geliyor ki ormandan. Yüz kilometre öteden duyulur dersin. Mutlak duyulur. Toplar üst üste patlıyor. Sanki büyük bir meydan muharebesindeyiz.

Her ağaç bir insan olmuş, basıyor ağıdı, basıyor çığlığı. Bir orman yangınında bulunup da ağaçların canlanarak, ateşin önünden can havliyle çığlık atarak kaçıştıklarına inanan bulunmaz. Her bir ağaç başını almış kaçıyor. Suya kaçıyor.

Gökte yıldızlar sönük. Ay, batı dağlarında. Üstünü kalın bir bulut örtmüş. Daha kaş gibi. Ha varlığı, ha yokluğu.

Müdür:

"Demek gelmediler?" dedi.

Bakım memuru, boynu bükük:

"Hangi kapıyı çaldımsa..."

Ben dedim ki:

"Bir de ben gideyim şu köylere. Dillerini anlarım. Belki sözüm geçer."

Müdür:

"Gidin kardeşim," dedi. "Belki bir insan getirirsiniz. Bizim için şu anda bir insan bir insandır."

Şoförle birlikte aşağı doğru karanlığa atıldık.

"Hangi köye?" dedim.

"Hangi köye olursa abi..."

Yarım saat sonra bir evin önünde durduk. Ben bütün heye-

canımla kapıyı dövmeye başladım. Nedense, heyecanımdan tir tir titriyordum.

Geri dönüp yassı dağa bakıyordum. Dağ tüm ateşe kesmiş. Bütün yamaca lav dökmüşler. Lav ha bire büyüyor, kaynıyor, akıyor. Daha doğrusu dağın sırtından ateş fışkırıyor.

Bir kadın ses verdi.

"Bacı! Bacı!" dedim. "Bacı hele! Kocanı uyandırsana. Ormanlar tüm yanıyor. Bizim ormanlarımız bacım. Uyandırsana bacı!"

Bacıdan uzun zaman ses gelmedi.

"Ortalığı ateş alev aldı bacım. Uyandırıver. İşimiz var bacım."

Bacı:

"Herifim evde yokkine gardaş," dedi. "Yokkine. Değirmene gitti."

Köy zaten on evlik. Onunu da dolaştım. Yalvardım. Türlü hileler kurdum birkaç adam bulayım diye. Yalnız iki kişi çıkarabildim.

Köylüler:

"Bize suç bulma ağam," diyorlar. "Bu her gün böyle. Canımızdan bezdik. Şu ormanlar yanıp bitse de tüm kurtulsak... Üç aydır hep böyleyiz. Gelirler uykumuzu bölerler. Her Allahın gecesi. Gece yok gündüz yok. Biz işi gücü bıraktık. Ormanla uğraşıyoruz. Bitse de kurtulsak. Ne kaldı zaten ya..."

Vardık ki, müdür bir kayanın üstüne oturmuş, ölü gibi donmuş duruyor.

"Dört yanını çevirdik ateşin. Allah vere de atlamasa. Atlarsa bütün dağ yanar."

Derken efendim, biz böylece konuşurken, gün batısındaki suyun aktığı koyağın ötesindeki dağda da üç dört yerden gene ateş vermesinler mi!

"Bir bu eksikti Müdür Bey," dedim.

Müdür:

"Bekliyordum," dedi. "Ben bir gecede otuz yangın çıkardıklarını bilirim, tam otuz. Bir başlamasın! Arkası çorap söküğü gibi gelir."

Ağır ağır doğruldu:

"Allah," dedi, "taksiratımızı affetsin."

Koşarak dağdan aşağı indik.

Cip batı yangınına doğru koşarken:

"Söndürdüğümüz, yani çevirdiğimiz yerde bir orman var ki kardeş... Keşke sönse. Rüzgar da hafifledi. Ne orman var, gündüz gözüyle bir görseniz! Kız gibi ağaçlar. Bakmaya doyamazsınız."

Durup çevrilen yere bakıyoruz. Ateş, kendi harmanında dönüyor, büyümüyor. Uzun çizgi ateşi doruğu bulmuş. Onun da etrafını açmışlar. Biz böyle sevinirken sol tarafından harmanın bir uzama oldu.

Müdür:

"Çare yok," dedi. "Yakacaklar."

Bir koşu öteki yangınlara çıktık. On beş kişi kadar varız. Bu sefer bana da bir tırmık tutuşturdular. Yangının yalımları yüzümde... Orman kokuyor. Çam kokuyor, kekik kokuyor. Orman tepeden tırnağa yanık kokuyor. Çam pürlerini bütün gücümle tırmıklıyorum. Bir taraftan da sık ağaçları kesiyor birkaç kişi...

Harman karşıda. Sol yanındaki delik iyice büyüdü. Bu sefer aşağılara iniyor.

Sabaha karşı...

Gün ışıkları çiğli, yanık ormanın üstünde. Bir keder gibi. Işık bir karanlık gibi. Ömrümde böyle bezgin, tatsız bir şafakla karşılaşmadım.

Ateş harmanı gayri harmanlıktan çıktı. Bütün sırtı kapladı. Ateşin geceki haşmeti kayboldu gün doğunca. Şimdi sırt bir top ak dumandan, kara topraktan, kömür karasından ibaret...

Öğleye doğru Orman Bölge Şefi geldi yanımıza. Tanınmayacak halde.

"Yangın büyük değildi," diyor. "Çabuk söndürüyorduk. Söndürüyorduk ama, arkamızı dönünce gene yakıyorlardı. Sabaha kadar biz söndürdük, onlar yaktılar. Sabah oldu."

Müdürün, bakım memurlarının, köylülerin yüzleri uzamış tanınmayacak hale gelmiş. Bitkin. Ölü.

Ve yangın devam ediyor karşıda. Şimdi İzmirde, Kemalpaşada, Karaağaçta, İçelde, Silifkede, Anamurda, Antalyada, Ma-

navgatta, Gündoğmuşta, Alanyada, Korkutelinde, Elmalıda, Kaşta, Muğlada, Fethiyede, Köyceğizde, Aydında, Karacasuda, Manisada, Balıkesirde, Dursunbeyde, Bandırmada... Adanada, Kadirlide, Kozanda... Eskişehirde... Velhasıl yedi iklim dört bucakta... bir memleket ormanları tutuşmuş yanıyor.

İnsan ve Orman

Antalya-Manavgat, Manavgatın Beşkonak bucağı... Mor dağların başladığı yer.

İki gündür denizin ötesinde, gökte kara kara bulutlar birikmiş. Yağacak gibi ediyor, sonra dağılıyor. Denizden dağlara doğru ağan bulutlar yağdı yağacak derken kayboluveriyorlar.

Yangından bıkmış usanmış İşletme Müdürü:

"Ah bir başlasa yağmur," diyor. "Ah bir başlasa..." Gözü denizin üstündeki bulutlarda. Bulutlar kararmaya görsün. Bizimkinde bir sevinç, deme gitsin! Yüzü bir çiçek gibi taze taze açılıyor. Yorgun gözlerinden sevinç taşıyor.

"Bugün mutlak yağacak. Bugün mutlak, mutlak..."

Yağmur yağmıyor bir türlü.

"Tam otuz altı yangın oldu bu yaz. Büyük yangın. Küçükleri de caba..."

Bir yağmur yağsa... Ah bir yağsa. Denizin üstünde salınıp duran bulutlar bizi umsunuk etti. Yangının köküne kibrit suyu... Kibrit suyu olmaz ya. Ne suyu olursa olsun. Bir yağmur...

Derken bir kuşluk vakti... Burmahanın berisindeki ormanlar yanarken, soğuk, kara bir yel esti güneyden. Yel dönüyor. Yağmur yeli. Bunca yağacak. Bulutlar kapkara ve dağlara dağlara doludizgin gidiyorlar. Üstümüze kara bir tül gibi bir bulut ağdı. Bir şimşek çaktı. Yanık ağaç gövdeleri ışıldadı. Yağmur yağmış gibi de parıldadı. Sonra, birden sicim gibi bir yağmur boşandı. Ortalığa bayağı bir karanlık çöktü. Yanımda duran ormancıların sevinçlerini tarif edemem.

Beşkonak bucağının bulunduğu köy yedi mahalleden ibaret. Bucak merkezi güya Yarış adlı mahallede. Yarışta dediğime bakmayın. Yarışta olmaz. Neden ki derseniz, Yarış diye toplu,

bir arada evlerden bir mahalle yok da ondan. Her ev bir koyakta, bir taşın, kayanın dibinde. Bucak yapısını da kel bir tepeciğin üstüne yapmışlar. Kuş uçmaz, kervan geçmez... Bucak yapısının yanına da ahşaptan eğri büğrü bir ev yapmışlar... İşte size bucak merkezi... Tuttu mu yağmur. Dinmez de dinmez. Ben de, sözüm ona, orman röportajları yapacağım. Sığındık eğri büğrü bucak müdürünün evine... Müdür İstanbullu, Bülent adında tatlı bir delikanlı. Daha iki aylık müdür. Yalnızlık bir çökmüş ki serine.

Bir gün geçti, iki gün geçti yağmur dinmiyor. Dinmek bilmiyor.

Bir bölge şefi var burada, ikide bir:

"Bir başlamasın, durmaz buranın yağmurları..." diyor.

Durmuyor. Ben sabırsızlanıyorum.

Evimizin önünde bir mezarlık var. Mezarlıkta ulu ulu ardıçlar... kara serviler gibi biçimli, daha da heybetli. Bir tek de yaşlı bir çam var. Gövdelerinden oluk oluk sular süzülüyor. Üç gün sabahtan akşama kadar ulu ardıçları, yaşlı çam ağacını seyrettim. Önümde mezarlığın ağaçları birer karanlık tepe, birer sihir gibi yükseliyorlardı. Üç gün canım sıkıldı. Geri dönsem olmazdı. Bunca zahmet çekmiştim buraya gelmek için. Beklesem olmuyor. Yağmurun ne zaman dineceği belli olmuyor. Bölge Şefi de ha bire umudumu kırıyor. "Bu yağmur durmaz da durmaz." İnat ettim. Durmazsa durmasın. Dönmeyeceğim. İyi etmişim dönmediğime. Ömrümce göremeyeceğim şeyleri gördüm. Şaşılacak olaylarla karşılaştım.

Bir sabah uyandım ki, yağmur duruvermiş. Bendeki sevinç ormancıların sevincinden de beter. Kuş gibi hafifim. Ver elini dağlar!.. Lastiklerimi ayağıma geçirdiğim gibi yürüdüm. Yol arkadaşım, yani kılavuzum İbrahim Gök adında yaşlı bir adam. Altmış beşinde, dinç, keçi sakallı, aynı keçi gibi ince, zayıf yüzlü birisi... Gazeteci olduğumu söyledim, oralı bile olmadı. Bilmiyor. Beni doğudakiler gibi o da hükümet memuru sanıyor. Şüpheli şüpheli bana bir bakışı var! Yürüyoruz. Yürüdükçe içine kapanıyor.

"Bu ormanları neden yakıyorlar?" diye soruyorum.

Boynunu büküp:

"Bilinmez ki," diyor, "yakıyorlar işte."

"Neden ola?"

Ellerini açıyor:

"Kim bilir!"

Çimen yeşili gözleri hilekar. Düşmanlığını, itimatsızlığını, korkusunu gözlerinden iyice okuyorum. Besbelli. Bir gözün insan içini böyle açık açık, her şeyi apaşikar söylemesine ilk olarak rast geldim.

"İbrahim Emmi," dedim kızarak, "bana yutturmaya çalışma. Ben de köylüyüm. Adam köylü olur da ormanların niçin yakıldığım bilmez mi? Ben bizim köyde sinek uçsa bilirdim."

İbrahim Emmi dalkavukça:

"Biz de biliriz, emme... Bu orman yangınına akıl sır ermiyor. Kul işi değil bunlar. Kul işi olsa bir tanesi yakalanırdı şimdiye dek. Allah yakıyor ormanları... Güneş yakıyor yavrum. Allah işi... Köylü orman yakmaz. Ne desin de yaksın. Hazreti Peygamberimizin beşiği, evimizin eşiği ağaç. Ağaç yakılır mı. Alimallah adamın eli kurur. Ağaç gibi var mı kardaş, kırmızı gül de ağaçtandır. Biz ağacın kıymetini biliriz. Köylü hiç yakar mı kardaşım. Efendi biladerim."

Hem konuşuyor, hem de durup durup inanıyor muyum diye yüzüme bakıyor. Bakıyor, bende inanacak göz yok. Devam ediyor. İlle de köylünün ağaca, ormana zarar vermediğine beni inandıracak.

"Köylü ağaca el vuramaz. Korkar. Hazreti Alimizin Düldül atının eyeri de ağaçtandı. Kabe eşiği nurdandır emme, o da yine ağaçtandır. Ağaca kıyılır mı hiç! Ormancılarımız ağaçların başından hiç ayrılmazlar. Ağacın kılına hile gelmez köylü tarafından. Yaş kesen, baş keser. Bunu hepimiz biliriz. Her köylü bilir. Ormanı seven yurdunu sever. Öyle değil mi?"

Bu buluşundan dolayı bir zafer kazanmış gibi durdu, gülerek yüzüme baktı.

"Ormanı seven vetanını sever, öyle değil mi?"

"Öyle," dedim.

İbrahim Gök bir zafer coşkunluğuyla:

"Vetanını sever," diye tekrarladı.

Bir tepe çıktık. Bir tepe daha çıktık. Sağımız solumuz or-

manlık... Genç ağaçlar... Ama yangın görmemiş hiçbir gövde yok. Gövdeler kapkara. Bunlar geçen yılki, evvelki yılki yangından kalanlar. İkinci tepeyi de inince, bir yeni yanığa geldik. Dağ alabildiğine kapkara uzanıyordu. Ta doruklara kadar. Kırılmış, yarı yanmış, ütülenmiş, toprağa üst üste yatmış yanık ağaçlar... Bütün dağ az önce söndürülmüş bir dev ocak sanki... Yağmursu, ıslak ıslak bir yanık kokusu almış dünyayı. Adamın genzini yakıyor.

Daha ötede aynı biçimde bir yangın yeri daha... Bir daha, bir daha... Ve artık ara ki bir yeşillik göresin...

"Bunları hep Allah mı yakmış İbrahim Emmi?"

"Allah, Allah yavrum... Yoksa bunca yangını çıkarmaya köylünün gücü yeter mi? Köylü devletinin ormanını hiç yakar mı? Bizim hepimiz biliriz ki, çam gider, çalı kalır. Kum giderse, kaya kalır. Köylü bunu bilir."

Kendimde olmadan gülümsüyorum. O da bıyık altından gülüyor.

Şunu da unutmadan kaydedeyim ki, Antalya Orman Baş Müdürlüğü her kayaya, her ağaca, ormana, yollara orman sevgisi aşılayan vecizeler yazdırmış. Çıplak yamaçlara çimentoyla ta uzaklardan görünen "Ormanı Koru!"lar kondurmuş. Kim anlar, kim dinler mi diyeceksiniz. Olsun. Mutlak faydası vardır. Tebrik ederim.

"Bizim atalarımız ne diye Orta Asyadan göç etti. Bunu bilmeyen var mı? Yok. İşte böyle ormanları yaktılar, kestiler, orman tükendi. Orman tükenince göl kurudu. Yavrucağızıma deyim. Göl kuruyunca kuraklık başladı. Kuraklık başlayınca göç ettik. Ta buralara geldik. Buradan da nereye gideceğiz? Başka yer yok. O sebepten ormana köylü milleti iyi bakar. Bu yangınlara köyde hep çareler düşündük. Vetanımız harap olmasın dedik. Madem yangın Allah tarafından çıkıyor, biz köycek buna çare bulmalıyız dedik. Bir çare bulmalıyız."

Bir saat mi, iki saat mi yürüdük. Ben kesildim. O boyuna elindeki kirmenini eğirip konuşuyor. Bu dağlardaki erkeklerin hepsinin elinde bir kirmen, durmadan keçi kılından ip eğiriyorlar.

Yukarıdaki Orta Asya meselesi var ya, her yerde kayalara

yazılmış. Her orman müdürü, bölge şefi, bakım memuru Orta Asya meselesini diline dolamış, önüne gelene anlatıyor. Bu gezide en az beş yüz ormancıyla karşılaştım. Bu Orta Asya meselesini her ormancı en az üç defa söyledi. "Orta Asyadan neden göç ettik? Kuraklıktan. Kuraklık neden oldu? Orman tahribinden. Şimdi ise bizim gidecek başka vatanımız yok. Ormanlarımız bitiyor."

İbrahim Emmi durup durup:

"Yanan orman felaket, yaşayan orman varlık getirir. Köylü ne demeye yaksın ormanımızı?"

"Doğru," diyorum çaresiz. Hoşuna gidiyor. Beni inandırdığını sanıyor. Gittikçe de işi azıtıyor. Benim şaşkınlığımı da görüp veryansın ediyor vecizelere:

"Ormansız dağlar yokluğun kara bekçisidir. Bir parmak toprağın bin senede meydana geldiğini bilir misiniz? Vetandaş ormanı yakma, yurdunu öksüz bırakma! Öksüz kalan yurt ne demektir? Babasız, öksüz demektir. Ormanı biz korursak, o da bizi türlü felaketten korur. Korur demek ne demektir? O sebepten köylü ormanı yakmaz. Ormanı koru ki, dağın kel, suyun sel olmasın... Emme, emmevelakin şu ormancılarda suç var azıcık. Eyiler, haslar emme, bir keser saplığı bile kestirmezler. Allahın yaktığı ormanı köylüye bulurlar. Orman yurdun hem süsü hem gücüdür. Aaah şu ormancılarımız."

Kalktık yürüdük. Yollar kayalık. Yollar kılıç sırtı gibi. Sarp bir dağa çıkıyoruz. Tepeye bir saatlik yol var daha. Ter ceketimden de dışarı fışkırmış. Suya batıp çıkmışım sanki. Çıpıl çıpıl. Durmaya gelmez. Üşütüverir. Soğuk yeller üşütüyor zaten.

Bir hayli uğraşmadan sonra tepedeyiz. İkindiüstü. Tepeden çok uzaklar bile gözüküyor. Bütün dağlar kaplan alası gibi. Öyle yanmış.

Herife de iyice içerledim. Köye varsak bırakacağım.

"Bunlar Allahın işi mi?"

Baktı ki kızgınım:

"Çay köylüleri de yakar. Onlar ormanın vetanın yüreği olduğunu bilmezler. O dinsiz imansızlar."

"Doğru söyle İbrahim Emmi şu sabahtan beri sayıp döktüklerini kaç ayda ezber ettin?"

Şaşırdı, utandı, kekeledi:

"Doğru değil mi dediklerim?" diye masumca sordu.

Karanlık kavuşurken köye indik.

Burmahanda Babacığın evine misafir olduktan sonra, ona parasını verdim savdım. Burmahanın dört saat ötesindeki köyüne doğru yoluna devam etti.

Gece yatarken, Babacığa İbrahim Emmiyi tanıyıp tanımadığını sordum. Çok iyi tanıdığını söyledi.

"Eyi bilir bizim köylü Gök İbrahimi. Bizim köyden çok gelir geçer."

Babacığa yoldaki konuşmaları, vecizeleri anlattım.

Güldü güldü de:

"Bey," dedi, "bizim köylü Gök İbrahimi neden bu kadar yakından tanır bilir misin? O, çok mahkemeye gider de ondan. Orman yakmak, orman açmak, ağaç kesmek suçundan gider... Vay bre Gök İbrahim vay! Her yıl mutlak iki kere orman suçundan mahkemededir. Köyüne gelip giderken de bizde yatar. Vay bre Gök İbrahim vay! O sana dediği lafları, hep mahkemelerde ezber etmiştir."

Orman Kemirenler ve Kemirilen Ormanlar

Ardıç ağacından yapılsa daha iyi olur. Ardıç serttir. Demire yakın. Ardıç bulunmazsa herhangi bir ağaçtan da yapılabilir ama, zor iş görülür onlarla. Eni üç parmak, boyu otuz santim kesersin ağacı. Ucunu aynen keski gibi yontarsın. Kabuğunu da soyarsın. Dalarsın ormana...

Çam kabuğu kokuludur. Ağaçlar içinde en çok çamın kabuğu kokar böyle. Yel esince iki saatlik öteden çam kokusu duyulur. Köknarı da unutmamalı. Ondaki koku da çama yakın bir kokudur.

Şimdi elimizde otuz santim boyunda, üç parmak kalınlığında ucu yontulmuş, ardıç ağacından bir keskimiz var. Keskiyi orta yaşlı bir çamın gövdesine dayar, arkasından taşla vurursun. Keski kabuğu deler, ağaca dayanır. Böyle, kabuğu kese kese gövdeden büyük bir parça kabuğu ayırırsın. Esas kabukla,

yani dış kabukla, ağaç arasında incecik, sütbeyaz bir zar vardır. Kabuğu gövdeden ayırınca bu zar ayrılan kabukla birlikte gelir. Çakını çıkarır bu ince zarı kabuktan güzelcene ayırırsın. Sonra parça parça kesersin bu ince zarı, sonra yersin. Kokuludur. Çiğnerken kocaman, kekikli, naneli, çiçekli, pınarlı kocaman bir ormanı kendindeymiş sanırsın. Bütün tadıyla, kokusu, rüzgarıyla orman sende uğuldar. Buruk bir tat. Şekerlerin en güzeli... Sonra o çam biter, başka çam soyarsın. O biter, başkasını...

Bana göre kamalak "yalabuk"u daha tatlıdır. Bazıları çam, bazıları da köknar diyorlar. Bence kamalaktan şaşmamalı... Yirmi yıl önce bir kamalak ormanında yalabuk yapmıştım... Ne zaman aklıma düşse, daha daha, o ormanı, rüzgarı, kokusu, nanesi, yabangülü, peryavşanı, püreni, yarpuzu, salep çiçeği, mantıvarı, sarı sarı mantıvarı, arı kekiğiyle etimde duyarım. Ormana karışır giderim. Ben kamalak yalabuğunu hiçbir şeye değişmem. Ama kamalak her ormanda bulunmaz. Azdır. Bizim köylüler de kamalak yalabuğunu hiçbir şeye değişmezler. Bilirim. Bir köylüye bir parça yalabuk götürün size canını versin. Bu kadar işte. Bir lokma yalabuk yiyip, dünya kirinden, dünya hayhuyundan arınıp, orman olsun, ağaçlarını, yepyeni bir dünyaya uğultulu, kokulu, yıldız yıldız yellerle esip, ağaçlığını etinin her zerresinde duysun.

Bir şehir adamı, kaldırım, dükkan, büro adamı gitsin ormana, yalabuk yesin para etmez. İsterse bir hafta yesin, orman bana mısın demez. Yani orman olamaz. Bir orman adamını deli eden bir lokmacık ince yalabuk, şehir adamının dişinin kovuğunda bile kalmaz...

Bu yüzdendir ki, ta İçelden Bandırmaya kadar, bütün ormanlarımızı adım adım gezdim, kabuğu soyulmamış hemen hemen hiçbir çama rast gelmedim. Nedense kamalaklara dokunmamışlar. Bilmiyorlar tadını... Soyması da zor kamalağın çama bakarak. Bir de kamalak sarplara çekilmiş artık. Başını alıp dağların sarpına gitmiş. Nazlı ağaçtır kamalak.

Ormancı:

"Görüyorsun ya kardeşim, görüyor, görüyorsun ya... Bir koca çam ağacından, iki yüz elli gram yalabuk ancak çıkar... Görüyorsun ya... Bir ağacı bir parçacık yalabuk için öldürüyor-

lar... Adam acır. Bir parça, bir parçacık yalabuk için. İnsan olan bunu yapar mı? Bir lokmacık şeker için... Bir lokma, bir lokma... Birazcık şeker için... Bütün ormanlar böyle. İnsan olan... Canavarlar!"

Uğultulu, kokulu bir çam ormanındayız. Bütün ağaçlar kemirilmiş... Bir parçacık, bir parçacık şeker için... Gök bulutsuz, yeşile çalan bir mavilikte. Dümdüz uzanıyor. Bir kayanın üstünde bahtiyar bir kertenkele kuyruk sallayıp duruyor.

Şu ormancı anlamaz ki... Yalabuk yese bile bir orman uğultusunu, yeşilini, kokusunu yüreğinde duyup da deli olamaz ki...

Kendimi tutmasam, "Ver çakını," diyeceğim, "ormancı!" Bir köküç yontacağım kuru ağaçtan, yanaşacağım bir çama, soyacağım babam soyacağım. "Al!" diyeceğim. "Al da ye!" Yedirdikten sonra bir nanik yapacağım. "Bir lokma şeker miymiş?" Sonra onu bırakıp kökücümle ormana dalacağım, o çam senin, bu çam benim... Ormanlığı yüreğinde duymanın deliliği, sarhoşluğu... Bir gün akşama kadar... Başımda ulu yeller, fırtınalar...

Ormancı anlamaz. Onun için, dünyada hiçbir şey yoluna ağaç öldürülmemelidir.

Kurumuş ağaçta bir çocuk ölüsü yalnızlığı, hüznü var. Bir yalabuk uğruna bütün ormanlarımız batıyor. Kuruyor. Önüne geçilmez. Yalabuk yalabuktur. Tadını tadan bir kolu pahasına da olsa ille birazcık yalabuk tadacak. Olmazsa olmaz.

Bir de ilaçtır yalabuk. Vereme iyi gelir. Cümle hastalıklara iyi gelir. İyi gelsin gelmesin, köylü buna böyle inanır. Ne olursa olsun, göz görür, can dayanmaz. Candarma, top, tüfek para eylemez... Ben bile ormancılar içinde bir dedikodu, bir küfür yağmuru koyup ardımda, bir çam soyacaktım bir lokmacık yalabuk için. Bunca yıl sonra... Bir ağacın ne demek olduğunu iyice öğrendikten sonra...

Karşımızdan adamlar, kadınlar, çocuklar geliyorlar... Yörüklerin göçleri geliyor. Her birisinin elinde bir yalabuk kökücü. Hepsi de ardıç ağacından. Al sana ormancı. Bu tabiatın hükmüdür. Tohumu ekersin biter. Büyür. Sonra da tohum olur gene. Tohum, mutlak tohum olacak!

Köylü milleti ağacın kıymetini bilmez mi, bilir. Benden senden iyi bilir. Ağaca inanır. En çok neye inanıyorsa, ağaca da o kadar inanır. Hoş bir misal var. İzmir Orman İşletmesi Müdürü Hakkı Özkan anlattı. Hakkı Özkan zamanında Bandırma İşletme Müdürü imiş.

Bakım memurunun adı Hasan Aydın. Bandırmanın bilmem ne köyünde bakım memurluğu ediyor. Köyün adını bellemiştim ya, unuttum. Hasan yirmisinde ya var, ya yok. Hoş, güleç bir adam. Hasanın bir de güzel karısı var. On yedisinde. Köy dağlık köy. Yokluk gırtlağa kadar. "Yürü bre fıkaralık elinden. Dolanıp belime kuşak olursun," dediği. Her neyse, Hasanın karısı hastalanır. Hasanın maaşı 52 lira 36 kuruş... Hasan karısına delicesine aşık... Amanın bre! Hal nolacak? Doktor. Doktor nerdesin? Hasan bir gün karısını sırtına vurup dağdan indirir bin bela. Kıyıda bir motora atıp Bandırmaya doktora götürür. Doktor kadını iyicene bir muayene eder. Bakar hasta son halde. İnce hastalık ciğerini delik delik eylemiş.

Başlar ince hastalık öğütleri vermeye:

"Oğlum Hasan, karına tereyağı, bal, yumurta yedireceksin. İstirahat edecek. Şu şu ilaçları alacaksın... En mühimi Hasan oğlum, çam havası aldıracaksın karına. Mutlak çam havası almalı... Belki kurtulur."

Hasan karısını gene sırtlar. Hasan kurşun yemiş gibi. Eve gelirler. Hasan ne yapar yapar tereyağını, balı yumurtayı, ilaçları bulur... Bunları bulur ama... Ammavelakin çam havası yok. Orman olur da çam havası olmaz mı diyeceksiniz. Ormanda yıllar yılı yene yene bir tek çam ağacı kalmamış. İlaç için araşan bir tek çam yok. Netsin neylesin Hasan. Kadına çam havasını mutlaka aldırmak gerek. Bu yanlarda da çamlı hiçbir yer yok.

Hasanın aklına gelir: Filan dağın doruğundaki eski manastırın önünde bir yaşlı çam ağacı vardı. Tamam. Çam havası için bire bir. Hasan manastırın avlusundaki ağacı sökmeye başlar. Söker yüklenir. Ağaç, ağaç değil bir beter. Köylüler Hasanı yarı yolda, yarı baygın, koca ağaçla cebelleşirken bulurlar. Hasan kan tere batmış, eli ayağı yırtılmış, kan içinde. Hasan, ne pahasına olursa olsun ağacı dağdan indirir, getirir evinin kapısına diker. Her gün de içerde yatan karısının yatağını çam ağacının

altına yapar. Kadın böylece çam havası alır. Hasan mesut, kadın bahtiyar... Ama günden güne çamın yaprakları solmaya başlar. Bir ay sonra da çam kurur. Çamla birlikte Hasanın karısı da ölür.

Çukurovada, Antalya, İçel taraflarında ince hastalığa biri tutuldu muydu, doktor söylesin söylemesin, çam havası, yalabuk. İlle de yalabuk...

Ağaç kutludur. Kutlu ağaçlar vardır. Önlerinde dua okunur. Çaput bağlanır. Günah dökülür. Sonra efendim İbrahim Gökün dediği gibi... Nurdan ağaç. Velakin... Kör olsun yokluk. Ağaç işe yarar. Dağda durup duran, işe yaramayan ağacı köylü anlamaz. Anlasa bile, hali anlamaya elvermez. Ağaç ona gerek. Bir dönüm toprak... Hem de kır dağda. Bizim için hiçbir şeydir... Bir köylü için candır. Medarı maişetidir. Bir ağaç bizim için çok şeydir. Ona yalnız yakmaya yarar.

Yolda, köylere yaklaşırken boğulmuş, kurumuş ağaçlar gördüm tarla kıyılarında, orman içlerinde... Ağaçların orta belinden kuşak gibi dört parmak eninde kabukları, fırdolayı, soyup çıkarmışlar. Yüzlerce binlerce ağaç... Ağaçlar kurumuş. Bir yeşillik ortasında kupkuru, bir yalımdan geçmiş gibi. Niçin boğmuşlar diye merak. Kurutup mu çalıyorlar acaba? Boğulmuş ağaç, boğulmuş insan gibi bir şey...

Dağların Onmazları!..

Bu dağlarda evleri bir arada, evleri toplu köylerden biri de Burmahan. Bu yanlarda kime sorsan: "Burmahan mı? Burmahan bu dağların en zengin köyü. Burmahan bağlık bahçelik."

Yağmur çiseliyor. Sabahtan beri bir yangın yerinde yürüyoruz. Dağlar, koyaklar kara kara. Yağmur vurunca da kara kara dağlar kömür gibi ışıldıyor.

Vakit ikindin. Burmahana vardık varacağız. Bir tepeye çıktık. Burmahan göründü. Dağların kuyusunda. Zorlu bir sel gelse alimallah alır götürür. Burmahanın yanında bir top yeşil ağaç görünüyor. Üst üste. Geri yanı doruklara kadar soyulmuş. Çırılçıplak yamaçlarda tarlalar görünüyor. Yamaçlara kademe kademe, top-

rak taşınmasın diye, duvardan setler örmüşler. Bu Burmahan gerçekten yaman köy. Dedikleri kadar var. Gezdiğim hiçbir dağ köyünde böyle toprağı setle bağlayan köyle karşılaşmadım.

Burmahana giren yol merdiven merdiven. Köyün orta yerinde meydanlık gibi küçük bir yer var. Bir dükkan. Dükkan, ağaçlardan çatılmış, bir hoş bir yapı. İşte meydana, dükkanın önüne, bir örtmenin altına köylüler birikmişler. Üşümüş kuşlar gibi boyunlarını içlerine çekmişler. Gözler kapalı gibi. Yirmi beş kadar varlar. Uyuşmuş kalmışlar. Selam verdim. Hani kuşlar bir şey, bir çıtırtı duyarlarsa tek gözlerini açar bakarlar ya, onun gibi, adeta tek gözlerini açtılar baktılar.

"Babacık kim?" dedim. "Babacık?"

Ha, bunların hepsi de ellerinde birer kirmen, kıl eğiriyorlardı. Dağ köylerinde ne kadar erkek gördümse kolunda bir top kıl, elinde bir kirmen, büküyor ha büküyor. Anadolunun başka yerlerinde erkekler ip eğirmezler. Bu iş kadın işidir.

Kalabalıktan zayıf, küçücük bir adam ayrıldı. Elindeki ipi tükürüklüyor, eğiriyor. Tok bir sesle, gülerek:

"Merhaba! Hoş geldin. Babacık benim."

Yağmur hışım gibi iniyor. Bereket benim muşambaya. Muşambadan sel akıyor. Elimden tutup örtmenin altına götürdü. Bir de sandalya getirdiler. Sandalya da bir tuhaf. Bir ağaç gövdesini kesmişler, bir yanından üç ayak çıkarmışlar. Kesitinin üstü oturacak yer.

Hepsinin ayağı çarıklı. Üstlerinde bir tek fabrika dokuması bez bulamazsın. Hepsi kendi dokumaları. Şalvarla kıl karışığı yün. Şayak gibi bir şey.

Evlerin üstü tahtadan. Evlerin duvarları biribiri üstüne harçsız yığılmış taşlardan yapılmış.

Adamlar doğruluyorlar. Canlanır gibi bir halleri var. Çoğu kocaman sakallı. Otuz yaşındakiler bile. Ellisinde gösteriyor ama, Babacıkta sakal yok.

"Gazeteciyim," diyorum, "halinizi hatırınızı sormaya geldim. Derdinizi çabanızı..."

Birkaçı birden:

"Şu gazatacı da neyimiş, onu bir eyice anlat da ondan sonra konuşalım."

Babacık bana fırsat vermiyor. Alıyor sözü, bir on beş dakika gazeteyi, gazeteciliği anlatıyor.

Öyle bir anlattı ki, tövbeler olsun ben bunun yarısı kadar gazetenin ne olduğunu anlatamazdım.

Hepsinde bir telaş, sevince benzer bir hal... Fiskoslar.

"Abdış Ağa nerde? Gelsin Abdış Ağa, valiye söylediğini efendi kardaşa da söylesin. Söylesin de nam versin dünyaya. Bir söylesin Abdış Ağa. Görsünler dünya kaç bucakmış. Bizim halimiz neyimiş."

Burmahanın yolu sarp kayalık. Yol değil, yol gibi, yol diye kayalıklardan yürüyorsun. Yani yol niyetine.

Birkaç koldan adamlar gitti Abdış Ağayı çağırmaya. "Hele bir gelsin Abdış Ağa... Hele bir gelsin de deyiversin sana halimizi. Hele bir gelsin de sana deyiversin valiye dediğini... Parmağın ağzında kalsın."

"Abdış Ağa ne dedi valiye?"

"Biz diyemeyiz onun gibi. O eyi der."

"Peki ne dedi?"

"Kendi gelsin desin. O başka."

Merak aldı. Abdış Ağa valiye ne der? Benim merakımı sezenler hain hain gülümsüyorlar.

Konuşuk da kesildi. Kimse ağzını açıp da bir lafa varmıyor. Gene herkes başını içine çekti. Kirmenini çevirmeye başladı.

Dayanamadım:

"Abdış Ağa gelinceye kadar, süt dökmüş gibi böyle kımıldamadan mı oturacağız."

"Şimdi gelir," dediler, gene sustular. Vay anasını!

Çınar ağacından yağmur suları dökülüyor. Günbatıdaki kel dağın başı kara bulutlu. Şimşekler veriştiriyor.

"Köyde okul var mı?"

"Yok."

"Kaç okuryazar var?"

"Altı."

"Bunlar nerede bellemişler okuryazarlığı?"

"Askercilikte."

"Köy kaç evlik?"

"Kırk."

Biz böyle konuşurken karşıdan, iyice ıslanmış, yumulmuş bir ihtiyar çıktı öteden. Ardından birkaç delikanlı. İhtiyarın sakalı uzun, sakalı ak. Ayakları yalın. Sırtında yırtık bir gömlek. Şayak şalvarından bir iplik çeksen bin yamalık dökülür..

Geldi karşıma dikildi:

"Hay yiğen hoş geldin, sefalar getirdin," dedi. Uzun, ak sakalı titriyordu. Sakalından sarı sular sızıyordu.

"Hay yiğen, Abdış dedikleri benim. Valiye ne dedim onu soruyormuşsun öyle mi?"

"Öyle."

İri gövdeli bir çınar gibi karşımda dikelmiş ihtiyarın gözlerinden kara bir keder bulutu geçti. Yaşardı gibi.

"Sen gazete yazarmışsın. Kim olursan ol. Ben sözümü esirgemem. Söz bir Allah bir. Korka korka, derdimizi saklaya saklaya bu hale geldik. Ben korkmam. Elli beş yaşındayım."

Köylüler:

"Abdış Ağa sözünü esirgemez," dediler.

Abdış Ağa:

"Dedim ki valiye, Vali Paşa dedim, ben tam elli beş yaşındayım. Belki de altmış... Sen say elli beş... Demek ki bu dünyada elli beş yıldır sürtüyoruz. Ben bu elli beş yılın yalınız yalınız beş yılını yaşadım. Gerisi... Gerisini ömürden sayarsam cehennemlik olurum. Elli beş yıllık ömürde beş yıl! Gerisini ömürden sayarsam gözlerim kör olur. İşte Vali Paşa halimiz dirliğimiz bu. Elli beş yılın ellisinde yalınayak gezdim. Ekmeksiz, tarlasız, yataksız gezdim. Elli beş yılın ellisinde tarla çıkarmak için süründüm. Mahkeme mahkeme süründüm. Bütün dağ köyleri de bizim köy gibi. Bütün dağ köylüleri de benim gibi. Sorsana Vali Paşam dedim, sorsana bana. Sordu Vali Paşa. Bu elli beş yılın beşini nerede geçirdin? dedi. Vali Paşa, dedim, işte Vali Paşam iş burada."

Gözleri bir top sevinçten ibaretti. Gençleşip çocuk gibi olmuştu karşımda Abdış Ağa... Bu beş yılı birden söylemiyordu. Sindire sindire söylüyordu.

"Bu beş yılı nerede mi yaşadım? İkisini askercilikte, üçünü de İzmir mahpushanesinde Vali Paşam. Ya Vali Paşam, ikisi askercilikte, üçü de İzmir mahpushanesinde. Duydun mu Vali Paşam?"

Durdu, bir adım daha yanaştı yanıma:

"Şimdi gelelim sana efendi kardaşım. Buralara kadar şimdiye dek senin gibi ayağı pantolonlu kimsecik gelmedi. Senin de ya çok iyi bir tarafın var, ya da büyük bir çıkarın var."

"Neye sayarsan say Abdış Ağa."

"Ben beş yıl yaşadım..."

Elini yanımızdaki köylülerin üstüne doğru uzattı:

"Gene ben beş, elli beş yıllık ömürde beş yıl yaşadım. Bu fıkaralar hiç yaşamadılar. Bunlar ağaç gibiler. Şu çınar ağacı nasıl yaşıyorsa... Yok yok, çınar ağacı gene yaşıyor. Karışanı yok, görüşeni yok. Rezilliği, açlığı, sefilliği yok. Ben gene beş yıl, beş yıl yaşadım."

Sustu. Susar susmaz da arkasını döndü. Bir adım attı. Sonra geriye döndü.

"Burası ormanlık. Burası yayla savı bir yer değil mi? Ha burada bir sıtma olur, amanallah... Sıtma Savaş da burasını sıtmalık bölge dışı sayar, bakmaz. Bunu da unutma."

Çabuk çabuk yağmura yürüdü. Kayboldu.

Yağmur siyim siyim... Kara bir çul gibi örtmüş Burmahanın üstünü.

Ağaç Boğucular ve Boğulan Ağaçlar

O gece Babacığın evinde misafir kaldım. Babacığın evi çok güzel bir ev, öyle köylerde değil, kasabalarda bile bulunur evlerden değil.

"Ne güzel ev Babacık."

"Öyle."

"Nasıl olmuş da... Babacık?"

"Babama Emin Kahya derlerdi. Dokuz köyün kahyasıydı. O yaptırdı."

Odaların duvarları sırf ağaç kaplama. Bir de nakış vurmuşlar ki ağaçlara, görmeye değer.

Babacık konuşkan bir adam.

Köylüler gittikten sonra aynı odada beraber kaldık. Şafak atıncaya kadar konuştuk.

Babacık köylünün halini anlattı. Eski köyü anlattı. Tarlaları, bağları, bahçeleri anlattı.

"Şu dağa, hani gündoğuda kel bir dağ var ya, ona Topalcevizin Dağı derler. O zamanlar, yani benim delikanlılığımda öyle kel değildi. On yıl önce bile. Yangın üstüne yangın, yangın üstüne yangın, öyle kaldı işte dağ. Eskiden her adımda bir pınar olurdu. Şimdi tüm kurudu. Şimdi her yer keskin bıçak gibi kayalıktır. Eskiden azıcık olsun kaya göremezdin. Orman yanınca sular toprağı aldı aldı götürdü. Kayalar kaldı meydanda. Sonra kardaş bir geyikler vardı Topalcevizin dağında, sürüyle. Ava giderdik. Bir günde on tane geyik vurduğumu biliyorum. Otuzu kırkı bir arada, Topalcevizin Dağında... Sürü sürü. Koca boynuzlu, kırmızı, ışıl ışıl geyikler. Şimdi bir tanesi bile kalmadı. Başlarını aldılar gittiler."

Burmahanda bir bakım memurluğu var. Bakım memuru İsmail Merdin sabahleyin erkenden damladı.

Ellisinde, ak saçlı, esmer, kavruk yüzlü, uzun boylu, çakı gibi bir adam.

"Hoş geldin, safalar getirdin. Duydum ki," dedi, "orman hakkında yazı yazmak için dolaşıyormuşsunuz. Siz İstanbulda Cumhuriyet gazetecisiymişsiniz. Hoş geldin, safalar getirdin. Şimdi siz sabır taşı olacak, bizim derdimizi dinleyeceksiniz. Bizde dert bir çok, bir çok ki, başımızdan aşkın. Ormancı demek dert kumkuması demektir. Ormancıya köylü düşman, keçi düşman, partiler düşman, ocaklar, bucaklar düşman, hele bizim gibi küçüklere herkes düşman... Amma vazifeni yaparsan düşman. Yapmazsan herkes... dost diyemem. Çokları gene düşman. Ben seni kardaşım, derdimin hepsini demeden bir yerlere gönderemem. Derdimi söylerim, yakılmış yıkılmış ormanları gösteririm, nereye gitmek istersen de seni oraya kadar götürürüm. Bir düştün elime."

"Teşekkür ederim İsmail Efendi kardeş," dedim, "benim istediğim bu zaten. Nereye istersen giderim. Ne söylersen, kaç gün söylersen dinlerim. Zaten bunun için geldim."

Ellerime sarıldı:

"Sağ ol," dedi. "Sağ ol!"

"Bu köyde açma var mı İsmail Efendi?"

"Tarlaların hepsi açma."

"Bana boğulmuş ağaç gösterebilir misiniz?"

"Sana daha neler gösteririm!.. Parmağın ağzında kalır."

Sabah kahvemizi içtik. Babacık:

"Her yeri, her şeyi göster İsmail Efendi. Göster de iyice görsün. Bu dağlarda yaşanmaz. Bu dağlarda yaşayan adamın vatana hayrı olmaz. Bu dağlarda yaşayan insan vatana yüktür. Bunu görsün de yazsın. Bu dağlardaki adam hem ormanını yakar vatanın. Hem keçisine yedirir. Hem okumaz, hem yazmaz. Hem vergi vermez. İşe yaramaz. Yaramaz oğlu yaramaz. Benim diyeceğim bu kadar."

Dışarı çıktık. Yağmur daha veriştiriyor.

İsmail Efendi:

"Bey," dedi, "bekleyelim mi? Yağmur çok azgın."

"Beklemeyelim. Görülecek yerleri görüp yarın Düzağaca, Kırkkavağa, Zerke, Tazıya doğru yola düzülelim."

"Olur," dedi, İsmail Efendi.

Gece Babacığın söylediği Topalceviz Dağına doğru yola çıktık.

İsmail Efendi:

"Önce boğulmuş bir ormana götürüyüm seni."

Yürüyoruz. Yürüyoruz, yağmur hışılıyor. Yürüdüğümüz yer ormanlık. İsmail Efendi önde. Bir de çabuk yürüyor ki, kayadan kayaya ceylan gibi sekiyor. Güya ormandan geçiyoruz. Yamaçtaki toprakları akıp çakılları çıkmış, verimsiz taş tarlalar arasında bir eğri büğrü çam ağacı. Biraz daha gayret etseler çalılar gibi çamlar da toprakta göceklenecek.

Bir akarsu geçtik. Sol yanda pürenler mor mor. Pürenler yağmur altında ağır ağır kokuyorlar. Sonra bir kekik alanına düştük. Sonra kayalık, sarp bir yere geldik. Kayalığın arkası sık ormanlık. Hiç yaşlı ağaç yok. Genç ağaçlar... Bıraksalar burası on yıl içinde öyle bir orman olur ki bakmaya kıyamazsın.

Bu yıl değilse de gelecek yıl bu ormanı mutlak yakacaklar. Ne yazık! Bir de ormanın içine girdim ki ne göreyim: Bizim gördüğümüz gençlik kıyılardaymış. Ortaları yakmışlar. Yangın yerinden de geçtik. Bir tarlaya geldik. Tarlanın arkası ormanlık. Ormanlığı da geçtik. Öğle oldu. Saat tam on iki. Benim ıslan-

madık bir yerim, iğne deliği büyüklüğünde bir yerim kalmadı. Muşamba yalnız İstanbul yağmurlarına dayanırmış. Topalcevizin dağında hapı yuttu.

Ormanlığı geçtikten sonra, tepeden tırnağa kurumuş ağaçlıklı bir ormana geldik. Dikilmiş ağaçlar kupkuru. Binlerce telgraf direğini bir araya getirip dikmişler sanki. Çırılçıplak. Yapraksız.

İsmail Efendi beni elimden tutup iri gövdeli bir ağacın yanına götürdü. Elimi gövdenin üstüne koydu.

"Baltayı alır eline... Aldı mı baltayı eline, kabuğu fırdolayı keser. Dört parmak. Bir daire gibi kabuğu çıkarır. İçinin yalabuğunu güzelce yer. Sonra efendim öteki ağaca geçer. Onu da öyle yapar. Böylece ağaç boğulmuş olur. Boğulan ağaç kurumaya mahkumdur. Kurur. Ağacı boğduğundan dolayı adamı yakalasan bile, mahkemeye versen bile ceza görmez. Ağacı boğmak, tahribat sayılmaz. İşte böylece ağaç boğulduktan sonra adam bırakır orayı, bir yıl, iki yıl uğramaz oraya... İki yıl sonra ağaçlar çürür. Çürümeyenleri adam kökler, odun yapar. Sonra da orayı tarla yapar. Şu gördüğün tarlaların hepsi boğulmuş ağaç tarlasıdır. Şu gördüğün göz alabildiğine uzanan kıraç, sel yeniği topraklar da, toprak denmez gayri onlara ya, kayalıklar da boğulmuş ormanlardan çıkarılmış eski tarlalardır. Onlar artık işe yaramaz. İki yıl sonra bu tarlalar da işe yaramayacaktır."

"Vay anasını! Bunu nasıl anlatırsın millete? Bunu nasıl anlatırsın sorumlulara?"

Boğulmuş ormandan çıktık. Yağmur yağıyor. Bu yağmur, kim bilir şimdi ne kadar çok toprağı denize alıp götürüyordur. Orman olsa toprak öyle kalır.

"İsmail Efendi, daha çok mu böyle boğulmuş orman?"

"Son yıllarda çok sıkıştırdık da hep boğuyorlar. Eskiden boğmazlar, keserler tarlada bırakırlardı. Boğmaya da bir ceza bulsak, onlar da başka bir yolunu bulurlar. Bir kördövüşüdür gidiyor. Şimdi, biraz sonra seni kesilmiş, tarla ekilmek için kesilmiş bir ormana götüreceğim, görsen hüngür hüngür ağlarsın."

İkindiye doğru dediği yere geldik. Çamlar yere serilmiş. Kesiklerden sakızları sızıyor, kan gibi. Daha yeşil yeşil. Yüzlerce ağaç...

"İşte burası yaza kadar böyle kalır. Kurur. Yazın tarla sahibi gelir, bu kurumuş ağaçlara bir ateş verir. Bu ateşle orman da yanar... Bak bey, Allah aşkına iyi bak! Burada tarla olur mu? Bu yamaçta tarla olur mu? Buraya eksen eksen bir yıl ekebilirsin. Sonra sel gelir toprağı alır gider. Değer mi? Milletin bu ormanına yazık değil mi? Köylü buradan bir yılda alsa alsa yüz liralık mahsul alır. Şu devirdiği ağaçlar en az beş bin lira eder. Ağacından vazgeçtik. Ya akan toprağa ne demeli?"

Böyle kesilmiş, boğulmuş beş altı tarla daha gösterdi İsmail Efendi, geri döndük.

"Ben buraların çocuğuyum," diyor İsmail Efendi. "Şu gördüğün kel, topraksız, kayaları bıçak gibi çıkmış yamaçlar var ya, daha yeniyle kaplan giremez ormandı. İşte şimdi böyle. Biliyor musunuz ben bu bakım memurluğunu niçin yapıyorum? Parası için değil. Yemin ederim parası için değil... Para için bunca rezalet çekilmez. Ben ağacı severim. Canım gibi severim. Mesleğe girince öğrendim ki bir ağaç, bir çocuk kadar kıymetlidir vatan için. Ama bunu bizim köylülere anlatamazsın. Söylersin, dinler dinler, doğru der, sabahleyin gider bir ormanı boğar atar."

İsmail Merdin binlerce orman bakım memurundan biri. Macerası gerçekten macera... Yarın İsmail Merdinle Düzağaç köyüne doğru yola düzüleceğiz.

Doğranan Ormanlar

Yağmur azıcık dindi. Gün doğarken Burmahandan Düzağaca doğru yola çıktık. İsmail Efendi önde, ben arkada, vurduk bir sırta yukarı. Yol, keçi yolu bile değil. Karınca yolu gibi incecik bir şey. Çalılık. Bu yoldan yarım saat kadar yürüdükten sonra kayalıklara geldik. Çakmaktaşı gibi keskin kayalar... İşte Burmahandan Düzağaca kadar aradaki yol böyle. Çakmaktaşından yol. Bu iki ara üç buçuk saat çekiyor. Gene bu üç buçuk saatlik arada da yakılmamış hiçbir ağaçla karşılaşmadım.

Sonra açmalar da gırla gidiyor. Yer yer, benek benek derisi yüzülmüş gibi dağların. Dağlar nakışlı.

İsmail Efendiye dedim ki:

"İsmail Efendi kardaş, yangının önüne geçilmez. Yakan adam ormanda kaybolur gider. Dediğin gibi yakalasan, yakarken yakalasan şahit yok ispat yok. Ama bu açmacılığın önüne geçebilirsiniz."

İsmail Efendi:

"İşte," dedi, "tam derdime bastın. Ben de bunu söyleyecektim sana. Onun da önüne geçilemiyor. Geçilemez. Bir kere boğma var. Boğulmuş ağaç ceza tutmaz. Sonra kesme var. Her neyse, sana bir iki misal vereyim de parmağın ağzında kalsın. Ben bundan önce kendi köyüm Karaörende idim. Burmahana sürgün geldim. O da bir açma yüzünden. Bir baktım ki adam tarlasının üst başında beş dönümlük bir yerdeki ormanı baltayla doğramış. Yaşlı genç bütün ağaçları doğramış. Tuttum hakkında bir zabıt, verdik mahkemeye. Adam beraat etti. Hakkın var dedim. Sen bunda beraat et. Edebilirsin. Hakkın var. Gelecek yıl ağaçları yakarken elime bir geçersen İsmail sana gösterir. Yıl geçti. Ben tetikteyim. Kesilen ağaçları ha bugün yakacak, ha yarın... Temmuzun onunda mıydı ne, bir baktım ağaçlara ateş verilmiş... Kuru ağaçlar yanmış. Tuttum bir zabıt. Adam gene beraat etti. Dur, dedim, dur! İsmail sana gösterir. Gelecek yıl sabanı koşup ekeceksin ya... Gene bir yıl geçti. Sabanı koştu seninki... Gel dedim, gel! Gel çekirge. Verdik mahkemeye. Bir ay yattı çıktı. Ama gene ekti tarlayı. Hasat zamanı geldik mahsulü haczettik. Gelecek yıl gene ekti tarlayı. Ben bu sefer gene zabıt tuttum. İşte o zaman olanlar oldu. Hakkımda bütün köylüyle birlikte iftiraya girişti. Birincisi, karısının boynundan gece gelip elli altını çalmışım. İki şahit. Verdi mahkemeye. Sürün İsmail sürün. Ondan beraat ettim. Bir başka iftira. Bu sefer de oğlunu öldürüp yakmışım. Altı yaşındaki oğlunu... Gene mahkemede aldık soluğu. Anan yahşi baban yahşi, çocuk yok ortalıkta. Allah kuru iftiradan saklasın. Bir ay iki ay... Canımdan bıktım. Çocuğu uzak köydeki ninesinin evine götürüp koymuş. Orada bulduk da yakayı kurtardık. İftira durur mu? Bir kez başlamasın. Rüşvet aldığım, ormanı sattığım, daireye ihbar edilmeye başlandı. Amirlerim beni bilirler. Ormanı canımdan çok sevdiğimi bilirler. İnanmazlar böyle şeylere... İnanmazlar ya, edeme-

diler, beni köyden alıp Burmahana attılar. Ben kötü oldum. Açmayı açan şimdi o tarlada güzelcene ekip biçiyor. Ben neden dayattım bu işte? Köylü görsün ki hükümet ormandan tarla açtırmıyor. Görsünler de açmasınlar. Şimdi baktı ki köylü, tarla açana ceza yok. Herkes tarla açacak. Üstelik ormancıyı da yerinden atıyorlar... Yerimden atıldığıma bir yüreğim yanıyor ki... sorma bey..."

"Neden İsmail Efendi? Burası da yer. Sanki orası burdan daha mı iyiydi."

"Yok bey yok. Beş yıldır... yanmış bir sedir gençliği vardı. Her bir fidanı kız gibi. İşte beş yıldır ben o ormanın içine kuş bile sokmuyordum. Uyku uyumayıp onu bekliyordum. Görsen bey, ne orman!.. Benden sonra gelen arkadaşa eyi tembih ederek teslim ettim ya, korkuyorum ki yakacaklar... İşte ondan korkuyorum. O orman kurtulsun, dünyada hiçbir şey istemem. İsterlerse işimden atsınlar. Bilmezsin bey, bu ağaç sevgisi başka şeye benzemez. Çocuk sevgisi gibi bir şey... Sedir gençliğini yakarlarsa benim de dünyada tutunacak dalım kalmaz. Benim de bir tarafım yıkılır. Çocuk gibi büyüttüm. Onun için beş yıl uyku yüzü görmedim. Gece gündüz bu yaz onu düşündüm. Ha yaktılar, ha yakacaklar..."

Saat on ikide Düzağaç köyünün yirmi evlik Düzağaç mahallesine geldik.

İsmail Efendi:

"Bey," dedi, "kusura kalma ya, yorgunsun ya, senden bir ricada bulunacağım."

"Söyle İsmail kardaş," dedim.

"Bugün, Düzağaçta kalmadan, Düzağacın bir mahallesi olan Kırkkavağa geçelim. Dört saat gelir. Sana orman tahribatını orada göstereyim. Görmeden olmaz."

"Sen bilirsin İsmail Efendi. Gidelim."

Düzağaçta yemek bile yemedik. Birer su içip düştük yola.

Yollar gene kayalık. Yollar bıçak sırtı gibi... Sırat köprüsü de diyebiliriz. Ayağımdaki lastiğin altını taş yedi eritti. Paçavra bağladım.

Yağmur iyice dinmişti. Gün kavuşurken Kırkkavak mahallesinin ilk evine geldik.

İsmail Efendi:

"Bey Kırkkavağa geldik," dedi.

"Burası mı Kırkkavak?"

"Burası..."

"Bir tek ev, başka ev yok..."

Güldü:

"Bey," dedi, "bir de köylü çocuğuyum dersin. Bundan sonra bu dağlarda bir arada eve rastlayamazsın. Bu evden yarım saat uzakta bir eve daha rastlarız. Yarım saat ötede bir eve daha... Böyle böyle... hepsi bir köy olur. Bu ev Hüseyin Ağanın evidir. Bu gece burada kalacağız."

"Kalalım."

Hüseyin Ağanın evinin sefaletini anlatamam. Ev de başları bitiştirilerek, alt uçları toprağa dikilerek yapılmış ağaçlardan... Yalnız yarım metre kadar taş örmüşler dört bir yanına.

Öyle bir yatak ki, sabaha kadar gözümü yummadım.

Şafak atmadan gene yola düşüp, gün doğarken varacağımız yere vardık. İsmail Efendi zehir gibi bir yüzle:

"İşte," dedi, "bundan sonra bütün orman böyle."

Dağlar, yamaçlar, koyaklar göz alabildiğine kesilmiş, yerde yatan ağaçlardan ibaret... Ayakta bir iki yeşil fidancık var. Başka yok. Kesilip yıkılmış. Ağaç denizinde yürüyoruz. Bütün ağaçlar soyulmuş. Hiçbirinde bir damla kabuk yok.

"Bu ne İsmail Efendi?"

İkimiz de ağlamaklıyız.

"Bu efendim, kışın toprağı kar örter. Ortada hayvanların, keçilerin yiyeceği bir damla ot kalmaz... Keçi sahipleri de ağaçları yıkarlar. Keçiler çamların kabuklarını soyarlar. Her keçi günde dört beş ağaç kabuğuyla ancak doyar."

"Bu kadar çok mu?"

"Bu gördüğün çam... Çamın yalnız kabuğunu, bir de uç pürlerini yer keçi. Halbuki yapraklı ağaçların, yani meşelerin her yerlerini yer. Bir de meşe ormanı görsen..."

Olacak gibi değil!

Kırkkavaktan dönerken yol boyunca bütün ağaçlar çepeçevre yalabuk soygunuyla yaralıydı. Kurumuştu. Bu kurumuş, yaralı ağaçlar bir de yangın görmüşlerdi.

Beşkonak Sütlüce arasını (Sütlüce Ispartanındır) on beş günde gezdim. Bu on beş günde, on kadar köyü dolaştım. Bir anket yaptım. Anketimin doğru olması için birçok insanla görüştüm. Yüzlerce kadın erkek.

Dönüp dolaşıp tekrar Düzağaç köyüne gelelim. Bu bölgenin orta köyüdür.

Yücesinde çıplak bir dağ var. Çıplak dağın altında fırdolayı, bir kuşak gibi orman şeridi var. O da yer yer yanmış. Yanmış yerler, esas ormandan birkaç misli daha çok. Düzağaç muhtarlığının merkezi olan Düzağaç yirmi evlik. Bütün tarlaları ormandan açılmış. Yamaçlarda. İki yıllık sele dayanamaz. Bir kışta bütün toprak Akdenizi boylar. Düzağaç muhtarlığı on mahalleden meydana gelmiştir: l- Düzağaç, 2-Karakanlar, 3- Kızılcakaya, 4- Çingilder, 5- Cayar, 6- Kırkkavak, 7- İntaş, 8- Eğrenlibük, 9- Subaşı, 10- Kocaeğrik... Bu mahallelerin biribirine en yakını üç buçuk saat çekiyor. Karakanlarla Kırkkavak arası yedi saat. Mahallelerdeki her ev arası da yarım saat... Mesela Kırkayak mahallesindeki Hüseyin Ağayla Osman Ağanın evlerinin biribirine uzaklığı bir buçuk saat. Hüseyin Ağaya soruyorum: "Komşu filan?"

"Komşum," diyor, "iyi has komşum Osman Ağadır."

Bir köyün yayıldığı sahayı yukarıda verdiğim saat hesaplarıyla ölçtük, inanılmaz rakamlar elde ettik. Mesela bu hesaba göre Düzağaç muhtarlığı yahut derebeyliği diyelim, otuz beş kırk kilometrekarelik bir sahayı kaplıyor. Düzağaç köyü yüz yirmi evliktir. Yüz yirmi evde sekiz yüz insan yaşar. Yüz yirmi ev bir saatlik, kırk beş dakikalık, yarım saatlik aralıklarla otuz beş kırk kilometrekarelik bir sahaya dağılmıştır.

Bu evler orman içindedir. Her biri bir tepenin yamacında, bir kayanın duldasındadır.

Bu hesabımızı burada bırakıp şimdi başka hesaplara geçelim.

Düzağaçtan üç kişinin iktisadi durumunu göreceğiz. Bunu otuz kişinin içinde kendilerinden sordum. Doğruluğundan eminim. Sorarken muhtar da vardı. Yalan söylemelerine sebep de yoktu. Bu üç kişiden biri fakir, biri orta halli, öteki de zengindir.

1) Ramazan Güven. 1926 doğumlu. Anası babası hayatta. Evlendikten sonra babasından ayrılmış. En büyüğü yedi yaşında dört çocuğu var. Tarlası iki dönüm. Bir yamaçta. Gittim gördüm. Taşlı, verimsiz, berbat bir tarla. Toprağı da iyice yıkanmış. İyi mahsul verdiği yıl, bire üç veriyor. Tarlasından aldığı kendisine yetmediği için Düzağaçtan Ahmet Erdemin ortakçılığını yapıyor. Ortakçı olarak on iki dönüm ekiyor. Mahsul iyi olursa, bire üç alıyor. Keçisi yok. Bir eşeği, bir ineği var. Borcu dört yüz lira. Bankaya hiç borcu yok. Borcu köylülere... Faizle alıyor borcu. Her yıl Manavgat çukuruna inip amelelik yapıyor. Bu yıl altmış lira getirmiş Manavgat çukurundan. Çeltikte çalışmış. Sıtma tutmuş üstelik. Evine bir kurban bayramında et girmiş. O da bu yılki kurban bayramında. Bir de üç yıl evvelki kurban bayramında et yemişler. Yılda üç kilo yağ yiyorlar. Çarşıdan elbiselik, çamaşırlık almıyorlar. Kendileri dokuyorlar. Karısı şimdiye kadar ayakkabı yüzü görmemiş. Çocuklar da öyle.

Ramazan Güvenin ayağında bir ham çarık var. Keçi derisinden. Bir de kendi dokuması bir çorap. Kendi dokuması kıl karışığı bir şalvar. Sonra pamuklu bir mintan sırtında da.

Hiç gazyağı yakmamış Ramazan, Ramazan oldu olalı... Çırayla ısıtmış evini. Evine tatlı olarak geçen yıl yarım kilo bal girmiş. Onu da öteki köylerden bal satmaya gelen birisiyle buğdayla değişmiş. Bütün derdi çabası ormancıları atlatıp birkaç dönüm tarla çıkarabilmek. Şu ormancılarda da vicdan merhamet arama, diyor. Halimizi görüyorlar, sefaletimizi görüyorlar da tarla açtırmıyorlar, diyor. Ramazan yakında tarla açacak. Hesap ettim de Ramazanın nasıl geçinebildiğine bir türlü akıl erdiremedim. Evine gittim. Bomboş gibi bir şey. İki yatak eskisi. Birkaç bakır sahan, bir tencere, bir testi... O kadar işte... Ramazan köyün fıkara dediklerinden.

2) Orta halli. Ali Gülmez. Otuz beş yaşında. Altı çocuğu var. Tarlası on dönüm. Her yıl bir dönüm, yarım dönüm or-

mandan açarak kazanmış. On beş keçisi var. Bir ineği, beş koyunu, bir kısrağı, bir atı var. Borcu beş yüz on lira. Bunun sekseni ağabeysine, iki yüz ellisi Ziraat Bankasına, yüz sekseni Burmahanda Mustafa Ağaya. Yılda Manavgat çukurunda pirinç işinden, pamuk toplamadan, kök köklemeden üç yüz lira kazanır. Yılda keçi kılından bir çul yapıp kırk liraya satar. Yılda altmış liraya da iki keçi satar. Okuryazarlığı var. Askerde öğrenmiş. Yüz yirmi evlik Düzağacın on altı okuryazarından biri de Ali Gülmez. On dönümlük tarlaya beş gülek eker, on beş gülek kazanır. Bire üç yani. Dört yüz elli kilo yani. Bu mahsul onlara yetişmez. Şubattan itibaren borç almaya başlar. Ali Gülmez diyor ki: "Çocuklar bir büyüsün, işe elleri yetecek kadar olsunlar hele. Ben mahpusa girince aç kalmayacak hale gelsinler... Birçok tarla açacağım, birçok tarla açacağım ki ormandan... Paydos fıkaralığa gayrik... Atarlar hapse. Yatar çıkar, gene açarım. Gene gene açarım... Hele bir büyüsün çocuklar..."

3) Zengin. Cemal Güvener. Elli beş yaşında. Köyün imamı. Otuz dönüm tarlası var. Orman içinde. Yangın yeri. Üç yüz keçisi var. Borcu yok. Kazancı yılda keçi yüzünden bin beş yüz lira... Tarlalarından yetmiş beş gülek mahsul kaldırır. Beş kovan arısı var. Geçen yıl otuz kovanmış, geçmiş. Dokuz çocuğu var. İyi giyiniyor. Fötr şapkası var. Ayağında mesti var. Beyaz sakalı var. Evi iki katlı.

Sonra, yüz yirmi evlik Düzağaç köyünün orman suçundan mahkemeye verilmemiş tek adamı. Yalnız Düzağaç köyünün orman suçundan mahkemeye verilmemiş tek adamı değil, bu dağların orman suçundan mahkemeye verilmemiş tek adamı. Rekor İmam Efendide. Varolsunlar.

Düzağaç köyünün evleri de öteki dağ köylerinin evlerinin tıpkısı... Duvarlar üst üste yığılmış harçsız taşlardan yapılmış... Üzerleri de biçimsiz biçimsiz kesilmiş tahtalardan. Tahtalarla örtülmüş... Tahtalar çivilenmiş de değil. Tahtaları tutturmak için taş yığmışlar üstlerine... Uzaktan evlerin üstü taşlı tarlalar gibi benek benek gözüküyor.

Ali Gülmez konuşkan, aklı başında bir adam:

"Bizim durumumuzu olduğu gibi tespit ettin. Biz başka yerlere bakasıya cennetlik sayılırız. Bir de Zerki gör. Ispartanın Sütlüce bucağı köylüklerini gör. Gör de Düzağaç köyü İstanbulmuş, onlara bakarak, de!"

Dedim ki:

"İnsaf et bre Ali Gülmez. Bu sizin köylerden de..."

Ali Gülmez kızdı:

"Söyleyim de dinle öyleyse... Geçen yıl Zerke gittim... Hani Zerkin yanında da bir gavur tiyatrosu, bir gavur şehri var ki, deme gitsin... O şehrin mermerleri, taşı toprağı cam gibi parlıyor. Bir şehir ki Antalya büyüklüğünde... Geçen yıl bir İngiliz avradı görmeye geldi. İşte Zerk köyü bu şehrin yanında. Kayaların içinde. Zerk köyüne yalçın dağları tırmanarak gideceksin. Başka yol yok. Zerk köyünde bir damla toprak göremezsin. Tüm kayalık. Zerk köyünde bir tek zengin adam var. Amma çok zengin. Zerk köyünün insanları tüm yalınayak gezerler. Kış yaz ak bezden bir don, bir de gömlek giyerler. Bellerinde de kıl ipten bir kuşak..."

"E, Ali Gülmez, buysa, ben bunları gördüm. Gezdiğim yerlerin kıyafetleri hep böyle... Tazı da böyle. Karacaören de böyle... Böyle oğlu böyle."

Ali Gülmez:

"Dur baba, dur!" dedi. "Azıcık sabırlı ol da sana deyivereyim. Önlerinde üç keçi, o dağ senin, bu dağ benim... Sonra efendim, bunlar yatak bilmezler..."

"Nee?"

"Yatak bilmezler."

Konuştuğumuz yerde on beş kadar köylü var.

Bir tanesi:

"Etme Ali," dedi, "etme. Eskiden yatak bilmezlerdi. Şimdi yatakları var. İki yıldır yatakları var. Bıldır bizden pamuk almadılar mı? Etme Ali Gülmez kardaşım."

Ali Gülmez:

"Ben geçen yıl Zerke gittim. Kara Hüseyinin evine misafir

oldum. Ben de kertikte yattım, onlar da... Bir hafta kaldım köyde. Bütün köy kertikte yatıyor."

"Bu kertik dediğin de ne Ali Gülmez?"

"Ha, onu sana deyivereyim. Uzun, kalın bir çam ağacını alırlar, kabuğunu soyarlar, soyduktan sonra keseri ellerine alırlar, o ağaçta kaç kişi yatacaksa o kadar baş koyacak yeri ağaçta oyarlar. Yani bir koca çam ağacı, üç dört kişilik ailede kaç kişi varsa, bir yastık olur. Altlarına bir kıl çul serip, üstlerine bir kıl çulu örterler, başlarını kertiğe koyup uyurlar. Kara Hüseyinin evindeki yastık da dedesinden kalmıştı. Başlarını koydukları kertikler yağ bağlamıştı. Birer parmak kalınlığında... Yeni ağaç kertikler iyi olmazmış. Adam başını koyunca batar gibi olurmuş. Halbuki eskiler, yağlanmış, dedelikler kuştüyü gibi rahatmış."

Birkaç köylü:

"Ali Ali," dedi, "etme! Şimdi yok o. Geçen yıl gelip bizden pamuk aldılar."

Ali:

"Yalansam iki gözüm önüme aksın," dedi. "İsterse efendiyi götüreyim oraya."

"Götür," dediler.

"Sütlüce köylükleri de öyle..."

Araya laf karıştı. Söz döndü dolaştı gene yakma, açma, meselesine geldi.

Dün geceden beri köylüler alımlarını almışlar, bana, ormancılara iyice kızmışlar. Sorduklarımdan mı huylanmışlar ne, yüzleri yüz değil.

Biri:

"Gel de tarla açma! Sen ol da tarla açma!"

Lafı onun ağzından gene Ali Gülmez aldı:

"Bozlar köyünü gördün mü?" diye sordu.

"Gördüm," dedim.

"Bizim köy de dağ köyü, o da... Bizim köyün evleri gibi, onun da evlerinin her biri bir koyakta... Cehennemin dibinde."

"Öyle."

"Bizim köyden hiçbir farkı var mı? O da kayaların arasında. Onun da suyu yok, tarlası yok. O da orman içinde. Dört bir yanını kayalar sarmış."

"Sarmış."

"Amma dur. Amma dur ki sana farkını söyleyim: Bizim köyün mart deyince yiyeceği biter. Bozların yiyeceği gelecek yıla da yeter. Bozlar, harıl harıl buğday satarlar. Halbuki üç yıl öncesine gelinceye kadar Bozlar köyü ekmek yüzü bile görmezdi. Biz gene şimdi çok iyiyiz. Yiyeceğimiz bitse bitse martta biter. Onlarınki şubata da kalmazdı. Nerde bir aç, çıplak görsek Bozlarlı derdik. İşte Bozların bu dağlarda ünü şanı böyleydi. Bunu iyice belledin mi bey?"

"İyice belledim Ali."

"Bundan beş yıl önce Bozlar köyü ormanlarında bir yangın çıktı. Tam on beş gün geceli gündüzlü devam etti. Ormanlar yandı kül oldu. Bir tek dikili ağaç bile kalmadı. Ağaçların kökleri bile yandı dersem inan... Ondan sonradır ki Bozlar köyüne gün doğdu... Bir tarla açtılar, bir tarla açtılar... Koyaklardan, yamaçlardan, pınar yanlarından bir tarla açtılar... Her birisinin yirmi dönümlük tarlası oldu en az... Bir de kara toprak çıktı ışıl ışıl... Ekmek yerine toprağı ye. Senin Bozlarlılar bir ekin ektiler, bir ekin ektiler o yıl! Ormanın külü, gübresi, toprağın hamlığı... Toprak bire on beş, bire yirmi verdi. Bozlarlı o gün bugündür buğday satar. İyi bakarlarsa toprak beş on yıl daha dayanır. Yamaçlar çok dik değil Bozlarda. O yüzden yağmur, sel toprağı ancak beş on yılda yıkayabilir. Ondan sonra da Allah kerim. Bozlarlılar bir orman daha yakarlar. Şimdi gel de sen ormanı yakma. Ormanı tarla etme."

Karşıki genç ormanlı yamacı gösterdi. Bu yıl yamaca yedi sekiz yerinden ateş verilmiş. Verilmiş ama, yamaç tamamen yanmamış. Çünkü Düzağaç bölgesinde iki tane bakım memuru var. Söndürmüşler.

"Şurdan bir tarla çıkar, bir tarla çıkar ki... Vay anam vay. Bir de kara toprağı var... Eh, bütün köyün gözü bu yamaçta. Bir gün yanacak. Kim yakacak? Allah bilir. Kimse de yakmayacak. Kendiliğinden ateş alacak. Bir gün bakacağız ki yanmış kül olmuş orman. Sonra tarla yapacağız. Bozlar gibi..."

Ormanlı yamacın altında açılmış bir tarla gösterdiler. Buradan bir altı dönümlük kadar gözüküyor. Taşlı. Tarla Hasan Korkutur adlı birininmiş. Bundan üç yıl önce bir dönümlük bir

tarla daha katmış tarlasına... Orman dairesi onu mahkemeye vermiş bu yüzden. Bir hafta hapislikte 1254 lira para cezasına mahkum olmuş Hasan. Hasan bir hafta hapsini yattıktan sonra ortadan kaybolmuş. O gün bugündür Hasan Korkuturdan bir haber yok. Hasanın üç çocuğuyla karısı ellerin aralığında kalmış. Köylü de imdatlarına yetişmeseymiş açlıklarından öleceklermiş. Bereket ki köylüye, tarlasını ekip biçmişler de... Bu dağlarda binlerce Hasan Korkutur misali var.

Orman Yangınlarının Sebepleri

Bozyaka köyü yedi mahalle. Tazı köyü de beş mahalle. Bunlar da kilometrelerce sahaya dağılmış...

Düzağaçta epey kaldım. Köylülerle seviştik. Kendi kendime dedim ki, bir de şu orman yangınlarının sebebini sorsam Düzağaçlılardan. Bunca ahbaplığımız var. Söylerler mi ki acep? Dükkancı Ahmedin odasında toplandık:

"Kardaşlar," dedim, "bir de ormanları neden yakıyorlar onu öğrenmek istiyorum. Merak ettim. Elbette bir sebebi olacak. Bazı yerleri, anladım, tarla yapmak için yakıyorlar. Bir de sarp kayalıkları, ulu yamaçları yanmış gördüm. Buralardan tarla çıkmaz bir şey olmaz. Neden yakıyorlar acaba?"

Bir zaman biribirlerinin yüzlerine baktılar. Sorumun altında bir kötülük var mı yok mu diye gözleriyle konuştular, ölçtüler biçtiler. Sonra içlerinden biri beni cevaplandırdı:

"Bizim köylüler orman yakmasını bilmez ki sebebini bilsin. Orman yakmak vatanı yakmak demektir. Düzağaçlılar ormanın kıymetini bilirler."

"Yahu insaf edin," dedim. "Dün, bu köylerde Cemal Efendiden başka orman suçundan mahkemeye verilmemiş bir tek adam yok diyordunuz."

Aynı adam:

"Ormancılar laf olsun, garaz olsun diye verirler köylüleri mahkemeye. Hepsi de beraat eder."

"Boş yere orman yakılmaz ya."

"Yakılmaz."

"Eee?"

"Bozlar yakar ormanı. Tazılılar, Bozyakalılar, Bolasanlılar yakar ormanı. Düzağaçlıların elinden gelse ağaç dikecek dağlara."

"Peki bu köylükler neden yakarlar ormanı? Onu soruyorum."

"Orman yakmadık ki bilelim. Git de sebebini o köylülerden sor."

Bütün Düzağacın yanı yönü, tüm ormanları yanık. Yıllardan beri her bir dağı yangın görmüş. Düzağaç ormanlarını gelip Tazılılar yakmamışlar tabii!.. Söylenmez ki.

Sebeplerini söylemeyecekler. Biliyorum, biliyorum ya ağızlarından duymak istiyorum. Bozlarlılar niçin yakıyorlar ormanı. Düzağaçlılar haşa! Öyle şey yaparlar mı?

Düzağaçtan bir yol arkadaşı aldım. Düştük yola. Şafak vakti. Yağmur dinmiş. Dağlar çam kokuyor. Pürenler de mor mor açmışlar. Kokuları çam kokularına karışıyor. Toprak kırmızı.

Dereler inip, tepeler çıkıyoruz. Yolda evlere uğruyoruz. Bir tepenin duldasında yalnız bir ev. Bu evden başka yeryüzünde ev yoktur dersin kendi kendine. Öyle bir duygu gelir insanın içine burada. Ta tepenin doruğuna kadar evin dört bir yanı çırılçıplak soyulmuş. İlaç için arasan orman yok. Bütün yan yön, toprağı taşınmış taşlı yamaçlardan ibaret. Ormanlar evin uzaklarına kaçmış. Evden yarım saat, bir saat ötelerden başlıyor orman, o da eğer yanmamışsa... Bu dağlarda yüz binlerce evin etrafı böylesine açılmış işte. Dağlarımız böylecene kel bırakılmış. Ormanlarımızı bu yüzden kaybetmişiz işte.

İkindiye doğru Bozlara girdik. Ne bende bir hal kaldı, ne de yol arkadaşım Mustukta... Kayalar ayaklarımızı, ellerimizi yedi. Yol diye kayalıkları tırmandık. Allah kahretsin böyle yolu.

Bozlar on üç evlik. Bir çukurda. Evlerinin üstü tahtadan. Taşlı tarla gibi, öteki köylerin ev üstleri gibi. Bu tahtalar her iki yılda bir değiştirilir. Yoksa çürürler. Dam akar.

Bozlara girerken yamaçta ak sakallı birisi çift sürüyordu. Selam verdik. Selam aldı. Yol arkadaşımın dostuymuş. Bizi ya-

nına çağırdı. Yamaç öyle dik bir yamaç değil. Ova gibi bir şey. Taşı da az tarlanın. Saban kumda gibi işliyor. Kara toprak mis gibi kokuyor. Yumuşak yumuşak. Çukurova toprağı gibi.

Çift süren adamın adı Memed.

Mustuk:

"Beğ gazata yazanlardan," dedi.

Memed Ağa bana bir tuhaf baktı. Mustuğu yanına çağırdı. Benden uzaklaştılar. Konuştular. Sonra yanıma geldiler.

"Hoş gelmişsin," dedi, Memed Ağa.

"Hoş bulduk," dedim.

Çifti bıraktı.

"Yürün eve gidelim."

Eve geldik.

"Bu tarla yangın tarlası mıydı Memed Ağa?"

"Yangın tarlası..."

Gece on üç evin erkeği de başımıza toplandı. "O yangın çıkmasaydı, biz şimdiye acımızdan ölmüştük."

"Yangını kim çıkarmış acaba?"

"Kim çıkaracak? Tazı köylüler geçerken ateş atmış olacaklar. Allah razı olsun onlardan. Yoksa çoktan köyü bırakmış gitmiştik. Bir dönüm tarlamız bile kalmamıştı. Bütün toprağımızı yağmur taşıyıp götürmüştü. Bire bir bile alamıyorduk. Allah razı olsun yangıncıdan. Bir toprak çıktı ki ormandan, bire beş, bire on veriyor."

Yumuşattım onları. Ormancıların değil, onların dostu olduğumu, onların dertlerini millete duyurmak için dolaştığımı dilimin döndüğü kadar anlatmaya çalıştım. Memnun kaldılar.

Tam sırasıdır diye sordum:

"Bu orman yangınlarının sebepleri?"

"Bozlar yangın çıkarmazlar. Bozlar köyünde arama yangını. Düzağaçtan geldin. Tazıdan geldin. Soraydın ya, asıl yangını onlar çıkarırlar. Bizim elimizden gelse dağlara tüm çam dikecektik. Düzağaçlılarla Tazılılar, Bolasanlılar orman düşmanı. Yangın çıkıncaya kadar biz aç kaldık, sefil kaldık da gene bir ağacın kılına dokunmadık. Yangın çıktı. Biz de tarla yaptık. Ne yapalım?"

Bu sefer yol arkadaşım Mustuk alındı:

"Nedenmiş? Nedenmiş?" diye çıkıştı. "Düzağaç on beş gün orman yaktı da tarla mı yaptı. Söyleyin Düzağaçta kimin on dönümden fazla tarlası var? Kim tarla açıp da devletimize zarar vermiş? Söyleyin bakalım."

Baktım iş tatsıza dökülecek. Araya girdim.

"Ne Düzağaç yakar, ne de Bozlar... O Tazılar yok mu?"

Güldüler. Mesele de burada kapandı.

Bozlardan sonra Mustukla gene yola düzüldük şafaktan. Köyü çıkar çıkmaz Mustuk bir boşandı:

"Sana söyleyim. Teker teker söyleyim efendi. Neden ormanı yakarlar? Tarla açmak için, bir. Tarlanın etrafı ormanlık olur, içinde kara böcük saklanır (domuz). Kara böcük çok zarar verir mahsule. Çok olur, öldüremezler. Onun için tarlanın yakınındaki ormanı yakarlar, iki. Bir de yanmış orman toprağında o yıl öyle bir ot biter ki diz boyu. Keçiler o otları yiyince çok etlenirler. Bir de ormandaki keneler vardır. Keçilere yapışırlar. Keneler yansın diye ormanı yakarlar, bu üç. Bir de tahtacılar işsiz kalırlar. Orman Dairesi onlara orman gösteremez. İş bulmak için yakarlar, bu dört. Bir de orman memurlarına kızar köylü. Yani zulüm gören köylü. Mahkemeye verilen köylü... bu beş. Bir de köyde iki adam biribirine hasım olur. Biri, ötekinin tarlasından ormana ateş verir ki tarla sahibini Orman Dairesi tutsun da mahkemeye versin, süründürsün, bu altı. Daha bir ay evvel böyle bir adam yakalandı. Bolasan muhtarına kızmış adam, muhtarın tarlasından ormana ateş vermiş. Muhtarı yakalamışlar. Muhtar kendisinin değil de, ormanı düşmanının yaktığını ispat etmiş. Adam şimdi hapiste. Şimdi anladın mı sebeplerini. Söyledim mi sana?"

Yüzünde hem bir acı, hem de gizli bir şeyi söylemenin rahatlığı vardı.

"Mustuk..." dedim.

"Ne yapalım geçim..." dedi. "Allah kahretsin... Ben bilmiyor muyum orman kalmayacak. Beş yıla varmadan her yer çöl olacak..."

Keçiye ve Açmaya Karşı

Bozlardan yukarılara, Bolasan köyüne doğru döndüm. Bu duyup işittiklerim görülmemiş, duyulmamış şeyler. İlk defadır ki çok iyi bildiğimi sandığım memleketimde şaşkına döndüm.

Tıraş edilmiş dağların ortasında bir çamlığa rast geldim. Ne yakılmış, ne de kesilmiş. Yalabuk bile yapılmamış. Çamlığın içine girince işin sırrı anlaşıldı. Ortadaki belki iki yüz yıllık koca çam, giydirilmiş gibi. Dallarına, yanına yönüne o kadar çok çaput, bez bağlamışlar ki... Çamın altında büyük evliyalardan biri yatarmış. Yaşasın evliya. Keşke her çamın dibinde bir evliya yatsa.

Yaşlı bir orman mühendisi de güzel bir usul bulmuş. İyi, yakılması ihtimali olan bir orman gördü mü, gidermiş terziye, bir çuval kırpık alır, ormanın ortasında büyücek bir çamı iyice donatırmış. Birkaç yıl sonra gelir bakarmış ki, orman yanmadığı gibi, bez bağladığı ağacın dalları bezden gözükmez olurmuş. Anadoluda ziyaret ağaçlarına çamaşırından, elbisesinden bir parçayı yırtıp bağlamak sevap sayılır. Böylelikle bizim mühendis epeyi orman kurtarmış.

Gene vurduk yol dedikleri sarpa. Yürü ha yürü! Bende yürüyecek hal kalmadı ya, iş hoş. Görmek istiyorum. Her gün yeni bir olay, yeni yeni insanlarla karşılaşıyorum.

Akşam bastırdı. Karanlığa kaldık. Bir de acıkmışım ki, hal kötü. Yol arkadaşım şimdi on dördünde Hasan adlı bir çocuk.

"Hasan!"

"Buyur ağam."

"Karanlığa kaldık Hasan. Yakınlarda bir köy, bir ev."

"Az ötede Süleyman Ağanın evi var. Evi var ama..."

"Aması ne?"

"Çok nekes."

"Bize ne. Olsun."

"Misafir alır mı ki? Hiç kimseyi misafir etmez de..."

"Eder etmez. Biz bir başvuracağız Süleyman Ağaya..."

Çoban yıldızı gözüktü. Kayalar silindi ortalıktan. Karanlık ağaçlar perde perde oldu. Uzaktan köpek havlamaları gelmeye başladı. Tepenin başına çıkınca, karşı yamaçta sallanan ufacık bir ateş dilimi gördük.

"İşte o ışık Süleyman Ağanın evi."

Tepeye indik. Bir su geçtik. Taşlı bir yamaç çıktık. Sürülmüş bir tarladan yürüdükten sonra Süleyman Ağanın kapısına geldik.

"Oooo Süleyman Ağa!.. Süleyman Ağa!"

İçerden ses seda yok. Bekle bekle ses yok. Bu gecenin karanlığında dağda mı kalacağız!

"Süleyman Ağa! Süleyman Ağa!"

Gene ses yok. Ne yapmalı? Bir şey uydurmalı. Köylü olmadığımızı anlatmalı.

"Süleyman Ağa, ta İstanbuldan geldik buraya. Seni deyip geldik."

Buna da bir ses çıkmadı.

"Hasan, Süleyman Ağadan hayır yok. Başka bir ev yok mu yakınlarda?"

Hasan usuldan:

"Var, var ama, sabaha ancak yetişiriz. Velinin evi var. Var ama..."

İçerde bir patırtı oldu. Kapıya doğru bir ayak sesi gelmeye başladı. Kapı açıldı. Mucize! Kapıda ak sakallı, yetmişlik, beyaz don gömlek giymiş biri, gerilmiş duruyordu.

"Misafiriz," dedim. "Seni deyip geldik."

İhtiyar kımıldadı. Bize kapıdan yol verdi.

"Hoş geldiniz."

Sert, aksi bir yüzü vardı. Neredeyse bizi kovdu kovacak.

Bir genç kız ocağın başına minder attı. Oturduk. Ocaklığın üstünde bir çıra cızırdayarak yanıyordu. Ocağa da kütükler atılmıştı.

Gür bir sesle:

"Merhaba!" dedi. "Nereden gelip, nereye böyle?"

Niçin gezdiğimi, ne yaptığımı, nereleri dolaştığımı uzun uzun anlattım. Keçiden, orman açmasından, köylülerin zaruretinden söz açtım. Konuştuklarımı hep iyi karşılıyordu. Coştu Süleyman Ağa. Coştuğu da şundan belli ki gelini çağırdı:

"Efendi uzak yoldan gelmiş. Hemen çabuk bir lokma ekmek hazırla. Akşamdan sonra gelene ya süyen, ya soğan. Efendi de kusura bakmaz."

Bir on beş dakika sonra sofra geldi. Bulgur pilavı ve soğan. Yedik. Sofrasına bereket.

Süleyman Ağa:

"Eyi geçtin elime efendi kardaş. Eyi ki yolun bana uğradı."

"Seni deyip geldim."

"Çok çok eyi etmişsin. Şu evi görüyor musun? Bu ev yüz elli senelik evdir. İyi bak. İçine sıçan düşse başı yarılmaz mı?"

Baktım. Ne denir.

"Yarılır yarılır," diye kendisi cevap verdi. "Bütün ömrümüz bir keçiyle açma uğruna geçer. Keçi beslemek, açma açmak kolay mı sanırsın. Bilmeyene kolay görünür. Bilmeyene yakarsın orman olur biter gibi gelir. Bilmeyene... Açma açmak cehennem azabı. Bunu kimse bilmez."

"Bilmez," dedim.

"Bilmezler de vay köylü orman yakar, vay köylü ormanı keçisine yedirir. Bilmezler. Bilmezler de köylü canı sıkıldığı için açma açar sanırlar. Ya ben aç kalacağım, ya orman gidecek. Bunun ikisi ortası yok. Bu dağlarda keçiden başka hayvan iyi yetişmez. Bu dağların hayvanı keçidir. Ya keçi besleyeceğim, ya açlıktan öleceğim. Keçi de ormanını yiyecek devletin. Çare yok. Başka çare yok. Açma açacağım. Hükümet, her ağacın başına bir bakım memuru dikse, her bakım memuruna da bin lira maaş bağlasa, gene ağacı boğup, yakıp, kesip tarla yapacağım. Hor görmeyin bizi. Bu dağlarda başka geçim yolu yok. Birincisi keçi, ikincisi tarla."

"Ama Süleyman Ağa," dedim, "orman bir gün bitecek. Yağmurlar toprağı yıkayıp götürecek. Her yan sipsivri kayalardan, taşlardan ibaret kalacak. Yağmur yüzü görmeyeceksiniz yılın on iki ayında. O zaman ne keçi yetiştirebilecek, ne de ekin ekebileceksiniz."

Süleyman Ağa kızmıştı. Coşuyordu.

"Bunu çok iyi biliyorum. Yakında, on yıla varmadan bir tek ağacın kalmayacağını, kurak olacağını, toprağın gideceğini hepinizden iyi biliyorum. Koy kendini benim yerime de keçi besleme, orman açma. Haydi koy. Koydun mu? Düşün bakalım."

"Düşündüm."

"Bir çare geldi mi aklına? Başka bir çare?"

"Yok!"

"Kış gelir. Göğüs boyu kar alır ortalığı. Ne ot, ne bir şey. Keçiler, aç aç meleşir kapıda. Ne yedirirsin sen olsan keçiye? Orman... Başka çare var mı? Keçi çok aç kalmadan çam kabuğu yer mi sanırsın... Ot olsun, meşe yaprağı olsun çam kabuğuna ağzını bile vurmaz. Pürlü ağaçları keçi de sevmez. İlle de yapraklı ağaçlar... Ama kış gelip çatınca kabuklarını da yer çamın, uç, yumuşak pürlerini de yer... Başka geçim olsa bu verimsiz keçiyi ben besler miyim sanırsın. Vay efendi vay! Ben İzmirde askercilik etmiş adamım. Sen beni ne belledin."

"Demek böyle ha?"

Kıpkırmızı kesildi. Bağırmaya başladı:

"Sen bir açma açmak nedir, neye mal olur bilir misin? Bu zulme, bu meşakkate insan olan dayanabilir mi? Sana bir açma açmanın hikayesini deyivereyim de ibret olsun aleme... Bak şimdi, eyi dinle... Ormanın içinden tarla olabilecek bir yer bulacaksın. Hiç olmazsa iki yıl dayanabilecek bir tarla... Yani iki kış yağmurunda taşınmayacak bir tarla... Bunu önce ya boğacaksın, ya kesecek, ya yakacaksın. Bunu böyle yaptın mıydı, bakım memuru gelecek yapışacak yakana... Mahkeme mahkeme sürün ha sürün. Bir aya, iki aya mahkum olacaksın. Geçti mi bir yıl. İkinci yıl, o kestiğin yeri, boğduğun yeri yakacaksın. Gene mahkeme, hapis... Bir yıl daha geçecek. Üçüncü yıl köklerini çıkaracaksın. Kök çıkarmak da bir bela..."

Ellerini açtı gösterdi.

"Bak şu ellere. Bak bakalım ele benzetebilir misin?"

Elimi aldı, kendi elinin yanına götürdü.

"Şu şuna benziyor mu hiç? Ha, benzemiyor. Anladın mı şimdi? Kök çıkarmak nedir?"

Elleri yamru yumru, yırtık yırtık, girintili çıkıntılı biçimsiz bir kaya parçasına benziyordu. Elleri el değil.

"Kökü çıkardıktan sonra koşacaksın ölümcül öküzü yamacın yüzünde çifte süreceksin. Mahsul meydana gelecek. Bire beş en çok. Eğer bakım memuru arkanı bırakmamışsa mahsulü haczedecek Orman Dairesi... Mahkeme mahkeme... Ya beraat edersin, ya da mahsulü alırlar elinden. İkinci yıl ekersin, toprağın şerbetini yağmur almış götürmüştür. Bu sefer alsan alsan

bire üç alırsın. Üçüncü yıl bire ancak bir alırsın. Dördüncü yıl bütün toprak taşınır gider. Sivri kayalar, taşlar kalır geride. Tarla gitti. Bu kadar emek vererek, sürünerek, bunca ağacı öldürerek meydana getirdiğin tarla uçtu gitti artık. Ne yapacaksın? Ne gelir elden? Gene başlayacaksın ağaç boğmaya, ağaç kesmeye, ağaç yakmaya... Bir ömür tarla çıkarıp, tarla kaybetmekle geçecek. Anladın mı şimdi? Gönlümüzden tarla çıkarmıyoruz. Şu dağlara bak. Kır, kıraç dağlara. Başka ne yapabiliriz? Bir ömür durmadan kök sökmek, durmadan hapis yatıp mahkeme mahkeme sürünmek ne demek! Bilir misin ne demek!"

Öğrendim.

Ormanı Bizden Değil Bizi Ormandan Kurtarın!..

Karanlık bastı, karanlığa yağmur çiseliyor. Bir de yolcu katıldı yanımıza. Yukarı köylüklerden birindenmiş. Kasabaya elek almaya inmiş. Hiç mi hiç ağzını açmıyor. Bir yerde bizden, nedense, ayrılıverdi.

Dönüp dolaşıp gene Burmahana gelelim. Köy odasında oturmuş tartışıyoruz.

Abdurrahman Uzun var konuşanların başında. Bir de Bahriyeli var. Bahriyeli tarikatlı. Her ağzını açışta bir bismillah çekiyor. Bir dua okuyor. Gözlerini yumar gibi edip dualar okuyorlar.

Ormanların korunması için çareler arıyoruz kendi kendimize.

Abdurrahman Uzunun fikri şu:

"Bak oğlum, hükümet ne yaparsa yapsın, bu gidişle bir yeşil yaprak kalmayacak. Uzun da değil, ya gelecek yıla, ya öbür yıla... Yeşil bir tek yaprak kalmayacak. Benim dediğimi iyi yaz. Okunacak yere yaz. Başbakana ver. Okusun. Abdurrahman Ağa dedi ki de, Abdurrahman Ağa milletin menfaatini kendininkinden yücede tutar. Başbakana öyle yaz. De ki, iki yıla varmadan orman bitecek de. Biçare köylülerin kanaati böylecene gelmiş de... Bak sana bir hikaye deyivereyim de iyi dinle... Bir bakım memuru vardı burada önceki yıllarda. Bir ağaç için ken-

dini parçalardı. Daha toy. Bir yangın çıkmasın bir yerde, köylüyü torlar toplar koşardı oraya. Yangını ne eder eder söndürürdü. Böyle yaman bir oğlandı. Köylü elinden usandı bunun. O gidince yangına, evinin yanındaki, tam önündeki ormana ateş veriyordu köylü. Yangın çıkıyor, o ormana gidiyor, birisi de onun evinin yanını yönünü yakıyordu. Bir yangında evi de yanıp kül oluyordu. Gene köylü acıdı da söndürdü. O bile başa çıkamadı. Kimse başa çıkamaz. Kanun, hükümet başa çıkamaz."

"Ya ne yapalım Abdurrahman Ağa? Bir çare söyle."

"Söyleyim çaresini. Başbakana işte bunu iyice yaz. Başbakan sözümü dinlerse hükümet ziyan etmez. Millet de ziyan etmez. Köylü de ziyan etmez. Şöyle ki efendim. Şimdi ele alalım bizim köyü. Bizim köy kaç hane, kırk beş hane. Köy hudutları içinde ne kadar orman var, şu kadar. Ölçersin ormanı, kırk beş parçaya ayırır köylüye teslim edersin. Her köylüden kendisine teslim edilen ormanı istersin. Vermediler mi, bir ağaç mı kesilmiş, gel beri ağam, gel beri dersin. Bir ağaç için beş yıl atarsın hapise. Amma ona önce zati ihtiyacı olan ormanı, keresteyi verirsin tabii. Böyle olmazsa, yemin ederim, Kuranı Kerim üstüne yemin ederim ki bir tek yeşil yaprak kalmayacak. Amma bir tek. Başbakana de ki biçare köylülerin kanaati budur."

Abdurrahman Ağaya dedim ki:

"Sen de bilirsin ki böyle şey olmaz. Sen köylü milletini bilmez gibi konuşuyorsun. Bu, un çuvalının ağzına sıçanı bağlamak gibi bir şey olur önce."

Abdurrahman Ağa sert:

"Olmaz olmaz! Sen Başbakana böyle yaz. Ne yapacaksın? Senin vazifen köylünün her dediğini Başbakana, millete rapor etmek değil mi? Sen dediğimi yaz da karışma gerisine. Başbakan benim dediklerimi anlar."

"Peki yazalım," dedim. "Amma böyle şey olmaz. Sen köycülüğü nedir bilmez misin? Burada hepiniz biribirinizin akrabasısınız değil mi? Akraba olmayanınız var mı içinizde?"

"Yok yok," dediler.

Abdurrahman Ağa elindeki kirmenini hızla çevirerek:

"Bunun ormanla ilgisi ne?" diye hayretle sordu.

"Ormanla ilgisi yok ama, bir yere getirmek için senden onu sordum," dedim. "Senin bu köyde hasmın var mı?"

"Çoook," dedi Abdurrahman Uzun.

"Bu köyde hasmı olmayan bir tek adam gösterebilir misiniz?"

"Var," dediler gülerek.

"Kim?"

"Topal Ali."

Topal Ali yerde sürünen, köylülerin baktığı on beş yaşlarında bir delikanlıdır. Anası babası yoktur.

"Başka?"

"Olur mu hiç? Köycülük hali bu. Kavga dövüş, ihbar eksik olur mu! Çoğumuz biribirimize düşmanız."

Abdurrahman Ağaya döndüm:

"Söyle bakalım Ağa, senin hasmın, sana kötülük olsun diye, sana verilen ormanı yakmaz mı?"

Sustu. Düşündü. Bana döndü:

"Sen gene Başbakana dediğimi yaz. Millete duyur. Bundan başka çıkar yol yok. Düşman olsa da başka çıkar yol yok."

Başka birisi atıldı:

"Abdurrahman Ağanın dediği yanlış, bu olmaz. Bu sefer bütün ormanlar bir ayın içinde yanar çıkar. O onunkini yakar, o onunkini. Sonra herkes kendisine teslim edilen ormanı yavaş yavaş tarla yapar. Bence her köyün ormanını köyün muhtarına teslim etmeli."

"Bre ulan," dedi, "bütün köy muhtara düşman, yakıverirler ormanı."

Bu sefer Babacık atıldı. Sabahtan beri söze karışmıyordu.

"Benim bir düşüncem var. Gazatacı kardaş münasip görürse eğer Başbakanımıza bunu yazsın. Millete bunu duyursun. Bizler burada ne ile geçiniyoruz. Toprakla, keçiyle... Bunun ikisi de ormana zarar. Bunlar olmasa ormanlar kurtulur mu?"

"Kurtulur," dediler.

Babacık:

"Öyleyse burada hükümetin yapacağı bir şey var: Ekmeyi ve keçiyi yasak etmek."

Herkes her yerden güldü:

"Babacık bizi aç koyacak. İlahi Babacık!"

Babacık:

"Durun," dedi, "ulan. Azıcık durun bakalım. Diyeceğim var."

Dinlemediler:

"Bizi aç koduktan sonra ne diyeceksin Babacık?"

"Siz durun hele. Lafımı ağzımdan almayın. Deyivereyim hele. Bak efendi kardaş, keçiyi ve ekini yasak etsin. Bak şu kadar erkeğin eline ne yapıyorlar?"

Gözümün içine bakıyordu.

"İp eğiriyorlar," dedim.

"Haaa, şimdi gelelim sözümüze. Bu iplerden ne yapacaklar dersin?"

"Giyecek olsa gerek."

"İyi bildin. Giyecek. Şimdi hükümet keçiyi ve ekini yasak etsin. Bize de tezgah ve iplik göndersin. İyi bez dokumasını öğretecek ustalar göndersin. Köylüye belletsinler. Bir de yol yaptırsın. Bezleri satarız. Bizi bol bol geçindirir her yılki dokuduğumuz bez. Şimdi bile giyimimizi çıkarıyoruz. Bunu böylece yaz. Yazmazsan vebalim boynuna olsun. Bunları yaptıktan sonra hükümet, odunlarımızı, ihtiyaç kerestemizi de verdikten sonra bir ağaç kesene on beş yıl, orman yakana da idam cezası versin. Razıyız. Amma şimdi tarla açana bir günlük ceza bile vermesin. Bunu da böylece yaz millete."

Köylüler:

"İşte bu doğru," dediler. "Hükümet bunu böyle yapsın. Böyle yaparsa reyimiz hep kendisinin olsun. Reyimiz öyle hükümete kurban olsun. Ormanı da kurtulur."

Ta odanın ucunda, adamların arkasında kambur, yetmişlik bir ihtiyar oturuyordu. Lafa hiç karışmıyordu.

"Bu dediklerinizin hiçbirisi olmaz. Olsa da işe yaramaz. Hükümet tezgah da verse gene ekersiniz. Zorunuza gider para verip zahire almak. Zorunuza gider para verip yağ, süt almak... Keçi de beslersiniz. Hükümet hepinizi maaşa bağlasa gene yiyeceğe para vermezsiniz. Ne atıp da efendiyi kandırıyorsunuz. Ben dokuz yıl askercilik ettim. Tam dokuz yıl. Galiçyadan Yemene kadar dünyayı dolaştım. İnsan gördüm. Şehirler, vatanlar

gördüm. Böyük, akıllı adamlarıyla görüştüm. Bu sebepten çavuşluk aldım. Bir tek çare var. Bu dağlardan inmek. Aşağıda ovalarda köy kurmak... Eninde sonunda zaten ineceğiz. Orman kalmayınca nasıl olsa ineceğiz Bu efendiler bilmezler. Siz her gün gözlerinizle görmüyor musunuz? On yıl evvelki ormanlardan eser var mı?"

"Yok."

"Ormanın yeri tarla mı oldu?"

"Ya ne oldu? Bir iki yıl tarla... Sonra yağmur aldı götürdü toprağı. Şimdi tüm kayalık. Bu kayalıklarda bir daha orman biter mi? Söyleyin biter mi?"

"Bitmez."

"On yıl sonra bu ormanlar kalmayınca ne olacak? Her yer kayalık olmayacak mı?"

"Olacak."

"Gene aç kalmayacak mıyız?"

"Kalacağız."

"Aç kalınca, son geçimimiz de bitince buradan göçmeyecek miyiz? Göçeceğiz."

Durdu, düşündü:

"Efendi," dedi bana, "sen bunların dediğine bakma. Köylü aklı. Dediklerini yazma. Anlamazlar bunlar. Bunların laflarını yazarsan gülerler. Köyümüzün şerefi beş paralık olur. Amanı bilin mi, yazma. Sana bir şey daha söyleyim ki, bu dağlarda yan yana evlerden kurulmuş bir köy yok, bizim köyden başka. Bunu da Emin Kahya yan yana, döve döve getirmiş... Yan yana olsalar geçinemezler. Otlaktı, tarlaydı... Gel de bir mektep yaptır bu dağ köylüklerine. Nereye yaptırırsın? Orta yere, bir dağın tepesine mi? Çocuklar beş saatlik, altı saatlik yollardan gelip okusunlar öyle mi? Bu olmaz. Yaz ki hükümete. Dediğimi aynen yaz. Bizi buralardan aldırmaktan başka çare yok. On yıl sonra ormanı bitecek... Ormanı bittikten, tarlalar taşındıktan sonra gene başına bela olacağız hükümetin. Şimdiden, on yıl sonra ormanı bitmeden bizi kaldırsın buralardan. Türkiyemizde boş yer mi yok? Bizi oralara iskan etsin de ormanı kurtulsun. Biz de kurtulalım. Bütün yediğimiz sabahlayın tarhana, bulgur çorbası, öğleye bulgur pilavı, akşama bulgur pilavı...

İkinci gün aynı, üçüncü, dördüncü gün... Bütün yıl böyle... O da bulursak... Abdış Ağanın dediği gibi... Biz yaşamıyoruz... Bizi iskan etsin ovalara. Sevabımıza girsin hükümet. Biz de insan gibi olup, insanlar arasına karışalım. İnelim bu dağlardan. Böyle. Amanın böyle yaz. Koskoca Türkiyemizde boş yer mi yok?"

Israrla sordu. Gözlerimin içine bakarak tekrar tekrar ısrarla sordu:

"Türkiyemizde boş yer mi yok?"

Çarnaçar:

"Var," dedim, "var!"

Yaylaların Masalı

Bağlardan aşağılara iniyoruz. Gene yağmur çiseliyor. Geceye kaldık. Cip arabası kötü yollardan iniyor. Arada da kayıyor. Farların ışığında geceye düşen yağmur damlaları parıldıyor. Aydınlık, ışıklı yağmur iplikleri hızla arabanın ön camına veriştiriyor. İşte bu sıralar oldu. Bir saniye, iki saniye karşımdaki yamaçta ışıklı, binlerce, yüz binlerce penceresi ışıldayan bir şehir çıktı karşıma gecenin içinde... Bir zaman kendimi toparlayamadım. Buralarda bir şehir!.. Düş gibi, hayal gibi... Bir iki saniye sonra kendime geldim. Işıklı şehir de sihrini kaybetti.

Keçi sürülerinin gözlerine farların ışığı vurunca yüzlerce, binlerce göz gecenin içinde böyle ışıldıyor. Her göz bir pencereye benziyor. Bir an insan karşısında şıkır şıkır ışıklı bir şehir buluyor.

Bu sıralar, yani kasım ayları Yörüklerin yaylalardan sahile inme zamanıdır. Yollar keçi, koyun sürüleriyle dolu. Gündüzleri yollarda sıra sıra deve katarları. Deve katarları yüklü. Yol boyunca arka arkaya tirkenmişler. Yüklerin üstüne kilim atılmış. Her katarda dört, beş, altı deve var. Bazan yirmi, yirmi beş katar bir araya gelip düzülüyorlar yola... Katarları daha çok renk renk giyinmiş genç kızlar çekiyorlar. Kızların boyunlarında, alınlarında altınlar var. Altınlar uzaklardan parlıyor. Her devenin üstüne bir kilim atmak Yörüklerin adetiymiş. Kilim atamayan en fakir, iyice yoksul düşmüş birisi saydırılmış.

Yol boyunca ağır ağır bir renk cenneti taşınıyor. Develer bir renk cümbüşü içinde, dalgalana dalgalana, tozuta tozuta bol kasım güneşi altında ilerliyorlar. Develer değil, bir çiçek bahçesi, bir güneş bahçesi yürüyor. Kopmuş yürüyor. Akıyor. Kızların altınlarının parıltısı da caba...

Sonra bir zaman geçiyor, başka bir deve katarına rast geliyorsun... Öteki nerede bu nerede... Hiçbirinde kilim yok. Kızların boğazlarında altınlar ışıldamıyor. Giyimler renkli değil. Bir paçavra yığını gibi herkes. İnsanlar düşkün, kirli. Develer ölgün... Yollarda gördüğüm Yörüklerin çoğu böyle... Neden ötekiler öyle de bunlar böyle?

Bu yıl en çok Serik ovasına inmiş Yörükler. Birkaç yıldır hep Serikte kışlıyorlarmış.

Yanıma Tahtacı Aliyi aldım. Keçe almak bahanesiyle bir Yörük obasına gittim. Bu oba on beş yirmi çadırlık. Ormanın ortasına kurmuşlar çadırlarını. Vakit akşam. Çadırların önüne ateşler yakmışlar. Kocaman kocaman ateşler... Aliyle Küçük Musa Kahyayı sorduk. Bir kız çocuğu orta yerdeki uzun, kara çadırı gösterdi.

Uzun çadıra vardık. Kapısında durduk. Köpeklerin bize saldırmasıyla çadırdan dışarıya bir gelin çıktı. Arkasından da kısa boylu, kırk beşlik bir adam.

Selam verdik. Selam aldı. Çimen yeşili gözlerinden bir sevinç dalgası geçti. Gülümsüyordu. Ha bire gülümsüyordu. Yörüklerin çokları böyle gülümserler. Bu Musa, Dede Korkutun adamlarından birisine benziyordu. Çadırın içinde buyur etti. Çadırın direkleri işlenmişti. Nakışlıydı. Çadırın içine sıra sıra nakışlı çuvallar dizilmişti. Çadır büyük bir çama dayamıştı bir köşesini. Daha doğrusu arkasını... Köşede bir çuvala arkasını dayamış bir ihtiyarı fark ettik neden sonra... Musa:

"Babam," dedi.

İhtiyar:

"Hoş gelmişsiniz, safalar getirmişsiniz hay yiğen."

"Hoş bulduk," dedim.

Karanlık kavuştu. Çamlar hışılamaya başladı. Dışarda bir patırtı, bir gürültü, bir hayuhuy gidiyordu. Koyunlar meleşiyor, eşekler anırıyor, atlar kişniyordu. Kadınların telaşlı sesleri

biribirine karışıyordu. Hayuhuy biraz sonra durdu. Çadırların önünde büyük ateşler yandı. Çoğaldı.

Yemeği yedikten sonra biz de çadırların önüne doğru oturduk. Çadır iki kısımdı. Öteki kısımdan kızlar çıkıp çadırın önüne büyük bir ateş yaktılar. Kızların da gözleri çimen yeşiliydi. Yanakları pembe pembe... Yeni doğmuş bebe yanakları tatlılığında. İhtiyar da nakışlı çuvalından ayrılıp yanımıza geldi. Onun da gözleri çimen yeşiliydi. O da Dede Korkutun adamlarına benziyordu. Yok, belki ta Dede Korkutun kendisine benziyordu. Şimdi, şu koskoca ateşin karşısına geçip, eline değneğini alacak, başlayacaktı Deli Dumrulu anlatmaya...

Dedim ki:

"Nakışlı bir keçe için geldim."

İhtiyar:

"Nakışlı keçe çok güzel olur hay yiğen," dedi.

Musa:

"Yaptıralım. Ne zaman istiyorsunuz?"

"Yarına."

"Yarına olmaz," dedi Musa. "Ancak bir haftada yapılır."

"Bir hafta kalamam ki ben, yarın gidiyorum."

İhtiyar gülerek:

"Öyleyse bir daha gelişine olsun," dedi.

Evlerin önlerindeki ateşlerin yalımları geceyi yalıyordu. Bizim de ateşimize kızlar odun taşıyorlar. İhtiyarın ak sakalı yalımlar vurunca kızarıveriyordu. Gökyüzü silinmiş, arınmıştı. Gökte bir parça bulut bile kalmamıştı. Yıldızlar iri iriydi. Bizim ateşler gibi kıvılcımlanıyorlardı.

Çok şeylerden konuştuk. Lafı döndürdüm dolaştırdım, kendi hallerine, orman tahribatına getirdim.

İhtiyar bir türkü gibi konuşuyordu:

"Aaah eski günler," diyordu. "Eski günler," diyordu da başka bir şey demiyordu.

Musa:

"Babamın hakkı var. Eskiden bizim yaşayışımız üstüne yaşayış yoktu. On yıldan bu yana bozuldu işler. Bozuldu ama, ne bozuldu! Deşme yarayı... Hele şu taroktor çıktıktan sonra işler iyicene sarpa sardı."

Dede Korkuta benzeyen ihtiyar atıldı. Sanki bir masalın en güzel yerini söyler gibi boynunu uzattı:

"Eskiden bu dağlar, bu yaylalar bizimdi. Kimse karışıp görüşmezdi. Nereye gitsek hürmet görür, insan yerine konurduk. Şimdi ya, şimdi halimiz dirliğimiz it rezilliği... İt rezilliği hay yiğen. O zaman tüm bizimdi Torosun yaylası... Tüm bizimdi Akçagölün ovası... Ben altımda Arap atları gezerdim. Sürü sürü erkeçlerim yayılırdı yazıda. Tor köheylanım vardı. O pınar senin bu pınar benim, gezerdim yayla yayla. Atadan beri gezip gördüğümüz buydu bizim. Katar katar develerim göç zamanı gelince düzülürdü yollara. Üç saatlik yoldan kilimlerin şavkı vururdu yüzüne. Sarı altınlarla oynardım. Ya şimdi, şimdi beş paraya muhtaç kaldık. Göçü gören çingene göçü sanıyor. Böyle işte hay yiğen. Yörüklük dediğin öldü senin."

Yaşlı, kırış kırış yüzünde bir çöküşün, bütün bir Yörük milletinin çöküşünün acısı vardı. Gözlerinde eski günlerin, ormanların, yaylaların tatlılığı okunuyordu. O da acılıydı ya... Çimen yeşilinden bir yalım geçmişti sanki. Gözleri öyleydi.

"Babam doğru söylüyor. Bundan yirmi yıl önce... On yıldan bu yana hele... İyice bozuldu. Şimdi bir köyün yanına konuyorsun, 'Vay tarlalarımızda otlattınız, verin iki bin lira otlakiye. Verin bin lira...' Verin oğlu verin. Bir köyün içinden bile geçirtmiyorlar vergi almadan. Yukarı gittinizse bilirsiniz. Bozyaka köyü var. Bu yıl içinden geçerken köyün içinden geçme parası istedi muhtar. Parayı alıncaya kadar bırakmadı. Bizde de artık takat kalmadı. Bütün paralarımız vere vere bitti. Ovaya iniyoruz, bütün ova sürülmüş. Konacak bir karış yer yok. Yaylaya çıkıyoruz, bütün yaylalar sahipli olmuş. Tapuyu dayayıveriyorlar adamın alnına. Geçen yıl doğru dürüst konacak bir yer bulamadık. Beş gün o köyde, iki gün bu köyde bütün kış sürün ha sürün... Buna can mı dayanır. Bizimki ölüm artık. Yörüklük öldü gitti. Dayanamadık bu işkencelere. O köyden sövüle dövüle o köye atılmaya dayanamadık. Hükümete bize tarla versin diye müracaat ettik. Olmadı. Kimse bakmadı halimize. Bize tarla. Başka çare kalmadı. Bizim için sığınacak bir ormanlar kaldı. Ormanlarda da bakım memurlarıyla başımız dertte. Onlara bir parça dünyalık ayırmak gerek. Yoksa... Orman yüzü de göre-

meyiz Biz öldük kardaş. Sen ne diyorsun... Bize ormandan başka vatan kalmadı. Bizler havada yaşayamayız ya... Bütün ovalar sürülüyor. Bir karış toprak kalmıyor sürülmedik. Bütün yaylalar tapulu... Biz gökyüzünde yaşayacak değiliz ya... Bize de ormanlar kalıyor. Ormanlar hükümetin... Öldürsünler bizi ormandan da atacaklarsa..."

"Siz halinizin kötülüğünden söz açıyorsunuz. Ben yollarda öyle deve katarları gördüm ki, eskiden de ancak bu kadar zengin olurdu katarlar... Bunlar nasıl zengin olmuşlar?"

"Onlar zamanında akıl edip tarla sahibi olmuşlar. Kışın köylerinde duruyorlar, yazın yaylaya çıkıyorlar. Bizim gibi köyden köye köpek gibi kovalanmıyorlar ya... Bize Allahın ormanını bile çok görüyorlar. Onların toprağı var."

"Oğul," dedi, "oğul... Onların toprağı var. Ben isteseydim, toprağın kıymet edeceğini bilseydim, bütün Serik ovasını satın alabilirdim. O zaman toprağa kim kıymet verirdi. Dönümü iki liraya..."

Yalımlar, usul usul sönüyordu. Obada ses seda kesilmişti.

İhtiyar, dizlerine çöke çöke ayağa kalktı. Yalımların ışığında kuşağı nakışlı nakışlı, bir renk, bir düş şeridiymiş gibi parlıyordu. Belinde bir renkli akarsu. Arkasını döndü çadıra girdi. Dede Korkut yılların ötesine gitmiş gibi. Bende kederli çimen yeşili gözlerinin acısı kaldı. Yıkılmış, bitmiş...

"Aaaah eski günler!"

Tapulu Kesimler

İşletme Müdürü Lütfi Yıldırımın odasında oturuyorduk. Lütfi Yıldırım çalışıyordu. Odaya üç kişi girdi. İkisi orta halli, birisi şişman. Şişman adam köylü kılıklıydı. Kalın bir boynu vardı. Pantolonu soba borusu gibiydi. Göğsünde istiklal madalyası sallanıyordu. Madalyanın şeridi eskimişti. Adam ellilik gösteriyordu.

Gelenlerden ikisi milletvekiliymişler. Birisi eski Konya Milletvekili, öteki Antalya Milletvekili. Öteki ikisini Antalya Milletvekili takdim etti.

"Aksekinin Aşağı Işıklar köyünden İbrahim Efendi..."

Bu sefer sözü Konya Milletvekili aldı:

"Efendi," diye başladı. "İbrahim Efendi fakrü zaruret içindedir. Akseki kazası yakınında dört dönüm kadar bir tarlası var. İçinde elli bir tane çam ağacı var. İbrahim Efendi onları müsaadeniz olursa kesecek. Bendeniz de Konyada şimdi kerestecilikle iştigal etmekteyim. Bu ağaçları kıymetlendirmek istiyorum. Müsaadeniz olursa tabii."

Orman Müdürü İbrahim Efendiye sordu:

"Tarif edin bakayım bu tarla nerede? Hangi orman?"

İbrahim Efendi:

"Hani beyefendi, Aşağı Işıklar köyü var ya, köyün gündoğusunda. Aksekiye giderken sağda. Yol boyunca büyük çamlar var. Öbek öbek çamlar..."

Müdür:

"Anladım," dedi. "Anladım ama, İbrahim Ağa, orda, o bölgede o çamlardan başka da hemen hemen hiçbir yeşillik yok. O da giderse çöl gibi olacak oralar. Yazık değil mi İbrahim Efendi... Oraların tek süsüdür o ağaçlar."

Bir baktım, ellerini önüne kavuşturmuş İbrahim Efendinin gözlerinden yağmur gibi yaşlar dökülmeye başladı. Eski Milletvekili tekrar söz aldı:

"Müdür Bey," diye başladı. "İbrahim Efendi fakrü zaruret içinde olmasa kestirir mi sanırsın o ağaçları. Şimdiye kadar niçin kestirmemiş? İhtiyacı olmadığı için. Müsaadelerinizi rica ederiz. Biz de onu Konyada kıymetlendireceğiz. Vakit geçmesin. Yoksa kışın o kadar fazla kıymetlenmez keresteler. Biz de sırf İbrahim Ağanın hatırı için kıymetlendiriyoruz. Yoksa işimiz mi yok. Çok rica ederim bunun bir çaresini bulun."

Antalya Milletvekili de ricada bulundu.

Lütfi Bey:

"Bir keşfine gidelim de... Umum Müdürlüğe yazmalıyız. Eğer kesilmesine karar verirsek Umum Müdürlükten izin almalıyız. Başka türlüsü elimden gelmez."

İbrahim Efendi boynunu büktü:

"Teşakkur ederim beğem," dedi.

Üçü birden çıktılar.

"Size bunun aslını astarını söyleyim. Bütün işimiz gücümüz böyle şeylerle uğraşmak. Gece gündüz tapulu keşfine git. Bütün ormanlar tapulu gibi bir şey. Nereye elini uzatsan bir tapu çıkıyor. Bunların dedikleri yerin tapusu da dört beş yıl önce alınmıştır..."

Bu tapular şöyle alınıyor: Tarla sahibi olduğunu iddia eden kişi mahkemeye başvurarak, filan hudutlar içindeki tarlayı otuz yıldan beri ekip biçtiğini, ondan önce de dedesinin ekip biçtiğini, tarlanın tapusunun kendisine verilmesini istiyor. Mahkeme keşfe gidip, bilirkişilere soruyor ve tarlanın tapusunu o kişiye veriyor. Ve tarla da içindeki ormanla birlikte o kimsenin oluyor. İşte bu yüzdendir ki köylülerle ormancılar arasında bir dava, bir geçimsizliktir başlıyor.

Müdüre dedim ki:

"O eski milletvekili bey boyuna ağaçları kıymetlendirmekten bahsediyordu. Paraya tahvilini mi söylüyordu? Yoksa ağaç üzerinde başka bir ameliye mi yapıyorlar."

Müdür:

"Kıymetlendirmek demek, ağacı paraya tahvil etmek demektir. Satmanın kibarca söylenişi..."

Müdüre dedim ki:

"Ne gün gideceksiniz, ben de İbrahim Ağanın tarlasının keşfini görmek istiyorum."

Müdür:

"Memnuniyetle," dedi. "Gidelim."

Birkaç gün sonra Aksekideyiz. Öğleden sonra Aşağı Işıklar köyüne, tarlanın başına geldik. Akseki Kaymakamı, DP Genel Meclis azalarından biri de gelmişlerdi. Bilirkişiler hazırlanmıştı.

Tarlanın içinde seksen kadar ağaç vardı. Bunlar kocaman kocaman, üzgün ağaçlar...

Merak ettim:

"Bu ağaçlar kıymetlenirse ne kadar para eder?"

"En az yirmi bin lira," dediler.

İbrahim Efendinin hakkı varmış, ağlamakla.

Tarla ekilmiş. Taşlı, kayalıklı bir tarla. Yedi sekiz dönümlük kadar görünüyor.

Müdür bilirkişileri çağırdı. Dört kişiler. Üçünü ses duyulmayacak kadar uzağa gönderdi.

Bir tanesine sormaya başladı. Bu bilirkişi bir ellilik var.

"Bu tarla İbrahim Efendinin mi?"

"Onun."

"Ne zamandan beri ekip biçer?"

"Dedesinin dedesinden beri..."

"Tapuyu ne zaman aldı?"

"Dört beş yıl oluyor. O zaman da ben gene bilirkişiydim."

"Peki hudutları göster."

Bilirkişi hudutları göstermeye başladı:

"Cenuben Mustafa Bozkurt, Fatma Köken tarlası, garben ve şimalen yol, şarken Hatice Değirmenci tarlası ile çevrili dört dönümlük arazi İbrahim Efendinindir."

Tarlanın kuzeydoğusunda büyücek bir kaya parçası uzanıyor. Kayalığın aralıklarında, arkasında beş on tane heybetli çam var.

Müdür soruyor:

"Hudut bir kayaya kadar mı, kayanın ötesine de geçer mi?"

Bilirkişi:

"Geçmez," diyor.

"Şu çamlar bu tarafta mı kalır, öte tarafta mı?"

"Bu tarafta..."

"Bu kayalar dededen mi kalma?"

"Öyle."

"Bu kayalığı eker miydi dede?"

"Ekerdi."

"Kayalık ekilir mi?"

Susuyor.

"Kayalığa tarla denir mi?"

"Mademki hududu içinde, denir."

Bilirkişinin dördünü de dinliyoruz. Dördü de aynı minval üzere cevap veriyorlar.

Bu arada da Orman Bölge Şefi gösterdikleri hudut içerisindeki tarlayı ölçüyor. Ölçtü bitirdi. Tarla yedi dönüm çıktı.

Müdür:

"Hudutlar içindeki tarla tam yedi dönüm. Sizin tapuda dört dönüm diyor metresi metresine... Bana dört dönümlük bir tarla gösterin."

Oradan gösteriyorlar olmuyor, oradan gösteriyorlar olmuyor. Nereden gösterseler, hududu nereye çekseler ağaçların bir kısmı hudut dışı kalıyor.

Böylecene zabıt tutuldu. Biz de Antalyaya döndük. Acaba o ulu çam ağaçlarının katline ferman verildi mi?

Tahtacılar...

Tahtacıları çoğumuzun duymuşluğu vardır. Tahtacılar Toroslarda ağaç kesmek, tahta biçmekle geçinen bir obadır. Bunlar Maraştan Marmarise kadar olan dağlarda barınırlar. Tahtacılıktan başka bir iş görmezler. Olsun olmasın görmezler. Bugün de Orman İşletmelerinin ağaçlarını tahtacılar kesiyorlar. Yazın dağlarda, kışın sahildedirler. Hiçbir hayvan beslemezler. Ne koyun, ne keçi, ne inek... Yalnız her evin bir, birkaç katırı vardır. Tahtacıların Yörükler gibi develeri de yoktur. Ama onlar gibi tahtacıların evleri de çokluk kıl çadırdandır.

Tahtacıların da ormanla ilgileri olduğundan dolayı gidip bir de onları göreyim, dedim. Benim orada bulunduğum zamanlar bütün tahtacılar işbaşındaydı. Çoğu da işlerini bitirmek üzereydi.

Çalıştıkları yerler hep sarplarda. Uzak, dağların doruklarında. En yakınları Olukköprüde. Ata bindik. Kuşluğa doğru Olukköprüye vardık. Tahtacı kadınlar vardı yalnız obada. Oymakta hiçbir erkek yoktu. Evler tahtadandı. Her evin önünde büyük birer tomruk yığını vardı.

Biraz bekledikten sonra tahtacılar önlerinde kereste yüklü katırlarıyla dağdan inmeye başladılar. Tahtacı kadınlarının kılıkları bir hoş. Nakışlı önlükleri var. Başlarındaki feslerinin alna gelen yeri altınlarla, gümüşlerle örtülü. Paraları biribiri üstüne dizmişler. Kadınlar, güzel kadınlar. Tahtacı çocukları da sıhhatli...

Akşama kadar tahtacılar birkaç kere doruğa gittiler, gittiler

geldiler. Her gelişlerinde ikişer büyücek tomruk getiriyorlardı.

Gece oldu. Yemek yedik. Sonra kocaman bir ateş yaktık. Sonra da ateşin önünde saz çaldık. Türkü de söyledik.

Olukköprü Komadan kalma bir köprüdür. İki büyük kayanın ortasına yapılmıştır. Altmış metreden yüksek görünüyor.

Türküyü Ali söylüyordu. Sonra kesti.

Laf lafı açtı. Eski yaşayışlarından, şimdiki yaşayışlarından söz açtık. Tahtacılar dertli. Bunlar az da olsa toprak sahibi olmuşlar. Sevinçleri de bundan. Bu dağların ortasında tahtacıların üç tane de radyoları var. Çoluk çocuk başına üşüşüp türkü dinliyorlar.

Ali Çavuş:

"Tahtacılık öldü," dedi. "İş kalmadı tahtacılıkta. İyi ki yirmişer dönümlük tarla almışız. Onu da almasak halimiz dumandı. Arkamızı dayayacak bir güvencemiz var. Yoksa Yörüklerden kötü olurduk. Bir çadır kuracak yer bile vermezlerdi bize. Bizim topraksız tahtacılar dağ eteklerinden ovaya inemez oldular. Hele tahtacılık böyle öldükten sonra... Orman İşletmeciliği çıkmadan önce, ormanlar dikili olarak müteahhitlere veriliyordu. Müteahhitler ormanın bir ucundan giriyor, öbür ucundan çıkıyorlardı..."

"Ali Çavuş," dedim, "bu söylediklerinden hiçbir şey anlamadım. Şunu bana iyice bir anlat."

"Ne var anlaşılmayacak! Ama gene anlatayım. 1937'den önce, Orman İşletmeciliği yoktu. Ondan önce devlet dikili olarak ormanı müteahhide satardı. Müteahhit de bizleri işçi olarak tutardı. Müteahhitler o zamanlar bir bölgenin bütün ormanlarını satın alırlardı. Mesela bu bölgeyi ... oğulları almışlardı. On beş yıl bu ormanları kestiler. Bütün bu dağları gezdim diyorsun, doğru dürüst bir ağaç gördün mü? ... oğulları tüm ağaçları dipten tıraş ettiler. Bizler mesela bir uçtan bir ormana başlıyor, büyük küçük bütün ormanı, yani başladığımız sahayı tıraş ediyorduk. Bu bizim için kolay oluyordu. Çok iş çıkarıyorduk. Biz metreküp başına para alırız. Ya şimdi, amanejman planlarına göre kesilecek orman. Kesilecek ağaçları ormanın içinden teker teker seçeceksin. Bir tek damgalanmamış ağaç kesersen vay haline... Bu gene neyse ne, bir de ormanda rüzgardan, yaşlılıktan

devrilmiş ağaçlar var. Onları teker teker seçip işleyeceksin. Dikili ağaca dokunamazsın. Orman dikili ağaç kesmek kabiliyetinde değilmiş. Bir de düz yerde hiç kesim yapamıyoruz yıllardan beri... Hep sarp yerlerden kesim yapıyoruz. Bu ise bizim için ölümden beter. Çünkü ormancılara göre, eteklerde orman kalmamış, daha bir elli yıl eteklerden orman kesilemezmiş. Daha elli sene biz sarp dağlarda sürteceğiz demektir. Şimdi orman işlediğimiz yer sarp bir dağın yamacı. Devrilmiş eski ağaçları işliyoruz. Buraya tam dört saat çekiyor. Yol da yok. Katırlara ancak iki tomruk yükleyebiliyoruz. Günde ancak iki sefer yapabiliyoruz. Gündeliğimiz on liraya gelmiyor. Eskiden en güzel bir ormana bir uçtan girer, kese kese öteki uçtan çıkardık. Bu işletme canımıza okudu. Şu yangınlar da olmasa halimiz iyice duman. Bazan ormanlar yanıyor. Kalıntıları işlemek gerekiyor. O zaman bütün ormanı bir uçtan bir uca işliyoruz. Ne dağlardan indirmek, ne de ağaç kereste seçmek var... Bir de yangınların çoğunu bizim üstümüze atarlar. Bizim geçimimiz orman üstüne. Biz orman yakar mıyız? Güya kolay iş bulalım diye orman yakıyormuşuz. Haşa! Onu müteahhitler yaktırıyorlar. Biz de işliyoruz."

1937'den, yani Devlet Orman İşletmesi kurulmadan önce müteahhitler ormanları insaf etmeden tıraş etmişler. Yangınlardan önce güney ormanlarını müteahhitler bitirmişler. Ve Suriyeye satmışlar. Mısıra satmışlar. Bütün Araplar yıllarca güney ormanlarını haraç mezat kullanmışlar. Bir rivayete göre Süveyş Kanalının kereste ihtiyacı güney ormanlarımızdan temin edilmiş. Ve efendim bu sebepten güneyde orman kalmamış. El elde, baş başta!..

Devlet İşletmeleri 1945 yılında teşkilatını tamamlamış... O zamana kadar da türlü dalaveralar dönmüş ve ormanlarımız su gibi Suriyeye akmış. 1945'ten sonradır ki doğru dürüst, ilmi şekilde bir kesim yapılmaya başlanmış...

Bu gezimde ne kadar ormancıyla karşılaştımsa, hepsi müştereken şunu söylüyor:

"Türkiyede ne kadar orman kanunu çıkmışsa, her kanundan sonra bir orman tıraşlaması olmuştur. Ormanları orman kanunları bitirmiştir."

Allah, kalan ormanlarımızı –orman kalmamış, şayet köşede bucakta bir iki dikili ağaç kalmışsa– bu yeni çıkacak kanundan esirgesin.

Bir Orman Dertlisi!..

Avukat heyecanlı, bilgili bir adam. Otomobilin önünde oturuyor, ben arkada... Yol uzadıkça ondan bundan konuşmaya başladık. Onun avukat olduğu, benim gazeteci olduğum meydana çıktı.

Ve sordu:

"Sebebi teşrifiniz?"

Avukat ellilik var. Başında bere var.

"Orman yazıları yazmak için dolaşıyorum."

İşte bu avukatı coşturdu.

"Dokunulmamış, hayati bir mevzu. Bir milletin mukadderatı ile ilgili."

Avukat bu sefer dayanamadı. Otomobili durdurup yanıma geldi:

"Orman işi, orman davası bir milletin *olmak yahut olmamak* davasıdır. *Var olmak yahut var olmamak* da denebilir. Eğer şöyle bir düşünürsek efendim, bütün memleketlerde, bilhassa Ortaşarkta büyük, en büyük bir davayla karşılaşırız. O da orman davasıdır. Türkiyede demokrasi davası, batılılaşma davası, kalkınma davası... Davalar var. Tekmil davalar bir tarafa, orman davası bir tarafa. Ormancılığın ihmal edilmesi, ormanın yok olması, vatan topraklarının sabun gibi elimizden kayması demektir. Bunu biz hariç bütün dünya biliyor. Biz orman davasını parti menfaatleri, politik menfaatler, şahsi menfaatlere alet ediyoruz. Orman davası ne demektir, orman davası şu demektir ki, evet şu demektir ki... Biz halk adamlarıyız, biliriz. Orman davası bir milletin kurtuluş savaşı kadar mübarektir. Zatı âlinize izah edeyim efendim: Niçin mübarek ve mukaddestir orman davası? Müsaade buyurun efendim, müsaade buyurun da izah edeyim. Efendim, bir vatanın toprakları müstevliler tarafından işgal edilebilir... Evet efendim, o milletin çocukları, millet millet

olarak kaldıkça, mücadelelerini yaparak yurtlarını kurtarabilirler. İşte biz, Yunanlıları denize döküverdik. Bırakalım bizi işte Hindistan, işte Mısır, işte Yunanistan... Daha yüzlerce millet. Ama sonunda her millet vatanını müstevliden kurtarmıştır. Ama orman gidince, toprak da gidiyor. Yurdun iklimi, bereketi gidiyor. Toprak gidiyor, kayalar kalıyor. Bu giden toprak bir daha gelmemek üzere gidiyor. Yağmurlarla, sellerle gidiyor. Vatan parçası sabun gibi elimizden kayıp kayıp gidiyor. Orman davasının bir kurtuluş davasından daha üstün olduğunu anlatabildim mi efendim? Bu meseleyi, müsaade buyurursanız."

"Estağfurullah efendim, tenvir buyurursunuz. Çok istifade ediyorum. Zahmet olmazsa beyefendi."

"Biraz daha izah edeyim. Şöyle ki efendim, ağaçlar, kökler yamaçlardaki toprağı tutarlar, kayaların üstündeki toprağı tutarlar. Şöyle ki, toprak ağaç kökleriyle bağlanmış olur. Ağaç demek, toprağın ipi, toprağın bağı, toprağın halatları demektir. Toprağın halatlarını kesince toprak ne oluyor? Yağmurlarla sellerle doğru denize. Ne kalıyor geride? Kayalar. Al sana bir kayadan vatan. İkincisi, orman olan mıntıkalarda, bir santimlik bir toprak kalınlığı bin yılda meydana gelir beyefendi. İlmen sabittir. Dikkat buyurun, bir santimlik bir toprak kalınlığı tam bin yılda... Orman davası ne demek zatı âlinize izah edebildim mi?"

"Teşekkür ederim efendim."

"Eğer sesinizi duyurabilirseniz, bu vatana hizmetiniz çok kıymetli olacaktır. Orman meselesini politika adamlarımız, münevverlerimiz bilmiyorlar. Bendeniz de bilmiyordum. Ta ki orman avukatı oluncaya kadar. On beş yıl orman avukatlığı yaptım. İşin içine girince öğrendim ki bu dava büyük davadır. Eskiden ormancıların telaşlarına, ormana verdikleri ehemmiyete, vatanla ağacı aynı ayarda tutuşlarına bakıyor da, bu adamlara adeta kızıyordum. Sonra anladım ki iş başka... O gün bugündür, ben ağaç dostuyum ve muhitimde bunun mücadelesini yapıyorum... Nasıl ki vatan savunması mevzubahis olunca parti farkı yok. Orman savunma mücadelesinde de bütün millet el ele vermeli... Ve daha ileri gideceğim, evet efendim, kanunla olsun, sosyal gelişmelerle olsun, ormanı kurtaran Türk vatanını

kurtarmış demektir. Yazılarınızda bunu bilhassa belirtmelisiniz. Türk ormanlarını her kim kurtarırsa, Türk vatanını ebediyen kurtarmak şerefi onun olacaktır. O şahsın, o partinin olacaktır..."

"Beyefendi," dedim, "ormancılık hakkında çok derin malumatınız var. On beş yıl da orman avukatlığı yapmışsınız. Sizden bir şey rica edecektim. Bu rica edeceğim şeyi sizden daha iyi kimse bilmez sanırsam. Günlerdir bir izah edecek kimse bulamadım."

"Nedir?" diye merakla sordu.

Şehre yaklaşıyorduk.

Dedim ki:

"Bir tapulu kesim, usulsüz kesim diye bir şey var. Tapulu kesimle, usulsüz kesimle ormanlarımızı bitirmişler. Bir iyice izah eden çıkmadı."

Avukat sevinçle güldü:

"Orman avukatı iken uğraştığım başlıca iş buydu. Onun için size çok enteresan vakalar anlatabileceğim. Sizden ricam ne adımı yazacaksınız, ne de o vakaları yaratan adamların adını... Zaten şahıslarla değil, davalarla meşgulsünüz. Sonra bir adamın adını yazmışsınız ne olacak... O adam gibi yüz binlerce kişi var. Yarın yazıhaneme gelin."

Saat dokuzda yazıhaneye damladım. Avukat bekliyordu. Kapıyı arkadan kilitleyip, "Kapalıdır" levhasını astık.

"Büyük, zengin orman müteahhitleri vardı. 1937'den önce ormanları dikili olarak devletten alırlar, işler satarlardı. Güneyde bu büyük işti. Çok para getiriyordu. Ağacın metreküpünü inanılmayacak kadar ucuza satın alıyor, otuz kırk misli pahalıya satıyorlardı. 1945 yılında Orman İşletmeleri teşkilatını kurup da işe başlayınca müteahhitlerin işleri suya düştü. Açıkta kaldılar, işleri öldü. Bunun üstüne onların da çokları kaçakçılık yaptılar. Böylece, bin türlü hilelerle işlerini devam ettirdiler.

"1950'de 5653 sayılı kanunun yanlış anlaşılmasından dolayı müteahhitler tekrar sahneye çıktılar. Fırsat bu fırsattır diye başladılar işe.

"Müteahhitler köylülerden tapu, tapularının içindeki ağaçları satın almaya başladılar. Üçer, dörder dönümlük, hudutları

gayri muayyen tapular aldılar. Bir misalle anlatayım daha iyi... Bu müteahhitlerin en zenginlerinden biri, on yedi dönümlük bir tapu almış. Eski tapularda dönüm nazara alınmaz, tapu hudutları nazarı itibara alınır. Mesela tapuda on beş dönüm yazılı olan bir tarlanın hudutları içine on bin dönüm, hatta yüz bin dönüm de girebilir. Anadoluda halen beş dönümlük bir tapuyla otuz bin dönüm tarlaya sahiplenmiş kimseler çoktur. Tapuların yüzde doksan sekizi böyledir. İşte bu müteahhit allem etmiş kallem etmiş, on yedi dönümlük tapusu içine yüz bin dönümlük bir sahayı almış. Alış tarzı da dikkate değer. Tapuda şöyle hudutlar var: Cenuben Emine kızın gelin olduğu yer, şimalen yanık çınarın kökü, garben kan mezarı, şarken pınar. Görülüyor ki yukarıdaki hudutlar muayyen değildir. Pınar, her yerde pınar vardır. Emine kız nerede gelin olmuştur, Allah bilir onun orasını... Bilirkişi nerede derse orada gelin olmuştur. Bilirkişilerin insafına kalmıştır Emine kızın gelin olduğu yer. Alır bilirkişi Emine kızın gelin olduğu yeri, beş saat öteye götürür. Kan mezarı nedir, bilir misiniz? Eskiden orada bir eşkıya, bir candarma vurulmuş, kanı oraya akmıştır. Adettir, kan akan yeri taşla çevirirler. Bu, kan mezarıdır. Bu da bilirkişinin insafına kalmıştır. Onu da kırk kilometre öteye çekebilir bilirkişi. Yanık çınarın kökü de en güzel ormanın bulunduğu sahaya kadar gidebilir. Bu da bilirkişinin insafına kalmıştır. Bilirkişinin insafını da söyleyim mi? Bilirkişiler de müteahhitin parayla tutulmuş adamlarıdır.

"Bu şekilde dalaveralarla efendim, yüz binlerce metreküp orman kesilip yok edilmiştir. Ormancılar bunu kabul etmiş midir? Hayır. Onlar da mücadele etmişlerdir bununla. Bu ağaçları kesenler mahkemeye verilmiştir. Bunlardan bir tanesi dört milyon liralık ağaç kesmesinden dolayı mahkemede iken af çıkmıştır. Bir de bunlar için hususi af kanunu çıkarılmıştır. Müteahhitlerimizi korumalıyız efendim. Toprak gider efendim, müteahhitlerimiz kalır. Bir fincan kahvenin bin yıl hatırı var..."

Avukat dertli adam, aşk adamı, dürüst adam. Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı olmaz olsun. O değil mi belimizi büken.

Manavgat, Elmalı, Kaş, Fethiye, Silifke ve daha birçok ormanlarımızı bu tapulu kesim yok etmiş. Bereket versin ki kırk

yıllık kahvenin hatırı o kadar uzun sürmeyip 5653 sayılı kanun için sonradan bir izahname gönderilmiş de durum kurtarılmış.

Şu orman üzerinde nice menfaatler dönmüş. İnanılmaz. Veyl saf olanlara...

Bitmez Tükenmez Davalar

Antalyadan sonra Muğlaya geçtim. Fethiye ormanlarını gezdim. Burada da yangın görmemiş bir tek ağaca rast gelmedim. Yalnız Fethiyenin Seki köyünün Kavacık ormanlarını, orman gibi gördüm. Bir sedir ormanı ki, orman derim sana... İnsanın aklına geliyor: Acaba bu ormanı niçin yakmamışlar.

Yanımdaki Bölge Şefine sordum:

"Acaba niçin yakmamışlar?"

Şef:

"Sedir ormanı kolay kolay yanmaz da ondan. Bir de niçin kesmemişler diye sorsanız."

"Sorarım," dedim. "Gerçekten şaşılacak şey."

"Görüyorsunuz burası dağlık. Sahile de çok uzak. Yol da yok. Taşınması çok pahalıya mal olur. Onun için bu sedir ormanı kurtulmuş."

Fethiyede de tarla açmaları gırla gidiyor. Fethiye için derim ki yeryüzünün cenneti. Köyceğiz için de öyle derim. Hele bir orman bitsin. Bitmesine pek az kalmış. Ben görürüm o zaman onun cennetliğini. Denizi, koylarının güzelliği beş para eder miymiş. Görürüm o zaman.

Köyceğizde tam on gün devam eden bir yanık sahasını gezdikten sonra da Aydının Karacasu ilçesine geldim. Karacasuda tapulu kesim halen devam etmektedir. Şunu da söylemeden geçmeyeyim ki, Karacasu, Aydının tek ormanlık bölgesidir. Saksıda çiçek gibi. Nazillide, Bozdoğanda da var ya, az. Ormandan sayılmaz. Karacasu ormanları da ormandan sayılmaz ya... Yeşillik var. Eğri büğrü ağaçlar var hiç olmazsa. O da bazı yerlerde.

Yıllardan beridir ki Karacasuda halkla Orman Dairesi arasında bir boğuşmadır almış yürümüş. Bir Ali Cengiz oyunu.

Ama tam manasıyla bir Ali Cengiz oyunu. Orman Dairesi ağaçları kestirmemek için türlü kanunlar gösteriyor, türlü yollara, kanuni sebeplere başvuruyor. Halk da onun karşısında... Halk demesek daha iyi olur... Halk yalnız alet ediliyor bu işlere. Büyük müteahhitler menfaatlerine halkı alet ediyorlar. Orman Dairesinin hiçbir kanunu, hiçbir tedbiri bu zenginler karşısında sökmüyor. Bir açık kapı, bir yol mutlak buluyorlar. Ve Karacasu ormanlarına kast eyliyorlar. Bir ağaç kesimidir gidiyor. Deme gitsin.

Karacasu ormanlarının yüzde doksanı tapuludur. Yani şahısların mülkiyetindedir. Bunların çoğu da eski tarihli tapulardır. Eski tarihli tapuların hepsi 4785 sayılı kanunla devletleştirilmiş ve 5658 sayılı kanunla da iade dışında bırakılmış ormanlara ait olduğundan, hukuki kıymetini kaybetmiş olup, sahibinin müddeti içinde müracaat edip tapulu yerinin bedelini istemeye hakkı vardır.

Bunun dışında son iki yıl zarfında yeni tapu tescilleri kanuna aykırı olarak yapılmış, ormanlara "Çamlı tarla" tabiri kullanılarak tapu verilmiştir.

Bu böyle olmakla Orman Kanununun hükümlerine göre hiç kimsenin bir ağaç kesmeye hakkı yoktur. Göz göre göre kesemiyorlar da zaten.

Ama türlü usuller bulmuşlar... Ali Cengiz oyunu oynamakta hiç kimse kabımıza erişemez. Boy ölçüşecek varsa gelsin beri!

Bir gün bakıyorsun Karacasunun falan filan mevkiinde yüzlerce dönümlük orman bir uçtan bir uca tek yaprak bile bırakılmadan doğranmış. İrili ufaklı doğranmış. Bunları kim doğramış? İşte o yok ortada. O doğranmış yerler tapulu ya, sahibi doğru mahkemeye müracaat ediyor. Diyor ki, tarlam içindeki ağaçlar meçhul şahıslar tarafından kesilmiştir. Orman Dairesi ağaçlarımı zapt ederek satacaktır. Ağaçlarımın satılmasının önüne geçiniz. Buna ihtiyati tedbir diyorlar hukuk dilinde. Ve seninki ihtiyati tedbirini alıyor. Bu sefer ağaçlar açık arttırma ile satılığa çıkarılıyor. Satışa çıkarılan ağaçlara rakip yok. Ağaç sahibi, yahut onun bir akrabası, yahut meşhur tüccarların adamları yok pahasına, arttırmada rakip olmadığı için ağaçları satın

alıyor. Mahkeme sonunda adam beraat ederse, zaten beraat ediyor, el elde, baş başta. Yok beraat edemezse açık arttırma ile çok ucuza satılan ağaçların bedelini Orman Dairesine ödüyor ki, bu devede kulak bile değildir. Dediklerine göre, pek ödedikleri vaki değilmiş.

Bu hususta çok şeyler yazılabilir. Ama ispat hakkı diye bir şey tanınmamış gazeteciye. Burada birtakım dolaplar dönmüştür. Bu kadarlığını yazabilirim.

Neden sonradır ki Orman Dairesi bu ihtiyati tedbirlere ve satışlara bir çare bulmuş. Açık arttırmalara kendisi girmeye ve satılan ağaçları satın almaya başlamış. O zaman oyun biraz durmuş.

Avukat diyor ki:

"Yakında buna da bir çare bulacaklar..."

Ben bir tanesini söyledim. Daha öyle tahrip usulleri var ki, akıl sır ermez. Öyle yol buluyorlar ki şu keresteciler, şaşıp kalırsın. Mademki elinde tapusu var. Geri dur Orman Dairesi...

İşletme Müdürü Burhaneddin Şener inanmış adam. Şu ormancıların hangisi davasına inanmamış ki... Yoksa bu kadar kırtasiye, bu kadar mücadele içinde çalışabilirler miydi? Adam aç kalır da buna dayanamaz. Uyku yok dünek yok. Üstelik de kötü adamsın. Partiler gelir çöker, politikacılar yüklenir, halk yüklenir. Şu iki cami arasında kalan var ya, tam ormancı...

"Karacasu yüzünden canımdan bıktım..." diyor. "Ne yapacağımı şaşırdım. Bir çıkar yol yok. Ne tedbir alırsan al, bir yolunu buluyorlar."

Halkı da görelim dedik. Tüccar bulursak onlarla da konuşalım...

Bu tüccarlardan birinin dükkanında oturmuş konuşuyoruz.

Adamlar kanunu yutmuşlar. Bana o kadar çok kanun maddesi okudular ki ezberden, şaşkına çevirdiler. Bütün ormanları bir günde tıraşlasalar bile hakları var, diyesim geldi.

"Orman Dairesi haksızlık yapıyor. 5653 sayılı kanunun D. fıkrası der ki: 'Sahası otuz dönümden az ve devlet ormanlarına üç kilometre uzak olursa orman sayılmaz.' Ama Orman Dairesi sayıyor. Şöyle ki: Bu üç kilometrelik arada gene şahısların çamlı

tarlaları var. Bu şahıslar o tarlaları kesecek olsalar orada üç kilometrelik bir saha açılacak. Aradaki ormanları devlet ormanı sayınca, yakın oldukları için, bizim üç kilometre uzak orman da Devlet Ormanlarının bitişiğinde olmuş oluyor... Bu büyük haksızlık ve kanunsuzluk. Sonra Medeni Kanunun 644. maddesi der ki: 'Bir araziye sahip olmak demek alt ve üstüne sahip olmayı tazammun eder.'"

Bu konuşan yaşlı bir adamdı. Genci aldı:

"Bu kanuna göre, tarlalarımızda biten ağaçlar bizimdir. Kimse elimizden alamaz. Eğer devlet bunun önüne geçmek istiyorsa tapularımızı satın alsın. Yoksa haksızlık ediyor. Burada tapusuz olarak bir karış toprak bile bulamazsınız. Şu karşıdaki yüce dağ var ya, ona Baba Dağı derler, onun sivrisi bile tapuludur. Oraya tapu alınır mı? Almış. Belki Baba Dağının sivrisi de bir gün işe yarar."

Gene yaşlı adam aldı sözü:

"Bakın burada hiç mi hiç yangın olmaz. Yıllardır yangın kazara bile çıkmamıştır. Çünkü ormanlar tapuludur. Bir gün gelecek ki, köylü ormanı alacak umudunda... Sonra bir ormanı tahdit komisyonu geldi. İşleri o berbat etti işte... Ağaçları zamanla tıraşlanmış tarlaları sahiplerine verdi de ağaçlıklı tarlaları orman saydı. Köylüler de ne yaptılar bu sefer... Tarlalarındaki ağaçları tüccarlara meccanen verdiler. Sırf tarlalarındaki ağaçlar yok edilsin diye... Tüccarlar ormanları kestiler kestiler gittiler, köylüler suçlu olarak mahkemelere verildiler... Asıl komisyon sebep oldu büyük ağaç kesilmesine."

Genç adam aldı:

"Peki biz bu çamlı tarlaların arazi vergisini yıllardan beri veriyoruz. Buna ne buyrulur?"

Bence diyecek söz yok. Bu işin uzmanları söylesin. Benim görüp bildiğim, her yerde, her yanda ormanların yok olduğudur.

Şu yağmurlar da yakamı bırakmadı. Karacasu dağlarını gezip orman tahribatını göreceğim. Fırsat vermez. Ama benim gezip görmem gerek. Ver elini Seki, ver elini Karıncalı dağları... Yağmur hışım gibi inerken çıktık yola... Yüzlerce dönümlük kesilmiş, kökleri öyle durur ağaçlar gördüm. Bir on kadar daha

yeni kesilmiş, çamları daha kurumamış tarla gördüm. On tarladaki binlerce ağacı meçhul şahıslar kesip ortadan kaybolmuşlar... Ve tarlaların sahipleri, Orman Dairesi karşılıklı mahkemeye başvurmuşlar. Zarar ortada, ne kazandık dediği gibi.

Şimdi halen Karacasu Orman Şefliğinin 400 tane böyle davası var.

Sanki Çaresiz Dertler!..

Oradan İzmire geçtim. İzmirin Kemalpaşa, Karacadağ ormanlarını gördüm. Bu ormanlarda da ağaca benzer ağaç arama. Yangın silip süpürmüş. Yangından başka İzmirde açmacılık her yerden çok. Çünkü burada toprak nispeten verimli ve pahalı. İzmirde bir de kaçakçılık var. İzmir İşletme Müdürü Hakkı Özkanla bir gece sabaha kadar kaçakçı peşinde dolaştık. Macerası uzun. Her yıl İzmir ormanları 10.000 metreküp ağaç verebilir. Fazla santim veremez. Ormancılar da yılda on bin metreküp ormanı kesip ambalaj sandıklığı için isteyenlere satıyor. Halbuki İzmirin yılda 30.000 metreküp ambalajlık keresteye ihtiyacı var. Böyle olunca yirmi bin metreküplük bir kereste kaçak temin ediliyor demektir. İnsanın ha gayret diyeceği geliyor. Ha gayret, hangi il önce bitirecek ormanlarını. Böyle bir yarış olsa İzmir birinci gelecek gibi geliyor bana...

İzmir ormanlarını da gezdikten sonra Hakkı Özkanla Manisa işletmesine geçtik. Hakkı Özkan da gördüğüm insanların en tatlılarından... Her orman yangınında gözleri dolu doluveriyor. Toprak taşınması üstüne İzmir gazetelerinde epeyce yayını var. İşinin adamı bir genç.

Yolda bana önce kireç ocaklarını gösteriyor. İzmirin yakınları hep kireç ocağı.

"Bu ocaklardır," diyor, "bu dağları hep böyle kel bırakan..."

Sonra yolda bana fundalıkları gösteriyor.

Bizimkiler orman ilmini de bize benzetmişler. Makilik, baltalık, koruluk diye üç kısma ayırmışlar. Baltalıkla makilik dedikleri yerlere ver etmişler baltayı. Halbuki ormancılık ilminde

yalnız bir orman vardır. Makilikler, baltalıklar dediklerimiz, türlü sebeplerle dejenere olmuş ormanlardır. Bu ormanlar nasıl dejenere olmuşlardır? Gezdiğim gördüğüm yerlerde bütün ormancılar bunun üstünde durdular. Hakkı Özkan da ötekiler gibi. Beni bir yamacın altında durdurdu ve bir makiliğe götürdü.

"İşte bu makilik keçinin eseridir."

Misal olarak bir ağacı gösterdi:

"Şu ağaca bakın. Bu ağaç yere yapışmışçasına yayılmıştır. Uzayamamasının sebebi keçidir. Çıkan dallarını yer. Ağaç da bu yüzden uzayamaz, yayılır. Bu ne ağacıdır? Pırnal meşesi... Bunun boyu iki karıştır. Halbuki beş metre boyunda pırnal meşesi vardır. Keçi bir ormanın üremesinin, gençlik yetiştirmesinin önüne geçer. Çıkan gençliği yer, çıkan gençliği yer."

Pırnal meşesini hepimiz görmüşüzdür. Yollarda, yamaçlarda yere yapışmış gibi küçücük, incecik bir ağaççıktır. Şemsiye gibi yayılmıştır. Ben şimdiye kadar bu meşenin yarım metreyi geçmişini görmemiştim. Söyleseler inanmazdım. Ama üç metreliğini, dört metreliğini gözümle gördüm. İnandım ki bu, keçinin ettiğidir. İnandım ki bu dağlar keçinin kel bıraktığı dağlardır.

Hakkı Özkanın başından geçmiş enteresan yangın olayları var. Özkan diyor ki:

"Yedi yıllık mühendisim. Yedi yılın yedi Otuz Ağustosunda da bayram yapamadım. Yedisinde de köylüler tatilden istifade ederek yangın çıkardılar."

Bu Otuz Ağustos yangınlarında çektiklerini öylesine anlatıyor ki Hakkı Özkan, dinlemeye değer.

Eski orman bölgeleri çırılçıplak... Dağlar öylesine soyunmuş, toprak öylesine akmış ki, dağların tepeleri, sırtları testere gibi testere gibi akmış... Akmakta devam ediyor. Geçtiğimiz bir iki çay kıpkırmızı akıyordu. Yıl on iki ay hep böyle akarmış bu çaylar. Ormanlık bölgelerden gelen sular böyle değildir. Pırıl pırıldır. Dibine kitap düşse okunur. Öyle aydınlıktır. Çünkü taşıyacak toprak bulamaz.

Bir sel deresinden girdik. Kuru dere yani... Yanı yönü ha bire akmıştı. Dere günden güne, yıldan yıla genişliyor... Dere ta karşıki dağa kadar uzanıyordu. Toprak taşınmasından böyle

yüzlerce binlerce dere meydana gelmiş. Toprak akıyor babam akıyor. Bazı yerlerde de toprak kalmamış. Bu sefer taşlar akıyor. Çakıl taşları. İşte bu felaket...

Seller oluyor. Bir tufan gibi. Göz açıp kapayıncaya kadar her şeyi basıp geçiyor. Bu sele, kurak, ormansız dağların seline ne baraj dayanır, ne set...

Orman olmayınca düşen yağmurlar aynı hızla toprağa değer ve aynı hızla akmaya, birleşerek sel olmaya başlar... Halbuki ormanda yağmur damlaları ilkönce dallara, yapraklara düşüp hızlarını kaybettikten sonra toprağa düşerler. Ormanın altındaki çürümüş yapraklar suları sünger gibi emip sonra yavaş yavaş bırakırlar. Böylelikle sel olayı olmaz. Bazı Avrupa memleketleri baraj inşasına başlayacakları zaman, yıllar önce o suyun gözünün bulunduğu dağları ağaçlandırıyorlar, ondan sonradır ki baraj yapıyorlarmış... Yoksa seller, baraj ne kadar sağlam olursa olsun, bir gün alıp götürüyormuş...

Bu anlattığım yerler Manisa, Balıkesir, Eskişehir, Muğla, İzmirdir... Türkiyenin hemen her yerinde sel olayı var. Toprak taşınması var. Son yıllarda sel basmaları gittikçe çoğalıyor ve afet halini alıyor. Bu, ormanların bitmesindendir. Dağlardaki bir iki ağaç da biterse, ki çok az zaman kalmıştır, sellerin önünü ne barajla, ne de başka suni tedbirlerle alamayacağız. Tekrar orman yapmak zorunda kalacağız. Toprağı taşınmış dağlarda da orman yetişmez... Korkunç bir şey bu...

Manisa-Turgutlu... Turgutluda Irlamaz çayı... Irlamaz çayı Manisa ovasının büyük felaketi... Irlamaz çayı bir kilometre genişliğinde çevresine çakıl yığmış... Bu bir kilometrelik çakıl sahası çay boyunca uzanıyor. Gün geçtikçe bu saha boyuna genişliyor. Bağları, tarlaları içine alıyor. Bütün Turgutlu ovası çakıl, taş tehdidi altında. Etrafına uzunca bir set yapmışlar ama dinlemiyor. Dinlemez de... Belki otuz yıl sonra bütün ova çakıla kesecek. Ormansız bunun önüne geçilmez... Eğer Manisa ovasını kurtarmak istiyorsak dağlarını şimdiden ağaçlamaya bakalım. Ama biz kesiyoruz ağaçlarını... Bir de ağaçlayacak mıyız! Benimki de ne ham hayal.

Urganlı köyüne girerken yolda bir arabayı durdurduk.

Arabaya iki zayıf at koşulmuştu. İki kişi vardı arabada. Biri genç, biri de yaşlı. Yaşlı adam Turgutlunun içinden olurmuş... Genç adam da Urganlıdan.

Adamla çayın olduğu yere gittik.

"Senin çocukluğunda, bu çayın çakıllarının genişliği bu kadar var mıydı?"

Yaşlı adam güldü:

"Benim çocukluğumda, bir insan bu çayın bir tarafından bir tarafına atlayabilirdi. İşte şimdi bazı yerler yedi yüz, bazı yerler bin metre gelir. Her yıl da gittikçe büyüyor. Bütün Gediz ovası çakıl olacak oğul, bütün çakıl..."

Sordum:

"Peki bunun sebebi ne?"

"Ormanın dağlarda bitmesi..."

Yemin ederim ki bu köylüleri ben söyletmiyorum. Hepsi kendi dertlerini, topraklarının dertlerini herkesten, hatta bilginlerden bile iyi biliyorlar.

Sormaya devam ediyorum ve hayretler içinde kalıyorum.

"Tarlalar, bu batan tarlalar sizin. Orman kesilmesine bir çare bulun."

"Bulunmaz."

"Neden?"

"Fakir fıkara ne yesin. Tarla açmak zorunda ora köylüleri de..."

"Dağlardan ovaya insinler."

"Ovada tarlanın dönümü bin lira..."

"Eskiden niçin bu kadar açma yoktu?"

İhtiyar:

"Nüfus çoğalıyor. Nüfus çoğaldıkça da geçim daralıyor. Tek çare orman... Ormanı kesiyorlar."

"Peki ne çare düşündünüz?"

"Hiçbir çare... Bu gidişle bütün ova..."

Yıl yıla uymuyor. Çay gittikçe daha çok çakıl getiriyor. Buna çare?

Orman Dertlerinin Biricik Çaresi

> *Türkiye ormanları normal olarak yılda ancak 3,5 milyon metreküp ağaç verebilir. Halbuki her yıl bu ormanlardan 17 milyon metreküplük bir ağaç alınıyor. Şimdiki hızla kesime devam edilirse, yirmi, yirmi beş yıl sonra memleketin bütün ormanları tükenmiş olacaktır. Bu anormal işletme ne nispeten küçük çapta olan kereste sanayisinin, ne de büyük şehirlerin ihtiyaçlarından doğmaktadır. Bu durum, ormanlarda, ormanların dolaylarında yaşayan köylülerin ihtiyaçlarından ileri gelmektedir.**

Profesör Heske aynı makalesinde ormanların, bir memleketin suları, iklimi üstünde çok büyük tesiri olduğunu gösteriyor. Ormanlar, tıpkı büyük denizlerin gördükleri vazifeyi görür, diyor. Dolayısıyla bir bölgenin ormansız kalması o bölgenin kurumasına, çölleşmesine yol açar, diyor.

Bu iklim meselesinde Batı ve Ekvatoral Afrikanın geniş ormanlarını misal göstererek, bu ormanların Afrika için Büyük Okyanus rolünü oynadıklarını söylüyor.

Orman toprağı sünger gibidir. Yağmur sularını çekmekte, onları sonradan yavaş yavaş bırakmaktadır. Bu sular yeraltı sularına, sonra da nehirlere karışmaktadır.

Anadolunun ikliminde bitkiler ve bilhassa ormanlar kesin rol oynamaktadır. Anadolunun iklimi yüzde yüz ormana bağlıdır. Bunu Profesör Heske de böyle diyor, öteki bütün ilim adamları da aynını söylüyor.

Profesör Heske yalnız ihtiyaçlık kereste kesmekle yirmi yıl sonra ormanlarımızın tükeneceğini söylüyor. Ya yangın, ya açma, ya kaçakçılık, ya yakacak odunluk, ya yalabuk, ya keçi!.. Tapulu, usulsüz kesim de var. Var oğlu var. Daha bizim bilmediğimiz kim bilir başka ne kadar tahrip şekilleri var. Mesela yangın üstüne bir iki rakam vereyim. Bu kadarcığı bile işin fecaatini apaşikar göstermeye yeter. 1951'de, bütün yurtta 628

* Hamburg ve İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Franz Heske'nin "Comment ameliorer l'hydrologie de l'Anatolie grâce â la biologie et â l'ecologie" adlı makalesinden alınmıştır.

yangın olmuştur. Bu Orman Genel Müdürlüğünün verdiği rakamdır. Hiç düşünmeden bunu iki üç misline çıkarabiliriz. Neyse, rakamı olduğu gibi kabul edelim. 1952'de ise yangın adedi 1282'ye yükselmiştir. Bu korkunç bir artıştır. 1938'den bu yana yangın adedi boyuna artmaktadır. 1938'de 398 yangın olmuştur. Bu yılki yangın miktarını alamadım. Yalnız bir iki ildeki yangın adedini verirsem işin korkunçluğu daha iyi meydana çıkar. Antalyada 187, Muğlada 180, İzmirde 137. Bu yangınlar içinde fasılasız bir hafta devam etmiş yangınlar vardır. Varın gerisini de siz hesap edin. Memleketin ne büyük bir tehdit altında olduğunu görün.

Röportajımızda daha önce de gördük ki tarla açmacılık orman tahribinde büyük rol oynuyor. Bunu türlü misallerle, türlü yaşayış tarzlarıyla gösterdik. Köylü orman sahalarını daraltarak ziraat sahası açmaktadır. Gördük ki ormandan açılan tarım alanları tarıma elverişli değildir. Açılan tarlaların ömrü en çok üç yıldır.

Türkiyenin nüfusu 1927'de 13 milyondu. 1950'de 21 milyona yükseldi. Şimdi 25 milyonu bulduğu söyleniyor. Gene Profesör Heskenin dediğine göre Türkiyenin zirai kesafeti bir kilometrekareye 165'tir. Bu bazı çok sıkı sürülmüş Avrupa memleketleriyle mukayese edilecek olursa tam iki mislidir. Halbuki toprağın verimi buğday olarak yarısından daha azdır.

Nüfusun böyle hızla artması memleketin ekonomisi üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu baskı da yüzde elli olarak ormanların zararıyla vukua gelmektedir.

Her neyse, biz gördüğümüzü söyleyelim. Açma da büyük bir felaket halini almış, her yıl yüz binlerce dönümlük ormanı silip süpürmektedir. Ve yüz binlerce dönümlük vatan parçası her yıl denize akmakta, bize de kel dağlar, kayalıklar kalmaktadır.

Üçüncüsü keçidir. Türkiyede 15 milyon keçi tespit edilmiş. Bu doğru değildir. Herkes bilir ki vergiden kaçmak için köylü keçisinin ancak dörtte birini yazdırır. Ben de çok iyi bilirim. Buna göre Türkiyede altmış milyon keçi vardır. Haydi biz yanılmış olalım da otuz milyon keçi var sayalım. Bu otuz milyon keçi nedir bilir misiniz? Türk ormanlarına girmiş otuz milyon bal-

ta... Tam otuz milyon keskin balta. Gece demeden, gündüz demeden, yorulmadan işleyen otuz milyon balta... Mübalağa ettiğimi sananlar gitsinler de ormanları bir görsünler. Böyle yangınlar, açmalar, keçiler olmasaydı o yüce dağlardaki ormanların biteceği mi vardı? Ama bitmiş. Ama orman denecek orman kalmamış.

Profesör Heskenin yirmi, yirmi beş yılına yangını, keçiyi, açmayı da eklersek Türkiye ormanlarına bitmiş nazarıyla bakabiliriz Ben gezdiğim yerlerde ancak birkaç tane orman görebildim. Öteki eğri büğrü, gençliği tükenmiş, yanmış, keçi tarafından tüketilmiş yeşilliklere kim orman diyorsa beri gelsin. Bu gidişle o yeşilliklerin de ömrü olsa olsa on yıl sürer. On yıl sonra köylünün dediği gibi tek yeşil yaprağa rast gelemeyiz.

Orta Anadoludan geçerken o kıraçlık, o kuraklık, o zalim tabiatın verimsizliği, kısırlığı karşısında adamın yüreği ağzına geliyor. Orta Anadolunun o Allahın belası tabiatında insan yaşayabiliyorsa, o kurağa, kızgın saca benzeyen bozkıra yılda hiç olmazsa bir kere olsun yağmur düşüyorsa o da kıyılardaki orman şeritlerinin yüzü suyu hürmetinedir. Eğer Kızılırmak, Yeşilırmak, yüzlerce, binlerce cılız çay akmakta devam ediyorsa, o kıyılardaki bir tutam kalmış ormanlığın yüzü suyu hürmetinedir.

Ve insanlarımız, Orta Anadolu insanları kendilerinde tabiatın haşin kuvveti karşısında yaşama gücünü bulabiliyorlarsa bu, kestiğimiz, yaktığımız, harap etmek için bütün kuvvetlerimizi seferber ettiğimiz bu birkaç ağacın yüzü suyu hürmetinedir.

Ormanlarımızı bu beladan nasıl kurtarabiliriz?

Gördük ki orman içindeki köyler zaten köy değil... Mesela Hopadan Trabzona kadar bir tek köy var diyebiliriz. Köyler yok. Dağınık, her biri ötekine bir saat uzaklıkta, beş saat uzaklıkta evlerden meydana gelmiş bir köy diyebiliriz. Maraştan Marmarise kadar da aşağı yukarı böyle. Böyle köy olmaz. Dünyanın hiçbir medeni ülkesinde de böyle köyler kalmamıştır. Kalamaz da... Bu yüzde beş yüz gerilik demektir. Bu köylere hiçbir teşkilat götüremezsiniz. Ne okul, ne sağlık teşkilatları... Daha bilmem neler... Hiçbir kuvvet bunları kalkındıramaz. Çünkü

bunlar daha toplum haline gelememişlerdir. Ondan ötesi... Bunlar böyle kaldıkça inanılmaz bir sefalet içinde yaşamaya mahkum kalacaklardır. Başka yolu yok. Yüz yıl, bin yıl geçse de, dünya medeniyeti kafamızın alamayacağı kadar ilerlese de, bunları bin yıl sonra gene bıraktığımız gibi bulacağız.

Ama onlar oralarda uzun zaman kalamayacaklar. Orman bitip de kayalarla baş başa kalınca göç edeceklerdir.

İlk iş, orman bitmeden bu insanları iskan etmeliyiz. Başka hiçbir çaremiz yok. Orman bitip de bunlar milletin başına bela kesilmeden... İskan etmeliyiz.

Selahiyetli bir orman mütehassısı diyordu ki, bu dağlardaki insanlar yaptıkları birkaç yıllık tahribatın geliriyle iskan edilebilirler.

Teklifim şu: Orman hudutları çizilmeli, buna göre büyük haritalar yapılmalı, memleket bölgelere ayrılmalı, bölge bölge her yıl, her bölge indirilip, önceden tespit edilmiş, köyleri kurulmuş yerlere yerleştirilmeli... Bunun için üç yıllık, beş yıllık, on yıllık planlar yapılmalı.

Ormanlara kesinlikle balta sokmayı yasak etmeliyiz.

Vakit çoktan geçti. Boş dağları, kel toprakları yeniden ormanlamaya çalışmalıyız. Türkiye topraklarının yüzde 13'ü orman diyorlar. Yüzde beş bile kalmamış. Halbuki bir memleketin topraklarının normal olarak yüzde otuzu orman olmalı.

Eğer bu topraklarda yaşamaya niyetliysek, hemen işe başlamalıyız.

16.12.1954

Kutsal Balıklar ve Ceylanlar Şehri Urfa

Ne kadar gün ışığı varsa hepsini bir araya toplamışlar, getirip Urfanın üstüne aktarmışlar. Otobüs tabaka tabaka toz altında kalmıştı. Yol boyunca toz direkleri salınıp duruyordu. Altına bulaşmış bir toz bulutunu esen yalım gibi bir yel oradan oraya savuruyordu.

Urfaya girdiğimizde hiçbirimizde konuşacak hal kalmamıştı. Bütün otobüs sızmıştı. Bu toz kasırgasından sonra Urfa açıldı. Evleri ortaya çıktı. Yorgun argın, bitmiş, sallanarak otobüsten, şehrin dışındaki garajda indik. Yaprak kımıldamıyordu. Arada, inceden bir yalım yeli esiyor, sonra hiç esmemiş gibi kesiliveriyordu. Elle tutulur, taş gibi ağır, kıpkırmızı bir sıcak çökmüştü... Ne kadar gün ışığı varsa... Yalan değil.

Alt yanı Harran ovası, Suriye çölü, Ceylanpınar, Mardin çölünün serapları... Üst yanı Suruç ovasının düzlüğü... Antebin kırmızı topraklı, yangın yerine dönmüş tepeleri... Orta yerde Urfa. Dört bir yanı kel, kıraç, bozarmış tepeler. Güneşten yanmış, benek benek olmuş, el değince un ufak olacakmış gibi duran kayalar. Tepelerin çukurunda Urfa. Başucunda kalesi öylece salınıp duruyor.

Orta yerde, bavulum elimde öyle bunaldım kaldım. Susumdan da dilim damağım kurumuş. Duyardım. Urfadaki Halilrahman gölünü duymayan yok. Anzelhayı duymayan yok. Geldiğimiz yerde, kalenin dibine doğru kuytu, ıslak, karanlık bir yeşillik tütüyor. Göğe kadar uzanıyor gibi geliyor insana. İlk bakışta.

Yanımdan geçen delikanlıya:

"Anzelha mı?" diye sordum.

"Odur," dedi.

Anzelhaya yöneldim. Tüten yeşillik, koyu, karanlık, durgun göl. Urfalıların parkı... Sekiz saatlik, toz duman, sıcak, koku, ter içinde yolculuktan sonra, bu çölde, böylesi inanılmaz bir yeşillik. Antep-Urfa arasını giden bilir. Yol da bir yol ki... Bu yoldan sonra... böyle bir cennet köşesi... Urfada taş, toprak, ağaç, bulut, kale, mağara, her şey bir efsaneye girmiş. Urfa mucizeler şehri. Herkesin dilinde Urfadan bir efsane. Şu dere diyorsun, o, diyorlar, hacca gitmek isterken Urfada konaklayan, o gece gelip Urfayı basan, evleri alıp götüren sele karşı, hac parasını bu derenin açılması için harcayıp, evine geri dönen bir hatunun eseridir. Ünlü Türkmen boyu Karakoyunlu beyinin kız kardeşi olan hatunun... Şu ağaç... Onun da var. Urfayı görmeyen, Urfada Halilrahman gölünü görmeyen, buranın taşı toprağı neden efsaneye kesmiş bilmez. On beş dakika içinde Halilrahman gölü kıyısında dışarıyı, tozu dumanı, taş gibi ağır sıcağı, yalım gibi esen yeli unuttum. Kuş gibi hafifledim. Anadan yeni doğmuş gibi. Huzur –Allah kahretsin şu huzur sözünü de– duydum. Huzur diye anlatmak istedikleriyle hiç karşılaşmamıştım. Sanırsam o dedikleri şey burada, Halilrahman gölünün kıyıcığında, taş gibi, öldürücü bir sıcaktan sonra Anzelhanın yeşilliğinde.

Urfalıların Halilrahman diye adlandırdıkları bu göl iki parça. Ötekine de Anzelha diyorlar. Gölün kıyısını onarmışlar. Bu yüzden göl büyücek bir havuz gibi duruyor. Beyazıttaki havuzun yedi sekizi büyüklüğünde bir havuz. Bu havuzun gözü nereden kaynıyor? Belli değil. Her kime sordumsa, doğru dürüst bir şey söylemedi. Gölün kıyıları asırlık, ulu ağaçlarla çevrili. Dalları sarkmış. Koca ağaçların altına temizce bir lokanta yapmışlar. Gazinosu da var. Sonra parktan bir parça yer ayırıp iki ucuna şöyle yazılar yazmışlar: "Ailesi olmayan buradan geçemez." Efendim, işte bu iki yazı arasında kalan yere yanında karısı olmayan vatandaş giremiyor. Kayseride de böyle bir şeyle karşılaştım. Şehir Kulübünün bahçesinde bir yere oturmuştum. Kimsecikler yoktu orada. Arkadaşları bekliyordum. Garson

geldi. İçecek bir şey istedim. Getiremeyeceğini söyledi. Şaşırdım. "Burası aile yeri, karşıya geç de ne istersen getiririm," dedi. Eh canım, bu kadarlık da olmasın mı artık? Demokrasi icabı.

Duymuştum, duymuştum ama, bu kadarı da aklımdan, hayalimden geçmezdi. Gölün içi balıkla döşeli. Balıklar suyun yüzünde üst üste, tembel tembel yatıyorlar. Kımıldamıyorlar. Durgun, ölü. Ama göle bir yaprak, bir parça ekmek düşmesin, ölü balıklar canlanıyor, yıldırım kesiliyor, biribirinin sırtına binerek düşen parçayı kapmaya koşuyorlar.

Bir gün sabahtan öğleye kadar bu balıklarla uğraştım. Yandaki bahçelerden kucak kucak dut dalı toplattım, balıklara attım. Kocaman bir dalı suya atıyorum. Dal suya değer değmez balıklarda bir kaynaşma... Dala her biri her yerden saldırdı. Göz açıp kapayıncaya kadar, dalda bir tek yaprak kalmadı. Çırılçıplak suyun yüzünde yüzdü durdu. Ne kadar dal atıyorsam hepsi öyle oldu. Balık yaprak yer mi diyeceksiniz. Ne bileyim ben, yer mi yemez mi gidip Halilrahman gölünde görün.

Yanımdaki Cumhuriyet muhabiri Naci İpeğe sordum:

"Sahiden hiç kimse bu balıklara dokunamaz mı?"

Ötedeki ak sakallı yaşlı adam atıldı:

"Kimin haddine oğul, kimin haddine ki... Sen bu balıklar nedir bilir misin? Kimdir bu balıklar bilir misin? Bu balıklara el dokunduranın..."

Yanımıza geldi:

"Sen herhalde yabancısın oğul. Bu balıklara kötülükle bakanın gözleri kör olur. Yemeye teşebbüs edenler çok olmuştur. Ya yerken, lokma ağzındayken ölüvermiş, ya da sonradan, gün atlamadan başına bir felaket gelmiştir. Yağma mı var oğul, yağma mı var kimse dokunsun bu balıklara... Bak bak balıkların sırtına. İyi bak oğul. Ne görüyorsun söyle."

"Kara kara lekeler."

"O kara lekeler nedir bilir misin oğul?"

Gözlerimin içine baktı.

"Bilmem," dedim.

"Onlar, o lekeler yanık yerleridir. Yangından sonra... Hazreti Halil İbrahim..."

"Hiç kimse yiyemez demek ki. Göl bir yandan da akıp gi-

diyor. Bu gölden ayrılıp giden sularla balıklar da gidiyor. Aşağılarda da bu balıkları tutamazlar mı?"

"Tutamazlar. Bir gün, bundan iki üç yıl önce bir subayla bir öğretmen, dinlememişler, ne gelirse gelsin başımıza demişler. Tutmuşlar balıkları, güzelce kızartıp yemişler. İkinci gün subay attan düştü öldü. Öğretmen de aylarca yatağından çıkamadı. Memleketine gitti. Şüphe yok, o da ölmüştür. Yağma mı sandın oğul, yağma mı sandın?"

Balıkları, ceylanları, taşları kutsal. Güneyde Urfa demiyorlar da Urfaya, ceylan gözlüler diyarı diyorlar. Efsaneler diyarı... Kutsal diyar.

Urfalıların Ünlü "Mancınık" Efsanesi

Urfanın en hoş, insanın kolay kolay ayrılamayacağı yeri, göller kıyısı. Ağaçları, akpak camileri, şıkır şıkır suları... Sabah öğle hep Halil İbrahim Camisindeyim. Caminin içine oturup düşünüyorum. Serin. Dört bir yanımdan, caminin duvarları dibinden, odaları içinden sular akıyor. Çok da güzel bir yapısı var. Bu camide insanın içine bir gariplik, bir karanlık çökmüyor. Bir ölüm havası çökmüyor. Aydınlık. Camide ak sakallı yaşlı adamlar da var. Salih Efendiyle ahbap olduk. Her Urfalı gibi, o da Urfasını seviyor. Boyuna Urfadan konuşuyor. Öğle sıcağı çatır çatır ederken biz caminin aydınlığında, serin suların başında keyif çatıyoruz. Urfaya dair her şeyi en iyi Salih Efendi biliyor.

Urfa Kalesinde minare kalınlığında, uzun iki sütun vardır. Kale yıkılıp harap olmuş, onlar öyle dimdik duruyorlar. Sütunlar tek parça taştan yapılmış değil, duvar gibi parça parça taşlardan örmüşler. Bu karşılıklı iki kocaman sütuna Urfalılar "Mancınık" diyorlar.

Salih Efendiye:

"Kale yıkılmış bitmiş de, bu sütunlar nasıl öyle dimdik kalmış?" diye sordum.

"Evvela çok sağlam yapılmıştır. Sonra kaleyi, taşları için insanlar harap etmiştir. Halbuki efendim mancınıklara kimse el süremez."

"Neden?"

"Süremezler. Çok çok tehlikelidir. Amanallah... O mancınıklar yıkılacak olsun... Felaket. Felaketi o zaman gör. Dünya nasıl un gibi savruluyor o zaman gör. Atom bombası neymiş. Mancınıklar yıkılsın da atom bombalarını o zaman gör."

Salih Efendinin dilinin altında bir şey vardı.

"Nesi var bu mancınıkların? Atom neresinde bunların? Bildiğimiz basbayağı iki sütun..."

"Öyle değil arkadaşım, öyle değil. Kazın ayağı öyle değil. Hey bre oğul, dünyada neler var, her bir taşın altında neler var, bilinmez. Dünya bilinmezlerle dolu. Bak sana söyleyeyim, bu mancınıklar neden yıkılmamışlar da bu zamana kadar kalmışlar. Yıkılmayacaklar a... Kıyamet gününe kadar öyle kalacaklar. Bu mancınıklardan birinin altında yeryüzünün en büyük hazinesi var. Eğer çıkarırlarsa, altını bütün dünyayı donatır. Ama çıkaramazlar. Mancınıklardan biri yıkılırsa kıyamet kopar, birinde de dünyanın en büyük hazinesi..."

"Canım, hazine olanı yıksınlar, ötekine de dokunmasınlar."

"Yağma yok," dedi. "Yağma yok. O hazineyi oraya koyan o sihri yapan ahmak mı? Hazinenin hangi mancınıkta olduğu belli değil. Ya hazine var diye kıyamet mancınığını yıkarlarsa... Onun için kimse hazine aramaya cesaret edemez. O hazine orada öyle kalır. Kıyamet gününe kadar kalır. Mancınıkları yıksak, şimdi, şimdi, hemencecik kıyamet kopuverir. Ne Alamanı kalır, ne Fransızı. Dünya yekten un ufak olur."

Sonra başladı uzun uzun mancınıklar niçin, nasıl kurulmuş, onun hikayesini söylemeye. Ne kadar karşılaştıksa camide Salih Efendiyle, hep mancınık hikayesini anlattı.

"O zamanlar buraları Nemrut idare ediyormuş. Zulmünün üstüne zulüm yokmuş. İnsanları diri diri ateşe atıp yaktırıyormuş. Yeryüzü, yeryüzü oldu olalı hükümdarın böyle zalimini görmemiş. Halk amanallah demiş şerrinden. Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün Nemrudun sihirbazları remil atmış, bakmışlar ki, işler kötü, karanlık... Bir çocuk doğacak bu yıl, Nemrudu öldürecek, halkı da hak dinine davet edecek. Bunu Nemruda söylemişler, Nemrudun öfkesi başından çıkmış, demiş, varın bu yıl ne kadar gebe kadın varsa öldürün. Düşmüşler ortalığa

ne kadar gebe kadın, ne kadar yeni doğmuş çocuk varsa öldürmüşler. Bunlar arasında Zeliha adında bir genç kız varmış. Kocası yok. O da gebe olacak değil ya. Zelihanın gebeliği de belli değil. Sonra da Zeliha kaçmış, bir mağaraya saklanmış. İşte bu mağara."

Caminin içinde ayrı bir oda var. Kapısı kapalı. İmam geldi, açtırdık. Önce bir su gördük. Gölün suyu oradan akıp gidiyor. Sonra uzayıp giden bir mağara. Nemli. Önüne parmaklıklar gerilmiş. Yeşil boyalı.

"İşte Zeliha çocuğunu buraya doğuruyor. Dallardan bir beşik yapıp içine yatırıyor. Çocuğu bırakıp gidiyor. Çocuğun sesine gelenler oluyor, onlar gelip mağaraya baktıklarında hiçbir şey göremiyorlar. Sular çocuğun dallardan beşiğini alıp da mağaranın öteki ucuna, karanlıklara götürüyor. Derken efendim, çocuk bu kuru mağarada acından ölecek değil ya... Süt gerek. Bu sefer, her gece bir dişi ceylan gelip memelerini ağzına dayayıp çocuğu emziriyor. Ceylan sütü de güçlü olur. Çocuk ceylanların sütüyle büyüyor. Büyüyüp on altı yaşına geliyor. Geliyor ki, vakti geldi, diyor kendi kendine, bir gece mağarasından çıkıyor. Gücüne güç yetmez. Ceylan sütüyle büyümüş herif. Varıyor mabetlerine, ne kadar put varsa hepsini kırıyor. Baltayı da en büyük putun boynuna asıyor. Sabah oluyor, gün ışıyor, putperestler gelip görüyorlar ki ne görsünler, bütün putlar tuz buz olmuş, kim yaptı bunu? Bakıyorlar ki balta büyük putun boynunda asılı. Acaba? Bu arada çocuğu da mabedin bir köşesinde buluyorlar. 'Ulan sen mi kırdın bunları?' diye soruyorlar. 'Yok,' diyor, 'ben kırmadım. Bakın o büyük put kırmış. Balta onun boynunda asılı.' Diyorlar ki, 'sen delisin çocuk. O cansız put, putları nasıl kırabilir?' Çocuktur bu, kızıyor oğul. Bir kızıyor. Ama ne kızıyor! 'Behey imansızlar,' diyerek, onlara vuruyor. 'Siz neden cansız bir puta tapıyorsunuz öyleyse? Hak dinine gelin.' İşi Nemrut duyuyor. Aradığımızı bulduk, diyor. Yakalatıyor Halil İbrahimi. Asıyor, asılmıyor. Boğduruyor, boğulmuyor. Kestiriyor, kesilmiyor. Hiçbir şey kar etmiyor. Yerin altına gömüyor, çocuk gülerek geri çıkıyor. Yağma mı bu, ceylan sütü emmiş çocuk. Nemrut edemiyor, kalenin dibine günlerce, küçük bir tepe kadar odun yığdırıyor. Odun ateş alınca tabii yanı-

na yaklaşılmaz. Onun için de kaleye bu mancınığı dikiyor. Odunlara ateş veriyorlar. Alevler gökyüzünü tutuyor. Beş yüz metreden yanına yaklaşılmıyor. Mancınığa koyuyorlar Halil İbrahimi, savuruyorlar ateşin ortasına... Nemrut seviniyor. Bir de bakıyorlar ki iş başka, tersine. Ne görsünler! Parmakları ağızlarında kalıyor. Ateşin ortasında bir cennet bahçesi... Alevler o anda parıl parıl bir su olmuş. Odunlar da balık olmuşlar. Çiçekler açmış, bülbüller ötüyor. Halil İbrahim de cennet bahçesinde yan gelmiş yatıyor. Keyfine bakıyor. Bunu gören halk, Halil İbrahim doğrudur, Nemrut münafıktır, yalandır, diyor. Nemrutu öldürüyorlar. Halile inanıyorlar. Halil İbrahim peygamberliğini ilan ediyor. Sonra da Kabeye gidip Kabeyi kuruyor. İşte bu Halilrahman gölü o ateş suyudur. O balıklar da, odun balıkları, bu balıklardır. Sırtlarında daha o günden kalma yanık izleri vardır. Kanatlarını gördün mü? Kanatlarının, kuyruklarının yarısı yanıktır."

"Peki Halilrahman gölü ateşten olmuş. Ya Anzelha gölü neden olmuş?"

"Ha, unuttum onu. Halili ateşe atarlarken anası Zeliha gelmiş, ateşin yanında durmuş. Ha bire ağlarmış. Kanlı yaşlar dökermiş. Aynelzeliha da onun gözyaşlarından meydana gelmiş. Ayn zaten göz demektir."

Salih Efendi bir tane mi Urfada? Her yaşlı adam bir Salih Efendidir. Daha ne efsaneler anlatmıyorlar Urfaya dair.

Urfanın Her Derde Deva Kutsal Suyu

Halilrahman Camiinin önü mahşerallah... Hastalar, sayrılar. Sıtmalılar. Hastaneden çok, buraya geliyor halk. Her gün, cami avlusunda, yataklar içinde bir sürü hasta. Yüzlerine su serpiyorlar hastaların. Bitkin, bir deri bir kemik hastalar, buradaki sulardan imdat umuyorlar.

Caminin yaşlılarından biri:

"Efendi," diyor, "bu su her derde devadır. Doktor, hoca, ilaç iyi edemez hastaları. Ancak bu su iyi eder. Yarı ölmüş getirirler bazı hastaları, Halil İbrahim Efendimizin makamına yatı-

rırlar, terütaze olur çıkar iki gün içinde. Ama hastanın yüreği temiz olacak. Yüreği temiz olmazsa, hiçbir fayda göremez. Yeni doğmuş çocukların gözlerine bu sudan sürülsün, çocukların gözleri hastalanmaz. Hastalık yaklaşmaz. Sen mademki garipsin. Garip bir adamsın, buradan bir şişe su al da götür evine. Koy evinin bir köşesine. Bütün felaketler evinin semtine bile uğramaz. Babam, kardaşım, ben sana bir şişe al götür, diyorum. Karışma sen gerisine. Evine felaket uğramaz. O su orada durdukça uğramaz. Ne sandın sen. Burada kim doğmuş? Halil İbrahim Peygamber doğmuş. Bu su ne suyudur? İyilik ateşinin suyudur. Kötülük yanına yaklaşabilir mi?"

Köylerden gelmiş hastalar, çocuklar, yaşlılar... Bir çocuğu anası suya sokmuş yıkıyordu. Çocuğun boğazında bir yufka ekmek asılıydı. Yanımdaki arkadaşa sordum:

"Yıkıyor, yıkıyor, ama, bu boğazındaki ekmek noluyor?"

Arkadaş:

"Çocuk sıtmalı. Boğazındaki ekmek eriyinceye kadar anası üstüne böyle su döker. Ekmek eridi döküldü müydü çocuğu sudan çıkarır. Böylece çocuğun sıtmasının geçeceğine inanır."

Halilrahmandan sonra, gelelim Urfaya. Urfa, illerimiz içinde belki en kişiliği olan şehir. Mimarisi başka illerimizin mimarisine benzemiyor. Taşları yumuşak, taşları peynir gibi işlenebiliyor. O yüzden en kötü bir evin kapısı bile işlemeli. Sokakları dar. Evleri büyük surlar içinde. Çok evlerde havuzlar olduğunu söylediler. Ama Urfa pislik içinde. Tozdan göz açamıyor insan. Günün her saatında şehrin içinde bir toz fırtınası... Sözüm ona Belediye, şehrin caddelerini suluyor. Hiç mi hiç faydası olmuyor. Sonra sokaklar pislik dolu. Urfaya belediye dedikleri şey daha uğramamış bile.

Urfada daha, eski görenekler olduğu gibi yaşıyor. Göreneklerin kılına bile dokunamamış hiçbir şey. Mesela Urfada en çok itibar gören kişiler yabancılardır. Bir garip kişiye kim dokunacak olursa, kim yüreğini incitecek olursa vay haline. Bütün şehir ona düşman olur. Garibin kutsallığı vardır sanki Urfada. Urfada misafir severlik de başka şehirlerdekine benzemez. Bir Urfalı misafirine her iyiliği yapar. Herhangi bir eşyaya bir misafir "ne güzeldir," desin de ona sahip olmasın, bunun müm-

künü yok. Ev sahibi eşya ne pahasına olursa olsun onu misafirine mutlaka verir. Ama eşyayı misafirin alıp almamasına bağlı. Çok zaman da alıp almamasına bakmazlar. Zorla verirler.

Urfada eski göreneklerden biri de çiğköftedir. Her Urfalı çiğköfteye bayılır. Çiğköfte hamamda, düğünde, seyranda yenir. Çiğköftenin türlü yapılma törenleri vardır. Örneğin çiğköfteyi, yoğurarak oyun oynarlar. "Çiğköfte halayı" Urfanın en güzel oyunlarından biridir. Bir yandan çiğköfte yoğrulur, bir yandan davul zurnayla oyun oynanır. Hem yoğurur hem oynarlar.

Urfalıların çoğu eski giyinişlerini bırakmamışlardır. Çokları beyaz fistanlar giyip başlarına agel bağlıyorlar. Ayaklarında kırmızı, ökçesi basık ayakkabılar var.

Urfalılar ehli keyif adamlardır. Anlattıklarına göre, Urfa gençleri yaz ayları bir araya toplanarak yiyeceklerini, içeceklerini alırlar, yakınlardaki mağaralara gider orada bir hafta, on beş gün, bir ay eğlenirlermiş. Davul zurna, oyunlar...

Urfada yaşamakta olan göreneklerden biri de kan davasıdır. Aileler bu yüzden biribirlerini tüketiyorlar. Türkiyede kan davası en çok güdülen yer Urfadır. Dediklerine göre burada kan davası torununun torununa kadar sürermiş. Bugünlerde de Urfa içinde sürüp giden birkaç olay var. Hele bir tanesi korkunç. Herkes ondan söz ediyor Urfada. Olayın kahramanı dillerde bir masal kahramanı gibi dolaşıyor. Çocuk, zayıf, incecik. Babası vuruluyor. Babasını vuranlar, baba oğul. Hapse giriyorlar. Delikanlı daha on yedisinde. Yüreğinde kin ateşi. Bu çelimsiz çocuktan kimse babasının kanını alacağını beklemiyor. Ama çocuk bir gün köyün ortasında dal gündüz babasını vuranların akrabalarından iki tanesini vurup dağa çıkıyor. Sonra içerdekilerden oğul da, bu olay üstüne, hapisten kaçıp dağa çıkıyor. Çocuk da birkaçını daha öldürüyor. Öteki de öldürüyor. Şimdi ikisi iki yandan boyuna öldürüyorlar. biribirlerini arıyorlar, bulamıyorlarmış.

Urfa insanının göreneğinde cömertlik başta gelir. Bir misal vereyim. Kapalı çarşıyı geziyordum. Çok güzel bir kilimin yanından ayrılamadım. Evirdim çevirdim baktım. Sonra fiyatını sordum. Çok pahalı. Alamam.

Dükkancı:

"Beğendin de niçin almıyorsun?" diye sordu.

"Alırdım ama, o kadar param yok," dedim.

Adam sustu. Hiçbir şey demedi. Bir yandan da kilimi dürüp bükmeye başladı. Sonra bir paket yapıp bana verdi.

"Al babam kardaşım. Al götür. Parasını gittiğin yerden, evinden, ne zaman istersen o zaman gönderirsin."

Bu işe gerçekten şaşırdım. Adam beni tanımaz etmez.

"Herkese böyle mi muamele ederler?" diye sorduğumda:

"Herkese değil, gariplere böyle davranırlar," dediler.

Memleketimizin çok yerlerinde aşiret, beylik görenekleri çok çabuk değilse de yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Urfada öyle değil. Belki de gittikçe kuvvetleniyor bu görenek. Hele demokrasiden sonra. Eski derebey oğullarının daha beş on köyleri var. Traktör almalarına rağmen köylülerin hepsini topraktan atmamışlar. Oy zamanı işlerine yarıyor. Sonra burada bir derebey otuz kırk köye hükmediyor. Daha o köylerin her bir işlerini derebeyler görüyor. Seçimlerde de en çok oyu ya bu beyler alıyorlar, ya da istedikleri adama, istedikleri partiye verdiriyorlar. Çok olmamakla beraber burada şeyhler de var.

Urfanın keçeciler, bakırcılar çarşısı yüz yıl önce nasılsa, şimdi yine öyleymiş. Eski göreneklerine sıkı sıkıya bağlı... Bakırcılar çarşısında bakırlar eskiden olduğu gibi, hilesiz hurdasız eski Türk motifleriyle işleniyor. O kadar emekli, o kadar güzel. Çırak alma, kalfa yetiştirme de eskisi gibi. Eski törenler. Keçeciler de azalmalarına, işlerinin kesat gitmesine rağmen, aynı emek, aynı aşkla çalışıyorlar. Belki de dünyanın en güzel nakışlı keçesi Urfada yapılıyor. Hele bir güneşli motifleri var. Görülmeye seza. Ak yün üstüne kara, kırmızı yünden döşüyorlar nakışlarını.

Sokaklarda, caddelerde ta ortalara kadar taşan küçücük küçücük yer iskemleleriyle kahveler... Kahveler bütün doğu illerimizde olduğu gibi dopdolu...

Sıcaktan taş toprak, keçeler, bakırlar, nakışlı Kürt kilimleri, koyu yapraklı ağaçlar, her şey tere batmış. Yine çarşıda hiçbir ilimizde artık kalmamış olan saraçlar. Nakışlı, klaptan işleme, altın tel, arma işleme eyerler dükkanlarda göz alıyor. At dizgin-

leri, kantarmalarda sırma işleme. Bol Urfa güneşinde yalp yalp ediyorlar.

Keçe, bakır, sırma işleme at takımları, nakışları uçuşan kilimleriyle kapalı çarşısı, güzel gözlü insanları, eşeklere binmiş, yaşlı adamlarıyla Urfa bambaşka, tozuna toprağına, bulut misali kara sineğine rağmen sihirli, adamı büyüleyen bir şehir. Bir büyüleyen tarafı var. Nedendir bilinmez.

Fırat Nehrini Sallarla Geçiş

Antepten saat dokuzda çıktık, saat birde Bireciğe geldik. Otobüsteki yerim en arkada. Beş altı kişi oraya, kahvelerdeki gibi halka olup küçük iskemlelere oturmuşuz. Yol boyunca alttan toz fışkırdı durdu. Bir zaman geliyordu ki, alttan fışkıran tozlardan biribirimizi göremiyorduk. Her birimiz toza belenmiştik. Değirmenden çıkmış gibi, bomboz olmuştuk. Elbisemiz elbiseliğini, suratımız suratlığını yitirmişti. Arkadaşların yalnız gözleri, dişleri ışıldıyordu. Bir sıcak çökmüştü. Amanallah dedirten bir sıcak. İçerisi fırın gibi yanıyor. Üstelik bir de sallıyor ki otobüs. Sonra birkaç kadın da kustu. Bu da cabası. Otobüste üst üste bindirilmiş kırk kişiyiz. Toz, koku, ter, sıcak. Ayak kokuları bir bela. Sonra susuzluk. Biz kırk Urfa yolcusu, böyle boğularak, sabahtan Antepten kalkıp, öğleüstü Bireciğin karşısına, Fıratın kıyısına gelip durduk.

Arkada halka olmuş oturanların biri Urfalı bir kuyumcu, biri Urfalı bir çiftlik sahibi, biri öğretmen, biri seksen bir yaşında Haran ovası köylülerinden bir yaşlı, yanında hastane hastane gezdirdiği, kardeşi oğlu, otuz yaşlarında bir genç, bir ziraat teknisyeni, bir de ben.

Her bir yanımız dökülmüşçesine otobüsten indik. Fırata koştuk. Yüzümüzü yıkadık. Sıcak kavuruyor. Fırat ovaya serilmiş, bir deniz gibi durgun, sıcağın altında pusmuşçasına yatıyor. Fırat akmıyor gibi. Yüzümüzü yıkadıktan sonra azıcık dinlenelim dedik. Suyun kıyısında bir barakacık var. Kahvehane imiş. İçeri girdik. Yarısını da lokanta etmişler bunun. Kebap yapıyorlar. Bir sinek var ki, arı oğul verir gibi. Kapkaranlık ortalık

sinekten, içerisi şoförlerle dolu. Oturduk, çay getirdiler. Çay değil boya. Burada böyle bekleyeceğiz. Karşıdan sallar gelecek, sonra sıra bize gelecek de karşıya geçeceğiz. Çekilmez. Bu, yolculuk değil, bir ölüm.

Yandaki masadaki genç bir şoför:

"Kaç saattir bekliyorum biliyor musun abi? Tam altı saat oldu. Baksana, benden önde daha on kadar araba var. Bir beş saat daha beklerim en azdan. Geçmek için sallara ne vereceğim biliyor musun abi? Yükümle birlikte tam otuz lira. Ben ne kazanıyorum ki abi? Sonra bu çekilir mi bu sıcakta."

Herkes dert yanıyor. Kahvedekilerin hepsi bir ağızdan, "bu ölümdür" sözünü söylüyorlar.

Sıcağın altında toza bulanmış on beş, yirmi kamyon öyle duruyorlar. Sallar bir yandan yükleri, bir yandan da kamyonları alıyor ama, çare ne, yetiştiremiyorlar.

Büyük takalar var ya, bu Fırattaki sallar da onların daha kabası, daha biçimsizi. Biraz da belki daha büyüğü. Her salı beş altı kişi çalıştırıyor.

Suyun öte geçesinden, bizim bir buçuk kilometre kadar yukarımızdan bir salı bize doğru gönderdiler. Yanımdaki salcılardan birine:

"Niçin bu kadar yukardan?"

Adam:

"Daha çok yukardan bırakmalılardı ya, yorulmuş olacaklar. Çekemediler. O kadar yukardan bıraktıkları halde, bizim karşımıza bile gelemez sal. Ta aşağılara düşer. Su sürükler onu."

Adamlar, kürekleri var güçleriyle çekiyorlar ama, su alıp götürüyor salı. Dinlemiyor. Hiç olmazsa bizim yanımızda kıyıya geleceğini sandığım sal, bizden bir kilometre aşağıdan çıktı. Bu sefer adamlar kürekleri bırakıp ipleri aldılar ele. Yedi sekiz adam ipleri sırtlarına vurup yukarı çekmeye başladılar salı. Kocaman sal, çekilecek gibi değil. Adamlar kan ter içinde, çeke çeke, belki yarım saatte salı bize kadar getirdiler. Yüzleri kapkara kesilmiş, hiçbirinde adamlık hali kalmamıştı. Sala bindik. Dolduk. Elli kişi kadarız. Salı kıyının sığından kurtarmak için bir hayli zaman geçti. İnleye inleye küreklere yapıştılar kürekçiler.

Su bizi ta aşağılara aldı götürdü. Her neyse, binbir bela, korku içinde karşıyı bulduk.

Öğretmen bana sordu:

"Asurlular da buradan bizim gibi sallarla mı geçerlerdi acaba?"

"Neyle geçecekler ya?" dedim.

"Demek ki..." dedi.

"Öyle," dedim, "Asurlularla baş başa gidiyoruz."

Sallar çalışıyor. Yıllar önce temeli atılmış Fırat Köprüsü orada, gözümüzün önünde durup duruyor.

Bireciklilere:

"Köprüyü neden yapmıyorlar? Çalışmayı neden bırakmışlar?" dediğimde:

"Demir yokmuş da ondan," dediler.

Başlarlar inşallah. Ama Bireciğin salları bir bela.

Birecikte çok durmadan, aynı şirketin Urfadan Bireciğe kadar gelen otobüsüne bindik. Antep yolcuları da bizim karşıda kalan otobüsümüze binecekler. Hay yaşasın bu otobüsçü. Ya böyle bir şey düşünmeseydi. O zaman akşamlara kadar, otobüsün bu yana geçmesini bekleyecektik.

Birecik, bundan bin yıl önceki şehir hissini veriyor. Yanı önü oyulmuş ak taşlar. Bazıları bu yumuşak ak taşları iyice oyup ev yapmışlar. Büyük, camlı pencereleri bile var bu evlerin. Radyolu olanları bile varmış. Öteki evlerden daha iyiymiş bazı bakımlardan. Soğuktan, sıcaktan daha çok korurmuş. Böyle taşa oyulmuş mağara evlerden Urfanın içinde de var. On beş, yirmi kadarını gördüm. Üstünden cadde geçiyor. İsten kapkara pencereleri var.

Beni gezdiren arkadaş:

"Siz dağlardaki mağara insanlarını yazdınız. İşte Urfanın içinde de var."

"Mesele değil," dedim. "Alıştık göre göre. İstanbulun içinde de var. Samsunun içinde de gördüm. Antalyada, Eğinde de var. Sanki köylerimiz bundan iyi mi?"

"Ama şehrin içinde yaşayan mağaracıklar... Bir röportaj yapsanıza."

Gittim konuştum. Rahat rahat yaşayıp gidiyorlar işte. Ev

derdinden kurtulmuşlar. Mesutlar, rahatlar. Sevinç içindeler. Hep gülüyorlar. Ağızları kulaklarına varıyor. Öylesine neşeliler ki!..

Fıratı bu yana geçince bizim seksen birlik yaşlı bir türkü tutturdu. Güzel sesi var. Yanık. Üç dilden konuşuyor, üç dilden türkü söylüyor. Türkçe, Arapça, Kürtçe...

Urfa bir yana düşer
Zülüf gerdana düşer
Bu ne biçim baş bağlar
Her gün bir yana düşer.

Sıcak da azaldı. Vakit ikindiye doğru. Azıcık bir yel çıktı. Seksen birlik adam sıcaktan kurtulunca coştu da coştu. Türküyü bırakıp komiklikler ediyor. Otobüsü kırıp geçiriyor. Komikliği bırakıp türkü söylüyor.

Önden birisi atıldı:

"Babo," dedi, "şu boğulan kaymakamın da türküsünü söyle."

Yaşlı adam:

"Vay başım üstünde, vay gözüm üstünde. Vay serseran, vay sercavan... Söylerem babo. Söylerem kurban. Ne kadar var boğulmuş, ben türküsünü bilirem. Ne kadar boğulmuş var kaymakam, paşa, ben türküsünü söylerim."

Başladı türküye, uzun mu uzun bir türkü. Dediği gibi ne kadar boğulmuş varsa, kaymakam, paşa, köylü, kentli, çocuk, yaşlı hepsini sayıp döken bir türkü. Söylediklerinin hepsini anlayamıyordum ya, paşaları da dinlemez Fırat, ağaları da, köylüleri de alıp götürür. Kaymakam Fırata kaymakam değildir. Onu da dinlemez, diyordu. Fırat, Fırat, Fırat, kanlı Fırat, diyordu. Çoluk çocuktan ne istersin, diyordu. Birecik sen yanasın, yıkılasın, diyordu.

Kışın öyle kolay kolay sallarla geçilemezmiş, Fırat. Geçmek zorunda kalanların da yüzde ellisini alıp götürürmüş. Geçen yıllar bir kaymakamla birlikte birkaç kişi boğulmuş. Kışın Fırat, uçsuz bucaksız, bütün ovaya yayılıyormuş. Çok hızlı, yıldırım gibi akıyormuş. Tabii gene sallar çalışıyormuş... Ama yüzde elli tehlike... Öyle dediler.

Şu köprü bir yapılsa. Urfa kurtulacak. Koskocaman, bere-

ketli bir il kurtulacak. Ne olur, az bir şey kalmış. Köprünün yapılmadık iki ayağı kalmış. Azıcık bir şey kalmış. Yazık değil mi Urfaya! Yazık değil mi şu boğulan adamlara! Birazcık gayret.

Seksen birlik türkücü:

"Hükümetin eli uzun, kolu uzun," diyor. "Ne vardır yani. Yapsa bitirse şu işi... Kaymakamını da götürüyor su. Ne vardır yani."

Adem Babanın Sabanı

Bizim seksen birlik ihtiyarın adı Hasan. Bu yaşta bir adamın sakalı sütbeyaz olur. Bununki kırçıl. Kırklık bir adam gibi. Kırçıl sakalı gür. Değirmi gözleri küçücük bizim ihtiyarın. Güçlü bir hali var. Alnı geniş, çıkıntılı. Bütün yüzü, daha çok gözlerinin etrafı kırışık içinde. Binlerce kırışık. Döşeli. Sonra ihtiyarın yüzünün bir yanı, dudakları dövme. Sağ kolunda bir hançer. Bir yürek. Birkaç yıldız. Ulu bir ağaç. Uçan bir ceylan. Kolunun içe doğru olan kısmında da bir saban. Saban toprağa gömülmüş, dimdik duruyor. Sol kolundaysa bir turna katarı... Ağaca benzer birkaç şey, ne oldukları belli olmuyor. Sonra burun buruna bir çift güvercin. Bir leylek. Açık göğsünün sol tarafında da bir at başı...

"Hasan Ağa," dedim, "sen Nuhun gemisi gibi bir şey olmuşsun. Cümle mahlukatın sureti sende."

Güldü:

"Hele sen vücudumu görsen lal olursun. Her bir şey var. İnsan vücudunda her bir mahlukat mevcuttur. Yeryüzünde ne var, insan vücudunda cem olmuştur. Tamam cem olmuştur. Çok zengindir ademoğlu. Benim sırtımda Havva Ana, Adem Baba sureti de vardır."

Sonra her zaman olduğu gibi iş evlenmeye döküldü. Karılarından açtı.

"Şimdiye kadar ben altı almışım. Çocuk yirmi yedi olmuş."

Yanımdaki arkadaş sordu:

"Hayatta kaç tanesi var?"

"Beş. Gerisi öldü."

"Şimdi kaç karın var?"

Şahadetparmağını gösterdi:

"Bir."

"Kaç yaşında?"

"Biraz yaşlı. Yaşı yirmi dört. Bir tane daha alacağım köye gidince. On dört yaşlı."

"Hasan Ağa, on dört yaşında kızı sana nasıl verirler?"

"Ohhhoooo sendeci. Perem sağ olsun. Pere var bene kız mi gelmez. Vay akıl vay!"

"Senin öteki karılara ne oldu?"

Toprağı gösterdi:

"İşleri çıkmış, oraya gitmişler."

"Şimdiki karıyı kaça aldın?"

Hep gülüyordu:

"Dört deve. Bir safkan Arap at. Bir tabanca. Bir mavzer. İki kat erkek elbisesi. Bir sürü koyun. Bir de on bin lira pere. Bir on bin daha verirem. Alirem bir on dört yaşında."

Yanındaki hasta kardeşinin oğlunun da üç karısı varmış. Haran ovasında, daha doğrusu doğuda iki karılı pek az. Üç, dört karılı her biri. Burada en pahalı meta da kadınmış. Zengin kızları, bey kızları otuz bin lira kadar ediyormuş.

"Hasan Ağa, bir kadın için bu kadar parayı nereden buluyorsunuz? Bir kadın da değil, birkaç kadın..."

"Şimdi begime diyeyim. Eyi dinlemişge. Haran ovası çok zengin... Çok verir buğda. Bir de koyun vardır. Çok zengin. Kadından başka da ne masraf vardır? Yok bir şey başka. Biz de kariye verir pereyi."

Merak ettim. Müslümanlıkta suret yasak. Hasan Ağa, dediği doğruysa sırtına Adem ve Havvanın suretlerini resmettirmiş. Bu nasıl olur? Hem de sırtına. Olur mu bu? Sorayım dedim, soramadım. Söz döndü dolaştı en sonunda Adem Babamıza geldi ya. Yaşlı adam o kadar övüyor ki Haran ovasını. Orada bir dağda olduğu gibi duran bir şehir harabesi varmış. Adı Şuayip şehriymiş. Uzun da bir efsanesi var. Nasıl kurulmuş, nasıl boşalmış. Şimdiye kadar da nasıl ayakta kalmış. Üç dilden belki bir buçuk saat anlattı. Hepsini aklımda tutamadım. Harran ovasının Arap atlarından söz açtı. Arap atlara dair de efsaneler

söyledi. Fakat efsanelerin en tatlısı Adem Babaya ait olan efsane.

"Sen bilir misin ki..."

Sustu. Hilekar hilekar yüzüme baktı. Dilini yaladı.

"Sen bilir misin ki, Haran toprağı ne topraktır. Sen bilmiş misin ki... Cennet nerededir, sen bilir misin ki..."

Sustu. Bir zaman ısrarla baktı.

"Cennet Haran toprağının altındadır. İlk buğda tanesi hangi topraktan gitmiştir cennete sen bilir misin?"

"Bilmem."

"Haran toprağından."

"..."

"Havva Anamıza buğdayı yılan getirdi. Nereden aldı getirdi? Haran toprağından. Kandırdı Adem Babamızı. Kadın bir, şeytan iki. Buğdayı tadınca Adem Babamız, cenneti berbat etti. Kovdular Babamızı cennetten. Babamız nerede buldu kendini cennetten kovulunca? Nerede bulacak. Haran ovasında. Ne yapacak Babamız orada? Cennetten çıktığında vardır elinde bir beyaz gül dalı, bir de nar dalı. Diker gül dalını ovanın ortasına. Diker nar dalını ovanın ortasına. Baba ekmek ister. Aç gezer ovada Havva Anamızla. Sen bilir misin ilk saban, yeryüzünde hangi toprağa girmiştir? Haran toprağına Baba, ovada dolaş babam dolaş eder. O zaman böyle kıraç değil Haran toprağı... Bir uçtan bir uca yeşil bir halı döşenmiş sanırsın. Her bir yanı ot içinde. Otlar diz boyu. Türlü çiçekler. Ova kokudan dört döner... Arılar, kuşlar... Cennetten sonra bir cennet... Ama ağaç yok. O toprakta, Babanın diktiği cennet gülü bir günde bir adam boyu büyür. Ay kadar bir ak gül açar. Nar ağacı kocaman ağaç olur bir günde, kırmızı çiçekler açar. Ak gülle nar ağacına onun için cennet ağaçları derler. Cennet gülü. Baba ak gül ağacının bir dalını kesip bir saban yapar. Ne yapsın Baba? Fıkara yalnız kalmış. Kovulmuş cennetten... Nar ağacından da bir boyunduruk... Adem Baba koşulur sabana. Havva Anamız da tutar sabanın kulpundan... Sürer ekerler. Sürer ekerler ama, Babamızın hali hal değil... Bir deri bir kemik kalır. İkinci yıl gene koşulur sabana. Gücü yetmez fıkaranın. Kan tere batar. Arkasında, sabanın kulpunda da Havva Anamız. Ardından ah vah

eder. Gene sürerler ekerler... Ekerler ama, Babamız bu sefer yarı ölü, bitmiş, kendine zor gelir. Ektikleri de ne zaten, ikisini doyuramaz. Yarı aç yarı tok kalırlar... Çarnaçar üçüncü yıl yine koşulur sabana fıkara Adem Babamız. Yorulur. Çekemez sabanı. Toprak işlenmemiş toprak. Zor. Ah-ü-zar eder. Havva Anamız da ah-ü-zar eder. Buğdayı yedirdiğine bin pişman... Kendi kendine beddualar eder. Bir gün bir öğleüstü, boyunduruk altında terlerken Baba, bir sarı öküz gelir, boynunu boyunduruğa uzatır. Baba sevinir. Kendini boyunduruktan çıkarır, boyunduruğu öküze takar. Gözlerinden de öper. Şapur şupur öper. Ne zaman çifte koşarsa öküzü Adem Baba, öper gözlerinden... Şimdi Haranda çiftçi ne zaman koşarsa öküzü sabana, gözlerinden öper. Bir sabah öper, bir akşam öper. Öküz bunun için mübarek. İşte böyledir. İlk ekin Haran toprağında böyle bitmiştir işte. İlk saban Haran toprağında... İlk gül, ilk nar, ilk insan Haran toprağında. İlk öküz Haranda..."

Çok eskiden kalma bir mektep varmış ovada. Gittim gördüm. Gerçekten büyük bir yıkıntı.

"Baba," dedim, "öyleyse ilk mektep de Haranda..."

"Öyledir."

"Öyleyse ilk tarla kavgası da Haranda. Kabil Habili..."

"Öyledir. O yüzden değil midir kim, burada tarla yüzünden herkes biribirini yer. Her gün tarla yüzünden bir sürü adem ölür. Vardır başka yerde? Yoktur başka yerde. Bu toprak kandır hep. Bir parça toprak için bir adam öldürmüştür herkes. Gözü çıksın Kabilin. O namussuzun. Yoksa insan canına, insan kıymıştır, bir avuç toprak için? Ha kıymıştır?"

Sonra ihtiyar beni Harana davet etti. Köyüne. Sabahleyin bir çift Arap at gelecek, bizi alıp götürecek. Yalvardı yakardı. Bana bütün Haran ovasını, Şuayip şehrini, harabeleri, aşiretleri gezdireceğini söyledi. Nerede asil Arap atı vardı, oraya kadar götüreceğini vaat etti. İlle de köyüne geleyim. Vebal attı. İşimin olduğunu söyleyip sonra ona uğrayacağıma söz verdim. Ayrıldık.

Demek Adem Babanın tarlaya ilk saban soktuğu toprak da Urfa toprağı. Bunu hiç duymamıştım.

Biz dört atlıyız. Bir yanımız Ceylanpınar çiftliği, bir yanımız Akçakale, bir yanımız Suriye çölü. Uzakta Abdülaziz dağları. Bir sigara kağıdı inceliğinde ufka yapışmış dağlar. Dağlar mor olur. Abdülaziz dağları incecik. Sigara kağıdı renginde. Suriyeyle bizim toprakları demiryolu bölüyor. Demiryolu da olmasa... Çöl tek parça bir çöl. Demiryolunun o geçesinde de, bu geçesinde de kilometrelerce uzayan devedikeni ormanlığı... Devedikenleri çiçekleri burada koskocaman, inanılmayacak kadar koskocaman açmış.

Abdülaziz dağlarının başı neredeyse ağaracak. Çöl şafağı başka türlü oluyor. Bir yerlerden, sanki bir aydınlık fışkırtıyorlar. Bir top aydınlık gelip ovanın ortasında dağılıyor. Daha doğrusu patlıyor. Işık pare pare dökülüyor. Şafakta devedikeni ormanı daha mosmor. Mosmor bir renk sanki ovada bir yandan bir yana akıyor.

Uzağımızda dört at. En güzeli bir doru at. Safkan Arap. Çölün ortasında, şafağın bütün ışığını üstüne çekmiş. Pırıl pırıl boynu uzun. Kuğu boynu gibi. On beş yaşında güzel bir kız boynu gibi. Sallı bacakları ince, ceylan bacakları gibi. Kulakları kalem gibi. Yürüyünce ceylan sekişli. Ala şafakta bir pırıltı çağlayanı ortasında, şafağa, ağaran dağlara karşı, anızların ortasında, dalgalanan ekinin yanı başında bacaklarını germiş geriniyor.

Dün akşamdan beri hep at üstüne konuşuyoruz. Arkadaşım Urfanın en iyi atçısıymış zamanında. En iyi binici imiş de. Geçmiş. Kendi böyle diyor. Elinden epey at geçmiş. Bir atı varmış, adı Gümüşkuyruk. Adını andıkça gözleri dolu dolu oluyor.

"Yeryüzünde insana bir tek dost vardır, o da attır. Hayvanda olsun, insanda olsun, attan gayri arkadaş, attan gayri dost bulunmaz. Ama çarık çürük at değil öyle. Asil olacak. Asil hayvan asil insandan çok daha asildir. Her şeyden insana kötülük gelebilir, asil attan gelemez. Yüz kere, bin kere tecrübe edilmiştir. Bizim Zeynonun oğlu vardı. Zeynonun oğlu eşkıyaydı. Çok namlı eşkıyaydı ama. Büyük bir çetesi vardı. Çok namuslu eşkı-

yaydı. Öyle can yakanlardan değil, fıkara düşmanlarından değil, yol kesenlerden değil, ev basanlardan değil, kimsenin bir kuruşuna tenezzül etmezdi. Kan davası yüzünden çıkmıştı dağa. Düşmanları da çok kuvvetli düşmanlardı. Yiğit adamdı Zeynonun oğlu. Erkek adamdı. Kendisi kimseye pusu kurup ağa düşürmezdi. Ona herkes pusu kurardı. Kalleşlik ederdi herkes. Hiç pusuya düşmedi Zeynonun oğlu. Ne sebepten düşmezdi, bunu kimse bilmiyordu. Yüz kere, bin kere pusu kuruldu karanlıkta Zeyno oğluna. Hiçbiri para etmedi. Her pusuyu darmadağın etti. Kendi pusuya düşecekken pusu kuranları avladı. Bu da atı yüzündendi. At yarım saatlik yerden pusu kokusu alıyor. Bir adım daha ileri atmıyordu. O zaman Zeyno oğlu attan iniyor, onun başını çekerek pusuya doğru yürüyordu. At bunun pusu olduğunu ne biliyordu? Mesela yolculara, çobanlara, tarlada kalmış çiftçilere aldırmıyordu. Kimse yokmuş gibi onların üstüne yürüyordu. Pusudaki insanların kokuları başka mıydı? Belki barut kokusu, mavzer yağı kokusu... Yoksa atın kerameti mi vardı? Kim bilir, belli değil orası... Zeyno oğlu bir gün büyük bir müsademeye tutuşur. Arkadaşlarından bir kısmı vurulur. Çünkü dört bir yandan sarılmış Zeyno oğlu, bunun üstüne bütün arkadaşları kaçarlar. Bir arkadaşı, Kel Alo kalır yanında. Atı da yanına yatmış. Usta atlar, daha çok kaçakçı atları, müsademe başladı mı hemen yere yatarlar. Bu da öyle. Bu anda Kel Alo vurulur. Arkasından Zeynonun oğlu. Oracıkta ölürler. Müsademe kesilir tabii. Ama karşı taraf yaklaşamaz. At, ölüleri dişiyle yakalar alır kaçar. Kel Alonun ölüsünü orada bir dağa bırakır. Zeynonun oğlunu alır, altı saatlik yoldan, bir gece yarısı anasının evine getirir. Ölüyü kapıya bırakır. Sabaha kadar da başını bekler. Sabah olup ev halkı kapıda ölüyü görünce, at başını alır gider. Bir daha atı kimse göremez. At ortadan kaybolur gider. Ararlar tararlar at yok. Kim bilir arkadaşının ölümünden sonra ne olmuştur ona?

"Bir de bizim köyde Sultan Ağa vardı. Onun da Sofi adında bir atı vardı. Sultan Ağayla Sofi biribirine aşıktı. Her gün öpüşür koklaşırlardı. Sultan Ağa türkü söyler, Sofi kişnerdi. Sultan Ağa sekseninde, Sofi yedisindeydi. Delice bir adamdı Sultan Ağa. Binerdi Sofiye, rüzgar gibi sürerdi çölde. Sofi uçar-

dı. Kanatlanmış gibi Sofi. Sofi, Sultan Ağadan başka kimseyi de bindirmezdi üstüne. En yavuz atçılar bile binemezdi. Binmeye teşebbüs edenleri kaldırıp yere çarpmıştı. Sofiyi Sultan Ağanın yavaş sürdüğü görülmüş değildi. Hep doludizgin. Ata atlar atlamaz, bırakırdı atın başını... Gözden kaybolurdu. Geri gelirken de tam kapının önünde çekerdi atın başını. Sultan Ağa atla, çölde bir gün iki gün böyle dolaşırdı. Uzatmayalım. Bir gün Sultan Ağa öldü. At üç gün üç gece mezarından ayrılmadı. Hiç kimseye tutulmadı sonra da. Dağlara düştü. Görenler var. Her gece mezara gelir, başucunda başını sallar dururmuş. Sonra bir gün, bir kış günü ölüsünü bulmuşlar mezarlığın kıyısında. Leşine akbabalar konmuş. Kartallar parçalamış."

Devedikeninin moru ovada bir uçtan bir uca akıyordu. Şafağın ışık çağlayanı ortasında doru at pırıl pırıl, bacaklarını germiş geriniyordu.

"Ya senin al at?" dedi yandaki genç, hiç konuşmayan arkadaş. "Sattığın zaman, belki on kere o köyden kaçtı kaçtı senin eve geldi."

"Ah yokluk. Kör olsun yokluk. Her gelişinde, her geri götürülüşünde, bir oğlumu boğazlamışlar gibi oluyordum ama, çare ne? Yokluk. Atı taylıktan büyüteceksin. O zaman dost olur. Sonradan, başkasının büyüttüğü atı satın almışsın, makbul değildir. Gözü arkada kalır. Büyüdüğü, doğduğu evde kalır."

Konuşmayan gene konuştu. Adı Hasandı aklımda kalmışsa. Koyu bir Arap şivesiyle konuşuyordu.

"Ya babamın demirkırı? Ne dersin ağabey?"

"Heey atlar, hey eski atlar! Hey gidi atlar! Canım atlar! Ne oldu onlara? Soyları bitmedi ama, neredeler? Belki çekilmişlerdir bir dağa, belki de bir daha hiç gelmeyeceklerdir bizim aramıza. Küsmüşlerdir. Şimdi ağalar beyler Arap ata değil, benzin kokulu otomobile biniyorlar. Kadir kıymet kalmadı artık. Dünya pis oldu. Erkek dediğin otomobile binmez. Cansıza arkadaş olmaz. Atın teri güzel, soluması, koşması güzel... Atlar küstüler de çekildiler. İyi yaptılar. Bu kadir bilmezlerin, otomobil delilerinin içinde ne yapsınlar kardaş!"

Sustu. Gür, düşük, kınalı bıyıklarını sıvazladı.

Öteki arkadaş:

"Abdülkadir Ağa at zenginidir. Abdülkadir Ağa bir çobanmış gençliğinde. Bir dul karının oğluymuş. Topladığı yıllıklarla bir tay almış. Tay büyümüş, serpilmiş... At olmuş ki, ne at!"

Bıyıklarını sıvazladıktan sonra sözü ağzından aldı, kendi başladı:

"Akşam olur dağdan gelir çoban, binermiş atına. Şöyle bir köyün içinde dolanırmış. Sizin malınız mülkünüz, her bir şeyiniz var. Karılarınız, köleleriniz, topraklarınız var. Benim de atım var, dermiş. Her gün böyle... Beyin kızı aşık olmuş çobana. Kaçmış çobanla. Bey ölmüş. Onlar gelmişler beyin malları üstüne oturmuşlar. Abdülkadir olmuş Abdülkadir Ağa. At sebep oldu. Yoksa sümüklü çobanı kim görür de aşık olurdu. Abdülkadir Ağa şimdi atlar için deli olur. Ne der Abdülkadir Ağa her sözün başı? At, pusat, avrat... Attan, avrattan, silahtan gördü şu dünyada ne gördüyse."

Gene sustu. Gene gür bıyıklarını sıvazladı. Yanımızda uyumakta olan en yaşlı arkadaşımıza:

"De hele uyan Halil. De kurban uyan hele can! De uyan baba. Can kurban sana. De haydi."

Öteki uyandı.

"De kardaş. De atın türküsünü söyleyelim. De babo."

"Ula sen ne delisin. Uykulu uykulu türkü denir mi?"

"Denir denir. De hele..."

Önce kendisi aldı. Hasan da aldı. Başladılar. Sonra Halil de başladı uykulu uykulu... Uzun bir hava. Bir at üstüne, yiğitliği, dostluğu üstüne atın... Uzun bacakları, insan gibi düşünen gözleri üstüne. Kulakları, yelesi, kuyruğu, kanatlanmış gibi uçuşu üstüne... Ayağı yere değerse o yerde güller açar, dediler. O toprak bire yüz verir, dediler. Nalları gelir parlayarak, dediler...

Bu ovada insan üstüne ne kadar ağıt yakılmışsa, at üstüne de o kadar ağıt yakılmıştır.

Gün doğdu doğacak... Ovada türkü. Devedikeni moru akıyor ovada. Şafağa doğru, atlar geriniyor.

Gün doğmadan atlara atladık. Doludizgin sürdük.

"At Gitti Ama, Şerefi Kurtuldu"

Sıcak basmıştı. Duvar üstlerindeki, dallardaki serçelerin dilleri sıcaktan dışarı fırlamıştı. Urfada her canlı başını sokacak bir gölgelik arıyordu. Leylekler güneşin alnında boyunlarını içlerine çekmişler, düşünüyorlardı. Ha, unutuyordum az daha. Urfanın en büyük özelliklerinden biri de leylek yuvalarıdır. Ağaçların, duvarların üstünde, hatta minarelerin sivrisinde leylek yuvaları. Urfada her yerde insanın gözüne bir leylek yuvası çarpar. Başka hiçbir şehrimizde bu böyle değildir.

Memleketimizin en iyi atlarının Urfadan çıktığını bilmeyen yoktur. Urfa ilinin baştan aşağı bir büyük hara olduğunu bilmeyen yoktur. Bugün Urfada 5000'den fazla safkan Arap at vardır. Bunun 4000'i tescilli değildir. Ellerdedir. Bu atlar tescil edilecek olursa, bu yüzden Urfaya 2 milyon lira girecek. Urfalılar bunu böyle yazmamı istediler. Ben de yazıp, ilgililerden yardım istiyorum.

Günlerden beri diş tabibi Müftüoğlunu arıyor, bir türlü ele geçiremiyordum. Müftüoğlu Urfa at yetiştiricilerinden ve attan en iyi anlayanlardan. Nihayet onu yakaladım. Sıcaktan kaçıp küçücük bir esnaf kahvesine sığındık.

"Müftüoğlu, 4000 asil at var diyorsun, bunun asil olduğunu hükümet ne bilecek?"

"Hemen hepsinin babasını bildiren vesikaları vardır ellerde."

"Vesikalar olmasaydı?"

"O zaman şahitler olurdu."

"Şimdi de var mı?"

"Şahitli asil at şimdi de var. Eskiden asil at hep şahitle bilinirdi."

Bu mülakatta Müftüoğlundan öğrendiklerimi de katarak kendi bildiklerimi anlatayım:

Urfada asil at kadar kıymetli hiçbir şey yok. Yalnız meraklılar için değil, herkes için at kıymetlidir. Atın asilliği üstüne çok hikayeler var. Hele bir tanesi çok hoş: Bir adamın iki asil atı varmış. Atın birisi çok güzel, çok koşkun bir atmış. Namı bütün Urfayı, bütün Anadoluyu, çöl Arabistanı sarmış. Böyle namlı

atların düşmanları çok olurmuş. Böyle atları sahipleri parayla satmazlarsa, almak isteyen onu çalmak için elinden geleni yaparmış. İşte bu adamcağızın da atını isteyen isteyene. Fakat adam atına vurgun. Milyon verseler, ağırlığınca altın verseler atını satmıyor. At hırsızları hırsızların en belalısı, en elinden kurtulunmazıdır. Atlarıyla beraber yatmak da son çareleri... Bizim at sahibi de her gece atıyla ahırda birlikte yatıyor. Üstelik de atıyla kendisini bukağılıyor. Uzun zincirli bukağının bir ucunu kendi ayağına, bir ucunu da atın ayağına vuruyor. Ama hükümlü bir Arap şeyhi vurgun ata. Hırsızları çağırıyor: Atı getirin de, diyor, dileyin benden ne dilerseniz. Hırsızlar düşüyorlar yola, geliyorlar ata. İçlerinde Cin Ali namında birisi var. Cin Ali, ya ölürüm ya da atı alırım, diyor. Tam geceleri bir hafta, Cin Ali adamı sabaha kadar uyutmuyor. Gündüz de türlü işler açıyor başına. Adam gündüz de uyuyamıyor. Yedinci gün öyle bir uykuya dalıyor ki adam, akılsız gidiyor. Cin Ali varıp bukağı açacak aletleriyle açıyor, biniyor ata, yallah... Gitmeden önce de dışarda bir nara atıyor. Çünkü artık ona kimse ulaşamaz. Altındaki at, buraların en çok koşan atı. Arkasından kuş bile yetişemez. Atın sahibi nara üstüne uyanıyor, bakıyor ki ne görsün! Bukağı sökülmüş, at gitmiş. İkinci at da o kadar kötü değil, şura senin, bura benim derken hırsıza yetişiyor. Yetişince at sahibi kederinden ağlamaya başlıyor. Aralarında at başı fark var. Neredeyse bir iki dakika sonra ata ulaşacak ve hırsızın elinden alacak. Sevgili atını bu halde görmek istemiyor. Atın adı "Akceylan"mış. Çok koşması, rüzgar kesilmesi için kulağına üç kere adının çağrılması gerekmiş. At sahibi hırsıza bağırıyor: "Ulan namussuz, neredeyse bu kötü atla sevgili atıma yetişeceğim. Kulağına üç kere Akceylan diye bağır," diyor. Hırsız üç kere bağırıyor atın adını. At adını duyar duymaz kanatlanıyor. Bir anda sahibi de, altındaki kötü at da, geride kalıyor. Öteki tozu dumana katarak gözden kayboluyor.

At sahibi köye eli boş dönüyor:

"At gitti ama, şerefi kurtuldu. At gitti ama, şerefi kurtuldu," diye, seviniyor.

Urfalı İçin En Büyük Uğur: At

"Eğer at beslemeye gücün yetmiyorsa, komşunun duvarından bir delik aç, hiç olmazsa atın soluğu girsin evine."

Ve Urfada en büyük uğur attır. Atlar vardır gülerler, atlar vardır ağlarlar. Söz anlarlar. Atlar insanoğlu gibidir. Bazı atlar vardır sahibinden başkasını, daha doğrusu sevdiklerinden gayrisini yanına getirmezler. Atlar sever, atlar nefret ederler. Atların, sevmediklerini bir yolunu bulup öldürdükleri de çok olmuştur.

Asil at bir eve girince o eve uğur getirir. Bir asil at girdi bu eve mesela. O evin de işleri bozuk. O evdekiler eğer iyi insanlarsa işleri düzelir. Bir asil atın yalnız bulunduğu eve değil, yakındaki yedi eve de uğuru vardır.

Atlar onurludurlar. Bir at bir koşuda yenilirse yem yemez. Çoktur böyleleri. Bazı atların koşudan birkaç gün sonra çatlayıp ölenleri de olmuştur.

Asil atlar en çok burunlarından belli olurlar. Burun delikleri iç içedir. Çifte burun delikli atlar, koşarken kuş gibi uçar, yorulmazlar.

Urfada, bir kadın pahalıdır, bir de asil at. Bir ağa kızı otuz bine kadar yükselebilir. Bir at on bine kadar. Silahın fiyatını da öğrenemedim. At yetiştiriciliği de ayrı bir hünerdir. Biniciliği kadar. En iyi binici, en iyi at yetiştiricisinden başkası olamaz. Atın huyunu husunu bilmeli. Vatan sathında Urfa kadar at yetiştiricisi, binicisi olan yer yoktur.

Urfa Veteriner Müdürü Selim Bey de bir at meraklısıdır. İşi icabı diyeceksiniz. Değil. Selim Bey at aşıkı.

"Arap atları dedikleri bu atlar, Arabistandan çıkmış değildir. Arabistana adapte olmuşlardır. Araştırmalar bu atların cetlerine ait Arabistanda hiçbir iz göstermiyor. Bu atlar Orta Asyadan gelmiş olabilirler. Öyleyse, neden Arap atları diyorlar diyeceksiniz bu atlara. Buraya adapte olmuş atlardır bunlar. Yıllar yılı bunlar kendilerini çöl tabiatına uydurmuşlardır. Bu atların en büyük özelliği tahammülleridir. Susuzluğa, açlığa, yorgunluğa korkunç tahammülleri vardır. Günlerce sıcak altında kalabilirler. Hiçbir şey olmaz onlara."

Arap atlarının İngiliz atlarından farkı şuymuş: İngiliz atları yıllar yılı, yarı Arap, yarı İngiliz, yarı bilmem ne cinsleriyle karıştırılarak, İngiltere tabiatına uygun yetiştirilmişlerdir. Nazik atlardır. İlk çıkışlarına değil Arap atları, kuş yetişemez. Fakat mesafe uzadıkça, İngiliz atları hapı yutmaya, kalmaya başlarlar. Arap atları mesafe uzadıkça açılır. Uzun mesafeli bir koşuda ilk çıkışta İngiliz atı inanılmayacak kadar açar Arap atını, ama sonradan gittikçe durur ve Arap atı gelir onu geçer. Urfalı atçıların bana dedikleri böyle. Vebali günahı...

Arap atlarının tahammülü, kendini hiç göstermemesi hakkında da çok hikayeler vardır.

Bir Arap, evvel zamanda kendi kabilesinde bir suç işleyip karısını, atını almış gitmiş başka kabileye sığınmış. Kabile reisi ona eski püskü bir çadır verdirmiş. O da çadırını çadırların yanına kurmuş. Atını da güneşin alnına, çadırın önüne bir kazığa bağlamış. At günler günü çadırın önünde yemsiz susuz denecek kadar az yemle, suyla orada öyle dururmuş. Boynu bükük. At, bir deri bir kemikmiş. Çelimsiz. Araplarda bir adet varmış. Kabile reisinin atı ölür, ihtiyarlarsa kabilenin en iyi atı şeyhe verilirmiş. Şeyh de at sahibine büyük hediyeler verirmiş. Şeyhe at veren adam da kabilenin en değerli adamları arasına karışırmış. Atı yarışa sokarlar ama çok uzun bir mesafede hangisi birinci gelirse şeyhe o at verilirmiş. Kabilede tellallar bağırmış: Şeyhe at gerek. İsteyen yarışa girsin. Kabilenin atlıları gelip toplanmışlar şeyhin çadırı önünde. Yüzlerce atlı. Bu yüzlerce atlıdan şeref kimin olacak. Bu arada bakmışlar ki, kabileye sığınan o adam da, Allahın günü sıcağın alnında bağlı uyuz atıyla gelmiş. Gülmüşler ona. Şeyh de gülmüş. Çağırmış onu. "Bu atı mı bana layık görüyorsun?" demiş. Adam boynunu bükmüş. Hiçbir şey söylememiş. Yarış başlamış. Bir buçuk günde geri dönecekler. Falan yere varıp gelecekler. Yarış başlamış, atını süren sürmüş. En arkadan da bizim sığıntı. Ha, bir de bu üç günde atlar ağızlarına su almayacaklar. Yem yemeyecekler. Geri dönerlerken bir de bakmışlar atlılar, önlerinde bir atlı. At uçuyor. Atlı atının başını çekmiş. Attan inmiş. Ötekiler onu geçip geçip gitmişler. Dinlenen atlı tekrar binmiş ata, sürmüş... Şura senin bura benim. Teker teker yüzlerce atlıyı geçmiş. Şeyh he-

yecanda. Hangi atlı gelecek diye dört gözle yollara bakıyor. Uzaktan tozu dumana katmış bir atlı geliyor. Tek bir atlı, yakınında başka at yok. Atlı yaklaşınca bakıyor ki, ne görsün, sığıntı. Uyuz at. Seviniyor. Ortalık bayram yeri gibi. Kadınlar, kızlar en güzel elbiselerini giyinmişler. Kabilenin meydanı dolmuş. Sığıntı gelir atının başını şeyhin önünde çeker. Şeyhin sevincine payan yok. "Dile benden ne dilersen," der. Adam cevap vermez. Attan inmez. Atın başını çadırına doğru çevirir. Varır karısını alır, terkisine bindirir. Tekrar meydana gelir. Şeyhin önünde atının başını çeker. "Şeyh!" diye bağırır. "Bu at sana layık değildir!" Atın başını tekrar çevirir, çöle doğru gözden kaybolur. Şeyh de ağzı açık bakar kalır.

Köroğlunun kıratı da varmış. Yarı suaygırı, yarı Arapmış daha doğrusu. Kırat ölümsüzdür. Bingölde hayat suyu içtiği bilinir. Bingöl o yüzden Bingöl olmuştur zaten. Kırat kıyamete kadar yaşayacaktır. İşte bu kırat şimdi yaşıyor. Her yıl, bir deri bir kemik kırat, Halep pazarında bir altına satılıyor. Alan adam ona bir yıl bakıyor, ikinci yıl pazara çekip o da bir altına başkasına satıyor. Kıyamete kadar bu böyle sürüp gidecek. Eskiden kırat Halep pazarında değil de Urfa pazarında satılırmış. Kıratı alan birisi kıymetini bilmemiş. Ona hürmette kusur etmiş. Kırat da Haleplilerin eline geçmiş. Yoksa her yıl Urfa pazarında Köroğlunun ünlü kıratını görebilecekmişiz. Ne kadir kıymet bilmez adamlar var şu dünyada.

Urfa ceylan, Urfa efsane, Urfa Arap at, Urfa güzel gözlü, Urfa garip dost insanlar yatağı... Selam olsun Urfaya.

Temmuz 1955

Kanını Vererek Gazi Unvanını Alan Antep

Antep çetin yerdir.

Çukurovada, Maraşta, Antepte, Toroslarda, bütün güneyde, en uzak, en kimsesiz bir köyde yıllar yılı halkın ağzından düşmeyen bir türkü vardır. Hoştur. Yiğittir.

Bir yaz akşamı geliyor gözümün önüne. Kayalıklardaki kalenin üstüne leylekler tünemişler. Takırdıyorlar. Sonra da susuyorlar. Kaç yaşındaydım bilmiyorum. Hayal meyal geliyor aklıma... Çukurova köylüklerinde yaz geceleri yüksek çardaklarda yatılır. Her evin önünde bir çardak. Çardaksız ev yoktur. Yoksa insan sıcaktan ölür gider. Yerde yatanı sinek yer parçalar.

Uzaklardan, yukardan, Kel Mustafaların o yandan bir türkü geldi yatsıya doğru. Aynı türküye bizim taraflardan biri katıldı. Derken bir ordan, bir burdan bütün köy koro halinde türküyü söylemeye başladı. Hiçbir türküyü bu şekilde söylenir duymamıştım. Bu bir Antep türküsüydü. Sonraları, biraz büyüyünce aynı türküyü öteki köylerde de duydum. Yüreğir toprağında ırgatlar, Adanada fabrika işçileri de söylüyorlardı. Toros köylülerinden de duydum. Bir çeltik tarlasında çoluk çocuk bir Toros köyü, hep bir ağızdan aynı türküyü söylüyorlardı.

Antebe her gidişimde köydeki türkü gecesi düşer aklıma. Alışkanlık. Antep denince bu türkü dudaklarıma gelir yerleşir.

Antebe trenle hiç gitmedim. Ya otomobille, ya da otobüsle. Çukurova sıcaktır. Çukurova yanar. Kül olur. Adana-Antep yolunda, Toroslara çıkarken, ağaçlı, çamlı bir yer vardır. Çam kokusu, yarpuz kokusu, suyun pırıl pırılı oradadır. Adı Alaman-

pınarıdır bu yerin. İşte burada Çukurova biter, dağlar başlar. Bir yel eser, yel demezsin. İncecik, yüzüne dokunur mu dokunmaz mı işte öyle bir yel. Alamanpınarında anadan yeni doğmuşa dönersin.

Uzaktan Antep gözüktü. Antebin dört bir yanı kırmızı toprak. Kırmızı tepeler. Gümüşi zeytinlikler, sarıya çalan bir yeşillik bağlar... Antebin üstünde sütbeyaz bulutlar. Yeşilin en yeşili, kırmızının en kırmızısı Antep toprağı... Girerken yeni bir şehre giriyorsun. Bir koku geliyor burnuna, biber kokusu. Dükkanlardan fışkıran kebap kokusu, yağlı et kokusu. Biber dedim de, biber yeme rekoru Antepte. Her ev yılda 3000'le 10.000 arası biber kurutuyor. Öyle de bir biber ki, amanallah... Bir dirhemini ağzına sokamazsın. Her yerin bir adeti var. Antepliler avuç avuç yiyorlar.

Antebe girdik. Antebe girince ilk göze çarpan şey, büyük bir kahve olur. Günün her saatında kahve tıklım tıklımdır. Kahvenin önünde, bütün çarşıda, sırtlarında pirinç güğümler, güğümler pırıl pırıl, altın sarısında. Gaziantep güneşinin parlaklığında yanardöner, birtakım adamlar, "Şerbet! Şerbet!" diye seslenirler. Şerbetleri ucuzdur. Kendine has bir kokusu vardır. "Bir içen pişman, bir de içmeyen pişman!" diye bağırırlar ama, bence içmeyen pişman. Şerbet meyankökünden yapılır. Şifalıdır. Şu güneyde her şey şifalıdır zaten. Balık, su, şerbet, toz, ot, her şey.

İlk göze çarpacak şeylerden biri de Gazianteplilerin kıyafetleridir. Çoğu geniş peşli, kıymetli kumaşlardan şalvar giyiyorlar, geniş pırıl pırıl siyah kuşaklar bağlıyorlar.

Postaneden aşağı inerken köşede güğümü güzel, ak sakallı bir adam da şerbet satıyordu. Kaç kere yanından geldim geçtimse olduğu yerde öyle duruyor gördüm. Kımıldamıyor. Yalnız, "Şerbet, şerbet!" diye bağırıyor. Yanında da bir çocuk. Çocuk bazı bazı adamın elinden tutuyor. Üç gün oradan geçtim, üç gün adamı öyle gördüm. Sonunda yanına vardım. Yaşlı adam bir kör, elinden tutan da torunu.

"Bir şerbet," dedim.

Doldurdu verdi.

"Maşallah," dedim. "Bu yaşta hala çalışmak."

"Ellere muhtaç olmadansa..." dedi.

"Çok iyi," dedim. "Ama yorulursunuz..."

"Yoruluyorum, yoruluyorum ama, bu dünyada gözden göze hayır yok. Gözünden bile sana hayır yok."

Gözleri açık gibi duruyordu ama, hiç görmüyordu.

Bir adam geldi, şerbet istedi. Doldurdu verdi.

"Benim yaptığım şerbetin Antepte ünü vardır. Tiryakileri vardır şerbetimin."

"Kaç yıldır şerbetçisin?"

"Otuz yılı geçkin."

"Evinize siz mi bakarsınız yalnız?"

Güldü.

"Ya kim bakacak? Benim evime herkes gelip bakacak değil ya."

"Yani çoluk çocuk, akraba falan demek istedim."

"Gözünden bile imdat umma," diye güldü.

Sonra bana döndü, bakar gibi, görür gibi gözlerini dikti:

"Antebin en güzel yeri Kavaklık," dedi. "Bu sıcakta sen oraya gitsene."

Bir şerbet daha içtim. Yanından ayrıldım. Sakalı beyazdı. Rengi bakır rengi. Yanık esmer. Kaşları püskül püsküldü. Tertemizdi üstü başı. Torunu çocuk elinden tutmuştu. Güzel sesiyle, en güzel bir türkü gibi, "Meyan şerbeti! Kokulu şerbet!" diye bağırıyordu.

Antep çetin yerdir. Kırmızı toprakları, yeşil bağları...

Alleben deresinde, Kavaklıkta, bizim köydeki türkü meselesini Antepli bir arkadaşıma açtım. Güzel sesliydi. "Babam söylerdi," dedi. "Fransızlar geldiği zaman koca Antep şehri aylarca hep bir ağızdan bu türküyü söylemiş. Köylü kentli söylemiş. Buralar aylarca bu türküyle çalkalanmış."

Sürerim sürerim gitmez kadana
Fransız kurşunu geçmez adama

Anama söyleyin damda yatmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelir diye yola bakmasın
Haydin Antepliler namus günüdür.

Ve Antep dişini tırnağına takmış, Gaziantep olmuş Karayılanı, Şahin Beyiyle. Karayılanın kız kardeşini aradım. Bir gün akşama kadar aradım, bulamadım. Karayılan, Antebin Fransız işgaline karşı koyan kahramanlarından en büyüğüdür. Fransızlar Antebe gelmeden önce dağda eşkıya imiş. Sonra çetesini almış, inmiş dağdan... Fransızlara elaman dedirtmiş. Şehit düşmüş. Kız kardeşinin adı Hane Hatun. Şimdi çok yaşlı. Kadının kocası şehit düşmüşken bile bir an durmamış, düşmana ateşe devam etmiş. İşte Antepte bir gün akşama kadar arayıp da bulamadığım Hane Hatun bu Antep kahramanı Hane Hatundur.

Bir türkü söyleniyor Antepte. Dağ taş söylüyor...

Gaziantep, Güneyin Endüstri Merkezi

Bir gün, bir arkadaş dedi ki:

"Seni bir yere götüreyim ki şaşakalasın. Böyle bir şey hiçbir yerde görülmüş değil."

Bir öğleüstüydü. Sıcaktan kaldırım taşları eriyor. Kaleyi dönüp bir akarsuya vardık. Suyun kıyıları toz toprak içinde. Bir tek yeşillik yok. Ne ot ne ağaç. Suyun yüzü kaymak bağlamış. Kapkara. Kokuyor. İrin gibi. Akmıyor. Usuldan kırışıyor bazı bazı suyun kaymağı.

Bana göstereceği şeyin bu su olduğunu sandım.

"Gerçekten böyle bir su hiçbir yerde görülmüş değil. Bazı bazı Maraşta, Pazarcık ovasında, Çukurovada, Osmaniyede, Kadirlide daima sulama çeltik sulaklarında bulunur böyle su. Ama bu kadar kokmaz. Böyle kara, irin gibi değildir."

Arkadaş bu sözlerime hiç karşılık vermedi. Elimden tuttu, beni bir yerlere doğru çekti. İlkin büyük bir dükkan gördüm. Bakamadım. Bir şair ne demişti şiirinde? Bir hendek dolusu sümüklüböcek mi ne! Bu gördüğüm dükkan ondan da iğrenç. Ortada bir havuz... Havuzda kılları yolunmuş deriler. Bir yanda da küçük bir tepe gibi sapsarı, akan, cıvık, ölüm sarılı gibi, kusturucu bir şeyler yığılmış. Nar kabuğu olduğunu söylediler. Nar kabuğunun böyle korkunç, böyle pis olabileceği hiç aklıma gelmezdi. Sinekten ortalık görünmüyor. Birkaç adam, ellerin-

deki derileri suya sokup çıkarıyorlar. Derilerden kaygan, sümük gibi bir su dökülüyor. Adamlar dizlerine kadar suyun içinde, pis kılların arasında, solgun, boyunları incelmiş, yüzleri kaşık kadar kalmış, kocaman kocaman olmuş gözleri, bir deri bir kemik... Yaşları on beş, on yedi arası... Yarı çıplak. Sıcaktan.

"Bunlar sabahın altısından, akşamın yedisine kadar böyle, yarı çıplak bu su içinde döner dururlar. Her bir yerleri yaraya keser."

Üçüncü dükkanı göremedim. Öyle korkunç bir koku kaplamıştı ki ortalığı, burun direklerini kıran. Yüreğim ağzıma geldi. Burnumu tutup gerisin geriye koştum. Bu koku etime işlemiş. Gittim yıkandım iyice... Bir gün bu koku beni kovaladı. Kaleye, o taraflara yaklaştım mı koku başlıyor, geri dönüyorum. Bir bela.

"Herkese böyle mi tesir eder?"

"Ne sandın? Herkese daha beter."

"Ya çocuklar?"

"Onlar koku alma duyumlarını yitirmişlerdir."

Yukarıda anlatmaya çalışıp da korkunçluğunu anlatamadığım şey Antebin tabakhaneleri. Yüzyıllardan beri Antep tabakhaneleriyle ün salmıştır. Bütün Anadoluda tabakçılık denince ilkin Antep gelir akla. Ünlü Maraş, Antep pabuçlarının kırmızı derisi buralarda yapılır. Ama devir döndü. Şimdi artık tabakçılık modern usuller, yeni ilaçlarla yapılıyor, köpek pisliğiyle değil. Unuttum, dükkanın bir yanında da köpek pisliği yığılıydı. Tabaklıkta çok işe yararmış.

Antep güneyin endüstri merkezi haline geliyor. Bunda Antebin geleneği var. Antepte her türlü kumaş dokunur el tezgahlarında. Bunlar bütün Orta Anadoluda, güneyde satılır. Yüzlerce el tezgahı vardır. Sonra her ilde, her satış yerinde gördüğümüz Antep kilimleri... Sokak aralarında, hemen her evin altında iki üç kilim tezgahı görürsünüz. Antep sokaklarını mekik sesleri çınlatır. Hoştur. Bir de Antepte küçük el sanatları çok ileri gitmiştir. Dediklerine bakılırsa Antep bir tornahanedir. Çelik kasalar, basküller, çamaşır makinaları, kaynak makinaları hep ellerde yapılıyor.

Beni, kasa yapan bir tornacıya götürdüler. Dükkanda dört

beş tane kasa vardı. Boyanmıştı. Gördüğümüz Avrupa kasalarından hiç farkı yoktu. Yapıcılar da öteki kasalardan kendi kasalarının daha iyi olduğunu söylediler. Yangına daha çok dayanırmış kendi kasaları. Büyük bankalarımızdan biri kasalarını Antep tornacılarına ısmarlamış.

Antep esnafının büyük bir derdi var: Muamele vergisi. Diyorlar ki, bu muamele vergisi çok acayip bir iş. Mesela, Bursada esnafa, böyle el işleri yapanlara, kasa yapanlara, çamaşır makinası yapanlara dokunulmuyor, onlar muamele vergisine tabi kılınmıyorlar. Halbuki Antep esnafı tabi kılınıyor. Bu da illerdeki idare amirlerinin kanunu tefsirlerine bağlıymış. Böyle şey olur mu? Antepten muamele vergisi al da, Bursadan alma! Böyle lastikli mi olur kanun dediğin. Ne güzel, idare amirinin canının istediği cennetlik, istemediği cehennemlik. Bunun doğru olabileceğini sanmıyorum. Antepli esnafa kanunu iyice tetkik etmelerini söyledim. Vallahi benim aklım almadı bu işi. Eğer böyle bir şey varsa kaldırılması gerektir. Yurda çok iyiliği dokunur. Gazianteplilerden de muamele vergisi alınmaması orada büyük bir el sanayiinin doğmasını sağlayacaktır. İnanmayanlar gidip de o güzelim kasaları, çamaşır makinalarını, baskülleri görsünler. Görsünler de parmakları ağızlarında kalsın. İşçimizin elinin emeğini, gözünün nurunu görsünler. Mesele döviz meselesiyse, Gaziantebin işçisine elden gelen yardım yapılsın. İnsan böyle şeyleri gördükçe seviniyor.

Türkiyede en güzel baklava, Antepte yapılır. Fıstıklı baklavalar. Türkiyede en çok içki Antepte içilir. Bunu Antepliler iddia ediyorlar. Ama Antepli içkisini efendice içiyor. Her köşede bir saz var Antepte. Sazlar dolu dolu.

Antepte dört milyon tane fıstık ağacı var. Daha aşılanıyor. Birkaç yıl içinde on, on beş milyona çıkacağını söylediler ağaçların. Güneyde en büyük zeytinlik Gazianteptedir. Nizipte çok muntazam dikilmiş zeytinlikler, kilometrelerce uzuyordu. Büyük sabun fabrikaları kuruyorlar.

Antepte öteki illerimizin aksine hiç dilenci görmedim. Antepte yetişen deli tütün Mısıra satılır. Hasankeyf tütünü. Mısırlılar çiğnerlermiş bu tütünü. Antebin 71 çeşit üzümü vardır. Bağbozumunda, her ev kilolarca bastık, pekmez yapar. Antepte

80 kere hududu geçmiş, 300 kere pusuya düşüp kurtulmuş kaçakçılar vardır. İşte Antep böyledir.

Şehre Küstü Mahallesinin Üç Hikayesi

Rivayet çeşit çeşit. Her kime sorduysam, hikayeyi başka başka anlattı.

Gaziantebe çok gelip gittim. Okul arkadaşlarım var. Severim Antebi. Köşe bucak bilirim Antebi. Ya da bilirim sanırdım. Bu sefer öğrendim ki, Antebi öyle köşe bucak bilmiyormuşum. Küçücük, ama ilgi çeken olaylar vardır dünyada. Uzun zaman görmeyiz onları. Görünce de şimdiye dek niçin görmediğimize şaşarız. Halbuki burnumuzun dibindeymiş.

Neden sonra keşfettiğimize bakmadan seviniriz, içimiz içimize sığmaz.

"Şu kalkan otobüs seni doğru oraya götürürdü. Kaçırdın. Ama bekle. Gene gelir," dedi biri. "Ne için gideceksin Şehre Küstüye?"

"Dedik ya," dedim. "Adını merak ettim. Neden Şehre Küstü koymuşlar oranın adını? Bir sebebi olacak."

"Eskiden kalmıştır. Atadan dededen beri Şehre Küstü derler oraya."

"Hiçbir hikayesi, efsanesi yok mu buranın?"

"Eskiden kalmıştır."

Otobüsü bekledim. Şehre Küstüye gidip mutlak görmeliyim. Ne mene bir yerdir orada dolaşmalıyım. Niçin Şehre Küstü demişler oraya, yaşlılardan öğrenmeliyim.

Bir gün Gaziantebin, o canım kilimlerle, nakışlı çuvallar, renkleri uçuşan kolanlar, şal kuşaklarla dolu çarşısında duruyordum. Bu renk, nakış dünyasına dalmış gitmiştim. Bir otobüs geldi, ayıktım. Otobüs Gaziantep Belediyesinin şehir içi otobüslerinden. Az ilerimdeki durakta durdu. Gözüm alnındaki yazıya gitti. Alnında "Kavaklık-Şehre Küstü" yazıyordu. Ne bu Şehre Küstü? Köy mü, mahalle mi? Ne bu? Yanımdaki dükkana girdim. Merakımı anlattım. Şehre Küstünün bir mahalle olduğunu söylediler.

Otobüs, neyse, öğleye doğru geldi. Bindik. Dar sokaklardan, caddelerden geçerek vardık Şehre Küstüye. Bütün evleri kesme taşlardan yapılmış toprak dam. Duvarlar sarımtırak, damlar kar beyaz. Sokak köşelerinde çeşmeler... Çeşmelerin başında peçeli peçesiz, çarşaflı çarşafsız, ayakları çıplak, başörtüsüz kızlar... Kız çocukları. Sonra Şehre Küstünün sokak aralarında gayet güzel giyinmiş, saçları kısa kesilmiş kadınlar da var. Sıcak. Sokaklarda, Şehre Küstünün küçük meydanında, beş altı ayağı çıplak çocuk oynuyor. Kan tere batmışlar. Bacaklarını gün yakmış. Yüzleri esmer. Yüzlerinde pare pare gün yanığı. Çocuklardan birini çağırdım.

"Bana kahveyi göstersene arkadaş," dedim.

"Gösteririm," dedi.

Önüme düştü.

Çocuktan al haberi derler.

"Aslan arkadaş buraya neden Şehre Küstü demişler? Siz şehre mi küstünüz?" diye sordum.

"Biz , küsmedik."

"Ya kim küsmüş?"

"Bu mahallenin dedesi küsmüş."

"Neden küsmüş?"

"Yok. Küsmüş işte. Nenem küsmüş der."

"Canım bir sebebi var bunun, elbette arkadaş."

Durdu düşündü. Parmağını ağzına soktu düşündü. Bir gözünü yumdu. Alnını kırıştırdı. Dudaklarını kemirdi. Sümüğünü çekti. Uzun uzun bana baktı.

"Söyle," diye atıldım.

Gülümsedi. Durdu bekledi. Sonra birden:

"Yirmi beş kuruş verirsen..." dedi.

"Veririm," dedim.

Elini açtı.

"Hadi ver."

Avucuna bir yirmi beşlik koydum. Şaşırdı.

"Şey..." dedi... "Nenem derdi ki... O Antepte, kalenin orada, dabakçıların yanında, bir dev varmış... Şey... şey... O dev kalenin padişahının kızını istemiş... Padişah korkmuş. Nenem öyle derdi işte. Korkunca da padişah, bu devi öldüren kızımı al-

sın, demiş. Nenem derdi ki, bir kelce oğlan varmış... Armut çöpü boyunlu bir kel oğlan... Ya, işte bir kel oğlan... O dev var ya, gözlerinden ateş saçarmış. Gözlerindeki ışıktan gece, gündüz gibi olurmuş. Ya işte o kel oğlan, ben onu öldürürüm demiş, padişah kızını verirse... Padişah veririm demiş... O da çekmiş kılıcını öldürmüş. Sonra padişah kızını vermemiş ona..."

Durdu. Gene düşündü. Bana baktı. Alnı kırıştı

"Sonra da gelmiş buraya kel oğlan, küsmüş şehre. Bir ev kurmuş. Burası böyle olmuş."

Sözünü bitirir bitirmez arkasını dönüp kaçtı. Bir sokakta kayboldu gitti. Kaçarken gözlerinde bir yalan utancının şimşeğini gördüm.

Kahveyi buldum. On kadar adam oturmuş, sohbet ediyorlardı. Selam verdim. Yer gösterdiler. Hal hatır sordular. Oradan buradan konuştuk. Ne için geldiğimi öğrenince güldüler.

"Eskiden kalmadır," dediler.

Sonra türlü hikayeler söylediler. Bir tanesi şu:

"Doğru bir adam varmış. Hiç yalan söylemezmiş. Yanında babası adam kesse, sorduklarında söylermiş... Bunun doğruluğundan herkes rahatsız olurmuş. Ne görse, ne duysa olduğu gibi söylermiş. Bu yüzden biribiriyle kötü olanlar çok olmuş. Bu yüzden adam şehirden, şehir de adamdan usanmış. Doğru olan adam başını almış buraya gelmiş. Burada ev kurmuş. Onu sevenler de... Doğruyu kim sevmez, namussuzlardan gayrı! Onu sevenler de gelmişler yanına ev tutmuşlar. Burası olmuş Şehre Küsmüşler mahallesi."

Sonra Antepte bizim Kahramanın babası Şehre Küstüye ait bir hikaye söyledi. Belki de doğrusu budur. En akla yakını budur.

"O zamanlar şehir kalenin içindeymiş. Kalenin çok zalim bir beyi varmış. Zalim mi zalim. Önüne geleni asar, önüne geleni kesermiş. Halktan son meteliğine kadar vergi toplarmış. Son yiyeceklerine kadar ellerinden alırmış. Beyin de üç oğlu varmış. İkisi babaları gibiymiş. En küçüğü aksineymiş. Bu kadar zulme dayanamamış. Önce gitmiş babasına, halka zulmetmemesi için yalvarmış. Baba terslemiş onu. O, durmamış, yıllar yılı yalvarmış. Baba onu zindana atmış. Epey yattıktan sonra çı-

karmış. Çocuk babasına çok içerliyormuş. Bunun üstüne ona yalvarmayı kesmiş. Halkla anlaşmaya bakmış. Geceleri ev ev dolaşır, babası aleyhine isyan hazırlamak için onları yola getirmeye çalışırmış. Halk korkusundan ona yanaşamazmış. Bu beyin bir hilesi, derler, korkarlarmış. Gene yanına epey arkadaş bulup babasına isyan bayrağını açmış. İçlerinden birinin ihaneti yüzünden galip gelecekken mağlup olmuşlar. Oğlan adamlarıyla kaçmış, eşkıya olmuş. Yıllarca dağlarda eşkıya gezmiş. Babası ölmüş, yerine büyük kardeşi geçmiş. Bunu da meşakkat, eşkıyalık ihtiyarlatmış. Kardeşi de affetmiş. Ama o kaleye bir daha gitmemiş. Gitse gene zulüm görecek. Adamlarıyla buraya yerleşmiş. Burada bir şehir kurmuş. Adına Şehre Küstü demişler. Rivayet ederler ki, sonunda Şehre Küstülüler, kaleyi zapt etmişler, adil bir idare kurmuşlar."

Kaç hikayesi varsa Şehre Küstünün, hepsi iyi. Hepsi iyilik üstüne. Tatlı bir küsme bu.

Ağustos 1955

İnsanı Selçuk Devrine Götüren Şehir: Kayseri

Kümbetleri, kervansarayları, camileri, mescitleriyle Kayseri eski bir şehirdir. Sokakları, caddeleri de öyle. Kayseriye girince yedi yüz yıl öteye gidiyorsun elinde olmadan. Selçuk devrine, ta Bizans devrine gidiyorsun. Bizans o kadar değil de Selçuğun havası öylesine sinmiş ki Kayseriye, daha asırlar geçse de çıkmayacağa benziyor. Şu dört yıl içinde Kayseri bambaşka bir Kayseri oldu. Evler, apartmanlar, hanlar, oteller yapıldı. Caddeler açıldı. Şöyle uzaktan bakınca eski Kayseriyi tanıyamaz gibisin... Bütün bunlara rağmen, derinine inince Kayseri gene eski, Selçuklu Kayseri... Bana öyle gelir ki, Kayseriyi tüm yıksalar da yeniden kursalar, bu hava, bu Selçuklu hava Kayseriden gitmeyecek.

Belki dünyadaki dağların en güzeli, en nazlısı Erciyeş. Öyle ne heybeti, ne haşmeti var. Gökyüzüne çakılmış gibi, sütbeyaz, ışıltılı, bazı dumana batmış, bazı mor, bazı sigara kağıdı inceliğinde, bazı şafakta bir yanı kızarmış. Her zaman da başında dumanı... Pare pare bir bulut. Erciyeşin batısına doğru, tam dibinde bir göl, daha doğrusu bir sazlık vardır. Vangvang gölü diyorlar adına. Adı da ne güzel yakışmış. Gerçekten ıpıssız bir göl. Boş su kabağı gibi rüzgarda ötüyor.

Erciyeş, elle yapılmış da oraya, Kayserinin tepesine öyle yerleştirilmiş gibi. Belki bu Selçuk havası Erciyeşten geliyor. Belki de Erciyeşi Selçuklular yapıp oraya Kayseri abidesi diye dikmişlerdir. Bir Selçuklu usta oturmuş Erciyeşin başına, yıllar yılı çekiciyle, keskileriyle Erciyeşi bir kayadan yontmuş, oraya

götürüp şan olsun diye dikmiştir. Erciyeşin resmini Halit Doral yapar, türküsünü Talaşlılar, Hacılarlılar çağırır. Halit Doral, Kayseri Müzesinin müdürüdür. Akademiden çıkmış bir ressamdır. Yıllardan beri Kayseridedir. Yıllardan beri de hep Erciyeş resmi yapar. Türlü türlü... Erciyeşin tadı, tuzu Halit Doralın resimlerindedir. Halit Doral, yıllar yılı o kadar çok Erciyeş resmi yapmıştır ki, kendisi de sayısını unutmuştur. Değerli bir ressam arkadaşım derdi ki, "Halit Doral üstüne Erciyeş çizen, belki de bir daha gelmez." Şu Halit Doral, bir Erciyeş sergisi açsa da cümle alem görse hünerini.

Selçuklu Kayserinin sanat abideleri daha öyle güzelcene duruyor. Oya gibi işlenmiş. Döner Kümbet duruyor, Honat Hatun Türbesi, camii öyle, hele türbe daha dünkü gibi duruyor. Ve Kayserili, şehri ile övünüyor.

Kayseriye her gidişimde Döner Kümbeti görmeye giderim. Şöyle dur bak Dönere, parmağın ağzında kalsın. Yapan ne usta yapmış! Dönerin de, her güzel şey gibi, eser, yer, toprak gibi güzel hikayeleri, efsaneleri var. Ne kadar efsane yaparlarsa yapsınlar, yakışır Döner Kümbete.

Döner Kümbet, haftanın yedinci günü, gece sabaha kadar dönermiş. Kayseride hemen hemen herkes görmüş gibi bu dönmeyi. Döner, ala şafakta olduğu gibi dururmuş. Sonra, söylediklerine bakılırsa, istediklerinde Döner Kümbeti yerinden alıp başka yerlere götürürlermiş. Sonra yerine geri korlarmış.

Kerem ile Aslı hikayesi, rivayete göre, Kayseride son bulur. Kerem hikayesini hemen hemen bilmeyen yok gibi. Aslı bir keşiş kızı. Kerem bir Türk beyinin oğlu... Biribirlerine aşıklar. Keşiş, kızı vermemek için bir gece evini barkını yükler, düşer yollara. Kerem de arkasından... Sora sora... Dağlara, ağaçlara, kuşlara, yolculara sora sora düşer yollara. Arada kıza rastlar kaçırır... En sonunda duyar ki, keşiş gelmiş Kayseride mekan tutmuş. Karısı dişçilik yapıyor, hayatlarını böylece kazanıyorlar. Kerem nasıl girecek evlerine? En iyi usul diş ağrısı bahanesi. Bunun üstüne Kerem başını gözünü sarar, oturdukları evi sorar, bulur. Varır eve. Diş çektireceğini söyler. Onlar Keremi tanımazlar. Ana, Keremin dişini çekmek için kerpeteni ağzına sokar. Diş sağlam diş, çıkmaz. Yardım için kızını çağırır. Kız Kere-

min başını tutar, dizlerine kor. Böylelikle ana ilk dişi çeker. Fakat Keremin başı sevgilisinin dizinde, ayrılamaz. Bir dişini daha çektirir. O da biter... Çekip gitmesi gerektir. Ama başı sevgilisinin dizinde... Vallah-ü hayran yüzüne bakar. Üçüncü dişini de çektirir. Böyle böyle otuz iki dişini çektirir. Ağzı kan içinde, dişsiz, zorla sevgilisinin yanından ayrılır. Bu ev daha ayakta. Şimdi içinde oturuluyor. Arkadaşlar götürdüler, gördüm. Hey gidi günler, hey gidi koca dünya! dedim. Aşkın da ne yamanı olurmuş! Ama dahası var. Talaşın öte yanında bir tepe var. Küçücük. İşte Kerem otuz iki dişini çektirdikten sonra, ne yapıp yapmış, sevgilisini keşiş babasının elinden alıp kaçmış. Bu tepenin oraya gelmişler. Muratlarına erecekler ama olmuyor. Kerem kızın fistanının düğmelerini bir uçtan açıyor, düğmeler bir uçtan geri kapanıyor. Kerem ha bire açıyor, onlar ha bire kapanıyor. Keşiş baba sihir yapmış. Kerem sabırsızlanıyor. Bir aaaaah! çekiyor bunun üstüne. Ağzından alevler çıkıyor. Ateş alev ortasında yanmaya başlıyor. Aslı da üstüne atılıyor, saçlarından tutuşuyor orada, ikisi bir arada yanıp kül oluyorlar.

İşte bu küçük tepe Keremin tutuşup yandığı yer. Her yıl Keremin yandığının gecesi bu tepe ateş aleve kesermiş. Bütün tepe kor haline gelirmiş.

Bu da Yunana, Bizansa, Selçukluya has... Ateştepe Selçuktan bu yana sürüp gelebilir.

Kayserinin Bedesteni bütün Anadoluda ünlüydü. Türkülerde, masallarda geçer. Bir aklı sivri vali gelmiş Kayseriye, ilerilik, medeniyet uğruna o canım kapalı çarşının çoğunu yıktırmış. Ne dersin. İşte böyle. Kayserinin havası böyle, Selçuklu. Üstünden yüzyıllar da geçse Kayseri bu havayı, bu Selçuklu havasını yitirmeyeceğe benzer.

Orta Anadolu Köylüsünün Büyük Derdi

Yozgata gideceğim. Kırşehirde otobüs bekliyorum. Otobüs, biraz bekledikten sonra geldi, ama tıklım tıklım. Şoför, şehrin dışına çıkın da sizi orada otobüse alırım dedi. Otobüsün üstüne alacak. Dört köylü, bir de ben, beşimiz düştük yola. Çıktık şehir

dışına bekledik. Saat sekizde kalkacak otobüs bizi saat on bire kadar bekletti. Biz de yol kıyısına bir tümseğe oturup dertleştik. Orta Anadolu köylüsünün hali hal değil.

Köylülerden üçü yaşlı. Üçünün de üstü başı kötü. Yırtık. Ayakkabıları parçalanmış. Köylülerden birisi genç. Uzun boylu, zayıf. Epeyce mürekkep yalamış. En yaşlı köylü ortakçılık edermiş. Zengince biri. Orta Anadolunun tanınmış ağa ailelerinden birine mensup. Aralarında ortakçılık, toprak, kurak, verim, falan filan konuşuyorlardı. Kulak verdim. Yaşlı adamın kırış kırış, kapkara yanmış boynu uzamış, derisi sarkmış. Gözlerinin feri uçmuş. Beli bükülmüş. Sanki kocaman bir kederin ağırlığı altında ezilmiş. Kurtuluş yok.

İkide birde yanındaki gence:

"Vermedi," diyor. "Ne yapalım? Vermedi işte. Ne gelirkine elden? Vermedi kardaş! Ben ne yapayım şimdi? Sana karşı çok çok mahcubum. Köpekler kadar mahcubum. Geldim de sana ziyan ettirdim. Ne bilirdim ki olmayacak."

Ellerini suçlu suçlu ovuşturuyor, başını eğmiş ha bire toprağa bakıyordu. Yüzünden gözünden, her bir yerinden, tüm bedeninden onmaz bir keder akıyordu.

"Ne yapam kardaş... Sana itler kadar mahcubum."

Genç adam, bana döndü:

"Neler konuştuğumuzu duydunuz mu?" dedi.

"Duydum," dedim.

"Ne konuştuğumuzu anladınız mı?" dedi.

"Tarla falan diyordunuz ama..."

"Baştan anlatayım... Anlatayım da memleketin halini görün... Türk köylüsünün halini görün... Yönünüzü dönüp de şu insanlar nasıl ediyorlar, nasıl yaşıyorlar diye bakmadığınız insanların halini görün... Şimdi hikayeye baştan başlayalım. İşte kendisi yüzde. İki köylü de yanımızda... Yalanım varsa yüzüme karşı söylesinler. İşte bu adam bana geldi bir gün. Benim üç parça tarlam var, dedi. Toprak Komisyonundan yirmi yıl süreyle, taksit taksit ödemek şartıyla aldım. Bana hükümet verdi, dedi. 225 dönüm tarla. Bunu falan ağayla üç yıldır ortaklık ekerim. Tohumunu o verir. O sürer tarlayı. Ama dönüm başına üç lira sürme parası alır. Yüz elli kuruş da ekme parası alır. Saatı

otuz liradan da biçerdöverle biçme parası alır. Hasat zamanı gelip de ziraat harmana yığılınca, paylaşma başlar. Önce ağa ettiği masraflara, sürme ekme parasına karşılık zahireyi alır. Sonra tohumu da alır. Geriye kalanın da üçte ikisini kendi alır, birini de bana verir. Ben hiç çalışmam, dedi. Çalışmam, ama elime de hasat sonu, bu hesaba göre hiçbir şey geçmiyor, dedi. Lakin herife borçluyum. Borcumu veremeyince adam önümüzdeki yıl yine ekecek tarlamı. Benim elime hiçbir şey geçmeyecek. Beni bundan kurtar. O adama beş yüz lira borcum var, onu ver."

Köylünün yaşlı yüzü biraz daha kırışmış, kararmıştı. Hiç kımıldamadan toprağa bakıyordu. Soluk almıyordu sanki. Öyle taş gibi... Başını kaldırıp bir kere olsun bize bakmadı. Duymuyor gibiydi konuştuklarımızı.

Genç arkadaş:

"Öyle değil mi ağa? Doğru değil mi?" diye ona dönüp sordu. Adam irkildi. Gözleri ölmüş. Durgun.

"Öyle öyle... Ağam olduğu gibi söylüyor işi. Öyle öyle..."

Genç, yüzünde ıstırap, gerilme.

"Sekiz yüz lira da sağa sola pılı pırtı borcum var... Bu paraları sen bana ver. Ben de bu üç tarlanın ikisini tek başına ekmek için sana vereyim... Birisini de ortak ekelim. Beş yüz, sekiz yüz daha bin üç yüz lira borcum olmuş olur sana... Bu parayı da ortaklık ettiğimiz tarlanın mahsulünden alırsın önümüzdeki yıl."

Adamın kolundan tuttu:

"Bak ağa," dedi. "Sen bana bu teklifi yaptığında ben sana ne öğüt verdim?"

"Tarlanı sen kendin ek, dedin." Sesi sinek vızıltısı gibi çıkıyordu.

Genç adam sözü ağzından aldı:

"Toprağını yarıya, kiraya verme, bu senin için felaket olur, dedim. Sonuna kadar başkalarının faydasına çalışırsın, dedim. İcarcı konup geçen cinsindendir, tarlanı hırpalar, tarlanda hayır bırakmaz, dedim. İşte yüzü. Yalansın desin. Borcunun biribiri üstüne binerek altından kalkılamayacak hale geleceğini söyledim. Sonunda kiracıyı topraktan çıkaramayacağını... Onun için bu işten vazgeçmesini söyledim. Aha yüzü. Kulakları duyuyor. Kıl kadar hilafım varsa söylesin."

Adam susuyordu. Yüzü taş gibiydi. Ötekiler de başlarını yere eğmişlerdi.

"Yok, dedi bana... İşte yüzü. Bizim kaderimiz böyle. Ben ne borcu verebilirim, ne öküzüm, ne pulluğum var. Ne de traktörüm var. Ne de kendim ekebilirim. Böyle gelmiş böyle gidiyor. Banka hasat parası verecekti. Onu da vermedi. Bankaya da yedi yüz, sekiz yüz lira borcum var, dedi. Sen bana şu iyiliği yap. İki tarla senin olsun, ek biç. Birini de ortaklık ekelim. Yeter ki şu bin üç yüz lirayı ver. İşte yüzü. Yalanım varsa söylesin. Yalvardı, yakardı. Öğüt verdim para etmedi.

"Dediği gibi anlaştık. Ben ona bin üç yüzü verdim. O da bana iki tarlayı... Üçüncü tarlayı da ortaklama ekeceğiz. Elinden bir borç senedi aldım. Verdim parayı... Bütün kış yattı. Yan geldi yattı. İşte yüzü. Söylediklerimde kıl kadar hilaf var desin."

İnce, zayıf, yaşlı adamın başı gittikçe toprağa yaklaşıyordu. Başı iki dizi arasındaydı. Şahadet parmağı ha bire oynuyordu. Makinalı gibi.

"İşte efendim... Ben ektim... Sürmek ekmek için tam beş bin lira harcadım. Hasat mevsimi geldi."

Eliyle uçsuz bucaksız, tın tın öten bozkırı gösterdi. Ekinler yarım karış ya var, ya yoktu. Biçilmemişlerdi. Bu arada yaşlı adam da başını kaldırdı, bozkırın ötelerine mahzun mahzun baktı.

"Hasat mevsimi geldi... Yağmur olmadı. İşte ekinler böylece yandı. Sürdük, hasat ettik olan ekinleri... Ortak olduğumuz ekinden, bunun hissesine tam otuz lira düştü. Şimdi işte bu adam bana bin üç yüz lira borçlu... O otuz lirayı da masraf kesmeden verdim. Masrafı da saysaydım, yüz lira daha borçlu çıkardı. Şimdi gelmiş bana bu ağa, tarlanın birini ille de sana satayım, diyor. Satamazsın, diyorum. Kanun yakana yapışır. Yirmi yıl bu tarlayı hiç kimseye satamazsın. Hükümet sana bu tarlayı ekip biçesin diye vermiş. Satamazsın... Onun da yolunu buldu. Bana diyor ki, ben sana beş, altı bin liralık bir borç senedi veririm, vadesiz. Tarlayı sen eker biçersin... Yani böylelikle tarla senin olur. Zamanı gelince, üstüne ferağını yaptırırsın. İki tarlayı da bana bırak... Onları da yeni kiracılara, ortaklara vere-

yim... Oldu mu bu şimdi? Ben ne yapayım? Tarlayı ben almasam, gidip başkasına satacak..."

Öteki, başını usul usul kaldırdı. Sakin, donuk, hiçbir şey yokmuş gibi bir sesle:

"Sen alamazsan ağa," dedi, "başkasına satarım. Getirir senin de borcunu veririm. Ekin olmasın diye ben Allaha yalvarmadım ki... Yağmur yağmasın diye ben dua etmedim ki... Mademki satacak şeyim var elimde... Başkaca da çarem yok. Satarım..."

Söylediklerini not aldığımı görünce delikanlı:

"Bizim vilayetin adını yazma... Çünkü bu ihbar gibi olur beni. Tarlayı bana aldırmazlar. Benim de bin üç yüz kaynar gider. Ben tarlayı alacağım. Onun da, benim de başka çaremiz yok."

"Yapma, günahtır," dedim.

"Ben almazsam başkası alacak. Bari ben alayım. Duymadınız mı? Şimdi söyledi. Satacak."

Adam tekrar başını kaldırdı. Aynı sesle:

"Satarım," dedi.

"İli yazmazsam, hiç olmazsa ili yazmazsam, bu mesele nasıl halledilir? Yazımın ne faydası olur? Okumuş aklı başında bir adamsın arkadaş. Bu işlerden anlarsın."

"Yazmayın. Çünkü bütün Orta Anadolu köylüsü bu durumda... Bütün tarla dağıtılmış, köylü aynen bizim ağanın durumunda... Söyle ağa, aşağı yukarı herkes senin gibi değil mi?"

"Benden de kötü..."

"Hükümet size tarla verirken tohumluk parası, öküz parası vermedi mi?"

Adam, tekrar başını yere dikti. Sustu.

Delikanlı aldı:

"Hükümet tohum da verdi. Öküz parası da verdi. Yediler. Bankadan da para alıp yediler. Mesela hükümet her yıl köylüye tohumluk verir. Bunlar gelirler şehire, alırlar tohumluğu satarlar. Parasını da bir güzelce yerler. Sana yemin ederim kardeş, şu Orta Anadolu köylüsü, evini barkını, tarlasını takımını, köyünü taşıyla toprağıyla satsa borcunun yarısını ödeyemez. İşte köylü bu halde..."

Arkadaşın anlattığı bir tek olay değildir. Günlerce Orta Anadoluda soruşturdum. Eğer bir tek olay diyen çıkarsa arkadaşın adını, borçlu köylünün adını verebilirim. Arkadaş namuslu, gerçekten vatansever bir arkadaştır. Bin üç yüz lirasının yanmasına razı olacak cinstendir... Yeter ki bir derman bulunsun köylünün derdine...

Tam on birde otobüs geldi. Biz, otobüsün üstüne, denklerin, çuvalların, heybelerin yanına bindik... Denklerin üstüne oturduk.

Yanımızdaki öteki iki adamdan biri şimdiye kadar hiç konuşmamıştı... Bana döndü dedi ki:

"Ne olacak bu hal? Duydun ya efendi bilader. Ne olacak?"

Denklerin üstünde, Kırşehirden Yozgata yollandık. Otobüs hızlı gidiyor. Düşebiliriz.

Bu hikayeyi, ister Kayserinin, ister Kırşehirin, ister Yozgatın sayın... Uyar...

Ağustos 1955

Orta Anadoluda
En Sağlıklı İnsanların Şehri: Yozgat

Bozkır ıssız. Uzaktan bir göl göründü. Bozkıra elişi kağıdı gibi yapıştırılmış. Yanında Malya Devlet Çiftliği var. Uzun bir yol gidiyor. Toprak damlı köyler geçtik. Nakışlı önlüklü kadınlar evlerin önündeydiler. Otobüsün üstü rüzgarlı. Toz duman da yok. Yani şu düşmek, parçalanmak tehlikesi de olmasa otobüsün üstü bir alem. Türküler gırla gidiyor. Bizim toprağını satan köylü var ya, o da eli kulağa attı. Bir hoş sesi var ki... Bir de yanık söylüyordu. Yüzü, hani delikanlı konuşurken hep yere eğilmişti. Kederliydi. Yüz o yüz değil şimdi. Açıldı, gülümsedi. Hep gülümseyen bir yüz. Işıklı. Deminki keder nerde, bu yüz nerde? Bu yüze, bu güleç yüze hiç keder uğramamış dersin.

Çiçekdağını geçtik. Şirince bir kasaba. Sonra bir köyde durduk. Hani sığırcıklar vardır ya... Ak benekli, yeşile çalan karalıkta bir kuş. Tarlalarda olur her zaman. Sürülürken tarlalar güren güren iner kalkar sığırcıklar. Yuvaları tarlalardadır. Köye inmezler. İşte ben bu durduğumuz köyün damlarında sığırcık gördüm. Yüzlercesi inip, yüzlercesi kalkıyordu. Yuvaları saçakların altı.

Yerköye geldik. Orada araba değiştirmek lazım geldi. Yerköyle Yozgat arası otobüs buldum. Bu sefer içine bindim. Yol iyi yol. Yozgata geldik. Yozgat yeşillik. Bir koyağın içinde. Girerken şehre, sağ yanda, yamaçta koyu bir yeşillik çarpıyor göze.

Yozgatta Cumhuriyetin muhabirini buldum. Genç, kültür-

lü bir arkadaş. Yozgatını da seviyor. Adı Abbas Sayar. Yakında bu isim altında çok güzel hikayeler okuyacağız. İlk işim Abbasa sağ yandaki koyu yeşilliği sormak oldu.

"Orman," dedi. "Yozgatlılar ona gözleri gibi bakar. İstersen gidip dolaşalım."

Bir araba bulduk. Yozgatta epeyce fayton var. Bütün Orta Anadolu şehirlerinde o güzelim faytonlar hala rağbette. Yola düştük. On beş dakika sonra ormandayız. Püfür püfür bir yel esiyor.

Abbas diyor ki:

"Gezdin, bilirsin. Şu bozkırda Yozgat gibi havası güzel bir şehir gördün mü? Yoktur. Olamaz da. Yozgatın cennetliği bundan... Bu orman olmasa Yozgatın bu çukurunda oturulmazdı. Eskiler söylerler. Şu Yozgatın dört bir yanı ağaçmış... Kese kese bu kadarcık bırakmışlar... Bir zaman gelmiş ki Yozgatlının aklı başına gelmiş. Şimdi bu ormanın bir dalına, yere düşmüş bir yaprağına bile kimse dokunamaz."

Keşki Yozgatın dört bir yanındaki ormanı da kesmeseymişler. Bozkırın ıssızlığından, yalnızlığından, kurağından çıkınca, bir bahçeye, büyük bir bahçeye girmiş gibi olurduk. Bozkırın bahçesi... Ne güzel olurdu. Gene güzel ama, az. Orman İşletmesi bu küçücük ormanın etrafını ormanlamaya karar vermiş. Nolur bir an önce başlasalar bu işe. Bunu Abbasa söyledim. Uğraştıklarını bildirdi. Sonra:

"Sana," dedi, "bir şey anlatayım, bir facia söyleyim ki şaşa kalasın."

Gözleri dolu dolu oldu.

Üstümüzde çam dalları hışırdıyordu. Çam ormanında dünyanın en güzel havasını alıyorduk. Oturduğumuz yer bir pınarın başı. Çimenlerin üstü. Yeşil çimen halı gibi. Saçakları bizde. Genç, yaşlı çamlarda koku... Çamların sakızları toprağa sızmış. Pınarın yanını yönünü yosun bağlamış.

"Burada bir kazamız var. Akdağmadeni, bilir misin?"

"Bilirim."

"Orta Anadoludaki tek büyük orman oradadır. Ondan başka da orman yoktur, bilir misin?"

"Bilirim."

"Şimdi bu ormana... daha doğrusu bu parka ne oluyor onu da biliyor musun?"

"Bilmiyorum."

"İşte bu orman günden güne ortadan kalkıyor. Harap oluyor. Kaçakçılar ormanı bırakmadılar. Bu gidişle beş on yılda canım Akdağmadeni ormanı bitecek. Yazık olacak. Bu yanlara azıcık yağmur yağıyorsa o yüzdendi. O da bitince elimiz böğrümüzde kalacağız."

Ormanın içinde yaz evleri var. Keşki olmasa, evlerin yanındaki ağaçlar biraz kemirilmiş... Şu koca bozkırda, şu bir damla yeşilliğe gözümüz gibi bakmalıyız.

Ormandan akşama doğru Yozgata indik. Yozgatın en görülmeye değer yapısı muhakkak ki Çapanoğlu Camii... Yeni bir cami ama, çok güzel. Derebeylerden Çapanoğlu yaptırmışmış... Yakınlardaki eski harabelerin taşlarından yapılmış...

Yozgat gün geçtikçe küçülüyor. Nedense... Yozgatlılar diyorlar ki, zengin olan Yozgatı bırakıp gidiyor. Birinci Dünya Savaşından önce şehrin nüfusu kırk bini geçkinmiş. Şimdi on bin kadar. Eskiden Orta Anadolunun ticaret merkezlerinden biriymiş. Şimdi kendi kendisine bile yetmiyor.

Tarlaları verimsiz. Şöyle dişe dokunur hiçbir gelir kaynağı yok. Bu Yozgatın hali nicolacak bilmem. Yozgatlılar da bu telaşta. Fabrikalar yapılabilir Yozgata... Ne bileyim ben, bin türlü şey yapılabilir. Mesela Yozgatın çamlığı bir sayfiye yeri olabilir. Ankaralılar, bozkırı seven İstanbullular yazlarını orada geçirebilirler.. Değer... Yozgat yurdumuzun en güzel havası olan yeri... Şundan da belli ki Orta Anadoluda ben en sağlam yapılı, en sıhhatli insanları Yozgatta gördüm.

8.8.1955

Alexis Gritchenko
İstanbul'da İki Yıl - 1919-1921 –
Bir Ressamın Günlüğü

Haz. Kemalettin Köroğlu - Erkan Konyar
Urartu: Doğu'da Değişim

İnan Çetin
Vadi

Tony Judt
Kusurlu Geçmiş – Fransız Entelektüelleri 1944-1956

Ian McEwan
Sahilde
Kefaret
Amsterdam'da Düello

James Wood
İyi Bir Hayat

George Eliot
Middlemarch – Taşra Hayatı Üzerine Bir İnceleme

Ezra Pound
Kantolar

Tahir Alangu
Türkiye Folkloru El Kitabı

Eugène Ionesco
Beyaz ve Siyah

Javier Marías
Tüm Ruhlar
Berta Isla

Cem Behar
Orada bir musiki var uzakta…
XVI. Yüzyıl İstanbulu'nda Osmanlı/Türk Musıki
Geleneğinin Oluşumu

Manuel Benguigui
Alman Koleksiyoncu

Edip Cansever
Umutsuzlar Parkı
Kirli Ağustos

Doğan Hızlan
Hatırlamak – Günlük Yaşamdan Dipnotlar

Mehmet Rifat
Sait Faik'i Yorumlayanlar: Eleştirinin Eleştirisi

Derya Bengi
80'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Yaprak döker bir yanımız"
70'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Görecek günler var daha"
50'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük –
"Şimdiki zaman beledir"

Haz. Bahanur Garan Gökşen - Murat Yalçın
Bir Yalnız – 100. Doğum Yılında İlhan Berk

İlhan Berk
Bir Limandan Üç Resim
Galileo Denizi
Şiirin Çizdiği

Max Frisch
Mavi Sakal
Montauk

Sándor Márai
İşin Aslı, Judit ve Sonrası

Ahmet Ümit
Bir Ses Böler Geceyi
Kukla
Çıplak Ayaklıydı Gece
Beyoğlu'nun En Güzel Abisi
Şeytan Ayrıntıda Gizlidir
Ninatta'nın Bileziği
Kar Kokusu
Aşkımız Eski Bir Roman

Orhan Pamuk
Babalar, Analar ve Oğullar – Cevdet Bey ve Oğulları -
Sessiz Ev - Kırmızı Saçlı Kadın
Şeylerin Masumiyeti
Balkon / Fotoğraflar ve Yazılar

Haz. Erkan Irmak
Benim Adım Kırmızı Üzerine Yazılar

A.N. Wilson
Tolstoy

Behçet Necatigil
Konuş ki Göreyim Seni
Vaktin Zulmüne Karşı – Düzyazılar 3
Dost Meclislerinde Kasideler

Camille Laurens
On Dört Yaşındaki Küçük Dansçı

Yıldıray Erdener
Kars'ta Çobanoğlu Kahvehanesi'nde Âşık Karşılaşmaları – Âşıklık Geleneğinin Şamanizm ve Sufizmle Olan Tarihsel Bağları

Franz Kafka
Şato
Ceza Sömürgesi

Amin Maalouf
Uygarlıkların Batışı

Hal Herzog
Sevdiklerimiz, Tiksindiklerimiz, Yediklerimiz – Hayvanlar Hakkında Tutarlı Düşünmek Neden Bu Kadar Zordur?

Nâzım Hikmet
Benerci Kendini Niçin Öldürdü?
Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar

Metin And
Dionisos ve Anadolu Köylüsü
Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi
Osmanlı Tasvir Sanatları: 2 – Çarşı Ressamları

Doğan Tekeli
Çebiş Evi'nden Hisar Tepe'ye

Doğan Yarıcı
Hodan

Abdülhalik Renda
Günlükler 1920-1950
Hatırat

Elif Sofya
Hayhuy

William Faulkner
Emily'ye Bir Gül – Seçme Öyküler

Elmore Leonard
Bücürü Ayarla
Rom Kokteyli

Emily Ruskovich
Idaho

Uğur Kökden
Unutmayı Bir Öğrenebilsem

Ömer F. Oyal
Gemide Yer Yok
Önceki Çağın Akşamüstü

Paul Signac
Eugène Delacroix'dan Yeni-İzlenimciliğe

Philippe Soupault
Görünmeyen Yönleriyle

Derviş Zaim
Ares Harikalar Diyarında
Rüyet

Ahmet Emin Yalman
Naziliğin İçyüzü

Marianna Yerasimos
Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nde Yemek Kültürü
İstanbullu Rum Bir Ailenin Mutfak Serüveni

Ali Teoman
Yazı, Yazgı, Yazmak

Yüksel Pazarkaya
St Louis Günleri

Waller R. Newell
Tiranlar – Gücün, Adaletsizliğin ve Terörün Tarihi

Nursel Duruel
Geyikler, Annem ve Almanya
Yazılı Kaya